

PORZÓ

VIZEN ÉS SZÁRAZON

UTIRAJZOK

IRTA

ÁGAI ADOLF

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA

1895.

KÖTELES PÉLDÁNY
A MAGY. NEMZETI MUZEUM KÉSZÉRE

R
2

259194

M. N. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknaptár
1894. év. 2047. sz.

VIZEN ÉS SZÁRAZON.

IRTA

PORZÓ.

HÖRNYÁSI PÉTER

OSZK

Minden jogot a szerző magának tart fenn.

Országos Széchényi Könyvtár

Utazás az utazás körül.

— Bevezetésül. —

TÖREDELMESEN vallom be a következő lapok valamelyikén, hogy utmutató könyv és óra nélkül járom a világot. Meg is esett velem akár hányszor, hogy e hiányok miatt lemaradtam vonatról, hajórul; hogy a svájczí Freiburg helyett a badeni Breisgauba kebelezett Freiburgba jutottam s itt kerestem a híres orgonát; s hogy estére fordulva, a stockholmi vonatból kiszálltam, hogy Söderteljében háljak meg, mivel nem akartam megszítált tagjaimat még vagy hat órai rázásnak kitenni. Södertelje Stockholmhoz annyira van, mint Üllő Budapesthez. Persze, hogy különb fogadóra akadtam a svéd falucskában, mint a milyen az ülleí »kék oroslán«.

Az ilyen lemaradás és megtévedés, nem hogy kétségbe ejtene, de csak a gyönyörüségem növelésére szolgál. Az én Bädekerem: a jó magyar Hübele Balázs. Tanító-mesterem az utazás mester-ségében a hajdani való sittewaldi Philander, a ki arra int, hogy:

Néha-napján utra kélj,
Figyelj, keveset beszélj.
Málhát vigy, de ne sokat,
Láss, vigyázz, hosszan ne állj.
Ne szaladozz, hanem járj,
S hagyd otthon a gondokat.

Ringatózni a véletlen hullámain, »à la merci des vagues«, ezt szeretem én. Mert áll az utazásra nézve is, amit Goethe az életről mond: »bár hol fogod meg, érdekes«.

Tartozó tisztelettel vagyok én minden tudományos gyűjtemény, muzeum, szobor- s képcsarnok iránt, s megéliezem mind azt a szépet, amit a műértés, hatalom, vagyon és szorgalom összehordott, iskolákra s osztályokra fejtett. De mind annyiszor, mint leczke végén a kis diák, a vestibulumból kiváltva ernyőmet, boldogan rohantam ki a fölszentelt ivék alól a profán utczára.

Uram bocsá!... de engem a helyi nevezetességek és különlegességek sem vonzanak. Nem ettem Szögedében halászlét, sem Miskolczon kocsonyát. A hires ezer közül egy szál csizmadiáját sem láttam. Jönköpingen nem az ottani tändstikoron gyujtottam meg szivaromat, s széltében hosszában mérve meg Svédországot: sem svéd pun-

csot nem ittam, sem svéd keztyüt nem hordtam, sem svéd gimnasztikát nem folytattam; s Gothában — ó, Gothában! — nem csupán hogy az ottani crematoriumban nem néztem meg, mily gyorsan válik hamuvá az ember, s nem kerestem föl az ottani almanák szerkesztői műhelyét, meggyőződni róla: hány félekép születik az ember, hogyan ereszt magából hajtást, válik törzszsé s terebélyesedik nemes családfává — de még csak bele sem kóstoltam az ő hires kolbászába, abba a bizonyos »gothaer Wurst«-ba, mely nekem — mint Bismarcknak a német sajtó — farcimentum est.

Én sem akarok soha constatálni, soha fölfedezni semmit; de igenis ezer és egyedszer meggyőződni a felől, hogy az emberek minden különbség mellett is mennyire hasonlatosak egymáshoz, vagy: hogy minden hasonló voltuk ellenére is, mennyire különböznek egymástól; eltűnődni a népeknek egyazon időben való központkerülő és központkereső ösztönén; szabálynak tekinteni a kivételt, eseménynek a hétköznapit. Mert az ember ritkán jó kapóra p. Ischiába, a midőn ott földindulás van; Rómába, a midőn Garibaldi vonul be oda; Párisba, a midőn bombáit röpti bele a német. De mindig áll a kopenhágai halpiacz; nincs nap, hogy Nápolyban ne azt éreznéd, mintha »minden pilla-

natban százmillió tényért vágnának a földhöz« ; s nincs óra, melyben a világos éjfélen a tromsői lányok, ablakban nevelt piros rózsát tűzve szőke hajukba, ne rónák piczi városkájuk egyetlen utcáját s nyelvük zengő szavával ne köszöntենek. Mivel hogy az ott így szokás.

Mióta a szárazföld és a vizek hátán szanaszerte iramodik gyorsvonat és gyorshajó, s már országutakat kezd vágni az unos-untig^o hajtott fin de siècle civilizáló ereje az unos-untig hajtott legsötétebb Afrika vadonaiba: sem értelme, sem fulánkja már a francia közbeszédnek, hogy »a beau mentir, qui vient de loin«. Ki merne ma csodákat hazudni idegen földről, mikor a megterő vonat, vagy hajó levél-fiókjában ott a meghazudtolás? És az sem igaz már, amit a német példaszó tart, hogy: »Wenn man eine Reise thut, kann man was erzählen«. Nem az ut érdekes, hanem a megírója, ha t. i. van saját külön szeme, amolyan egyénisége, a mellyel minden dologra eredeti fölfogásának bélyegét nyomja rá; ha bő játékot enged elfogulatlanságának s nem fél, elfogultságát is őszintén nyilvánítani. Akár tiz leírását olvassam végig egy-azon utnak, ha leírója a maga színeivel tud festeni. Borzasztó csak a fotográfus író.

A gyorsaság, igaz, hogy csökkenti a távolságot; de mit érek vele, ha mind újabb száz mértföldeket ragasztok az első végébe?

Él a Duna-Tisza között egy öreg uri aszszony, aki, hogy először látta meg azt a pokolian tüsszögő vas kocsit, fogadalmat tett. »Uram, ne vigy a kísértetbe! De én erre az ördög-szekerére föl nem szállok.« Hanem úgy esett sorja, hogy súlyos baj érte, melyről csak a híres egyetemi professor tud segíteni. A kényszerűség s környezetének szeretete rábirta a matronát, hogy — tán a főtisztelendő urnak szent közbejárásával — valamelyest lazítson fogadalma szigorán. »Jó,« mondá. »De azt kikötöm magamnak, hogy csak afféle bumlival megyek.« S a messze alföldnek egyik állomásán felültek — a keleti expresszre. A gyöngéd fiú a szakasz ablakait jó sűrűre befüggönyözte, nehogy a vonat rohanó sebességétől a jó mama megszédüljön. Egyszer csak mamus a meglebbenő függönynek egy résén kipillantott a szabadba egy perczig, aztán két perczig. Aztán félre is vont a kárpitot az ablakról. Aztán nagyot sohajtott. Aztán így szólott: »Bizony gyerekeim, ha azt tudom, hogy ilyen csigamód mászik ez a bumli, szivesebben ültem fel volna a gyorsvonatra.«

Az emberi vágyódás révén természet s végzet visszakéri azt a fölösleget, amit a vámon adott; és ugyan-azzal az ökonomiával, mellyel a hajdani fényüzést mellőzhetetlen szükségül rója ránk. Hiszen ezt a nemzedéket fölemésztené a türelmetlenség, ha a régi alkalmatosságon köllene innen Debreczenbe utaznia; s kirázza a hideg annak a hallatára, hogy a hajdani követ hetekig tartó utat végzett, míg Kolozsvárról vagy Máramaros-Szigetről felért a pozsonyi dietára. De hát most nem hetek mulnak-é el, míg Verne nyomán nyolczvan, a Suezi és Korinthusi csatornák s szabatosan correspondeáló összeköttetések segítségével csak hetven nap alatt kerüljük meg a földtekét? De kegyetlen hosszú lesz még az a hét is, mely alatt majd a villamos erő fogja vonatunkat a globus körül megpöndöríteni.

A helyváltozásnak, élvezete nem sokáig tart. Keveseljük a gyorsaságot s tompa egykedvűséggel nézzük az elrohanó vidéket. Hiszen annyi még az »utazni való!« Ha nyilik is valahol festői táj: az csak a coupénak egyik oldaláról szemlélhető. A tulsónak a sziklafal, vagy kétségbeejtő sík jut. Mert mit ér a Baedeker apó intése, ha mindenik olvassa és követi?

Gyülölöm a vasutat. A velejáró zakatolás, idegtépő rezgés, korom, por s az ismeretlen társak; az a hely-kiszabó czudar takarékoság; az a százféle tilalom, óvás, fenyegetés; megágyalható üléseinek kitanulhatatlan fogásai; a nehezen megszerzett álom, melyből otrombán felzavar az éber ellenőr; a betuszkolt hetedik s az agyrengető hirtelen megállapodás (egy physikus számítása szerint egyenlő azzal a hatással, melyet egy tizenhatsz méternyi magasból való zuhanás okoz bennünk); a nyáron ajtónyitáskor beözönlő füst, vakító napfény s olajbüz és a télen benyiláló hideg; a mozdony sivalkodása s az állomások jelző csengettyüinek öngyilkosságra hajtó, szünhetetlen berregése; a hátraszaladó üvegbinbós száraz fák s a közöttük le-fölhullámzó drótszálak, amitől elfogja az embert a szárazföldi tengeri nyavalya — mindez s még sokkal több, megutáltatta velem a vasutat.

Hajón? Persze, a hajó. Mennyivel nyugodtabb, tisztább, kényelmesebb. Ha olyan pontját lehet fölfedezni, melyet nem tartanak folytonos rezgésben a gép lökései, közel érjük az utazás eszményét. Azon a hegyen, tövétől az ormáig sétál föl s alá a szem. És lehet mozogni és lehet olvasni és lehet . . . . ni! Amott a par-

ton vágat a vonat. A gyors mozdonyban mennyi kecs és erő! S a mögötte engedelmesen guruló kocsisor milyen takaros! A sebes nyúl s a lomha teknős-béka versenyfutása, de nem phädrusi értelemben. Mert még mi valahol Esztergom táján szuszakolunk fölfelé, midőn a vonat diadalmas rivalgással dörög már végig a hosszú dunai hidon. Ah, így sóhajtunk felhőnéző szép Stuart Máriával: »Ha veled vitorlázhatnék!« Hej, te iramodó vonat, ha benned ülhetnék!

Gondolok néha arra a talán nagyon közel időre, midőn Edisonék megoldották már a villamos madár titkát s biztosan szeldeljük át a levegőt, legyőzvéen annak ellenséges áramlatait, élvén kedvező sodraival émeley s veszély nélkül. De voltaképen ez sem az igazi. Ültem a párisi ballon captifben s hatszáz lábira emelkedtem a város fölé. Azaz, hogy nem is én emelkedtem, de az sülyedt le mélyre alattam. Ilyen áron jutni magasba, nekem fájdalmas áldozat. A magam boldogulása ne okozza vesztét senkinek, semminek. A magam nyeresége ne jelentse másnak a bukását. Meg aztán, ott járva a harmadik dimensio ismeretlen távolait, nem fogom érezni a haladás örömét. Inkább rázzon a vas kocsi s minden vele járó boszuság, csak tudjam, hogy megyek előre,

irigyléssel nézve azt a bokrot, tanyát, karót, füves hancsikot, akik, a boldogok, előttem vannak; s hogy sajnálkozással tekintsek vissza feléjük, a midőn mind elmaradtak mögöttem: a bokor, tanya, a karó, meg a füves hancsik.

Szerkesztettem én magamnak utazási ideált, három osztályút.

Az egyik (ez a *III. oszt.*) így van megalakotva: magas kerekü gyors mozdony *elé* ragasztának amolyan fenyő-szállító, fal nélkül való társzekeret, a melynek téres lapjára rá volna erősítve egy, oldalt és elől üveg lappal védett, mult századbeli angol hintó (travelling carriage). S ülnek benne másodmagammal. Szemünk elcsapong mindenfelé s nem éri a gyors mozgástól megélesztett levegő, hiszen előttünk az ernyő; s nem marná a füst, hiszen azt a rohanás visszacsapja. Nincs az a külön czári vonat, mely ezzel az én hintómmal vetekedhetnék.

II. osztály. Remorqueurhöz fűzve egy afféle uszály-hajó, urias berendezéssel. Semmi lökés, remegés. Födélzetén, bokros kert árnyában: ringó zsölyék, virágos teke-asztal, kugli-pálya; sátor alatt kecskelábon hüs pilzeni sör stb. A partok szépülésével vidék-élvezés messzelátóval, nem sokkal rövidebb és nem sokkal vékonyabb havana-

szivarnak füstölése mellett. Persze, ezen az osztályon a gyorsaságról le köllene mondani.

Hanem az *I. osztály!* Ez egyesíti magában a kényelmet a tisztasággal és gyorsasággal. Különb en ez sem utopisztikus, csak valamivel költségesebb. A Rajnán, melynek mindkét partja vasutas, már létesíthető volna. Két gyorsvonathoz, a jobb- és balpartihoz kötéllel volna hozzákapcsolva a fából alkotott vidám kis villa, filagóriás, erkélyes. Talpát szolgáltatná ugyan oly alkotmány, mint a milyen en nyugszik a »Sólyom« vagy »Fecske«. A két mozdony egyforma sebességgel ragadná magával. Az alagutközi s egyéb apró akadályok elhárítását a technikai élelmeség ma már kérdésre nem veti. Mily gyönyör! Minden rezgés nélkül, álomszerűen, úszva repülne ez az én bájoló vizi nyaralóm. S hogy milyen élet foly na rajta kívül és belől? — azt tessék rám bizni.

*

Ilyen gondolatokba merülök, ilyen vágyak ébrednek bennem s ilyen látomások hullámoznak előttem, ha a coupé sarkába fészkelve bele magamat, nyitott szemmel álmatagon nézem az el-siető póznákat, vagy lehunyt szemmel gyorsan épülő és elomló légváraimat.

Mert csak vasuton járunk mi napszámosok, akiknek a nyár hozza meg a rövid szabadságot. Ha célunk a fürdő, nincs panaszra ok. A gyógyító forrás körül ott virágzik a társas élet, s illatozik az erdő, s az erdőben a pörkölt kávénak fűszeres illó olaja. De aki messze központok társas életével, művészetének, irodalmának s tudományának zászlósaival ohajt személyes érintkezést: nyáron mindig hiába jár. A tout-Paris, tout-Berlin, tout-Stockholm nincs otthon, mint a hogy ilyenkor nincs itthon a mi tout-Budapestünk sem. Idejét, alkalmát mulasztottuk, oly körökbe nyitunk, melyekben készül egy nemzet élete, ahol vegytani folyamatának élesztőit, jótékony bacillusait nevelik (mert vannak ilyenek is) s ahol erjesztik a kovászt, ontják a kerék agyába a sikkasztó olajat; ahol gondolkodik egy ország agyveleje, s vezető fiainak szive-kohójában olvad a néperő nyers törmeléke szinarannyá. Mindezeket hasztalan keressük a forró hetekben. Mert annak az ország agyvelejének is van esze, hogy 30° R.-nél a tokját hűs habokba mártsa s szelős verandán fogadja a tengeri levegőnek enyhesztő legyintését. Marad a zárt kapu s a nyílt utcza, meg a bizonyos napok bizonyos óráin szemlélhető könyv-, kép-, szobor- s egyéb csar-

nok; a színház, melyben idegen közönség előtt játszik a színész, vagy tul ugorva a jó izlés fehér vonalán, vagy innen maradva rajta; meg az éjjeli mulatozásnak a világon mindenütt egyformán sivár tanyája, a chantant, ahol csak az idegenek találkoznak ismerős utitársakul, ahol nem forr a bensülött életnek egy csöppje sem, ahol a budapesti dán dalosnő, fröken Afraja Sörensen, mint Kemenessy Boriska k. a. magyar népdalosnő ejti bámulatba a n. é. közönséget az ő sarkantyus piros csizmájával, hónaljig kivágott pruszlikjával s kezében a karikás ostorral. S a múkin-cseknek haszonnal járó nézegetése sem lehetséges abban a gyors tempóban, mellyel, tekintve néhány hét multán leperdülő szabadságunkat, végig korszolyázunk gyűjteményes termek fényes mozaikpallóján. És minduntalan más-más nyoszolyában hálunk, a ki-becsomagolás gyötrelmei lázba ejtenek, s mint magavédhetetlen áldozatai a fogadónak, tárgynál nem vagyunk egyéb — ennél is kevesebb: számmá alacsonyodunk, mely mentül magasabb, annál mélyebbre nyom le bennünket. (2-ik udvar, 3-ik emelet, 4-ik folyosó, 376-ik sz.) Az utazásnak, már mint az ilyen nyári futkosásnak, nem utolsó haszna az, hogy az ember boldogan tér vissza a tágas külföld keskeny

hôtél-szobáiból a maga kicsi, szük hazájába s a maga tágas nagy lakásába.

És mégis, csak azért is — alig várjuk pittymallatát annak a megváltó napnak azok, akik mehetünk; s az ismeretes *fausse absence* szunyoghálója mögé bujnak sokan, hogy valahol a havasok alján tudják őket, mikor pedig itthon hűselnek jól betámasztott ablak mögött, ami különben szintén kellemes.

*

Mióta a megkönnyített utazás nehézségeivel küzködünk annyian s a telegráf-rudon fürtösével terem a sok piros utmutató: különös turista-typus érlelődött meg e fának árnyékában. Ez az elméleti utazó, akinek zsebében mindig ott van a »kalauz« legujabb sütetü kiadása; aki bújja az utmutató könyveket, otthon van minden föld-abroszon, ismer minden vonat-összeköttetést, cookabb minden Cooknál, betéve tud minden távolságot, nyilván tart minden változást, becses tanácsokkal szolgál, a jobb hôtélek csillagrend-szerében valóságos Copernicus — s maga sohasem teszi ki a lábat hazulról. Akár Mózsés, aki megmutatta az Igéret földét, de saruit nem lepte annak pora. Bort prédikál és vizet iszik. Gondolatban a városerdei tó partján tengeren tul csa-

pong; s ha már elméletének meddő fáján kihajt a távolba való epedés elfojthatatlan rügyecskéje: benyit a panorámába s dobogó szivvel nézi a marokkói szultán bevonulását Tangerbe, a Troll-Hätta vizeséseit, a Traján oszlopát, a jeges észak fenyűjét s verőfényes délnek szomjazó fővenyében meredő pálmaligeteit.

Typus a »tényleges állományu« magyar utas is. Nagyon szeret ki-kiszökni az édes otthonbul, hogy unottan és fanyarul rójja ismeretlen országok idegen utjait. Mert odajárni, nézni de nem látni: magyar styl. Ez ugy »való«. Pedig lelkében megpitymallott annak tudata, hogy igenis: van még élet extra Hungariam is. De a magyar turista nincs fegyelmezve, vagy nem tanult eleget. Mig otthon hiját érzi a nagy kulturák régi emlékeinek és újabb műveinek, amelyek végett neki hajt a nagy világnak — tul a határokon nem tud bele illeszkedni a szokatlan életbe, az utazás törvényeibe s abba a sok lemondásba, mellyel ismereteinket megszerezük. Ez teszi búskomorrá, s tán innen is fakad az ő, néha és néhol a tompaságot pedző egykedvűsége, az az igazi keleties nil admirari. Ami szebbet és jobbat lel a hazainál, azt csakhamar magától értetődő természetes valaminek fogadja, az állandó jót hamar megszokja.

Ezért folyton mély elégedetlenség bántja őt. Ünnepnapjai csak olyankor esnek, ha dolgokat tapasztal, melyek otthon »bizony különbek!« Kevély mosolygás bodorítja ajkát, ha látja, hogy a »boldogtalannak« (boldogtalan t. i. mindenki, aki nem magyar, különösen a német) milyen hitvány a kukoriczája, törpe szarvu az ökre, silány a búzája. Visszatérve azonban az ő szélesre szabott honi városába, kezdi látni azt, ami nincs, és minden vívmányaival tolul emlékezetébe a külföld, s benyomásairól lehántva a tarka héjat, megleli a termő magot s háza táján el is ülteti. Bizonyos szempontból egyébkint minden utas a legfejlettebb országban is lát valamit, ami otthon ő náluk szebb és jobb. Ezt az elégtételt mindenki, még a legszegényebb is, megszerezheti magának, a kárpótlás amaz elvénél, vagy akár törvényénél fogva, mely a szerencsére is árnyat vet, a bánatra is derűt hint, a szép arczon is szeplőt ejt s a rútban is meghagyott valami kedveset.

A haszonnal utazó magyar újabb keletű. Még nem is oly régen, körülbelül a Józsa Gyuri módjára járt-kelt Európában. Tudok gyerekkori pajtásaimat, akik nem csak megfordultak, de hosszabb ideig éltek Skócziában s a Németalföldön, Bécs-

ben, Berlinben, tehát a civilizáció magasabb tájain, s épp oly nyilatlan medvének jött haza mindenik, mint amilyenek otthon volt Jávorkán, Csengődön és Nádas-Szt-Lőrinczen. Sehogyse fogott rajtok a síkálás. Aki közülök nem ilyenek került vissza, kivétel. A magyar természete nehezen simul hozzá az idegenhez; a német, angol s holland szó meg mind visszapattog róla. Persze, hogy ezek közé nem számítom a fiatal grófokat, mert hiszen azokat már itthon ártja bele a házi nevelés az európai szintelen közösségbe.

* * *

Az utazás próbaköve a karakternek, inkább mint a játék, mely alája fütve a vérnek s izgatva az idegeket, nem tekinthető a jellem kriteriuma gyanánt. Ami hibánk, jó tulajdonságunk van, azt kiváltja. A nagylelkűt pazarrá teszi, a takarékoszt zsugorivá, szótalanná a hallgatagot s csacskává a nyájast.

Legtöbbünk a galanteriát, mint holmi fölösleges podgyászdarabot, otthon hagyja. A védtelen nő mesterséges siró bábuval ijesztgeti el a betolakodót, az agg tehetetlenség megjodoformmal. De mind a kettő hitelét vesztette már. Az életért való harcz nem mutat föl olyan

csatákat, mint a jó helyért vívott küzdelem, s brutális kényelmünkben nem átaljuk egy nő mellé tenni föl lábunkat a szemközti ülésre. És gyanus minden utitársunk. Sipkánk ernyője alól fürkészve nézzük arcját. Az ember annyit olvas örültről a coupéban, rablógyilkosról a vasuton. Végre a vonat együvé ráz bennünket, mint telezsákot az erős kéz; egymáshoz törődünk s nini!... a szomszéd megkinál három-csillagos Martellel (csak nem kevert bele kéksavat?) én meg viszonzom valódi muszka cigarettával (nincs abban dynamit), ketten meg egy harmadikat. Hiszen így csak megleszünk... midőn a hatodik állomáson új társat kapunk. A vad irókéz nem tud olyan gyilkoló szemet villantani törzsének ellensége felé, mint a milyent mi, egyetértésre verődött hivek, szalajtunk bele mint a hideg aczél pengét a belépő idegenbe, akit az új kalauz tolt be hozzánk, miközben pokolian mosolyog. (Ő tudja, mért.) Ott reked az istenadta három darab málhával a kezében, s nincsen számára hely. Még azt sem mondjuk neki: itt ülnöd vagy állnod kell! A meginduló vonat nagyot lódit rajta s egyikünknek az ölébe esik. Bocsánatot kér, mintha nem is fizette volna meg a jegyét s alamizsnakép várja, hogy megtűrjük. A szisszenő ludfalka

végre magába fogadja a »másét«, aki persze, mihelyt egy közben megüresedett helyre új passzér akad, épp olyan vad irókézzé lett maga, mint mi, a primae occupationis hatalmasai.

De aztán van utitárs, akivel soha, de soha sem lehet megbarátkozni. A kíváncsi, aki az emberből kirázná a legrejtettebb titkot, kezdve a keresztlevéltől egész addig, hogy »miben utazunk« ? Egy ember, akit sohasem láttunk s kutatja családunkat s összeköttetéseinket. A másik borzalmam a dicsekedő, aki uti kalandjaival hozakodik elő és neveket említ. Huh! Azok a bizonyos uti kalandok, melyekről könyvekben is lehet olvasni. Azok a gazdátlan fiatal hercegnők, azok a marquise-incognitóban utazó szobalányok, ragyogó szalma-özvegyek, klostromból kiszabadult apáca kisasszonyok.... mit tudom én! Hiszen voltam én fiatal magam is: minden tilalmas dologra vakmerőn elszánt legény, s az én egyetlen galáns fő- és utikalandom ott esett a pozsonyi alagutban, ahol egy éltés asszonyság a nyakamba szakadt s összecsókkolt, amért oly nagyon hasonlítok az ő bátyjához, aki váltóhamisításért öt évet kapott s Subenben üli le. Drága az az érdekes kaland, kedves uram, s aki valóban részesült benne, az hallgat róla.

Persze, hogy ezzel a két tyussal koránt sincs kimerítve az utitársak arczképcsarnoka.

Nem csupán egyénileg nyilatkozik az utas, de magatartásáról, bár nem szól, rá lehet ismerni az ő nemzetiségére is: angol, francia, német-e?

Angolra, kitünően szerkesztett uti ruházatán kívül, éppen arról, hogy nem szól. A francia fészkelődő, maradhatatlan, közlékeny s minden viszonyok között feltétlen udvarias, előkelő, s fogalma sincs arról az országról, ahová lábát fogja tenni. Làbas-ország ő neki minden, ami nem la France. Ő meg az angol sohasem élvezzi a teljes incognitót: nyelvöket beszélnek mindenütt kerek e földtekén, míg mi magyarok legalább a magunk édes honi beszédjében szidhatjuk össze a fogadóst, a kalauzt s az álnok antiquariust; sőt vannak, mint ahogy rémülve hallottam enfüleimmel, hazámfiak, akik a San-Salvatoréban, felfortyanva az egyházi követelésén, úgy emlegették istent és minden nagy és apró szentjeit, mint ahogy azokat templomban közönségesen emlegetni nem szokás. A szárazföldön utazó angol mindenhová elviszi magával rengeteg önérzetét s ő az a tót, aki, ha befogadtuk szállásunkba, kitur belőle. Az idegenben nem lát meg mindent, de amit meglát, azt nem írja le fonákul.

A francia rendszeren a dolgok felszínén marad s legszeretetre méltóbb mosolygással, hogy meg ne sértsen vele, osztogatja dicséretének alamizsnáját, de tán hálából is veregeti meg a vállunkat, mert hiszen félrevertük érette a harangot s a hány lapunk, másnap reggel hűségesen és boldogan közli olvasóival, hogy moszjő ilyen vagy amolyan el van ragadtatva Budapest szépségitől; s amidőn haza ír felőlünk, ugy tesz, mintha fölfedezett volna bennünket. Tissot ur különben, minden tehetséges volta mellett, inkább torzképe mint typusa a francia ut-leirónak.

A némettel furcsán vannak mind az öt világrészben. Mig egygyé nem forrott, lenézték. Mióta hatalmas, szerte domináló erővé lett, gyülölik. Az egyetlen nemzet, amelynek még otthon, saját vérei között is ellenségei vannak. Rajna s a Spree, Majna s az Odera nem szeretik egymást. Régebben a német utazó, bölcseleti rendszerek között vergődve — magyarán szólva — a tehénnek szarva között kereste a tőgyit. Nem látott tisztán az idealismus kék felhőjétől, mely szeme körü csapongott. Sedan óta azonban egyszerűen kellemetlen. Protegál, oktat s bárhol jár, fölöttébb elcsudálkozik azon, hogy nem siet az egész világ németnek lenni. Mig a francziát a chauvinismusa

állandó pezsgőmámorba fogja: a németnek az ő legujabb keletü dicsősége, mint valami oroszul emésztett gombócز fekszi a gyomrát. Igazi parvenu-módra feszít az új nagyhatalmassági kabátban. Sem elég izlése hozzá, mint a francziának; sem elég méltósága, mint az angolnak. S ez annál felölőbb, mert az a férfiú, aki a számára megszabta és megvarrta, egyiknek sincsen hijával.

* * *

Rabságban nevedünk. Attól a nagy szabadságtól, mely osztályrészünkül jutott, kissé megkótyagosodtunk, mint a hegyi levegőtől. Aggódásunkban ijedezünk az újtól s rettegve emlegetjük a külföld gyorsvonatait is, melyekhez képest a mieink óvatosan koczogó bumlik.

Az állam, mint közlekedési hatóság, csak járószalagon bocsát a saját lábunkra, minden vonat indulását háromszor jelenteti nekünk, s felelősséget vállalva kiskoruságunkért: int az ablakon való kihajlástól, s eltilt a sinekre való lépéstől. És intéssel, tilalommal is van tele aggatva minden szakasz, csak győzzük olvasni. Efféléknek nyoma sincs a külföldön. Az utazó közönség önállóságra van nevelve s ennél fogva ismeretlen is ott az a háromféle hangnem, melyet a háromféle osz-

tályban használ Ádám bácsi. Minden ember gentleman, míg az ellenkezőjéről nem ad bizonyóságot. »Hat ló vagy huszonnégy ember«: ez a tanulságos vagon-cédula illusztrálja a mi állapotainkat társadalmi tekintetben is.

De, mint a Berecz Károly omnibusza a városerdei gesztenye-fasor alatt, vágatva czammogunk mi is. Már nem lehet messze a nagy távolokat szolgáló villamos vasut sem. S mivel minden véglet találkozik, a messzeségeket zsugorító gyorsaság megint csak haza tereli azokat, akiket onnan elragadott. Már most is úgy utazunk, hogy reggel még itthon, délkor Bécsben s vacsorára ismét itthon vagyunk. Így nézünk el majd Európa többi központjaiba is. Távolság mint a tüzhely melegének szítója. Mert csak egy dolog van ami kedvesebb az elutazásnál — a megérkezés.

* * *

Rám sötétedik az idő. Lámpást nem gyújthatok. A félhomályban zsölyeszékem párnájára hajolva, nézek ki az alkonyba. Az utcza még világos. A gyalog-utról a dada apró kocsikát tol haza felé. A kereken járó bölcsőben kicsi baba sikongat. Ez az ő első utazása.

Bánatos zene hangzik fel hozzám. Temetnek.
Strucztollas fejöket bólogatva léptetnek a fekete
lovak. A diszes gyászhintón fényes koporsó.
A rája boruló virágok közül felém ragyog e sor:
élt 86 évet. A templom tornyában harmadikat
csöngetnek. Az utolsó utazás.

Hanem hát addig messze van, s a föld színe
széles. Inkább rajta, mint benne.

Írtam Budapesten 1893. őszén.

Porzó

A pakkolt koffer.

— 1875. —

PAKKOLT koffer!

Nem hiába idegen szókból alkották e fogalmat. Nagy tudomány is az!

A magyar nyelv kiválóképen alkalmas a görög és latin terminologia lefordítására. Részint a nép nyelvéből kölcsönözte a kifejezéseket, mint péld. »*trepanatio cranei*« = *agylékelés*. Kitűnő magyarítás! Az *ag, eg, acs, ecs, any, eny*, sat. szóképzők és suffixumok hozzáragasztása a gyök- és tő-szóhoz valóságos virtuozitássá fejlődött. Bizonyítja e szó: *mocsarasturkonczizomvagdaltványoshosszitolondék* — ami hétköznapi nyelven azt jelenti, hogy *kolbász*. Valóban, maga ez a kifejezés van oly hosszú, mint a legszebb szál debreczeni, az *a szelid anaconda, mely már a fővárosi kirakatokban is diszlik néhány év óta,

s mely csak akkor harap, ha dr. Fonalóczy górszövezése nyomán kitünt, hogy trichin van benne.

A magyar nyelv tehát igen tudományos nyelv. De a »pakkolt koffert« nem tudta eddig lefordítani. S ha Kátay Gáborja nem akad, váltig francia-németnek is marad, minden idők és hurkák végéiglen.

A Gotthard s Mont-Cenis átfurása imponál. De azt hiszem, hogy végre magam is kifurhattam volna, ha elegendő türelmem és időm van hozzá. Tegyük 5000 év alatt. A tenger alatti huzal is óriási mű; a Brenner-, Semmering- és Rigi-vasut szintén érdemes őszinte csodálkozásomra. De mindez megtörpül a kofferpakkolás titáni művéhez képest. Mert a pakkolt koffer az igazi mikrokozmosz. S midőn a párizsi köztárlaton az angol-amerikai traveller-society osztályában láttam egy ládát, melyben benne volt nemcsak öttagu családnak való ruházat, fehérnemű stb. efféle, de még egy szét-szedhető s összeróható emeletes ház a belevaló butorral, konyhai eszközökkel egyetemben, a függönytől kezdve a csöngetyű-huzóig és kanárikalitkáig, takaréktűzhelytől a lebbencsvágó karikáig mind: — midőn e kábitó nagyneműséget láttam, karom aléltan hanyatlott alá s bámultam istent az emberben. Szájtató butaságban mered-

tem rá e megfoghatatlannak látszó valóságra. Mert — és ezen a vallomáson kellett volna kezdenem — ha én a legnagyobb női uti-ládába, (afféle emeletes nyaralóba), három könyvet, hat inget, tizenkét zsebbevalót és ötven szivart teszek bele: az a láda olyan tele van, hogy ebbe a traveller-society főigazgatója még egy fogkefét sem bir bele tuszkolni többé.

Képzelheti a nyájas olvasó, mily szerelmes ámulással nézem azt a tiz karcsu, fehér ujjat, mely *egy* bőröndbe varácsolja bele czókmókomat. Ez a helyes szó: varácsolja bele. Csakis bűvös tündérujjak végezhetik ezt a művet, olyan mesebeli tündérujjak, melyek — rózsaszin köd előttem, rózsaszin köd utánam! — egy percz alatt birtak egy egész palotát megépíteni.

Áldott ujjak! Megváltottatok a város porától, melegétől. Tudják is már az ismerősök. Legalább az utolsó napokban folyvást kérdezősködnek.

— Megy az idén valamerre?

— De megyek ám!

— Óh, jól teszi. Csak azértis el köll mennie. Meg köll daczolni a sorssal!

— Nem daczból megyek. Idegeim....

— Ehem! Persze. Azok az idegek! Higyje meg, azelőtt sohasem voltak. Ezeket a finom, érzékeny szálakat csak a modern élet sodorgatta a mi túlságosan meggyülemlett agyunkból.

— Gondolja?

— Gondolom-é? Tudom. Érzem! ... S aztán hová megy?

— Kissingenbe (Füredre, Koritnyczára, Ausseeba.)

— Kitünő hely! Ah, azok a fenyvesek! Az a levegő! Az a nyugalom! Az a csönd! Az a tökéletes pihenés! Az a ... Mikor is megy?

— Holnap.

— Hajón? Vasuton?

— Még nem tudom.

— S meddig marad?

— Még nem tudom. Egy hónapig, kettőig; majd megvállik.

— Tehát isten vele! Jó sükert! S hozzon haza vagy egy garabóval abból a fölséges fenyves levegőből. Én csak septemberben utazom. És csakis utazom. Más levegőt, más embereket, más életet ... változást keresek. Beteg nem vagyok; de lássa, az az örökös egyformaság! Mindig ugyan-azok az arczok! Már betéve tudom valamennyi. Persze, hogy öt hét múlva megint meg-

kivánom. De a tizedik hónapban elviselhetetlenné válik a régi környezet. S főképp amidőn tapasztalom, hogy ez az én környezetem ritkul s színté beleunva egymásba, fut szanaszét — akkor se maradás, se tartomány: szökhetném magam is, valamint hogy meg is szököm. Tehát a viszontlátásra, édesem! Pá, servus, àdieu!

— Adieu!

S utközben, hazamenet, találkozom még vagy öttel. Valamennyi vallat, megyek-é s hová, mikor és mennyi időre? Mindannyinak felelek s ők is válaszolnak nekem, ami annál derekabb tőlük, mert nem is kérdeztem.

Voltaképen magam sem tudtam, melyik nap utazom. De hogy az ember végre valami bizonyos választ adhasson, mond találomra egy napot — s ez a meggondolatlanul kiszalasztott határidő zsarnokoddá lesz. Tuszkol, üldöz, folyton a sarkadban van. Ha másnap messziről meglátod a kitől tegnap elbucsuztál, nagyot kerülsz, mint diákkorodban, mikor a szabódat pillantottad meg. Sha mégis a sarkon, ajtón, kapun befordulva az egymás lábára léptek: úgy megbámul, mintha husz éves távollét után kerültél volna haza. Csoda, hogy ennyi idő után rád ismer.

— Hogyan! Ön még itt? Már nádon-berken
tul gondoltam. Tán bizony nem is megy már?
Hja, a mostoha idők!

— De igen, megyek! Nem a reggeli vonat-
tal, hanem a délivel. Egy kis dolgom akadt.

— Tehát ismét: àdieu!

Ugy akarja a végzet, hogy a késedelmes dolog
mellé még egy akadjon. De már most meg
vagyok ijedve. Csak este merek kilépni az utcára.
Olyan jól esnék a sétatéren, a ligetben, a szige-
ten, a Dunaparton lenni — de félek a kegyetlen
ismerősöktől. Már valamennyitől elbucsuztam.
Inkább elkuksolok hát valami félreeső padon s
csodálkozom rajta, mennyien maradnak itthon.
Hát ezek miért nem szaladnak el valahová fa-
lura, fürdőbe, a havasok közé? Szinte szemre-
hányást teszek magamnak, hogy én itt hagyom a
fülledt várost, míg ez az élemedett asszony, az a
csúzos öreg úr, ez a sápadt, vérszegény gyer-
mek itthon rekednek a nagy melegben, nem fog-
nak sem légváltozást élvezni, sem fürdőre, falura
utazni . . .

Nagyot ütnek a vállamra.

Ijedten ugrom föl, mint a rajtakapott bankó-
csináló.

Nem a poroszló áll előtted, hanem a te városi börtönödnék a porkolábja.

— Hogyan!

És összecsapja a két tenyerét, hogy megreped rajta a keztyü s hóna alól kiesik az ernyője.

— Hogyan!?

Az aszfalt alá szeretnék bujni. Hiszen a bankócsinálás még hagyján. Ha a pénztárból elvittem 100.000 forintot a pénztárnok ur tudta nélkül, erre még van mentség. Ha a féltés, a düh, az örületes kétségbeesés gyilkossá tesz, az is érthető. De hogy elbucsuztam legyen s még másnap is itt lássanak... ez megbocsáthatatlan.

— Hogyan! Hát nem utazott el?

Kimondhatatlan zavarban sütöm le a szememet, s fészkelődöm ülésemen.

— Egy hirem jött... levelet kaptam... hogy...

— Hogy nem lehet! Tudtam! Hja, a czudar idők!

— De... hajnalban utazom.

— Igen? Mégis? Tehát pá! Harmadszor és utoljára: àdieu!

— Adieu!

A késedelmes ügynek csomója akadt. Azt ki kell oldani. Sikerült. De most nem is merek már

elmenni hazulról. Otthon maradok s a kapuszinből csak a hintóba fogok lépni. Nem akarok találkozni senkivel. Félek kijárni. Pedig magam vagyok a kísértet. Az én láttamon rémüldöznek az emberek.

S mily kinos most lakásodon lenni! A szekrény üres — a bőrönd, a táska színültig tele. A butor, a szőnyeg vastagon megborsolva, úgy hogy folytonosan tüszkölsz bele. A cseléd mind elbocsátva. Átalvető szivartáskád készlete fogytán. Még rá sem gyujthatsz. Hah!... egy szivarvég! Könnyelműn ott felejtéd a napokban s most mohón kapsz utána. A gondviselés még sem hagyja el az embert. Milyen jól esik!

Kihajlok ablakomon. Szerencsére a kertés térre szolgál. Szemben nem lakik senki, csak egy szerelmes verébpár, s ez sokkalta emberségtudóbb, semmint kérdezősködne; aztán éppen ez idő szerint kisebb gondja is nagyobb annál, az az ur ott átellenben miért nem utazott még el? Ők most csipaszt nevelnek és tanítanak repülni. Ah, én is repülök nem sokára! Egy óra múlva!

Mintha már nem is tartoznám bele a régi keretbe. Nyugat felé tekintek s az uszó felhőkbe merül szemem. Egy óra s még versenyt szállók velök, s tán el is hagyom őket. Lelkem a szárnyait

bontogatja: a tér, a ház, a város, a határ messze elmaradnak mögöttem. Milyen idegen előttem minden! Pedig az ott az öreg francia nyelv-mester, aki chansonokat dudol tanítványainak, ahelyett hogy a »conditionel« és »futur« közti különbségek titkaiba ártaná. Servus, bonhomme! Most is fölhatnak ablakomba egy dal foszlányai, melyet dudolgat a vig öreg.

Ils sont passés ces jours de courses vaines,
Où nôtre destin fut pareil :
Ces jours de plaisirs et de peines,
Mêlés de pluie et de soleil.

Dehogy mulnak el, jó öreg! Az öröm és a bánat örök. Egy tőből fakad mind a kettő: az öröm virága, a fájdalom tövise. Hanem a »courses vaines«, a hasztalan erőlködés, a hiábavaló pályafutkosás napjainak vége. Megyek!

Amit látsz, mintha ködön szűrődnék át szemedbe. Te már nem vagy ebből a városból való s bár benne mulatsz még, a távolnak kék fátyolát vonod rá. Ottlenn nem neked öntöznek, a kioszkban nem a te számodra szűrnek már kávé. Hogy mennyire idegen vagy itthon, legjobban érzed azon, hogy az ujságkihordó nem húzza meg ma csöngetyűdet. A lapok és levelek

röpke hirnökeid gyanánt előznek meg Koritnyiczán (Ausseeban, Füreden stb. ut supra).

A szivarvég elfogyott, az idő leperdült. Kihajlok, hogy fölintsem a kocsist.

Megdermedve állok meg az ablakban.

Tarkóját a válla közé vetve, orrát az égnek bökve s kezével ernyőt vonva szemére, hirtelen ott terem az én kérlelhetlen porkolábom. Megfogódkodom, hogy ki ne essem az ablakon.

— Hogyan?! Hát ön még mindig itthon van?

— Itthon ám, hebegem.

— Tehát letett szándékáról? Már én azt hittem, Chamounixban fogdossa a mormotérokat; pedig hát, amint látom, itthon fogdossa a legyeket. Hja, a czudar idők . . . àdieu!

Föllélegzek. Ah! Végre a bérkocsiban ülök, mely lóhalálában röpit a vasutra. Számos hintó jön szemközt. Nem figyelek rá. Csak hogy már magam is ülhetek egyben. A fogat dörögve áll meg a bolthajtás alatt. A szolga bedugja fejét az ablakon s azt mondja, még nagyon korán van.

— Annál jobb. Addig váltson jegyet. Ime.

— Még csak másfél óra mulva nyílik meg a pénztár.

— Az lehetetlen! Mióta van ez az új menetrend?

— Nem új ez, kérem alásan; a régiben dolgozunk.

— De hisz rögtön kell indulnia a vonatnak. Szaporán, le a málhával!

— Hát nem Debreczenbe méltóztatik utazni?

— Mit! Debreczenbe? Félrebeszél?

— Arad... Nagyvárad... Czegléd... Pusztapoó...

— Bécs, Bécs, Bécs! Egymásután!

— Tisztelettel instálom, az még csak délután lesz.

— Dél... déhél... uhután?...

Lemaradtam.

Elpipáztam az időt az ablakban, s az a szörnyű ember, aki nem győzi bevárni, hogy végre elutazzam — maga ez a kiállhatatlan az ő hitvány szószaporításával oka annak, hogy lekéstem.

Resignálva még a csarnokba és lemondással állsz meg a jegyosztó vas ablaka előtt. Még három órát s tizenöt percet köll várnod, míg indulhatsz. De ha tizet is! Inkább egy egész napig, egy egész hétig, semmint visszatérj a városba a kérlelhetetlen kérdezők közé. Leülsz az ebédlőben s borba temeted rossz kedvedet. Olvasni is kellene valamit. Mai

bécsi s a tegnapi budapesti lapok. Ez itt a paritás. A fehér szakállu, vármegyés műveltségü, kényes Mocsáry: az általános szavazatjog mellett szól — a fekete szakállu, európai műveltségü, demokrata Beöthy: a nemesi osztály avas-avitikus, bocskoros kiváltságaiért lelkesedik. Bolond ország ez a mienk! A gyűlése még olyanabb! Félre dobod a lapot.

Mennyi légy! A pöcsétes márványasztal zsiros és édes morzsáit apró szigetekben lepi el. Hess légy! De ne! Fogdossuk! Egy legyintésre hatot szorítasz a markodba. Kit kieresztel, kit ott fogsz. Ennek a szárnyát tépegeted ki s hagyod gyalogolni — amannak a lábát s kedved telik a vergődő repülésében. Tehát mégis legyet fogok és nem mormotért! De az unalom szentesíti az eszközt, a boszankodás a cél, a dologtalanság mind a kettőt. Éljen a sport, éljen az állatkinzás! Mindakettő egyre megy.

A terem telik. Mennek Debreczenbe, Aradra, Nagyváradra, Czeplédre, Pusztá-Poóra az emberek. S hogyan törik magukat utána! Első csöngetés. Rohannak megint kifelé. A boldogok, bár Debreczenbe, Czeplédre, Pusztá-Poóra utaznak is.

Még két egész óra! Elkeseredésemben étvágyam is gerjed s dühömben háromért eszem. Hah, isme-

rösök! Mintha kigyó harapott volna meg, ugrok fel ültőhelyemből s nyargalok kifelé, magam sem tudom hová. Csakhogy egy tüzhelyre nem estem. A szakácsné vastag piros karja fog föl, hogy a borjuszeletekbe ne pottyanjak bele, melyek ott pirkadnak a lábasban. A konyhaszolgáló megjíjed; az asszony azt hiszi, megőrültem; a gazda gyanusan néz rám s engem tart annak az ügyes urnak, aki szerencsésen elkövetett öngyilkosság után készül megszökni a más pénzével s most üldözői elől menekül ide.

Sokkal nehezebben igazolom magam mint bármely gazember. A becsületesség töviskoronájában ez az egyik túske. A határon fenekestül forgatják föl a ládát, akad-é benne egy szál szivar — a dugárus százezerével csempészi mindenüvé, ahová nem szabad.

Szállinkóznak az emberek, be-bedöcög egy koválygó egyfogatu, majd megdörren a gyors fiakker. Gyülekeznek. A jegyosztó vak-ablakja kinyilt... zsebemben a jegy... jöhetsz már, fátum! Farkas-szemet nézek veled, sors!

A perronon ide-oda futkos a népség. Gyerek az anyját, lány az apját, férj az asszonyt keresi, hajszolja, nógatja. Hordár, kalaúz föl-alávágtat, családtagok csókolóznak, tüsszögve szalad ki-be

a vagon-kapcsoló mozdony, közbe nagyokat sivitván; a tetőn megrezdül a jeladó kötél, amint áthuzzák a gyűrűn; harmadik csöngetés, trombitaszó, fütty...

— Hogyan? Hát ön mégis utazik?

Mit? Még itt is? Még most is? A földből nőtt ki?

— A napamat kísértem ide. No derék, hogy a szűk idők mellett is rászánta magát egy kis utazásra.

És intett a fehér czilinderével.

— Vigyen a manó!

Jószivü kívánságomat tudörögte a gyorsuló vonat.

Jövel szabadság!...

ÉSZAK.

Országos Széchenyi Könyvtár

Utazás az éjféli nap körül.

— 1889. —

I.

— Egy nap Berlinben. — Treitschke. —

KEVESED magammal vagyok, akik ismerjük még a jó Raff György Keresztélyt, a nem kevésbé jó Meidingernek egy-ívásu társát, korban és foglalkozásban felesét, akik adomával, mesével, tréfával édesítették meg számunkra a keserü tudományt. Emennél alig vettük észre, hogy rövid egy év alatt mily hibásan tanultuk meg a francia nyelvet, s hogy amannak nyájas kalauzolása mellett milyen gyors utazásunk esett a természet minden országaiban, a föld egész felületén, a csillagok táborában, a tűzhányók hasában le a föld középpontjáig, ahol már az ellenlábás szomszéd birtoka kezdődött; s mindezt a nélkül, hogy leszédültünk volna a Gönczöl szerkeréről; a nélkül hogy — bátor rettenetes kigyók-

kal és fenevadakkal komáztunk — kár esett volna bennünk; s a nélkül, hogy a sistergő lávában egy hajunk-szála is elperzselődött volna.

Épp ily könnyü szerrel tettük meg északi utunkat, meg sem állapodva a sarkig.

»Gyermekek!« — így kezdi az illető fejezetet a mi néhai való kedves tanitónk — »hamar a tarsolyba vajjas kenyeret és almát! Szükségtek lesz rá, mert messzi utra kelünk. Célunk az északi sark. Az pedig jó hajtás ide. Hopp!... föl a kocsiba... egy kettő! Rendben vagytok? No jó; s most előre!«

Franklin és Payerék bizonyára hosszabb és alaposabb készülődéssel indultak meg a földnek ama rejtélyes pontja felé. Oda több kellett, mint a tarsolyba néhány piros alma s egy karéj vajjas kenyér; de nem hiszem, hogy hoztak volna onnan annyi szép mesét az éjféli napról s az éjszaki fény bűvös tűzijátékáról mint mi, boldog növendékei a beszédes öreg urnak.

Már akkor esett bele vágyó lelkembe ez igézetes tündöklések egy szikrája, valamint hogy mindig erősebb vonzódást is éreztem e titokzatos derengés, a fjordok s a borongó hegyek, mint a sugaras délvidék felé.

Ha a sarkig nem is, de a fokig fölvittem, mert ide eljutni ma már csakugyan nem egyéb, mint kéjutazás, e gyanus szónak jobb értelmében. A háló-szakasz csöndesen ringó ágyában töltve az éjt, a gyorsvonal ebédlőjében lakomázva, tengeren uszó előkelő fogadó ablakaiból és erkélyeiről nézve a zöld partot, havas csúcsot s jéghegyet: innen Budapestről a Gellért keleti foka mellől, nyolcz nap alatt érni el az északi fokot — az Oriens küszöbéről Norvégia legszélső pontját. Még nem is olyan nagyon régen: Debreczentől Budapestig eljutni tartott meg ennyi ideig; föltéve, hogy az út jó volt.

Ki nem tünődött el rajta gyermekkorában, hogy milyen fura volna, ha éjjel sütne a nap! S én láttam e valóra vált lehetetlenséget Gräsholmen magasán, az északi szélesség 72^0 -a alatt, 1889 június 28-án.

Csakhogy odáig nagy iramodás van még. De nyugtalan képzeletem már erősen kotorja szárnyait s előre csapongva visz el magával abba a messze mese-országba. Mert az utazás egyik füzere a várakozás: hogy is, mi is lesz ott? Könyv és beszéd, az csak könyv és beszéd. Maga lásson az ember! S az utazás mindenképen nagyon érdekesen végződik. Ha másmilyen-

nek találjuk, mint a hogy azt otthon, vagy a czélon innen festegettük magunk elé — meg vagyunk lepetve; s ha éppen olyannak látjuk, még jobban meg vagyunk lepetve.

»Mehett!« recssenti oda a kalauz a gépezetőnek s a következő pillanatban egy kerékfordulással már közelebb vagyok az északi fokhoz. Ez a gondolat s a kocsi rezgése kellemes ábrándokba ringat, s ami e perczben közel esik hozzám, az mind az éjféli nap specziális világításában tűnik szemembe: mint az a szép öreg zsidó is, aki a vonat folyosójának végében támasztja oda merész metszetű arczélét az ablakhoz, alig észrevehető fejbiczengetéssel hajladozva jobbra és balra. Imádkozik. S míg a »majruv«, az esteli imádság verseit morzsolgatja: sűrű fehér öldökei alul egy ismeretlen távolba merül bele a szeme, s egy rég lehanyatlott szent hajdanba az ő sovárgó lelke. Te szelid aggastyán, mégis nagy szerencséd neked, hogy itt Magyarországon dicséred Jehovát s nem ott a magas Északon, ahol, ha rád derülne az engesztelés ünnepe, nem tudom, minden buzgóságod mellett is hogy birnád ki a »hosszu napot!« Ilyen tartós koplalásra Succ — de még a honi jeles éhenkórász, Sanyaró Vendel fővárosi diurnista sem volna képes. An-

nál jobban érezné ott magát a Bukovay gyerek, ha volna arra valahol az é. sz. 70-ik foka körül magyar egyetem, hogy kerülgetné; s ha varrna rá hitelbe az ő szabója, kinek sürgetésére így felelne biztatóan, hogy: »Balinek úr, jöjjön holnap, akkor kifizetem!« — s ezzel csakugyan hónapokra terjedő respiriumot szerezne magának.

Forog a kerék, forog; csattog a vonat s egyszerre a brandenburgi mark fövényéből élém komolyodik a nagy Berlin az ő kitűnő rendjével és gyarló színházaival.

A százados műtárlat csarnokait meglelégedéssel jártam. A modern »latin« művészet, de a belga is, magasan áll fölötte. Önmagával összehasonlítva azonban, előadásra s tartalomra megnövekedett. A rekonstruált egyiptusi és görög hajdan, melyet a két templomban külön díj mellett mutogattak, kellemes illusztrációi egy idevágó tanfolyamnak. Értékre jóval nagyobb volt ennél a »höhere Bilderbogen«-nél a római osteria utánzata az ő elmés torzításaival, »gschnas« ódonságaival, mulatságos figuráival, mindenik élczes vonatkozás tövisét eresztvén bele valamely legujabb styl képviselőjébe. Szinte francziás esprit sziporkázott s bécsi humor piroslott felém e művészi becsü tréfákból.

S ami elmésség innen kiszorult, arra vendég-szeretően borult rá egy-egy árnyas házikónak a födele. »Judenaas rrraus!« ordítá egy vöröskrétás inscriptio. Amire egy engesztelő kék plajbász így felelt: »Nu nee, se werden drin bleiben!« A nyirkos falon penészgomba és antiszemizmus testvérileg virítottak egymás mellett a kedvező légkörben.

Rikoltó magyar öltözetbe bujtatva sipoltak és doboltak minden magyar íztől és színtől messze elrugaszkodott »honni dalokat« a szt-annai sváb gyerekek, akik szünetközben az ő dísztelen, terpedt glogováczi szólamukkal hirdették az imádott hazát. Vagy hármójukat szólítottam meg magyarul, s valamennyi ezt a választ zengte felém: »Mir kinna kána nid ungrisch.« Hanem, hogy a híres bécsi »Damenorchester« művész hölgyein is mért ragyogott az arany-zsinóros piros attila, ezt még a közös ügyekkel sem bírtam magamnak kimagyarázni, ha csak azzal nem, hogy a németeknél még folyton kísért a csikós-romantika, s ezt megadóztatni jó üzleti fogás.

Éltem ez alkalommal, hogy lássam és halljam végre a híres Treitschkét, a legporoszabb burkust, aki már Sedan előtt is fojtogatott min-

dent, ami nem lutheranus és német; Versailles óta azonban a holt ellenséget is agyonütögeti. Ott lézengtem az aula keskeny folyosóján egy darabig, nézve a fiatal Germániát, sörényes fején az aránytalan piczi kerek süveget s az orrán önérzetesen villogó pápaszemet. Egy debreczeni ifju vezérelt, akit szittyá kevélységéből ki nem forgatott az összes német dicsőség, érdes magyar nyelvét meg nem simították a Grimm testvérek, lépten-nyomon keményen oldalba lökve a nagy Sanderst, s mint a támadásra csörtetve rohanó szarvasbika, terepély agancsaival szerte öklelve a deutsche sprachlehre szövevényes fonadékait és tüskebokrait.

A tanterem egy csöppet sem rondább, mint a budapesti egyetemen bármelyik. A padok széleit kirojtozta a bicska itt is, a védtelen fehér falon itt is *ubique locorum jacent nomina*.

Hogy ütött az óra, megnyílt az ajtó s a diákság néma sorain áthaladva, egy hatalmas alak foglalta el a széket. Ez Treitschke, a haragvó, a rettenetes, aki most a jezsuitákat morzsolja szét argumentumainak malomkövei között és bizonyításának roppant pőrölyével lapítja szét a pápákat; s hogy ezek védelmében rábizonyult nehány tévedés, vérszemét kapott, s most igaza-

kat és tévelygőket egyaránt zúzogat össze. Izgott lelkének szenvedélyes haragja csapkod ki belőle. Protestantismus és németség neki egyazon fogalom.

Ő igazán »olvas«, csak hogy könyv nélkül. Előtte az írás, melyet vaktában forgat. Betéve tudja leczkóját, s midőn széles kezében a vastag sorokkal teleszántott papiros remegni kezd, ez azt jelenti, hogy következik a tulsó lap, melyről tudja, mely szóval kezdődik és végződik, bár soha felé nem tekint. Némelykor megakad; de ez nem a szabad előadásnak szinte vonzó akadozása, hanem a megszorult emlékezet kinos hebegése. Mint a meglódult sziklakövek dörögnek alá mondatai, úgy, hogy a hallgatónak elszorul bele a lélekzete. A nyelve ragyogó. Tartalmas essay az ő felolvasása, s könyvben kétségen kívül nagyobb élvezetet nyújt. Kiejtése kegyetlen. A legdísztelenebb németség, melyet Büchner óta hallottam. Lapos *a*-ja nincs is. Ez — ha szabad mértani képpel élnem — a függő irányban megnyújtott magyar *a*, hasonlatos a palócz *aa*-hoz. »Ideaal« — »Daasein«. A »Kirche« neki »Kärche«, a »Dogma« pedig »Dochma«.

A vérszem, melyet föntebb példakép használtam, való; még pedig régi conjunctivitisben —

magyarul (de nem magyarul) köthártyalobban — mutatkozik nála. Ezen fölül a jeles tudós és író süket, mint a homokhányás. Ebben az ő testi fogyatkozásában aztán csak annál élesebbre feni fegyverét, csak annál sűrűbbre szövődik bele minden idegszálával az egyedül idvezítő protestantismusba. Kérlelhetetlen németségének fanatizmusával leszedné a katholicizmusról még a keresztvizet is, nyakas elfogultságában megtagadva tőle a művészet fejlesztésére hatott nagy multját. De minden heves dialektikája mellett sem merte bizonyítani, hogy az oltárkép-tagadó, rideg protestantizmus adott szárnyat a művészetnek.

A tanár, óra végeztével, tapsot kapott. Nekem egy kis parázs »vivat« jobban esett volna. Aztán fogta a paksamétéjét, és anélkül, hogy köszönetet adott vagy vett volna, katonásan távozott. Egy fő sem hajlott meg előtte; még csak utána sem néztek. Az actor a szinfalak mögé lépett.

* * *

Három órával később a laerti pályaudvarból vitt a vonat Hamburg felé. A Spree-csatorna partján embereket láttam görbedni a megrakott hajó kötéljarmában. A hirtelen gyülemlett fekete

felhőbül nyári eső zuhogott alá és tehetetlenül pattant vissza coupém vastag ablak-üvegéről. A lucskos országuton egy kutya húzta gazdájának kereken járó kintornáját. Isten bűnömül ne rója: de nagyon jól éreztem magam annak boldog tudatában, hogy nem vagyok komédiás kutya, vagy — ami még ennél is szomorúbb — hajós legény a Spree partján.

II.

— Hamburg — Helgoland. —

FLHALÓBAN a nyári zivatar. Keleten föllobog a szivárvány mint egy ívbe hajlított roppant nemzeti szalag. Hazám színei köszöntenek le hozzám, s a lüneburgi rónában, melyen körösztül vágat velem a gyorsvonat, megpillantom a magyar pusztát. A napszállat meleg világában apró nyájak tanult rendben párosával indulnak az emeletes akol felé s keresem: az ojtott lábu pásztor nyakában nem-e lóg le a dob, melynek ütemes pörgésére szedik lábaikat az ürük. S mégis, hogy az aczél-tövissel vértezett sövények közt masi-

roztak haza a kaszárnyájukba, szivemből felfakad a nóta, hogy aszongya: »Estelegyik, hajnalogyik — gulya ménes takarogyik.« S hogy éjbe borul a vidék: egyszerre kigyul a sok sárga fényű csillag előttem és alattam — a csatornának gyengén fodrozott fekete vizében Hamburgnak ezernyi gánzlángjai.

»Hamburg ist ein schönes Städtchen«, énekli a német vanderpurs. Nagyon régi nóta lehet. Hamburg ma már fényes, nagy város. Szabad kikötőjének boldog világa épp akkor élte végső napjait. Hanzai büszkeségének magasából a többi város színvonalára dekretálta le a birodalmi egység katona-mértéke. Hanem azért erős pulzusát, melyet folyton táplál a tenger hatalmas lehe, s szeretetreméltó temperamentumát, egy nagy és általános jólétnek nyilatkozását, meg fogja tartani. Századok hagyományán s a felgyülemlett nehéz milliókon nem egyhamar fog ki az egyenlítő drill. A kemény kérges tölgy már nem igen alkalmas a megnyírásra. Az új nemzedék fa-iskolájával persze könnyebben boldogul majd a reichseinheitliche olló.

Osztrák-magyar provenienciánkra — ha egy kukkot sem szólunk is — legott azzal vallunk rá, ha a trafiktalanság paradicsomi korszakát

élő dohányos boltok egyikébe lépve, megropogtatjuk a szivar felső végét, vajon szelel-é? A kereskedő úr és az ő segédei összenéznek s fölény-nyel mosolyognak, hogy ez a próba »igazi havanna termésnél« be nem válik. Igazi havanna! Ez a kaczérosan fölpántlikázott, illatos faládákba sajtolt pfalzi származású szunyogfüstölő? Akár egy széles talpú, csontos pfalzi paraszt leányzót látnék, vállán spanyol mantillával s bütykös kezében a manillai hölgyek legyezőjével. Dohány dolgában mi kiskorúak vagyunk az ő szemökben, íz- és illat-vakok. Az a nagy vörös ház ott Buda pesten az alsó Duna kőpartján a megmondhatója, mekkora összegek vándorolnak el a szép Elbavárosba olyan »ültetvényi« szivarokért, amelyeknek annyi a közük Havanához, mint faggyúnak a vajhoz.

De végre is: füstöl az a dohány-kolbász, s karikáit eregetve gyönyörűséggel nézem a folyóbul kiszélesített Alster-medenczén a szanaszét nyilaló apró gőzösöket s vidáman lengő vitorlás csolnakok hattyu-raját. S ha a medencze fölé épült zsongó pavillon erkélyéről pillantva alá e boldog vizi életbe, ezt megkivánom magam is: oda ülök az egyik hajócska orrára. Nyájas, néha pompás nyaralók rendszere övezi e tó széleit,

míg mögöttem kevély hôtél-paloták sora kiabálja túl egymást vendég hívó lobogóival. Gondozott kertek lombos ölen félig elbujva, gazdag patri-cziusok vidám kastélyai fehérленek. Oszlopos verandáin, a csikos sátor széles ernyője alatt ülnek a háziak és jó barátok. Fehér ruhás nők pipacsos hintó-kalapjai viritanak felém, s eljut hozzám foszlánya egy friss kaczagásnak, s zengő moraja a salon zongorájának. Szép élet folyhat ott. S ahol megáll a mi uszó kis omnibuszunk: mindenütt árnyas fa, rózsabokor, fürtös virág, ragyogó gyep, ugró vizek, ifju nép a lawn-tennis edző játékában, futtató fiúk, gyűrűben forgó kis lányok, s kaczkias vierlandi — néha meg egy-egy elszerecsen dadának az ölen sikongó, vagy apró hintó-ömlőkben a terepély hársnak zöld homályán szendergő hamburgi babák. Csupa derü és boldogság, amit látok. És mellettem is, körülöttem is zajos nevetés. Hát itt minden nap van ünnep? De hiszen ünnep is mindig egy sugaras est és az ifjuság maga.

Szines, szellős ruhában fiatal nők mulatnak jól nevelt, kellemes urak társaságában, majd németül, majd angolul, majd meg azon a »plattdütsch« szólamon folytatva beszélgetést, melyet a kedves Fritz Reuter kedveltetett meg velünk.

Az itteni családokban az angolos nevelés van elfogadva. Természetükhöz jobban is vág a tengerlakó nép szokása és erkölcsse, mint a németé. Meg is jelen minden évben egy csapat legény a legkegyelmesebb királyasszony háromegy — már mint európai, ázsiai és amerikai, vagy most akár afrikai — birodalmából is, és keblére tűzve az ilyen leányvirágot, viszi fel Skócziába, vagy hónapokig tartó nászuton a Himalája oldalába, vagy Mexiko fensikjára, vagy Kanadába, a Niagara vizesése mellé. S ha kérdik a hamburgi mamát, mint kérdeztem én is egytől: hol is van a szöszke Trudchen kisasszony? — azt feleli, hogy — »oda át van férjnél«. Ami persze nem azt jelenti, hogy oda át az Alsterbassin, hanem oda át Atlantisz tulsó partján.

Uhlenhorst végső pontján kiszállt — igazában kirebbent a fiatal társaság s jött eléje a partról egy épp olyan fiatal, aztán összeelegyedtek hajlongva és ölelkezve. A lányság tánczolva, az ifjak masirozva léptek a kertbe, s a fellobogozótt villa erkélyének tarka vászon ernyője alól vidám köszöntés hangzott feléjük s lebegtek a kendők. A dobogó végéről fiatal nő közeledett mély gyászban; s hogy találkozott vele a víg sereg, lecsöndesült. Tisztelték az ismeretlen hölgy fájdalmát. Haja

fekete, szeme sötétkék — amolyan fleur mystérieuse. Özvegy volt-e vagy árva, nem tudom — de nagyon szerettem volna a vigasztalója lenni.

Az Alster-medencze öblét nem csupán vitorlás csolnakok jelképes hattyúi, hanem valóságos hattyak is népesítik, melyekről egy itteni polgár gazdag hagyatéka gondoskodik. Lohengrin madarának itt olyan bőséges jó dolga van, hogy hízik bele s egyszerre az a zsíros epikuri gondolat lepett meg, mért is ne lehetne a hattyúnak, mely végre sem egyéb, mint amolyan magosabb lúd, fehér libamáját nevelni? Mért e kiváltságos kimélet? Régóta nem énekel már, s végső dala egy prózai geggenés. De még csak a sűrűn megénekelt festői főhajtását sem tapasztalom itt, mint látjuk a mi városligeti tavunk hattyuinál. Mindnyájan me-rev tartással, úgyszólva glédában eveznek. Hogy engem Németországban minden a katonai regulára emlékeztet!

* * *

A városnak ódonabb utczáit róva, eszembe jut az ő irodalmi múltja: a nagy és nemes Lessing — emlékszobra ott áll a libavásáron — s a nagy és édes, a pajkos és kinszenvedett Heine, meg az ő józan, dúsgazdag nagybátyja s a szép és kegyetlen cousine, meg az okos Campe.

Még magyar szálak is szövődnek tünődéseimbe: egy fekete és két piros. Itt a St-Nikolai sírkertben van eltemetve a bihari oroszlán, Beöthy Ödön — és ide hozott magának a Bakony melől bájos asszonyt egy hanzai ifju patricius.

Napokig elbódoroghatnak az itteni állatkerben. Tán nincs olyan tartalmas, mint a berlini, de sokkal vigabb. A trombitáló elefánt wagneri tubusát, a gnú bömbölését, az oroszlán dörgő ásítását, a kazuár dobolását s egyéb állati hangnyilatkozatok szimfóniáját kellemesen zengi túl a kettős zenekar, melyet vidám ebédelés, csacska kávézás és politizáló sörözés mellett hallgat a közönség, míg a fiatalja nagy körben forog a szülők tábora körül. A mama nem tipeg itt aggódással a lánya mögött, mert bízik — a fiúkban. S nézve az ifjú Hamburgot, megint élém tolakszik, hogy katonai államban vagyok. Míg nálunk a gyermek még harcias indulóra is tánczol, emitt a hullámozó keringőre is maséroz.

Magam egy asztal mellé telepszem s nézelődöm. Szomszédomban két nő serényen kötöget. Soványak és okosak. Az egyiknek ölében kövér kutyácska ül. Egy leperdülő falevéltől nagyon megijed a drága kis állat, amire aztán az asszonya ijed meg, ettől meg a másik hölgy, ugy hogy

elejti a harisnyáját — már mint azt, melyet a kezében tartott. Én tanult emberséggel fölszedtem a pad alól, s ez udvariasságomért a neveletlen dög felém kap. »Ei Schnuffchen — feddi őt gazdája — illik ilyen neveletlennek lenni a bácsi iránt?« S gyöngéden meglegyinté az orrát. No lám, azt sem tudtam, hogy rokonaim vannak Hamburgban.

Az aquarium tündér-barlangjában, a tenger méhének csodái: éhes rózsák, emésztő tulipánok, halászó drágakövek, gyilkos opálok, viruló apró szörnyetegek. Legkülönb darabja e gyűjteménynek egy piczi kedves kis halacska, amely boldogan uszkal a folyton gyöngyöző sós vízben. Czápafi, a tengeri fenevadnak babagyermek. Ridegségben van szegény. Apja, anyja valahol az indiai vizekben lesik a hajók hulladékait, vagy a hullámsírba temetett holttestet, melynek az ő kielégíthetetlen hasuk lesz a rettenetes kriptája. A czápácska gyorsan nevededik; maholnap kicsi neki ez az üvegház, kirugja az oldalát. Mire szánják, ha egyszer nagy czápa lesz belőle, nem tudja még senki. Talán a vaskanczellár utódjának van kijelölve. Nálunk bizonyosan végrehajtót nevelnének belőle.

S hazamenet eszembe jut a mi városerdei állatkertünk, vékony halacskákon böjtölő pelikán-

jaival, az ő koplaló tigriseivel, kóczos köpenyegben búsán kérődző tevéivel, porolatlan bundájú medvéivel, álmos papagályaival, unott majmaival, gazos utáival, dudvás gyepével. De hiszen fényes Bécs városa még ilyennel sem dicsekedhetik. »Igaz-e galambom?« mondom a takaros vierlandi virágárus leánynak, egy fakadó rózsabimbót váltva meg tőle, melyet nyájasan a kabátomba tűzött, s mosolyogva mentegetőzött, hogy nem ért oroszul.

* * *

Végig bolyongok a Steinweg hosszú szerén, a város régibb részein. Odamenet az apály miatt meglohadt csatornák zöldes fényű iszapjában láttam a megrekedt kőszenes és lisztes dereglyéket, várva a lendítő dagályt. Észrevétlen telik meg ismét az ilyen árok, s a gyülemlő víz lassu csobbanással emeli a terhes talpakat.

Mind közelebb érem a kikötőt. Megszinesedik az élet, erősebb a zaj, sűrűbb a nép, forr a közlekedés. Csoportokba verődve, zsíros kaftánu héberek motollálnak a karjaikkal. Zagyva, érthetetlen beszédükből ki-kiharsan az »Amerika« szó. Kivándorlók: orosz és moldvai zsidók. Tépett ruhában, de tarka üveg tükkel és vaksi gyémán-

tokkal teli tüzdelt, fésületlen vendéghajnak gyanus diszében, a kóser fogadó küszöbén ülnek guggon a család asszony-tagjai, bibliai naivsággal vadásztatva a csemeték tömött üstökében, akik az anyák ölébe hajtvá fejüket, czukrot korczogtatnak. Szeny-nyen és rongyokon keresztül diadalmasan ragyog felém az egyik hajadon szépsége. Szerte dobálva kaczér pillantásait, fogadja udvarlását egy zsidó legénynek, aki alkalmasint az uj ígéret földjén fogja magához fűzni ezt a mosdatlan Ráhelt.

Elzüllött alakok ténferegnek a veteményes és halas piacz körül. A gin-csárdákból kívánszorgó matrózok még csak a kijózanodást várják, hogy ismét hónapokra nyuló kemény szolgálatba szegődjenek, a melynek busás keresményét nagyrészt e csapszékek tivornyáin verik el, hogy a hihetetlen fáradalommal s emésztő nélkülözésekkel járó tengeri napszámért kártalanítsák magukat. És ugyan-ennek a térnek lépcsőin haladt és halad le a mentő hajó felé, megváltozott arcczal és névvel, az európai szökevény is a rá bizott pénzek maradékával. Hagyján, ha csupán a megkárosodott részvényesek sírnak utána. A transatlantikus hajós társaság íves kapujára ezt írhatná oda egy új Dante: »no lasciate ogni speranza

voi, ch'entrate!« Új élet kezdődik az új világban. Többnyire odavész, aki rálép. De néha megváltja, megtisztítja a munka, lankadó erejét edzi a nagy példa, s meghanyatló hitét éleszti a töredelem, a remény s a — honvágy.

A parton szegény asszonyok böngészik a kosárból kirostálódott kőszén-morzskákat, s virgoncz gyerekek — a kátrányozó hajóslegények ingyen postásai — büszkén s boldogan eveznek oda a hajó oldalához, meg vissza. S hogy fölemelem fejemet: szédítő sűrűségben meredez előttem az árboczok rengetege. A világ minden részeit járó, mély fenekű roppant alkotmányok gőzdarú segítségével öntik magukból, vagy döntik magukba a terhet. Hajnalban ez Ausztráliába, amaz Hongkongba, a harmadik Hammerfestbe, a negyedik Archan-gelbe, az ötödik Kamerunba indul, az új német gyarmatba. A többit nem is kérdem, hova készül. Mint a Windischgrätz embere a bárón, a távol-ság itt a tizezer kilométerrel kezdődik.

Benéztem egy személyszállító hajóba. 2000 lónak az ereje hajtja, 1600 utast fogad magába s szolgálja 125 legény. Egy óra multán volt indulandó. Hamarjában megkérdezek egy csinos fiucskát, aki nagy csörömpöléssel öblögette az üvegeket a pompás ebédlőben, vajon hányszor járta már meg

Amerikát? A kis pinczér fölhuzva szemöldökeit, azt feleli:

— Vagy tizenkétszer. De voltam már Siámban is, meg Braziliában is, meg Kalkuttában, meg...

Csitt te! Elég már, adta süvölvénye! Hiszen nálunk a gyerekek nem tudnak annyi geografiát, mint a mennyit te összehajóztál! Nesze ez a márk, s bele ne essél a vízbe!

Nini, a karcsu »Psyche!« Hát megvan még? Ezzel járta meg csak az én B....s Danim! Több éve, hogy itt Hamburgban találkozik egy edinburgi barátjával, kivel a karlsruhei technikát járta. »Este indulunk; jöjj délután bordra, a »Szájkin« lakom. Ott aztán kedvünkre beszélgethetünk, mert én annak a szép hajónak a parancsnoka vagyok!« Nagy dolog az, fiatalon vezetni egy hajót, s az én Danim sietett is a találkozóra, hogy egész dicsőségében lássa »captain F. Robert« barátját. Beül a csolnakba s mondja a legénynek, a »Szájki« mellé evezzen vele. Húzza a matróz, felnéz Dini minden hajófarához: csupa »Wieland«, »Aglaja«, »Odin«, »Batum«, »Jocelyn«, »Balduk«, »Pharamond«, »Struensee«... csak a »Szájkinak«-nak semmi nyoma. Már meg akar fordulni nagy elkeseredésében, amidőn magasan a feje fölött megszólamlík egy

ismeretes hang. »Ähoi! Däni! Come here! Hiszen ez itt a »Szájki!« Nem látod az oldalán?» Dani fölpillant s ott látja a hajó oldalán, orrán s korszorúin, hogy: »Psyche« — amely névnek tiszta angol nyelven »Szájki« a neve, hogy lepné el a volapük!

Kohn-gyűjteményembe is szereztem egy érdekes példányt. Itt fedeztem föl Kohn Lázár Sámson urat, aki részletfizetésre árulja Isten áldását ez immáron legendárius hirre kapott jelszó alatt: »Gottes Segen bei Lazar Samson Kohn!« És az áldás csakugyan bevált. Legalább ő nála, mert jól felgazdagodott a szerencse-cultusnak ez a prófétája.

A zajtalan, de annál pénzesebb gazdagságnak hatalmas ware-housejai, siloi s dockjai ott magasodnak az új kikötő mellett és körül, a szakadatlan munka, a növekvő gyarapodás látható jelei gyanánt. Apródonkint porba döntik a régi Hamburgot az ő fába ékelt, keskeny, meredek falaival, homályba vesző ódonos csarnokaival.

Fönn a parton emelkedik az élemedett hajós legények menedékháza, a »Seemannshaus«. A matrózt az ő életének örökös kockáztatása, a szolgálatnak a kegyetlenségig fokozott szigora, a szárazföldi örömök nélkül való hosszas koplalás, az

egyszerre kijáró busás bér: könnyelművé nevelik. Megszabadulva a kapitányi fegyelem szorító bilincseitől, az ilyen hazatérő hajós félelme és veszedelme a kikötő korcsmáinak, de egyszersmind életetője is. Aki valaha vetett egy pillantást egy altonai matróz-tanyába, az megrázkódva tántorodott vissza az eléje búzló jelenettől, melyben legundorítóbb a 40 és 60 év között virító, téglapirosra kifestett hölgyvilág. A rendőr csak a válságosabb pillanatokban lép közbe. Legnagyobb vivmánya a szenvedélyesen dorbézoló legénység fölött az, hogy a hajók parancsnokságaival egyetértőleg megtiltja neki: vasárnap lépni a partra — mert ilyenkor a vérmes, izmos hamburgi kövezőnek, zsákhordónak s mészáros legénységnek is csúcsos kedve szokott kerekedni. De azért hétköznapi éjfelein is takaros verekedések esnek St-Paulinak széles fő-utcáján a vízi és szárazföldi patkányok — a »kátrányos kabát« és »rövid bugyogó« között.

A St-Pauli városrészben örökös a vasárnap. Egymást éri a színház, fényesen kivilágított mindenféle nemzetiségű tingl-tangl, egész falkái a »kék macskáknak«, melyek egyikéből egy fáradt honleány szük melléből heje-hujás magyar nóta is zihált felém. Dohányos- és szerencse-boltok,

virágárus és 27 filléres apró sátrak, vándorló tűzhányó emberek, zenészek és humoristák, meg az ilyen éjjeli műipar száz alakjai hívogatnak és kísértenek . . .

Benéztem a börzébe. Oda is egy hirtelen eső kergetett. Éppen ütötte a delet, a mely órában megindul az »adok-veszek« breugheli színjátéka. A csurgó ernyők közé néhány végig öntözött nő is tolult a csarnokba s félénken s szemérmesen pislogtak, verdesték az ázott ruhájokat s rázogatták a nedves gyöngyszemekkel ékesített fodraikat, míg binoklival fegyverzett mohó szemek szaladtak végig a védtelen menekülőkön; — galambok, tán paradicsom-madárkák a karvalyok között.

* * *

Helgolandba reggel indul a hajó s éjjélre visszatér. Csak el nem mulasztom az alkalmát, hogy annyi év után megint rátegyem lábamat erre a háromszinű szigetkére, melynek vörös falát, sárga fővenyét s zöld lapját egy ismeretes rím zengi.

A »Freya« gyors hajó. Eleinte vigyázva siklik át a főséges oczeánjárók sorain, de már Blankenese kertjein túl, a szélesen kiömlő Elba torlatában nekiiramodik, s még jóformán be

sem reggeliztünk, már Cuxhaven dobogóján sereglik elénk a közönség, s az estacaderól vidám köszöntések szózata hangzik, s emberek s némberek boldogan ölelkeznek. Nincs, ami az utassal annyira megéreztetné az ő idegen voltát, mint az ilyen atyafiságos ölelkezés.

Husz percczel később ott lebegünk ismét a fekete vizek hegy-völgyén. Sok derült homlok hirtelen elborul, sok piros arcz fehérre válik, s egy imént szélesen nevető bácsi, aki trombitáló énekével egy régi »herzallerliebste Karline« bájairól emlékezett meg, most félre vonul s elegikus öblögetéssel hajlik át a korláton.

S amint kezdi kinyujtogatni vörös testét az Északi tengerből a sziget, az utas is azonképen nyujtogatja ki lapoczkái közül a fejét s a hajó elejére gyűlve, néz szabad szemmel s tubuson át a mindjobban pirosodó Helgoland felé.

Még mindig fennáll a hirhedt »Lästerallee«, a rágalmak utczája, és jaj annak, aki a »vizi betegség« jelével: halovány arcczal teszi ingadozó lábát a szárazra. »Oha ho! Ei wie schwach — ach, ach, ach!« Így hangzik a gunyos kardal, melyet legvigabban a lányok fujnak.

Mint a milyen oláh a magyar főnhatóság alatt álló Mehádia — épp olyan német az angol

fenhatóság alatt álló Helgoland. Már meg is kínálták vele Németországot; akár ingyen is odaadnák neki. De minek elvállalni terhét egy veszendő porhanyó sziklának, melyet folyton öröl az áram, s a melyre egy sötét nap ránehezül egy rengeteg hullám-torlasz és maga alá temeti.*

Hanem addig is vig ez a szikla és mulat mindhalálilig. A régi friz csempészek ma nyílt üzletet folytatnak. Csupán a hajdani kalózok maradtak meg; csakhogy ma »vendéglős« czímen üzik a régi mesterséget. Hihetetlen, hogy ezen a kicsi földön mekkora pénzt lehet elkölteni egy nap!

Az emelő-gép néhány pillanat alatt visz föl a fensikra, melyhez 190 lépcső vezet annak a számára, aki szereti a mászást. A kedves gyermeki játékházak fölé egy templomka kuporodik. A szigetke zöld plateauját harminczhat percz alatt léptem meg. Hajdan tehénke élődött rajta; de, úgy mondják, ez hamar lelegelte a virányt, hát most két gida osztozkodik a termésben; ezek is oda vannak pányvázva egy czölöphöz, hogy

* Azóta Helgoland politikailag és stratégiailag i német lett, ami tán egyet jelent. P.

bele ne essenek a tengerbe. A veteményes kertcske krumpli-bokrait »Kartoffelallée«-nak csúfolják.

Fölemlítésre méltó az itteni serfőző épület is, ahol hetenkint négyszer lehet kapni friss — vizet. A városka utcácskáit csupa »street« és »lane«. Victoria-street, Morton-lane stb. Hanem azért ma sem tud még angolul a friz szigetlakó. Az a két szál ágyucska, mely a kormányzó palotácskája előtt áll, csak ő felsége a királyné nevénapján dörög el egyszer egy esztendőben. Több mozsár-sütögetést el sem bírna ez a morzsolódó morzsa része a rengeteg brit birodalomnak. A szigetke kormányzója azonban rettenetes komolyan veszi a maga tisztjét. Megmutatták nekem s nagyon elbámultam rajta, hogy nem a lyüki Tom Pouce volt, hanem egy természetes, vörös ur, kinek az arcza is viritott. Ugy látszik: a sziget-kormányzók is a szigetjeik színét váltják magukra idők jártával, az évek és az old irish whisky lepergésével.

Óvatosan lehasalva Helgolandország szélére, alá tekintek a mélybe. Egy csolnak uszik ottan. Három leányka ül benne dalolva, s a szőke, csontos friz hajós evez. Oda hajtanak az árnyas sziklabolt alá s a hol legsötétebb, fehér kezeik-

kel megbolygatják a vizet s villamos fényben peregnek alá ujjairól a tündöklő cseppek. Dél felől jó a szél s ma éjzakára várják a csodát, a midőn mentül feketébb, annál szebben sugárzik a tenger.

III.

— Kiel. — Korsör. — Kopenhága. —

QTT ringatja puha ölén az Északi-tenger az ő roppant vas babáit — a vértés hajókat. Kérgük mentül inkább vastagodik, a megrontására feltalált aczélhegyü löveg annál könnyebben szalad keresztül rajta. »A pánczelt kivéve, nincs is ezeknek egyéb céljuk«, mókázott egy földim. »Mert hagyján a csúcsos golyóbis — de látja elsiklani amott azt az alamuszi vas cigarót? Alig látszik ki a vizből. Furcsa halászbárka az nagyon. A varsájában nem halcsíkokat, de halálos csíkokat rejteget. Ha egyet kibocsát magából, az mindjárt neki iramodik a koloszszusnak és eltiporja: fürge cselle a bálnát. Torpedo-hajó, verje meg a fegyveres béke!«

Hát ez itt a német hajóhad szülővárosa. Az ilyen hajó-gyermek szopik verejtéket, förösztik vérben, etetik puskaporral és öltöztetik vasba. Évről évre szaporodik a familia, embryologikus fejlődését azonban eltakarja szemünk elől a kemény tilalom. Még a tájára sem bocsátják az idegent. Növekedésének pillanatait aczél pörölyök ádáz dörgése jelzi, és a mikor világgá jön, ezer bába sűrög mellette és körülötte, akik között sajna, nem vész el a gyermek. S arra az időre, mire az emberi csecsemő szájában megcsillan az első fog: neki is meglett az első foga, a csilánó bronzágyu. Ezentul a maga erejéből tartja fenn életét -- a halállal.

S körül virulnak a kertek, vijjog a parti fecske és a bömbölő gyár egyik ablakában varrogat egy szöske leány és a kalitkában ugrál és énekel a kanári madár. Éles füttye átnyilal a kábitó zajon, mint fénysugárka a nehéz felhőn.

Az »Algir«, a mi hajónk, akár czibil a katonák között, szerényen feszül át a nagytekintetű és vitézlő vizi alkotmányok során, míg a sik tengerre ér. Ott aztán tele szedi a tüdejét gőzzel és a kedvező szélről puffadó vásznainak fehér szárnyán repül el a hosszú Langland mentében Dánia felé.

A te országod felé közeledem, oh fejedelmi kétkedő: Hamlet! Arra felé minálunk sem a legjobb szagu minden, s ott is minden felhő olyan alakot vált, mint a milyet látni akarnak benne a mi Poloniusaink. De azért csak felhő-alakzatok maradjanak! Nincs veszély, míg villámtermő borulattá össze nem verődnek.

A korlátról föléje hajlok a tengernek s »állok mély vizei fölött«. Hallgatom beszédjét s önfényének világában látom szerteporladását, tarjagos fölhabzását az ő hig barázdáinak. S mivel az ember mindig példával szeret könnyíteni magán, ha valami szorongatja lelkét, s fázva a végtelenségtől, szűkebb határokat von maga köré: a hullám titokzatos zöld színében egy hurczos, omló selyem ruhát ismerek föl, virágzó csipke fodrokkal, csöppek gyémántjaival s gyöngyszemeivel, melyek mintha egy megbomlott fonálról dusan peregnének szét. S mind odaadnám e kincseket, egy fiatal, kedves arcz szolgálatába, melynek rózsáihoz olyan jól illik a tengerzöld, s a mely szép szemével nyájasan tekint felém a távol Kelet felől. Ahol az a csillag ragyog, én is oda való vagyok!

Hajnali szellő kél, csipős és vidám. Kihuzom plaidemet a kantárjából, s hogy beburkolózom ebbe a bő palástba... ni, ni... a rojtjáról mi lóg

le ólmos bélyeg gyanánt?,... egy apróka sárkölöncz. Hazám földje! Milyen jó néha a gondatlan cseléd. Köszönöm óh Juczi, a miért hiányosan takarította meg ezt az én koczkás lebernyegemet! Miskolczon vagy Kolozsvártt boszankodtam volna miatta; a skandináv partokkal szemben azonban egy kis boldogság számába ment.

Ismét hallom a puha dán beszédet. Mintha csontja, gerincze sem volna. Sem *k*-ja, sem *t*-je, sem *r*-je. A dán ábéczében bizonyára benne foglaltatnak, de hallani alig lehet e mássalhangzókat. Szinte selyp ez a nyelv. Már pedig ez a három diftongus, szkeletonja a nyelvnek. Csak az aspirált *h*-ban mutatkozik, hogy széljárta nép ez. Mint egy kis örvény, mint a szifon: csaknem horkanásképp hangzik. A *h*-át nem kileheli, de erős inspiriummal bekapja, akár az osztrigát.

Partot érünk. Mind a hányan a hajó kisebbik szalonjában torlódunk össze. Egy csodaszép angol miss — hasonlatos egy budapesti chantant ünnepelet hölgyéhez — a nyugtalanság minden jele nélkül, hidegen és büszkén áll, maga előtt hosszan lebocsátott kezeiben lógatva egy maroquin táskát. Még arra sem mosolyodott el, hogy egy kis szőke gyermek tágra nyílt szemmel bámulta

és aztán meggyőződéssel kérdezte az édes anyját: »Ugy-e mama, ez a szent Cecilia, kinek a fotografiáját apa hozta haza Rómából?« Az öreg gentleman, kinek a karján volt a szent miss Cecilia, szintén megjegyzés nélkül hallgatta a fiucska naiv bókját, mély csodálkozásának nyilatkozását; mert ha német szavából nem is, de a kis arcz imádatos kifejezéséből megérthették a hódolatot. Avagy nyügözte őket, hogy mindnyájan szánkat tátogattuk az igézetes alakra? E pillanatban fölkel a nap s biboros tüze fölillant a tengeren. Fönséges látvány!... de már bocsáss meg dona Sol: csak inkább nézem most ezt az angol kisasszonyt.

A douane prózájában gyorsan szétfoszlik a poézis. Hónaljig vájkált holmimban az emberiséges dánus fináncz: nem ágyukat csempészek-e Kopenhágába?

A hôtél d'Angleterre kapusának nagy könyvében éppen előttem iratkozott be az öreg gentleman: »Lord and Lady M...« Hát férj és feleség voltak. Óhh!...

* * *

Ha a Sund felől közeledünk a dán főváros-hoz, a kép festőibb. A svéd Malmöbül tekintve,

hosszu köd-sávolynak tetszik, melyből a Miaszszonyunk temploma s a négy sárkánynak — természetesen réz-sárkánynak — egymás köré fonódó farkából alkotott börze-torony szolgál ki, elmosódó körvonalaival inkább valami távol uszó gálya árbozciaihoz hasonlítva. Helsingborgból a dán partnak már ingó bokrait is megkülönböztetjük. A délutáni nap erős világában sugárzik vérvörösen a kronborgi kastély, melyben Struensee volt fogva halála napjáig. Sok mindenféle foroghatott a finom elméjü államférfi hánykódó lelkében; gonosz véget sejtett; azt is, hogy az udvari krónikások rut pletykákat fognak róla följegyezni. De azt mégsem gyanította (s nem is érdemelte meg), hogy a Mayerbeer öcsse drámába foglalja, a melyhez finom benyitó zenét irt ugyan a híres bátya, de minden eredmény nélkül.

S kifehérlik a hatalmas bükkök lombjaiból Marienlyst is, a szenvedélyesen építkező VII. Keresztélynek egy kisebb kastélya, mely ez idő szerint fürdői vendégfogadó. A verőfényes napnál ragyogóbb tündöklés ömlik el e tájon: a Shakespeare lelke. A vigságos, tarka mozgalomból is fölmerül előttünk a boldogtalan királyfi árnya, aki — az élelmes hôtelbérlő biztosítása

szerint — ama névtelen kő alá van eltemetve, mely a fogadó mögött egy domb fölött áll s a melyen, 60 öre árán, minden jóhiszemű látogató elmerenghet. A dán régészeti társulat azonban lenézi ezt a Hamlet-ipart, amivel ugyan még nem teljesítette a kötelességét; mert ez az volna, hogy erről a vendéglősi élelmességről, mint annyi más érdekes titokról, rántsa le a leplet. De mit szólna ez a tudós testület, ha megértené, hogy nálunk meg, az országnak egyszerre három pontján is, kutatják hős Árpád apánk hamvait?

A Sund partja Helsingörtől Kopenhágáig, a közbeeső Klampenborg-fürdővel, nem egyéb, mint kertek és nyaralók füzére. Minden palotácska előtt hosszú póznán lobognak az ország vagy a család szinei, s himbálózik e vizi szorosnak békés tükrén a yacht. A minduntalan megálló gőzös folyton adja s fogadja a kirándulókat. Hajónk némelykor elfojtja gőzerejét, csak uszik csön-desen. Ilyenkor egy-egy népes ladik surran feléje s a kormányos csavarintására élével csapódik a nagy alkotmány oldalához. Személy- és áruváltás egy pillanat műve, asszony s gyermek csakugy repül fel hozzánk, vagy le tőlünk, mi alatt egyre tánczol a csónak, melyet magával ragad a hajó sodra. Milyen rikácsolás esnek

ilyenkor minálunk, ahol a folytonos gyámkodás kiskorúságban hagyja meg a közönséget utazás dolgában is.

A három izben felvont zászló int bucsut vagy köszöntést az ismerősök felé s hajónk parti oldaláról röpkednek viszonzásul a fehér kendők. A rövid nyár egy végtelen hosszú ünnep itten, teli olasz derűvel s hansai jóléttel.

Egyes nyilásokon át felém szikrázik a királyi vadás gyepének zöld tüze. Az egész kontinensen ilyet csak Seeland só-párás levegője s derengő éjszakái nevelnek. Boldog andalgással jártam arra sok év előtt először. Semerre korlát vagy tilalomfa. A szelid vadak: dóm, őz és szarvas, egyenként és csoportosan lövés-távokra legelésznek. S amint fölemelték rám a fejüket s nagy szemökkel néztek hosszan a nyugtalanság minden jele nélkül: észre veszem, hogy valamennyinek piros, vastag csöppekben hull szájából a vér — az áfonyának vörös leve. A terepélyes bükksonron túl két sugár női alak közeledett. A fehér ruhájukon fölfelé futó árnyakról tudtam, hogy közelednek. Itt-ott egy sétáló bevárta őket: az urak mély köszönéssel, a nők még mélyebb »kniksz«-eléssel. Természetes, hogy meghajoltam én is. A szokott mértéknél magasabb, karcsu

fiatal nők voltak: a felséges úr leányai. »Dánia rózsájának« Alexandrának, ez idő szerint Edvárd walesi herceg nejének virágszál hugai — Dagmar és Thyra királykisasszonyok. Még akkor boldog hajadon sorban: ma az egyik a világ leghatalmasabb trónusának remegő felese, bús hitvese az üldözött czárnak; a másik az országja-fosztott welf király felesége, kinek elméjét megrendítették a nihilista merénylők.

Mindenfelől s mindenfelé jön-megy a sok hajó; gőz erejétől hajtva, vitorla-szárnyakon repülve, kibukkanva a messze homályból, elmerülve a távol borujába, szünhetetlen sürgésben szántva a Sundot, melynek sima vizére fényes hálót szőnek az egymást metsző barázda-vonalak. Besiklunk az öbölbe. Szemben számtalan kürtő okádja kövér gomolyait. A hadi hajó-gyár elsőnek dörgi elénk a köszöntést, mely inkább hasonlít fenyegetéshez. Itt is éjnap dolgozik a pőröly s épülnek az uszó bástyák.

* * *

Vasuton érkezte Kopenhága alá: az első név, a mely szemembe ötlük, a régóta kegyelt Kohn, mely egy roppant »maskine wäfveri«, azaz szövőgyárnak vörös falán ágaskodik szálfabetükben.

Gyűjteményemet érdemes példánnyal gazdagíthatom: ötszáz munkás keresi meg nála a kenyérét. A régi várfalakat itt is ledöntötték s eltűntek a királyi szélmalmok — mondok: a szélmalmok is. Hosszu sorokban épülnek a boulevardok. A modern házak sivár vonalaiban, vigasztalan egyformaságában a megátalkodott gyakorlatiség. E józan arányok hűvösségétől fázik s csak a régi csucsos födelek alatt enged ki ismét az én elszorult lelkem, az igazi közösség, a jó szomszédság ódon falai közt, a kedves szűk utcákon, a hol a tüsszenésről is egymásra ismernek az emberek.

Mint Münchent, Kopenhágát is szinte ötödrészen nyaratszaka idegenek lakják. Ez a szám megfelel annak, mely ilyenkor hazuról elszabadul s hüsel falun, vagy szintén külföldön keres okulást és szórakozást. Ha módomban volna, nem nyáron utazgatnék, a mikor a nagy város nincsen otthon és csak fogadóit nyitja meg, a színházait pedig becsukja, mint Bécs, hol az »idegenek forgalmának emelésére« társulat alakult, melynek tagjai az utazási évszak idején mind megszöknek hazuról.

A dán nemzeti színház, melynek vagy tiz évvel ezelőtt csak alap-vonalait láttam, diszes épületté derült azóta. Akkor az óvó deszkakerítésről

a magyar czimer sugárzott felém, hirdetve »ungersk« borait valamely vállalkozónak. Ittam a honi termékből. A gonosz férfit a dicső szamorodni bornak nem elárusítója, de árulója volt. Átkom reá!

Sok szépet hallottam a dánok szini irodalmáról s a kitűnő előadásról. Be köllött érnem Holberg és Oehlenschläger érczbe öntött szobraival. Jelentőségük intim nemzeti lehet, mert szellemök nem csapott át a Sundon, mint az Andersené, aki persze nemzetközi költő volt. Vagy tán azt is lehetne mondani, hogy éppen azért, mert a drámairók nem a nemzeti vágyakat, nem a nemzet lelkének megnyilatkozását segítették magasabb kifejezésre, nem is hatottak hazájukon kívül se mélyebbre, se messzibbre. A nemzeti pulsus az, melyet mindenütt a legjobban értenek és érzenek meg. A dánok legfényesebb géniuszának alkotásai azonban mégsem nemzetiék. Thorvaldsen egy véletlenségből kétezer évvel később született görög szobrász, kit Island hévizeinek fölcsapó sugarával együtt lövelt világgá a termő őserőnek fontos pillanata. Udvari krónikások hamarosan ki is turták régi irásokból, hogy az ősei királyok voltak Islandban. Ha azok voltak is: a nagy Bertel mégis csak »a maga őse« és örök dicső-

sége ennek a kis nemzetnek. Itt minden szép vonal tőle ered s hozzá vezet vissza. Oltár nem emeli magasabbra — a legprofánabb házi tárgyak, melyeket műveinek gyarló másolataival lepnek el, meg nem ártnak neki, mint meg nem öli a muzsikáló sörházi óra a don Juan ouverturejét.

Nem hogy itt elmondjam, de hogy lelki fürdőt vegyek, néztem el megint abba a komor épületbe, melyben a Thorvaldsen görög világa köszöntött s a hol aesthetikai ájtatosságomat végeztem a grácziaák előtt. A népismei muzeumon, az északi régiségek gyűjteményein sem azért vándoroltam át ezuttal is, hogy egyes darabjait az utánam következők számára apróra felsoroljam. Csak ami folyton változik s csapong: a hullámzó élet rajzása való ezekbe a röpke lapokba, hogy képét adjam a messze távolnak, ahol a nép mindig más és az ember mindig egyforma.

Bármerre jártam, mindenfelé találtam magyar nyomot, mivel hogy kerestem. S éppen ez okból állok meg tünődve a »Jernbankors over Europa« előtt, ami azt jelenti, hogy Európának vasuti mappája. Amott kelet felé, Abony tájékán van a kis Farnos, a hol régentén megvetette a lábát egy dán ur, aki a szabadságharcz idején az ő két magyar sógorával beállt magyar »tappre

landsoldat«-nak: azaz volt velök honvéd. Ez Kaas báró, kinek fia Ivor nemcsak arról nevezetes, hogy a legfényesebb magyar publicistai tollak egyike, de arról is, hogy a nevét éppen megfordítva ejtik nálunk: lévén ő dán-nyelvtani igazság szerint nem Kaas Ivor, hanem Koos Ivár, ami ellen azonban ő eddig nem tiltakozott; s ez annál feltűnőbb, mert erős befolyása alatt áll fonetikus szenvedelmekben leledző Rákosi barátjának, aki Ruszszóru, Kornejről s Bájronrul beszél az ő olvasóinak. — Az Ostergade hosszú során tovább haladva, egy zeneműkereskedés ablakaiból magyar dalok és tánczok virítnak felém — az innen Kopenhágába szakadt Kéler Béla és Fahrbach szerzeményei: megannyi »Souvenir de Budapest«, »Városerdei polka«, »Margitszigeti ábránd«, »Zugligeti bucsu« stb. Amodább meg egy Éncsillagfinak hajnövesztő és szakálin-dítókenőcsbüvész képcsoportjaiban, ismert magyar szépségek és — Orbán Balázs. Amazok fejük hullámzó diszével dicsérik F. Arvid úr találmányát, ez meg dárdányi bajszát köszöni a nagy férfinak. És ha akarom, magyar még az a »Java kávé« is, mely egy fűszeres boltja fölé van írva.

..... a hú kebel

Távolban is honjára lel.

A büszke Kristiansborg, a királyi kastély, melyet a múlt század végén elpusztított a tűz s amely azóta ismét leégett, már csak muzeális czéloknek szolgál. Maga az uralkodó család a csöndes Amaliegade apró palotáiba vonult. Ide jár el néha pihenni a minden oroszok czárja. Biztosabb rév neki a királyi apósznak szinte polgári-as tüzhelye. Egy nagy fényképen látom együtt valamennyiöket: a szülőket, a vőket, a lányokat, a kedves aprókat. Középuütt rövid vadászkabátban ül II. Sándor, s oly őszinte boldogan mosolyog, mintha nem is ő volna, akit otthon ezer oldalról környékez a halál. Persze, hogy a fotografus műve ez a vidám kifejezés. Nekem is azt mondja itthon az én házi fénykép-művészem: nézzek az orrára s csináljak barátságos arczot; pedig dühös vagyok, mert már negyedszer »nem sikerültem«.

A kirakatokban látom feltünő helyen az »igazi párisi keztyüt«, mig »valódi dán keztyüvel« parádéznak a párisi Louvre magazinjaiban. Ennél csak az furább, ha — a mint magam tapasztaltam — B.-Füreden valódi balatoni fogassal, s Ostendében »véritables huitres d'Ostende«-dal kedveskedik vendégeinek a fogadós. Följegyeztem könyvecskémbe azt is, hogy a kopenhágai fehér

mosás kéklik, mint a tavaszi ég, s hogy a fekete lobogó nem gyászt, hanem köszénkereskedést jelent. Egész Skandináviában a gyászoló szín a fehér, akár a keleti népeknél s nálunk az orthodox zsidóknál.

E város fő-mulatóhelye a Tivoli, melynek előadásai már esti hat órakor kezdődnek. A színes füzérekben sugárzó miriád láng s a ropogó tüzi-játék: mind hideg káprázat, fagyos mulatság. Vagy 10—15 ezer ember népesít meg egy tündériesen ragyogó nagy parkot, melyben van két színház, három zene-terem, állatkert, képcsarnok, léghajózás, egy sereg hangli, egy halom Bellevue, egy határ lövölde, tengeri hajózás szárazon, lapp tanya, grönlandi csárda, islandi skald (énekes), magyar cigány, szent-annai kölyök trombitás-banda skarlát magyar ruhában, karómászó, szemfényvesztő kókler, élő- és ködfátyol-kép, bál, repülő kirándulás az égbe, sülyedő kirándulás a föld középpontjába, hősök és költők csarnoka, jövendőmondó Esmeralda, szarvas-verseny, kakasviadal (csaknem olyan kómikus, mint otthon a párbaj — míg halállal nem végződik) enfényképező műhely, tudós madár, három nyelven ugató kutya, banda-ember (aki egymaga egyszerre tizenkét hangszeren játszik), szőke kisasszony, aki kötél-

mászás közben hegedül — mindez s még sok egyéb folyik le itt, ragyog és harsog, és a tenger ember suttogva beszélget egymással, a lányok szemérmatosan nevetkéreznek, az urak simán és udvariasan siklanak el egymás mellett, nem hallszik egy józü kaczagás, víg rikkanat. Nem pattog itt a jókedvnek egy szikrája sem, nem vesznek össze az emberek, nincsen zsebmetsző, de még rendőr sem. Buskomoran távoztam innen s derűtséget csak az a szent férfiú szerzett nekem, aki a bejáratnál kegyes értekezést nyomott a kezembe — ingyért; a melyben intik az embert, a nagy vigasságok közepette se felejtkezzék meg a halálról, s tisztítsuk meg lelkünket az ideig való földi örömök sarától. Gyarlóságomnak jól esett, midőn egy órával később az én jámbor tériőmet, a Ginderup ivójában, a Vimmelskaftet során, egy klastromba készülő vöröshaju Ofelia társaságában láttam szépen zöldelő fenyővizet inni. Nyilván a lelkét szürte tisztára vele.

IV.

— Malmö. — Vasuti étel és élet. — Götheborg. —

Ez itt Svédország: a svéd gyujtósál, a svéd keztű, a svéd kályha, a svéd gimnasztika, svéd puncs, az öreg svédek, a svéd hősök: a kemény Birger Jarl, Harald és a dicső Wasa országa — és a svéd költők: a Tegnér, Runeberg és Bellmann szülőföldje; amely szülte Berzeliust és Linnét az ő nemzetének és adta az egész világnak. Mert amannak lámpása, bár vilamos fény deríti már éjeinket nappallá, örökön sugárzik; s emennek fűvészi rendszere, noha a görcsövi vizsgálatok megbolygatták, hervadhatatlan üdeségben virul a tudományos kutatók hálás lelkében.

Szeretettel köszöntelek, szeretetre legméltóbb népe a világnak, hogy másodizben teszem lábamat a te szép országodba. Dalban andalodik felém a te édes zengésű nyelved s vidámság kél az én szivemben, újból meglátván a te szőke gyermekedet s lenvirág szemét a te leányaidnak. Merev Poroszországnak végvárából, a komor Stralsundból érkeve ide, az embert valóságos

megszabadulásként legyinti meg a svéd kedvesség.

Rügen sziget magasán hánykolódni kezd a hajó s hánykolódni a gyomor. A meleg olajnak avas szaga csak növeli az émelyt, amelyet aztán követ valami tompa kábulat, megalvása legjobb érzéseinknek, megsibbadása a szívnek, mely alatt a híres férfi-erély megkocsonyásodik s az a bizonyos vas akarat meghigul; mely alatt a büszke nő megalázkodik, szemérme oda ömlik egy rossz bádóg tálba, nem bánva a szétbomlott ruházatát, s melynek fojtogató érzetében az édes anya közönyösen venné még a gyermeke halálos vergődését is. A test legégetőbb fájdalmi közt sértetlen marad a szeretet s a vitézség; de az igazi zöldszemü szörnyeteg, a tengeri nyavalya szorongatására, buta közönnyé válik. A sík tengerről — mely onnan kapta nevét, mert a legtornyosabb hullámokat ott veti a a viz — ölbölbe érve, hirtelen megtörik a rut lidércz nyomása, az undok ígézet szétfoszlik, s megváltva a gyötrelmes varázstól, minden emberi érzések közt legelőször is az éhességet fődözzük fel a megviselt bensőben, s szapora ügetéssel koczogunk a barátságos fogadóba, hol a »smörgös-bord« rózsaszín sódar-szeletei, sült fajd-tyukjai,

a füstös lazacznak narancs-sárga karikái — szóval: a svéd hideg buffetnek ezer és egy jó falatja kellett magát.

Mert az ilyen »smörgösbord« az ízes ételek szimfoniája. A megviselt tengeri utasnak, aki nemcsak hogy tizenkét óra óta nem evett, de még azon is, amit már a magáénak vallhatott, tuladni volt kénytelen — az ilyen tengeri utasban egész állati brutalizmusában ébred föl a mohó appetitus, és válogatás nélkül hányja magába, ami a keze ügyébe akad. Szája egyik sarkában a langouste ollójának havas húsa fehérlik, a másikban a sonka piroslik, az állkapcsain belül meg hideg husoktól dagad ki a két orcája mint a párna, míg a hirtelen való nyeléstől könybe lábbad a szeme.

Mit nevelés, evés-szabályok, illemtan!

A visitó csürhének, mely haza térve, első lábával áll bele a korpás, csalányos moslékba, nincs miért szégyenkeznie a t. cz. ember előtt. Ez csak az ivásban különbözik amattól: többet iszik, mint a meddig a szomja ér. Persze, hogy nem vizet. Metszett üvegen át remek mivű tálczán ragyog vig sugártörésben a sokféle pálinka, amely lávaként szalad le a garaton. De mert bőven van mit olvasztania, csak szelid sistergéssel perzseli

a gyomrot. A kristály zuhatagok s édes források ez országában, Skandináviában, még a gyermek sem él vízzel. Ha már vízre szomjazik, legyen tej. Ez az izes, enyhítő emulsió nagy üveg korsóban áll körül szabad használatra, mint a többi ital is, kivéve a bort s a sört.

A bestia már le van csillapítva bennünk, de a szem még folyvást vágyva csapong el a sok étel-csoporton, melyeket meg sem látott eddig. Ott reng a különféle nedvekből fagyasztott édes kocsonya, a »rös grös«, és mosolyog a lenge sütemény és szórja illatát a fűszeres szamócza s a gombányi málna. Itt-ott a cukor-pornak fehér felhői szálldoznak, amint azok egy-egy birhatósabb társunk epres tányérjáról kavarnak fel. Közben csinos szöszeke lányok nyájasan lebegnek körül az ő patyolat szalvéta szárnyaikon, minden szavunkra bájoan knikszelve. Még egy kortyot abból a kegyetlenül jótékony buzaszeszből s aztán jövel ó szivar, jövel és.... és....

Hát ez mi? Eleinte gyöngén és távol, majd közelebb és erősen szólal meg egy öblös csengetyü, mellyel a gazda jár körül. Hajó-indulás? Vonat-indulás? »Dehogya az, jó uram!« világosít föl. »Ez azt jelenti, hogy be van tálalva. Tessék hölgyeim és uraim!« Hát ebédre harangoztak!

Ebédre, mikor mi már, dagadozva az ellakástól, mint a puczor, nagyokat fúva ereszkedünk bele a virágosra festett fa-zsölyébe.

Oda ültem a gazdagon terített asztalhoz már csak a híriért is. Lássam, igazán esznek-é a svéd hölgyek és urak a bőséges reggeli után. Ettek bizony, mintha a világon se volna az a »smörgös bord«, melyben szuszfogyásig duskáltunk. Ettek vígan és hűségesen s volt keleti a májas gombóczos levesnek, a meleg lazacznak, őzgerincznek, meg az egész tartalmas ételsornak, melynek minden-egy fogása remeke volt a szakács-mesterségnek. Eszembe jutott: az a vásott Mokány Berczi hogyan tréfálta meg az ő kaszáló tótjait. Kezdődött a vacsorájok lebbencslevessele, amiből hatalmasan kanalazott az atyafiság. Aztán felhordta nekik a hajdu a pörcczös turós csuszát; ebből is szedegettek jócskán. Harmadikul következett a töltött káposzta. A tótság bőgő sirásra fakadt, amiért erre már nem volt tehetsége. Negyediknek jött a rózsapirosra sült malacz-pecsenye, amelynek a bőre pengett mint az üveg cserép. Ekkor már a Janókák az ő nagy keservökben tótágast álltak. — Mi magyarok is, akik néztük azt a sűrű evést s elernyedve szenvedtük kisértéseit a fölséges tálaknak: mi is

csaknem tótágast állhattunk volna a mi kétségbeesésünkben az emberi képességnek véges volta fölött.

Elgondolni sem lehet ingerlőbb valamit egy dán, svéd vagy norvég vasuti állomás buffetjénél. Csin és bőség, változatosság s eredetiség minden csoportjában. Sódaras, kaviáros, vajjas szeletei finom érzékkel föstött aquarellek, míg melegebb s mélyebb szinezetü sültjei az olaj festmény erejével hatnak. A tele tálak s az üres tányér oszlop-közeiben virág diszlik. Abrosz és asztali kendő sugárzik a fehérségtől, illatozik a tisztaságtól. A vasut rázása, a friss levegő s a takaros elrendezés magyarázza, hogy minden kiszálló helyen kivesszük bő részünket. S mindezekért a jókért egy korona (vagy 80 kr.) a járandóság. E részt a mi vasuti állomásaink, a fővárosiakat sem véve ki, messze elmaradnak még az oláhországiaktól is, valamint hogy a nyugati értelemben vett hôtél és vendéglő, amilyen p. o. a bukaresti »Capsa« vagy »Brofft«, rég túlhaladta Budapestet és Bécset. Igazi siralom nézni a mi központi pályaházainknak u. n. kredenczjét, azokkal az élemedett, görnyeteg, poros tortákkal, a piszkos üvegborító alatt avasodó tavalyi bombonokkal, vénülő narancsaival s keshedt süteményeivel, melyeket álmo-

san strázsál egy bús fikus és papirosbul szerkesztett két szál zörgő rózsató, melyeken a meghízott legyek tartanak pihenőt.

* * *

Több évvel ezelőtt a svéd vasutakon nem volt még éjjeli közlekedés, mint nincsen Svájcban még ma sem. A téli szükségnek elég a nappali forgalom, nyáron meg a turista mért utazna éjjel, midőn nem látja a táj szépségeit, melyek végett jött? Mint a Svájcban, amott Svécziában is gondosan zárták be az alagutnak, mint valami féltett várnak, a nehéz vaskapuit. E modern idyllnek immáron vége. Szalad a gyorsvonat éjnek idején is, amennyiben ez öv alatt érdemes a titokzatos éjszaka nevére a reggeli hajnalba általderengő esthajnal.

A skandináv pályákon, bátor folyton sűrűsödik a forgalom, csekély apparátussal dolgozik a személyzet. A szolgálatnak se szennye, se zaja. Malmötü! Götheborgig — jó hajtás! — egy öreg gentleman kalauzolt bennünket. Mindig tiszta volt a kabátja, finom arcán nyoma sem a koromnak. Az első osztálybeliek előtt nem hajlongott, a harmad-osztálybeliekkal nem gorbáskodott. Ádám bácsi, erre mondjon kádencziát!

Malmö a termékeny Skåne (Schonen) tartomány székhelye. Régi hansai nagyságából alá-súlyedve — amely hanyatlásnak a felszaporodott ellenség s a megfogyott hering volt az oka — száz év óta ismét emelkedik. Malmöhus várkastélyát eredeti stíljé s az teszi nevezetessé, hogy szerelmes Stuart Mária harmadik férje, Bothwell, volt benne elzárva. A templomok órái szabatosan járnak, az emberek dolgoznak, a falombok barátságosan hajlonganak s a kikötőben egy fiúcskát, azért néhány örét csusztattam a kezébe, megszalajtott a odavaló András bácsi. Ez mind, amit jegyzeteim nyomán Malmöről el tudok mondani.

Jobbra s balra tekingetve ki a coupé ablakán, jól esett látnom a svéd alföldnek a tengerrel versenyt hullámzó vetéseit, ahol terem az a híres aczelos árpa, mely a mi országos tárlatunkon a magyar gazdavidág bámulatát keltette föl. Azóta a hazai sikokon számos tábla beszél már svédül.

Állomásonkint nem csupán a mozdony, de a tisztelt utazó is kap friss vizet. Az öblös palaczk izzad a fénylő karámban, s körölte hívólag zen-genek a karcsu poharak. Mert a svéd csupán vas-uton él vízzel. Ekkor is csak mosakodik vele inkább. Az édes anyák és dadák azonban bősé-

ges hasznát veszik az ernyedő apróság körül, mert meleg van ám nyár derekán erre is. Ott, ahol minálunk a coupé lámpása van beékelve, a svéd-norvég vasutakon a hideg forrás-viztől gyöngyözik az üveg-lap. A waggon rázásait neutrálizálja a két irányban: a szintes és függő vonalban működő készülék. S midőn dereng a világos éjféli, besiklik egy szőke fiucska, a vonat groomja, ügyesen és szeretettel veti meg ágyunkat, s takarítás végett magával vive ruhát, czipőt: nyájasan elköszön s az ő puha nyelvén bizonyosan nyugodalmas jó reggelt kíván nekünk. Aztán összehuzom a függőnyt, elnyulok a duzzadó derék-aljon, s eldudolva a nótát, hogy: »Esteledik, hajnalodik«, távol Magyarország felé röpkedő álmaozás közben szerencsésen elalszom.

Sok tekintetben tulszárnyalva a királyi Stockholmot is, tehetős polgárainak páratlan közszellemétől megsegítve: a vidéki városok legvirágzóbbja Götheborg. A fővárossal a Wenern és Wetternek tavakká bővülő, csodálatraméltó zsilip-művekkel egy nagy forgalom kőjarmába hajtott Elf folyó, vaspálya s padló simaságu országut — a világgal a tenger köti össze. Nagynemű közintézetei magánzók pénzéből lettek. Mint Christianiában, itt is roppant gránit szikla-

tömbök vetik föl a fagyos korszak jégtorlaszá-
nak sikáló munkájától simára köszörült széles
lapjaikat, melyeket magas házakkal borítottak
be. Térein hű királyok s vitéz polgárok szobrai,
muzeumában néhány kitűnő Tidemand, Gude és
d'Unker és egy vármegye nagyságu czethal,
szerencsére kitömött állapotban; mert ha élne,
koldussá enné ezt a dús gazdag várost.

Hogy első izben fordultam meg itt, Trägård
nevü parkjában sétáltam. A kertész, aki körül-
vezetett, különös figyelmembe ajánlott valami
pálma formájú fácskát, melyet vas rostély óvott
a durva érintéstől. Széles levelei egyikének tövé-
bül egy kis csoda hajtott ki, melynek felső végé-
ben szőke hajszálak lengedeztek. Ősz végével
beviszik a melegházba, ahol megérik a gyümölcse,
mely most védő hüvelyében van még. Oda nézek
s mondom a jó öregnek: ne fárassza magát
hosszas magyarázattal — hiszen az a mi becsü-
letes kukoriczánk, amiből vannak nekünk odahaza
mértföldekre terjedő erdeink, s némelykor akko-
rára nőnek a szárai, hogy eltűnik bennök a lovas-
betyár. Amire a bácsi nagyon megszíta a fogát.
»E szerint ön ungersk?« Nem tudom, a lovas
betyárról vagy a kukoricza-erdőről ismert-é
rám?

Addig jártam-keltem, míg nyomára leltem. Kinek? Hát kinek másnak, mint az én Kohnomnak. Ott van a boltja az Östra Larmgatan utczáján és árul »kemiska« tárgyakat. A szombat miatt be lévén zárva az ajtó — nem tudom, vegyi vagy vegyes kereskedés-e?

Észak felé ez az utolsó Kohn. Még Jütlandban sem találtam, amely tartományról azt hittem: ez az északi Mezsopotámia.

A kukoriczán kívül van Götheborgban még egy földink: egy eleven magyar, aki harmincz éve lakik itt. Pozsonyi származásu, de épp úgy nem tud magyarul, mint ha mindig otthon élt volna az imádott hazában.

V.

— Norvég állapotok. — Christiania. — Utczai élet. —

EURÓPÁTÓL messze — attól az Európától, ahol a művelt népek rontanak egymásra vérengző kezekkel — Skandinaviát a legnemesebb értelemben vett európai emberek lakják. Élnek boldogan egy csaknem hetven éves hosszú békének termő ölésén, okulva kárain e folyton verekedő,

forrongó világrésznek. Kifelé óvatosság, belől serény munka. A kasban folyton gyülik a gyarapodás méze, s van rá gond, hogy se az éhes medve szét ne turja s főlegye gazdag lépeiket, se a sodronyháló vértzetébe bujt egyéb ellenség mohón rájok ne törjön s kifüstölje őket. Szorgalmuk gyümölcsét maguk akarják élvezni, s a köpút életük árán védelmezik meg.

Ám ők sincsenek belső bajok hijával. Egyik folyton égő sebük a kivándorlás. Évről évre szaporodik az erős fiatalok: virágzó ifjak s nők kivonulása a távol nyugat felé. A nemzeti erőnek ezt a folytonos megapadását nem magyarázza a túlnépesedés, mert sok még a kopasz tér Norvégiában. Mit érnek vele — mondják panaszosan — hogy bőségük van hatalmas vizesésekben, s hogy olcsó a munka-erő, ha a szabad kereskedés elve az ő kicsi országukat alig milliányi népességével, uj keletü s gyenge iparával két vámvédett kultur-államnak nyolczvan milliányi, magasra fejlett értelmiségü népe ellen fárasztó s meddő küzdelembe sodorja? A storethinget (országgyűlés) meg a kormányt erős vádakkal illetik e téves politika miatt.

Íme, itt se fenékiig tejfől minden. De azért mégis több van ott a köcsögben, mint egyebütt.

Az egyesítő skandináv eszmének ábrándos skaldjai elhallgattak; ám ha már egy akolba nem is, de egyazon bankba terelte őket a közös pénzjelek nemzetgazdasági dogmája.

S egy a vallásuk, egy a nyelvök is, mert csupán tájszólam eltérések felsőbbbsége mellett buzognak; persze oly hévvel, mint mi az elszlávosodás, eloláhosodás vagy elnémetesedés ellen. Minden nyilvános vagy magán intézet fölírásai s hirdetései honi nyelvűek. Ahol az idegen vonzása végett annyi történik: nyelv tekintetében sem szinlap, sem ételsor nem tesz engedményt. A Thorwaldsen-muzeumtól, tehát a dán főváros elsőrendű gyűjteményétől kezdve, a legkisebb múárusig: nem jó segítségünkre akár csak egy betűje a nemzetközi, társító francia szónak.

S így megy ez végig Sundtól a Fokig. Vasut, gőzhajó, posta, táviró, de még a vendéglő sem bánja, ha el nem birunk igazodni a sokféle nyomtatványaikon. Az, hogy a skandináv nyelvek pedzik a németet, inkább zavart okoz, semhogy könnyebbségünkre szolgálna. Éppen annyit értünk meg szavaikból, hogy félreértsük. Ismeretlen nevű ételeket kebelezünk be; de mert jóízűek, nincs kifogásunk a menu ellen. Mindenesetre jobb, mintha ismert nevek alatt homályos származásu

pecsenyével kedveskednének, mint ez Francia- és Olaszországban elő szokott fordulni. Mi az a »Hjörttesteg«, vagy a »Forlaren skildpadde« s a »Faerikjör«; miféle leves a »Kjödsüppe met greut«, vagy minemü hal a »Tork med klars smör«, azt én nem tudom, de jó lélekkel rekomendálhatom.

Északfoki hajónk, az »Olaf Kyrre« étlapjaiból idéztem, annak bebizonyítása végett, hogy turista-gőzösön, melynek vendégei közt egy belföldi sem volt, a napi ételsort, mely Dorozsmán, de még az elmaradt keleten is a nemzetközi francia nyelven van megírva, norvég szerkezetben tették a teríték mellé. A járatos európai nyelvek a zuhatagok, fjordok és szigetek ez országában sokkal kevésbé vannak elterjedve, mint sem első látszatra gondolnánk.

* * *

Ha a Királyhágón lépve át Erdélybe, vagy onnan kerülve vissza, magyar fináncz dobálná szét a holmimat: nem álmélnékodnám el jobban, mint ahogy elálmélnékodtam, midőn első ittjártomban szellőztette a norvég douanier az én bőröndöm titkait az arvikai határ-állomáson. Tehát a teljes közösség mellett mégis van valami, ami

ezt a kétegy nemzetet élesen választja el egymástól: a vám. Ez uttal Monban kotorásztak a czókmókom között. Leltek is három szál m. kir. virginiát, s miután meggyőződtek róla, hogy egyik sem dynamitos töltény, oly helyesen, oly takarosán pakkolták vissza az én kusza tartalmu kofferomba, hogy bár szétturták, kiforgatták volna fenekestül!

A végletig vitt personal-uniót vallják. Norvégiában még ennyit sem akar megtűrni az erős közársasági párt, melynek egyik legszenvedélyesebb szóvivője Björnstjerne Björnson, a kiváló költő. Hogy politikai dolgokban több sulya van a józan okosságnak mint a lángoló elmének: bizonyítja ez ország boldogulása, mely a gazdagabb s haladottabb Svéczia nélkül nem jutott volna osztályrészeül.

Ez t. i. a svéd fölfogás; mig a norvég szerint csak teher és boszuság nekik ez a szövetség. A francziáskodó s ezenfölül aulicus hajlamokban leledző svéd nem talál a puritán hegylakó, a merész hajós nép természetéhez. Amire a svéd szomszéd más kadenciát tud. Ki is figurázzák egymást, s innen is, tul is, állandó mulatságos alakot csináltak a »drága testvérből«. Európának jelen helyzete azonban, a közös veszély: meg-

szüntette az erősebb torzszalkodást a jobb napok földerültéig; s amidőn megint áldott béke lesz a világon, bizonyára újra kigyul köztük a háboru. Mintha Magyarország s Horváthország bizonyos politikusairól szólana az ének.

Norvégiában az arisztokrácia s nemesség intézménye el van törülve. Egy öreg becsületes báró vagy gróf bácsi él még ott közöttük valahol, akit nem bolygatnak a maga ősiségében. Hadd kapaszkodják bele az istenadta a kidöntésre szánt családfába. A sarjak, mint szorgalmas polgárok, rég gyökeret vertek az egyedül nemesítő munka talajában.

De mit én bánom ezeket a családi villongásokat! Semmi kedvem a dolgok mélyére pillantanom, ahol rendesen nem szép a vidék. Engem a nyájas fölület vonz. Csak ahol a felszín nem csábit, ott szeretek vizsgálgódní, s ilyenkor akárhányszor fődöztem fel szépet. A siető utas hamarjában gyüjti bokkrétába a vaspálya szélén nyiló virágokat, szerez hozzá a tengeren néhány szivárványos kagylót s ezzel — mert járt nyomokon halad s nem érez magában Columbust — be is érheti.

Christiania modern város. A sűrű tüzekben oda hamvadt czölöp- és deszka-házak helyébe

kőpalotákat szereztek. Azt beszélük, hogy régen tén a könnyen pusztuló faházakban szívósabb erő lakott, míg a tartós épületekben könnyebb szellem fujdogál most. De ez csak amolyan poétás beszéd, mely rója a multat s vivja a jövőt. Folyton gazdagodik ez a város emberben s vagyonban; s amidőn házaival, ipar-telepeivel mind magasbra kúszik a hegyek oldalába, a maga emelkedését is példázza vele. A szép Christiania-fjord szeretettel ringatja ölében a norvég főváros képét, a dús rakománnyal érkező és távozó hajókat, melyeknek füstszalagja repked s vászon szárnyai lebegnek folyton ez áldott vizek fölött.

Az ember, mikor kezében a piros utikönyvével, csavarog végig ernyesztő tétlenségben utcákon és tereken, megszégyenülve érzi magát a sürgő szorgalomban s irigykedve nézi az enyhítő munkát. Megáll az utca-sarkon s különösnek találja, hogy ennyi arcz között, amelyet lát, s annyi szó között, amelyet hall, egy sincs ismerős. Igaz, hogy egy-egy vonás, egy-egy hang emlékeztet; hanem ez csak arra szolgál, hogy idegen voltunk annál fájóbban nehezédjék szívünkre.

A Carl-Johann-gade hosszú során andalgok, melynek emelkedő végén a szélesre terjedő királyi

palota fekszik keresztbe s olvasgatom a czim-táblákat. Koppenhágában a sok »sen«, Stockholmban a »quist« és »grén«, itt meg a »drup« szótagban végződő nevek vannak többségben. A kirakott áruk halmazai közt legnagyobb kedvem telik a pompás bundákban, a szép mívű norvég ötvös munkák eredeti rajzában s a fényképekben.

A lyoni gyárak selymes virágözöne óta nem fujta fel ugy szivemet a kivánság, mint a Larsen boltja a Kongens-gadéban. A finoman pettyezett királyi hermelintől a lombos farkú ordasig, az apró prairie-medvétől a roppant jegesig, a fúrge mókustól a királyi jávorig: mekkora változatossága egyazon szőr-motivumnak! S közben ájder-ludak lenge pihéjéből szőtt — nem is szőtt, hanem már inkább költött paplan, kaczer süveg és karmantyu, fóka-takaró, elefánt-csonttal veteksző rozmár-fog, kék róka, kormorán-szőnyeg, terebélyes dám agancsok — mit tudom én! Dél madarainak szinpompájában nem tanusit művészbibb erőt a természet, mint a milyennel a zordon észak állatvilágát ékesítette. Mekkora gazdagság a rajzban s a szőr minőségében! Sacher-masochi bunda-fantáziák kerengtek a finom szőrméktől fölmelegített elmében, s a nagy Rubens prémes hölgye

merült föl előttem, mint hajdan a tritonok előtt a hullámszülte Venus Anadyomene.

Legerősebb vágyra gyultam egy fehér medvének lágy crême-árnyalatban dagadó bundája előtt. Felém lehegő, piros maché-nyelvén csodákat regélt nekem arról a puha fekvésről, mely rajta esik; üveg szemével intett, s emelgette nagy fejét, hogy párnául kínálkozzék az én nagy fejem alá. Királyi drámákat s hőskölteményeket tudnék róla diktálni, tündér meséket az uszó jégpalotákról s az északi fény szivárványos villámkévéről, vagy — mert az ilyeneknek nincs nálunk kelete — programbeszédet bármely irányzatban. Jeges medve hátán az ember a pártok fölött fekszik, olympusi semlegességben.

Az északi fok sejtett képeivel eltelve, nézem Andvord Rikárd fotografiáiban a valóra vált északi fokot. A művészetet nyavalygó fényképíró erős antipathiámmal dicsekedhetik. Az örök fénynek ez az orgona-taposója, ki Prometheusnak tartja magát, amiért szintén meglopja a napsugárt, sokféleképen szolgált már rá az érdemelt gúnyra. Andvord képei azonban már csaknem művészet. A »Norske Prospekter« fotografusa Lindahl Axel. Följegyzésre méltó ez a név, mely az 1242 lapból álló norvég tájkép-albumhoz van hozzáfűzve.

Viharzó tengeren ringva, vagy a hátára csatolt apparátussal járhatatlan szikla-hegyeket járva, fűzte fel hazája fönséges pontjainak gyöngyszemeit, vitézséggel párosítván tudást és izlést. A buvárt csupán a haszon hajtja a vizek mélyeibe: Lindahlnak az ihlet adott szárnyat, midőn a Hardanger-, vagy a Ryukan-foss kábitó zuhatagai fölött vagy alatt fogta rá csövét Norvégiának legfönségesebb tájaira. (Sohasem hittem volna magamról, hogy lelkesedni tudjak egy fotografusért.)

Kedves mulatozás esik a Tostrup zománczos és filigran ékszerei előtt is. Ez a kiváló iparművész a régi norvég mintákat új életre serkenté, szigoru stilizálással nemesítve meg a hagyományos formákat. Csak is művészi okból fájlatam, amiért nem vagyok én is amolyan tengerentuli petroleomillióárius, hogy én is kosár szám hozhattam volna az északi ötvösség elragadó csecsebecséiből — mert már többé nem mesés Indiákról, hanem józan Dakotából, s nem is a szent Ganges, de a világi Ohio mellől kerülnek most a kincses herczegek, az »oil prince«-ek.

VI.

— Közrend. — Oskarshall. — A szép özvegy asszony. —
Petersen ur. — Norvég szépség. — Gimle. —

 Hansa boldog hajdanában a főtéren állt egy nagy hordó, melybe minden polgár önszabta adóját dobta bele. Hogy bőven hullott a fillér, mutatta a községek gyors emelkedése. Ma inkább a finánczminiszter urat dobnák bele az üres hordóba, s akár mindjárt be is szögeznék, hogy onnan valahogy ki ne lopják.

A régi bizodalom őserdejének egy kései hajtása azonban itt is virul még — a tramwayn. A kocsiban egy vastag papiros tömb. Uti jegyek. A koczk mellett a pörsöly. Az utas letépi a szelvényt s árát a pörsölybe dobja. Az összes szolgáló-személyzet az egy szál kocsis, aki hátra sem tekint. S az itteni közvasut zsiros osztalékot fizet. Mi meg otthon virtusnak tartjuk, ha a corsón vagy valamely sétahelyen »megtréfáljuk« a Buchwald kisasszonyt, a 2 és 3 kros székek sürgő-forgó pénztárosát.

Oly alacsonyan, hogy a gyermek is elérheti, közönkint a vékony üveggel horitott vészjelző csillan fel, mely soha máskor nem kondul meg,

mint a midőn valahol kigyul a tető, pincze, farkás, hajó stb. Csak valljuk meg: itthon hány pajkos kéz bolondította volna már el a mi vitézlő tüzoltó útegeinket! Hiszen alig mulik el éjszaka, hogy egy-egy ideges patikárus legényt vagy haragos házmestert valami gézengúz ki ne csöngetne párnái közül, minden ok nélkül.

Ezek során érdekelték a közbátorsági állapotok is. Egy főbb rendőrtiszt beszédjéből megértettem, hogy büntett kevés; jobbára csak amolyan kihágás fordul elő. Hanem hát: ami nálunk kihágás — a mámoros fő s a káromló beszéd — ebben a »muckerig angesäuselt« országban rettentő büntett számába megy. A közönséges lopásról, mely néha az uton-állásig magasodik, a kikötőnek olasz, kurd és görög hajó-legényei gondoskodnak.

A gyakori tüzesetek okozzák, hogy Christianiának régi épülete nincs. A fából remekelt, gazdag faragású székes-egyháznak semmi nyoma. Csak a királyi nyaraló, Oskarshall mellett, egy nagy kert közepén róttak össze két parasztházat (hove stue) thelemarkeni mintára, s különös butorzata többet beszél az eredeti népéletéről s patriarkális szokásairól, mint a leghosszabb leírás. A hallingdali fatemplom szabatos másolata nem kevésbé vonzó. A norvég mesternek a hazája

floráján s faunáján megterhesült képzelete erős hajtásokban nyilatkozik az oszlopok állat- és növény-diszzeiben. Mintha e padokban azokat a bárdolatlan ős fiakat látnám, fejökben az ökör-szarvu sisakkal, vállukon a bozontos medvebőrrel, amint hallgatva a téritőt, széles mellökben nehéz tusát viv az uj tannak fényes fegyverzetű lovag-apostola a sötét és kegyetlen Votán ellen.

A képviselőház (storething) kivételével, Christiania újabb középületei a derús görög vonalakat mutatják. Nem igen valók ez éghajlat alá, melynek sötét évszaka hónapokra terjed s könnyörtelen hóviharakkal jár. De hát ilyen a sors, ha apró boszantásainak végrehajtására embereket választ: mert a hova meg napsugaras architektura illenék — a mi szeretett fővárosunknak emlékes diszre szánt egyik legnagyobb épülete: komor gothikában emelkedik már ki a felső Dunapartnak mélységes árkaiból.

A Domus Academica mögött egy hosszú pajtában őrzik a Vikkingek, a rettenthetetlen tengerjárók egyik hajóját, melyet nem is oly régen buvárok kotortak ki a Sandfjord mellett. Sok jeltől a skandináv tudósok azt következtetik, hogy ezek a vakmerő hajósok már a IX. században ismerték Amerikát. Ezen az aránylag

gyarló építményen usztak át az oczeánon a vakmerő hajósok — s hogy még nem korcsosodott meg bennök a nagy ősök vére, bebizonyították azzal, hogy 1893-ban a chicagói világvásárra enaszádnak hű másával vitorláztak el Columbiába s szerencsésen partot is értek.

Azt mondám: abban a pajtában »őrzik« ezt az ereklyét. Eleinte csak mutogatták. De amióta angol turisták rákaptak erre a becses emlékre, napról-napra kezdett fogyni. Mindegyik lady és gentelman peniczilussal egy darabkát lefaragott belőle. Ismeretes az a »hideg vér«, mellyel a szigetországban otthon kiválóképen szeretetreméltó, kívül azonban annál tüskéesebb lányai és fiai a szárazföldön viselkednek. Olaszország remek oltárképei elől a miséző papot is félretolják, hires kalifák sirjairól kifeszégetik az arany mozaikot s rongyokra tépnék a Krisztus palástját is, ha volna. Ugyancsak a körmünkre néztek, nem-é hasogatunk le mi is néhány forgácsot abból a kormos alkotmányból. K—y barátom, jóllehet folyékonyan beszél angolul, tiszta kezekkel jött ki a bódéból.

Murray és Baedekerék apróra elsorolják a királyi palota, a muzeum s az egyetemnek művészi s tudományos gyűjteményeit. Annál keve-

sebbet irnak a t. cz. közönségnek ez érdeemes uti marsáljai arról a szép gyászos hölgyről, aki Oskarshall tornyának szellős fokáról az alattunk elterülő fjordok szépségében, a nagy és apró hajók rengő játékában gyönyörködött, én meg ő benne. Mosolygó bánatából azt sejtem, hogy özvegységének mézes heteit élvezi. Aki ezt a gyászanak sötét lombozatában viruló rózsát szintén látni akarja, ugy intézze dolgát, hogy 1886. junius havának 12-ik napján, esti 6 órakor ott legyen e királyi nyaralónak kuszó virágokkal tele aggatott iveri alatt. Akkor bizonyosan találkozik vele.

Legrégibb s legsűrűbben hangzó dalaim egyike a műveltség és barbárság kriteriumáról szól. Mentül inkább keletnek: annál jobb a borbély, a kávé s a fürdő. Ami azt jelenti, hogy mentül inkább észak felé: annál hóhérbabb a borbély, annál hígbabb a kávé s annál rondább a fürdő. Mit szólna az én hazámfia, ha öblös kád helyett: rövid, keskeny, sekély fateknőbe kerülne, amelyből kiszökve, ismét keresné (mint Berlinben) azt a helyet, ahol a fürdőtül tisztára mosdózhathatnak?

Aki élve rövid szabadságával, nyaranta egy sor várost és vidéket lemorzsol, mindenütt csak a dolgok felszínét látja. Ugy vágyik megtudni, mi élet folyik e rózsa-diszes ablakok mögött. Ugy megéhezi az intímus életet! Ó, mert neki is van otthona, ahol nyájas nő, zajos gyermek, jó rokon s hú barát fogja körül.

Igy bolyongva, nézve a sok ismeretlent s hallgatva, de meg nem értve az idegen zsongást: egyszerre vidáman intenek felém hazám szinei s üdvözöl a nemzeti czimer az ő négy folyamával s hármás hegyével. Örvendő meglepetésében még ki sem nyílt teljesen az arczom, egy szőke ifju már mellettem termett, hogy meghozza Petersen urnak, a mi főkonzulunk köszöntését, aki nagyon örülne, ha beljebb kerülnék. S néhány pillanattal később, mind a két kezét elélem nyujtva, fogad a mi monarchiánknak tiszteletre és szeretetre egyaránt méltó képviselője: egy vidám öreg ur, modorában a szivesség s előkelőség jóleső vegyületével, kínálva háza s házi népe barátságát s rendelkezésünkre adva szép házájának festői vidékeit, szabatosan szerkesztett uti tervszel, melynek pontos végrehajtásáról a Christianiától Drammenig, innen Kongsbergen, Bolkesjön s Tinoseten át föl a Ryukan-fossig, az

előttünk repkedő táviratok erejétől mozgósított fogadósok, fuvarosok és vezetők gondoskodnak. E szolgálat értékét csak az tudja megbecsülni, aki a veres könyvtől oldalt eső, kevésbé taposott utakon akar hozzáférközni ez országnak szűzies, vadon bájaihoz. A »General-kunsel« a legnépszerűbb név egész Norvégiában, mely zárt ajtót s begombolkozott szívet nyit meg előttünk.

Mennyivel nyiltabb még a maga háza és szive! Nagyuri fogatán mentünk a város közelében, egy virágzó magaslaton álló nyári lakába. Utközben láttunk néhány ismeretlen nevezetességet, jeles norvég hazafiak emlék-szobrát, a Vergeland Henrikét is, akinek érdemei között az ércbe vésett írás fölemlíti, hogy ez az a jeles polgár, aki első hozott zsidót az országba. S megmutatták nekünk azt a fényes palota-sort, melyet milliók árán építtetett a dús gazdag Petersen ur a felrobbantott gránit sziklák helyére, hogy diszt szerezzen vele az ő szülő-városának. Jobbra s balra kies lakok gyöngysora terebélyes tölgyek zöld borúlatában, melyekbe fehér vonalakat rajzol a karsu ezüstös nyirfa, s megtarkáz az üvegháznak hosszú börtönéből rövid nyári boldogságra kihordott rózsa és geranium.

S utközben megmutatták nekünk a minden rózsánál s geraniumnál ékeesebb Irmgard kisaszszonyt is, a legszebb norvég leányt. Ott ült az ernyős verandán. Kezében könyv, melyről dehogy nézett volna fel, a szives kocsis akárhogy pattoztatta is az ostorát. Vörös hajának sűrű fonadékai minden aranynál ragyogóbb rézkorona gyanánt tornyosultak fején. Talán rózsza volt maga is, akit az őrző háznak téli fogságából ültettek oda a könyöklőre. Tán elbűvölt virág, igazi mesebeli Coppélia? Ha megválthatnám, vagy legalább leoldhatnám arczáról az eltakaró fehér kezecskét, melyben a finoman szabott fű pihent. Csak az álla hajlását s szemöldöke szivárványos ívét loptam ki ez arczból, melynek többi részlete félbeszakadt édes dalnak folytatásaként zengett tovább az én sejtő lelkemben. Jogom van ily rajongással emlékezni meg erről az északi csodáról, aki messze Magyarhonból azért indultam ki, hogy meglás-sam az éghajlatnak másik csodáját: doná Solt, az éjféli napot, mely Irmgard kisasszonyban előre veti az ő igazetes tündöklését.

Néhány pillanattal később e cherub-nyomon csakugyan elértük magát az eget — már hogy Petersen Péter urnak »Gimle« nyári lakát, amely név mennyországot jelent. Üdvözlésünkre hosszú

póznán lengett a magyar zászló, mely a norvég színekkel ölelkezve, diadalmasan lobogott a fák sudarai fölött. A gazdag ebéd desszertjének egyik ritkasága a magyar tókérről fogantatott norvég szőlőfürt volt, melynek szemeivel halálra lehetett volna sebezni a czethalat is. De még az ide szállított honi fürtök sem támasztanak jobb véleményt a mi szőlőnk zamatjáról. Kár, hogy legalább vörös és fehér borainknak nem jutott, helyre ütni ezt a csorbát; mert az utolsó királykoronázás óta nem ittak errefelé magyar bort, kivéve a fejedelmi tokajit. Egyéb borainkat szerfölött megdrágítja a hosszú szárazföldi ut, míg előtte való nap láttam éppen, amint egy francia vitorlásnak a hasából sok százával emelte ki a daru a bordeauxi hordókat. Petersen ur azonban, »jó magyar hazafi létére«, egrivel köszöntött ránk. De amitől különösen fölmelegedtem, az: hogy esett mégis pillantásom egy családi körbe. Ott övezi az érdemes férfiut az ő méltóságos megjelenésű hitvese, erős fiai, vidám lányai s csacska unokái.

Fűszeres szivarnak bodrait eregetve s hörpintve az illatos kávé, lombok sűrűjében bujkáló derüs házak födelén át, kíséri szemem a kék fjor-

dok vizein szerte villanó yachtok s mélyen szántó termetes gőzösök szüntelen mozgását, mely a gyarapító munkát jelenti: azt, amely megépíté Gimlét is, ezt a mennyországot a földön.

VII.

— Nyelvbajok. — Sundervolden. — A Glommen völgye. — Hamár. — Trondhjcm. —

UTBAN hamar szövődik meg a barátság. A rokonérzés volapükjének egyetemes nyelvén rögtön megered a szives eszmeváltás, mihelyt egymásra ismertünk a műveltség kőműves jeléről. Az ember ilyenkor emlékezetének legsötétebb zugából kaparja ki, ami kevés angol vagy francia tudománya van. Egy szóba tiz értelmet oltunk, s egy fogalomra tiz elnevezést használunk, a nélkül persze, hogy eltalálnánk az igazit. Utitársam könnyebb végét fogta a dolognak, midőn a bennszülött néppel érintkezett. Mélyen meg volt győződve felőle, hogy mentől rosszabb németséggel beszél velük, annál könnyebben érteti meg magát. Merész átültetésekkel fuisított meg nőnemü szokat, csavarta ki a casusok nya-

kát, az időkben hátradobva a jövőt, a régmúltat a jelenbe vonva, s hihetetlen szemfényvesztést követvén el a három személlyel.

Egy magyar asszonyka, akit az ura szintén föl vitt a magas Északra, kedvesen tréfálta meg az öreg norvégust, aki büszke-vidáman csinálta szép hazájának, a »gamle Norje« honneurjeit. A férje háta mögé rejtve a piros könyvet, melynek függeléke a legszükségesebb szókat és kérdéseket foglalja magában, szemével egymás után lopkodta ki a mondatokat, ámulatba ejtve a jóhiszemű öreget: ez az idegen hölgy mily rövid időn tanulta meg s mily szabatosan ejti az ő nyelvöket! Felelt is rá boldogan — midőn egyszer végre ő is kérdésre hajlitotta a beszédet s ekkor közös derűtségre kísült az én földikém turpissága.

Hogy első ízben jártam erre, egy hazai nagy zseni szegődött mellém, aki másfél évig készült erre az utjára. Megtanulta mind a három skandináv nyelvet, mert: si fueris Romae stb. A mi kötelességünk alkalmazkodni nyelvben és szokásban. »Bizony, ez jó lesz!« mondtam örvendve; mert tapasztaltam, hogy a nagyobb városokon kívül az u. n. európai nyelvek ismerete édes-kevés haszonnal jár. Egész nap »kyds«-ön (két kerekü

laptikában) kocsiztunk s fáradtan, éhesen értük el a sundvoldeni hegyi tanyát. Mind aludtak már ott, csak a tágas konyha terjedelmes tűzhelye mellett, görcsös tölgyhasábok üszkének sötét-pirosan derengő fényében, bóbiskolt egy anyám-asszony, aki társamnak dörgő dán-svéd-norvég »hé hollá!« riadójára fölrettenve, motyogott valamit, amit meg nem értek, ha magyarul motyogja is. »Hé hollá!« harsogá egymásután a nyelvtudós, ledarálva az anyóka előtt egy halom norvég mondatot, melyekben azt fejezte ki, hogy főzzön, süssön; gyujtson az ebédlőben világot és aztán vessen ágyat. Az öreg néember csak huzogatta a vállát. »Ike ferston!« — nem értem, mondá sajnálkozó nyájassággal. A nyelvtudós azt vélvén, hogy nagyot hall a néni, tüdejének egész erejével orditá a fülébe a mi kívánságainkat. A zajra megjelent a többi cseléd, s közre fogva Mezzofantit, mind rázogatta a fejét. »Hiszen ezek nem tudnak norvégusul!« fakadt ki elkeseredve az én Zsiga barátom.

»Az meglehet«, mondám, »de a mi sürgetős ügyünk nem bírja a halogatást«. És elejébe állva az öreg asszonymnak, rágyujtottam a kodácsolásra (ami azt jelentette, hogy »tojás«), folytattam a sipogáson (»csirke«) s helyes borjubögéssel fejez-

tem be a három strofából álló zoologikus dalt. S szakácsné és szolgáló engem — aki nem tudtam norvégusul — tökéletesen megértett, mert nem sokára ott párologott előttünk a rántotta, ott piroslott a sódar (pedig röfögni el is felejtettem) s hatalmasan bevacsoráztunk. Amire a nagy nyelvész, aki egy füstölt norvég nyelvet sem birt megtanulni, mint hajdan Robinson Crusoe a mihaszna szinarany kölönczöt, mérges vigsággal vágta földhöz az ő dán-svéd-norvég vocabulariumát és állati hangokon nyilatkozó fölényemet elismerte.

Mindig annak a szép arcnak és tájnak van igaza, melyet utóljára láttunk; s így nem tudom, nem-e »Norvégia belső tengere«, a Mjösen tava a legszebb, amelynek czizelált fodrain ittasodva mulatott szemem. A tulsó parton nagy erdők sűrűjébe mélyed a vonat, rám boruló homályával a kedves otthoni estének illuzióját szerezve meg számomra, akit az állhatatos napvilág, mely itt már az éjszakába szűrődik bele, nyugtalanítani kezd. Az összehajló sudarak nyilásain átvillanó kékből apró csillagokat faragok magamnak, s szinte hinni kezdek már éjszovár ábrándozásaimban — midőn a kérlelhetetlen gyorsaság ismét a verőfénybe sodor, az alattunk viruló Glommen

völgyének meredek párkányára. E völgyből piros-
lanak fel hozzám a duggazdag norvég parasztok
háza. A gudebrandsdali deszka-, szálfa- és tőke-
vásárokon a 100.000 koronás kötés nem ritka-
ság. Igazi veszteségnek tekintem, hogy ebben a
vásári életben nem volt részem. Itt még ősi
valójában nyilatkozik a norvég erkölcs; és az
ifjak s lányok között is itt esik meg az a másik
kötés, melyben a hozomány 100.000 koronáját
tulragyogja a menyasszonynak egy koronája s a
melyről nem lehet bizonyosan tudni: belőle
árad-e a sugárzás a hajadonra, vagy pedig az
aranyos hajától nyeri-e meleg fényét az ötvös
műve?

A folyóvá keskenyedett Mjösen híg ezüstre
vált hálónak tündöklő horgaiba foglalja a szám-
talan szigetkét. Az ég s a magasan evező
felhők árnyaló játékában biborrá olvad az ezüst,
a bibor meg, amint rengeti a hullám, az opál
szivárványos színeit lövelli. Az alant vöröslő
tanyák ab'akaiban repked a hófehér függöny,
boldogan hajlong a virág s mögüle még boldo-
gabb fiatal édes anyák, karjukon egy-egy norvégus
babával, s fehér arczu, szőke lányok mosolyog-
nak fel a partra, melynek vas nyomán egy
messzünnen jött idegent ragad az a rikoltó vas-

gép mind magasabbra, a fényes éjszaka felé.
 »Behagelig rise!« — szerencsés utat! hangzik fel.
 »Isten áldjon, te fiatal anya s szőke leány!«

* * *

Délutáni 11 az óra.

Ha a nap nem nyugszik le s csak úgy dől oda: én is csak nyujtózom s elgondolom magamban, milyen különös módon köszöntené egymást a magyar ember, ha itt vetette volna meg a lábát.
 »Adjon isten nyugodalmás jó napot!« »Kedves egészségére kívánom a nappali virrasztást!« Aztán ki elmenne éjszámba favágni az erdőre, ki meg — talán bizony édes magam ülnék le, szerkeszteni egy humorisztikus éjtárt.

Jobbra-balra kivágott fák tönkjei. Ha az ok-szerű erdei gazdaság úgy rendeli is: de bennem mindannyiszor fölsír a lélek, ha legyilkolt törzset látok. Mint az emberi temetőben: ebben a sir-kertben is a sok fejfa, mely korhadó testének avarával ad életet a repkénynek, iszalagnak s a hegesztő mohának. A kakukfű bánatos illatába, mely a viruló pusztulásból felém csap, az éró szamócza fűszeres szaga vegyül, melynek apró szemei, mint a tűzpontok szikráznak a tövek árnyán — vagy mint az a nem kevésbé piros

és illatozó eperszem az én égő szivarom végében.

A Turnolsfjord öblében mosolyog a kedves Hamar. Honvagy lepett meg utána, hogy elhagytam. Ismerem az olasz, a svájci, a salzburgi és bajor tavak bájait. De ezek csupán kaczer vendég-hívók, míg a fjordok atyafiságos vendég-marasztók. Azok szerelmet adnak, ezek húséget. Olyan lakhatnékom volt itt! Egy sejtelmesen megkivánt idegenség bizalmas otthonul kínálkozik az enyhe kékes derüben fürdő Hamar tölgyei és fenyvei alatt, hogy édes andalgással járnám vizének pástos partját s ringatóznom magának e fjordnak tükröző síkján, egy tiszta csolnakon, melynek vitorláját szelid fuvallat domboritja, s hogy visszatérve a szellős, virágos lakba, lelnék fehér ágyat, ahol álomban nem izgat a meleg s nem üldöz a légy.

Már csak integetve beszélünk egymással. Merő civilizált emberek vagyunk a vonaton s nem értjük egymást. Az én Pál barátom, meggyőződve felőle, hogy az ő Baedekerének mindenütt igaza van, becsapja a könyvét s kellemes változatul négyféle uti kalauzt terítvén maga elé, örvendő kézmorzsolással adja tudtomra, hogy budapesti idő szerint 7 óra 24 percz, christianiai számítás

szerint 9 óra 50 percz — mindössze pedig rövidke félóra alatt begurulunk a végállomásra, a régi Trondhjembe, a norvég királyok ősi székes városába.

VIII.

— Meseország. — Trondhjem. — Hajón. —

Bernadotték loyális uralkodásának örvendő kétegy országban sok lehet a szegény ember, de koldus nincs. Ha ki dologra képtelen, nagyon tisztességesen ellátják a bő alapítványok ; ha munkabíró, keresetéről gondoskodnak. Sem állam, sem község nem türi a pauperismust. Még a dúsgazdag Angliában sincs ugy kifejlődve és szabályozva a közjótékonyság, mint itt. Valósággra vált Utopia. S ura lett a kormány a társadalom egy másik mérgének is: ki nem irthatta, de megzabolázta az alkoholizmust. Egész tartományokra nézve tilalmassá tette a pálinkának ugy égetését mint fogyasztását. A svéd Småland, még huszonöt évvel ezelőtt rabja e mételynek, a kemény tilalom óta csodálatosan virágzik. Csak amolyan »tejes csárdákban« húthette szomját a

népesség; s nem is a tejből erjesztett »kumisz« volt az itala, hanem valóságos jámbor édes, vagy savós aludt tej. Csak a Götha-csatorna gőzöseiről ha vihettek egy-egy üveg sört vagy hörpenetnyi fenyővizet. A hajó parancsnoka nézte a dugdosást, de meg nem látta. Mert végre: a kapitányokban is csak dobog emberi sziv.

Norvégiában teljesen keresztül vitték a restric-tiót, a pálinka-főzés megszorítását; elárusítani pedig csak a hét bizonyos napján szabad s ekkor is több hektoliteres hordószámra. Aki hitelben méri, magára vessen, ha kárát vallja — mert, mint régebben a börzei adósság: a pálinkáért vállalt tartozás *nem kötelező*. Sem akcziz, sem trafik, sem lutri! Miből él meg ez az ország?

Hanem hát — talált kibuvó ajtócskát az ördög. Az ő pokoli tűzvizét kerülőn s méregdrágán mégis meg lehet szerezni a --- patikában, ahol mint »szemviz« folytat tisztos existentiát. A szemfájós vevő természetesen »belsőkép« alkalmazza.

Trondhjem is deszka-város még, de már sűrűen emelkednek a kő-házai. Az ember szinte remegve szivja a maga upmanját ezeken a kopogó utczákon: hátha egy bolond szikra megfogózik valamely földél korhadt léczeiben?

Jóllehet folytonos gyarapodásban van Trondhem s az északi kereskedésnek már-már gócpontjává lett, s bár a mozgalmas évszak tetőpontján értem: szinte kábitó csend üli. Amikor a norvég királyokat koronázzák benne, vigabb életre pezsdülhet ez a nyugodalmas város; de nyilván télen is, midőn egymaga van s a turistaság nem követeli az első szerepet.

A királyi palota a legnagyobb s legdisztelebb fa-alkotmány, melyről a piros könyv megemlékezik. Tartanak-é benne udvari bálokat, nem tudom; nem is tanácsolnám. S abból, hogy még eddig meg nem dült, azt is lehet következtetni, hogy sohasem harsogtak benne hazafias magyar pohár-köszöntések.

Merész arányaival s szilárd anyagával annál hatalmasabb a székes-egyház, melynek egyik hajóját most róják össze a stoksundi kékes szürke márvány koczkáiból. A korai angol gothika motívumainak fényébe román reminiscentiák vegyülnek. A gazdagon hullámozó képzelet megtermékenyíti benne a classicismust; szabatosság s játsziság, a fönség s báj, le egész a faragott dajka-meséig, melyekkel a rosszalkodó, nyugös, nyafka kölyköket szeretik elnémitani — pojáczás majmok, vigyorgó krokodilusokat, ludtalpu

kecskék s egyéb elmésségei a naivul fenyegetődző régi kőfaragó művészetnek: mind ezekben csodálatos ölelkezése a zordnak és ünnepiesnek a furával és derülttel, teljes összefoglalásában pedig bámulni való remek. Egy nagy művészi elmének a megnyilatkozása az — és építő mesterének senki sem tudja a nevét, mint maradt ismeretlen az a hindu művész is, kinek agyában megfogamzott a benáreszi Buddha-templom dicső alkotása. Többször pusztult el tüzesetek s háborúk alatt ez a székes-egyház. Befejezését s a vele járó javítási munkát egy kitünő epigon — már ennek a nevét minden uti könyv hirdeti — Christie ur vezeti.

Benn a főoltár előtt szent cselekedet folyt az üdvezítő nagy ülő szobrának áldó kezei alatt. Ött norvégus babát avattak be éppen az anyaszentegyház malasztjába, még pedig melegített vízzel, nehogy megártson a gyengéd koponyának a hirtelen hideg. Az egyik apróságon álmában hajtották végre a keresztséget, ott az édes emlőn. Nagyon meg lehetett lepetve, midőn fölébredvén, egy nagy csókkal adta neki tudtára a boldog mama, hogy belőle kis pogányból a Jézuska pajtása lett. Néhány kis keresztyén-jelölt azonban sirásra fakadt; de ezen a főséges

helyen zsolozsmává tisztult a panaszos vinnyogás és a békételen karocskák szárnyak gyanánt csapongtak. Nekem legalább úgy tetszett.

A templom sirkertnek a közepén áll. Mig a nyárban tart, a vesztesek és gyászolók minden szombaton friss virágot szórnak a halmokra. A sir előtt padocska. Azon ülnek a szülék, az özvegyek és árvák, beszélgetve a drága halott kedvességéről.

S mennyi gyermek van eltemetve itt is! A legtöbbje csak hónapokat ért. »8 mdr (monader) gml (gamle)« — azaz: 8 hónapnyi idős. Ez a felírás számos fejfácskán, sirkövecskén fordul elő; mert a tiszta tengeri és hegyi levegőn át is ideszáll a fekete asszony, a csecsemők gyilkosa, a difteritisz. Emitt egy »Signe«, amott egy »Hagbarth«, külön egymástól, szerény hantok alatt — mig nálunk az Andrássy-út fényes kő kriptájában egymás mellett alusszák az örök álmat. »Fred vaere med eeder!« Béke veletek!

Fogadónkban érdeklődve lapozgattam a vendégkönyvet. Mennyi földi! Itt jártak előttem Hunfalvy Pál és családja, br. Liphay Béla, a nemrég elhalt művelt aggastyán, a fiatalos lelkű Holländer Leo; a keserű »Hunyady János«-nak Árpád fia; s egyéb budapestiek, erdélyiek, aradiak, szege-diek, s dr. Halász Ignác is, a derék magyar nyelv-

buvár, Stuhlweissenburgból. Bár csupán névben vannak előttem, mégis bizonyos megnyugvást szereznek. Nem érzem egyedül magamat e távol idegenben. Hát még, mikor a másik szobából egyszerre csak felénk dörög ez a magyar-német beszéd, hogy: »hát vó szán tenn májne lanczlájt?« És megáll az ajtóban egy nagyba szabott bácsi és mennyköves parolával csapkodva tenyerünket, rögtön kamarási oltalmába fogadott bennünket. »Nem kő fínyi! Akik magyarok lesznek az északfoki expedíciójába, azokkal én számolok be az én fősíges gazdámnak, ha e tanánának vesznyi!« Lieb Vaterland, magst ruhig sein. Már nekünk a hajunk szála sem görbül meg; vagy ha meg: kifogat bennünket a czethal gyomrából is. Jól esik az ilyen tudat néhány száz mértföldnyire az édes hazától.

Ebéd alatt a kamarás bácsi ülte az asztalfőt, szárazon és vizen egyaránt. Előtte szelencze (magyarul: pikszis), melynek tartalmával elüljáróba tele szórt minden ételt, akárminek főzték erre a világra. Szegedi paprika volt. Nem engedett, míg a convivusok bele nem kóstoltak a »vörös puskaporba«. S mikor megtüszköltek tőle azok az »édesszáju nímetek« — mert az igaz magyarnak nímet az ánglius is — a honfias

elégtétel öblös kaczagásával rezegetteté meg a tányérokot és poharakat. Oltalmába fogta fröken Paülinát, a felszolgáló csinos szöszkét is, aki a váratlan tisztelettől el is ejtette a halas tálat. »Ej, a vadócz«, recsegé át hozzánk; »nem áll a kötélnek!«

Az olvasóban hirlapok. Aki megszokta a mindennapi ujság-kenyerét, mohón esik neki az ócska számoknak is. Nini, még egy kedves ismerős! A »Ny Illustrerad Tidende«, a norvég képes hetilap, czim-oldalán Blaháné — »Fru Blaha« — a »Favart« szerepében. Mennyivel kedvesebb lett volna Finum Rózsának, vagy Buzi Zsófinak lerajzolva! A magyarázó norvég szöveg lelkesen földicséri a kitünő asszonyt, amivel végre be is érhetjük, mert hogy nekünk mit jelent ő, azt csak magyarul lehetett volna kiírni: A »Nordstjernen« is hirt közöl a hazából. Utközben hallottunk már valamit a Janszky-patvarról. Most nyilván újabb részleteket kapunk. Hát az volt benne a legfontosabb ungersk ujság, hogy Kolozsvárt a »Lukréczia« operát címszerep nélkül adták elő. Ha ez is érdekes: tudtam volna nekik olyanabbat — a mikor p. o. Abonyban a »Prófétát« zene nélkül játszották, Csuzy ur egymaga volt benne a »nép és fegyveresek«, és

Leydeni Jánost csak nagy nehezen lehetett a leydeni flaskó — mondok a savanyú-vizes bor mellől az (üres) hordókra épített szinpadra hurczolni; — vagy hogy Szarvason a »Hamelni patkányfogó« címzetü néma-játékban a főalakot egy szelid drótos tót személyesítette.

Vannak itt élczlapok is. Formátumra aprók, rajzra silányak. Megnyugtatásomra szolgált, hogy a skandináv humornak is egyik állandó alakja a rendőr. Ennek és az anyósnak mindenütt kijut. Pedig van ám kedves anyós is. Én vagyok a megmondhatója.

A Nid folyócska partján van egy harapásnyi promenádocska, ennek a közepe táján egy szűk zene-ketrecz, amelyből az egyik művész kifelé tartotta a nagy bumberdót, mert belől nem fért. Katonák fujták. Reményilem, jobban tartják a regulát a szolgálatban, mint a muzsikában. Ami a programm szerkesztését illeti, az ő vezetőjük is tul emelkedik a nevek és címek helyesírásán. Igazi kappelmeisteri taljásággal jelenti pl. az egyik szám, hogy az a »Gyuramende fra Marcadanto«. Hölgyek és urak, főleg a fiatalja, mégis gyönyörködve hallgatták. Az ifjak csak ugy édeskednek itt a szép nemmel, mint bárhol egyebütt ezen a nagy szerelmes földtekén, s virágnak

a flirt, s a maradhatatlankodó legényt itt is legyező-
ütéssel jutalmazták. Sok a vöröshaju lány; arczuk
tisztá s gyöngéd, mint a fehér rózsaszirma, s a
furatlan fülczimpában nem disztelenkedik az arany
dísz, ami nekem — aki erős aversióval viseltetem e
barbárság ellen — különösen jól esik. E szélesség
alatt nyoma sincs annak a másiknak sem — a
tournurnek. Itt eltűnik a tunique. A kamarás bácsi
hóditva hordozta körül győzedelmes tekintetét, s
egy-egy finom vonásu fröken mosolygott is a
magyar vitézre — vagy vitézen.

Bár azt tartja egy régi dal refrainje, hogy
»kedves mulatozás esik Trondhjem városában«
(Det er sad favert i Trondhjem at hvile) — csak
elhagyni készültünk s mentünk is le a kikötőbe,
ahol minden nemzetek lobogó virágjában tün-
dökölve, ontotta hívó füstjét az »Olaf Kyrre«
s zengte felénk üdvözlését a gőzkürt. A kőpartot
ellepte a népség, nagy része a távolabb molo
párkányára kapaszkodott fel, s adott és vett
»hurrá!« dörgések, kendőrázogatók és a fődélzet
mozsarainak bömbölése közben, derengő éjfelen,
nagy ívben kanyarodva keletről a Lofoten-szige-
tek felé, kies nyaralók barátságos lakóival váltva
istenhozzádot, köszöntünk el az édes anyaföldtől.

Az örökös egyformaságában csodásan változatos tengeren úszom ismét. Nem tudok eltelni dicsőségével. Haborlataim mint a felhőkön andalodik el képzeletem; bekalandozom ezt a végtelen síkot, építve magamnak tündérvárat, gyűjtven száguldó hadat, terelve juhnyájas mezőt s vágyva amott azt a csendes tanyát. Folyton lélekző vizeinek harsogásában szimfóniákat hallok s lelkesítő szózatokat: prófétákat, vezéreket, költőket s ezek összegét, magát a teremtő istent. Miért is bolygat meg ilyenkor a vizi pinczér, a steward, hogy mennék le ebédvacsorálni a nagy terembe?

A kamarás bácsi már le is telepedett a legöblösebb ülésbe s porozta be pirosra az omlós lazacznak narancs-sárga húsát egy kis paprika-felhővel, kínálgatva azt jobbra-balra az ijedező szomszédságnak, hogy ez a növény nem csupán smakkos fűszer, de jó prezervativa is a tengeri nyovolárul.

Együtt volt a társaság apraja, nagyja: gyermek és asszony, urak és papok; egy előkelő reverend s egy holsteini dán-német predikátor: terpedt, követelő és zajos. A lányság egy bokkrétában, szemben velük néhány vállalkozó fiatal francia, asztali imádság helyett víg dudolással

olvasva rá a rengő hajóra a régi chansont: »Eh vogue la galère!« A szögletes britek — des anglais angoulex, élczelődött M. Tournedos — gubanczba verődve falatoztak ivásközben, míg M. de St. Hilaire — vidámságával igazán rászolgált a nevére — angol-svéd szójátékkal így kérte a vizet: »I want vant!« Szomszédom, egy szelid hindu herczeg, afféle Dzsalma Szing maharadzsa, merengő bársony szemeivel némán révedezett körül. Szakasztott mása a Ráczi Pali bandájában rángatja a bögőt. Így lesz az egyikből nagy-mogul, a másiktól meg nagybögős. Napkelet sugarában fürdő pálmás hazájából jött el ide, a zuzmóban álmadozó fenyőnek örökhideg honába. Selymes szakállából pirosan mosolygott ki néha a szája, ha a fürtös amerikai fiúcska kezéből az aggódozó anya kicsavarta a mézes csészét, melyből a kis torkos már harmadízben szedett. »Ájer gnóden« — szólt át dörgő szivességgel a mamához a patkó másik végéről a magyar bácsi — »mit paprika virid nikt sáden!« És meglóbálta a szegedi pikszist. »Merci, il n'en use pas« — nem él vele — nevetett vissza a fiatal asszony.

A szabad buffet egyik híres darabja, a fekete rén-sódar, annyira »fáczánykodott«, hogy azon még a szegedi paprika sem tudott volna segí-

teni. Nagy kérelmünkre ki is vitték. »Én meg ezt a becsületes greifswaldei professzort vettem már gyanúba!« kaczagá a bácsi.

Gyorsan fel a szabadba!

A fjordban barázdás a víz, mint a jól szántott puszta. Mélyen oldalt hajolva a szél nyomása alatt, nesztelen siklanak el mellettünk a vitorlás hajók. A kormányos kivételével boldog tétlenségben heverésznek rajta a legények, s ha kedvez nekik az idő, kilencz hétig egy folytában feketnek hasmánt vagy hanyatt, mig eléri Alicantét, a hová szárított gadóczot visznek százezrivel, mely, mint nálunk a dohány, part-hosszant zsinórokon szárad sűrű és hosszú sorokban, ívás-szagot vegyítvén a sós levegőbe.

Egy csapat fekete madár rebben föl előttünk, s geggenve egy árva szikla felé száll. Ájder-ludak, melyeknek fuvallatos pihéjén szép király-asszonyok fejének illik pihenni, senki más fejének. Csupán a tehetlen fiókák lágy keble szolgáltatja a pihét. S mig az anya-madár oda jár, bután elguggolnak a szikla-fészekben. Megmarczangolt, csupasz mellök mutatja, hogy a parti asszonyok már egyszer megszüretelték.

IX.

— Élet a hajón. — Torghätta. — Budö. — Csoda-
sziklák. — Rege és regény. —

AGAZÁN véve: a föld nem egyéb, mint sziget-
tekkal tarkázott vizgömb. A száraz csak
arra való, hogy a szükséges hajófa megteremjen
rajta. Mi is az a ház, amely omlásig ott marad
veszteg valamely utcán vagy téren? — míg a
hajó körüljárja a világot s roncsának legutolsó
gerendáján is lehet még utazni.

Ó utazni! Hát még az olyan szép hajón, mint
az »Olaf Kyrre«, ez a tengeri nyaraló, melynek
szellős verandáján ülnek a gondtalan emberek:
nézelődve, csacsogva, egyik-másik álmodozva; ki
szivarral a szájában, versenyt füstölgetve a nagy
kürtövel, ki meg pohárral kezében, szürcsölgetve
a groggot, mely mint a híg borostyánkő ragyog,
s illatozik mint a szegfű.

Alig hogy örökké tartó tiznapos rokonság fűzi
egymáshoz az idegent, máris ki van választva, akit
mindenki kényeztet: mert hát szép nő és fiatal.
S ugyan-akkor ki van már szemelve az áldozat is,
mert sem nem szép, sem nem fiatal. Mikor a szív
kiadta magából a lelkesedést, a gúny az ő kegyet-
len fulánkján át szivja tele magát a más vére-

vel. Az a jó kisasszony, a szegény öreg miss Maud! Mily őszintén hajtogatta fejét a legörültebb hóbortra, s halántékain azok a fehér, merev, apró fürtöcskék mily boldog-bizalmasan rezegtek minden hihetlenségre! Két pajkos fiu a födélzet meszszelátójába egy darabka madzagot csempészett bele, s az objektív üvegén karikába hajtották; aztán odahitták a misst, nézne bele a csőbe, mert azon át most kényelmesen megláthatja a poláris kört. A kisasszonyt az ő sikongó extazisából a rákövetkező nagy nevetés néhány percze kijózanította; de alig egy negyed órával utána, hálás megilletődéssel állt meg a szakács ketrecze előtt, melyben egy kakas lakott. Ez a lakás, az öreg reverend fölvilágosítása szerint, arra szolgál, hogy a kukorékolásából megtudhassuk: voltaképp mikor van vége az éjfélnak, melyet világossága miatt föl nem lehet ismerni. Még a reverend, az a szelid, finom aggastyán is!

A hajó orrának legsarkában, hátamat megvetve az egyik vitorla-rúd sodrony-kötelén, valamennyi közt én fogom első elérni a világ végét, hogy a lábam onnan lelógassam én is. Az ábrándozásra ez a legalkalmasabb hely. A végtelen sivárság fönsége háborittatlanul illeti meg a lelket. Nem is való piros-bársony pam-

lagon utazni errefelé. A magánynak varázsa szétfoszlik a víg társaságban, mely elég barbár, szemben ezzel a csodás képpel könyvet olvasni s tán még tapsolni is a bús sziklatömeg tarjagos vállain túl bibor tűzben föl villanó jeges csúcsonak, s hívni a szerzőjét: »bravo, uristen!« Az egyedüliség magasztos bánata teljesen nem érinti a keblet ennek a nagy kényelemnek az ölen. Jobban megérezném tisztító erejét, ha én is abban a meszsze, néma hajócskában ülnék, mely most vész el a fenyegető szirtfal nehéz árnyékában. Ahova nézek: meg annyi vízből kimeredő, vagy tán inkább tengerbe vissza süllyedő Tátra.

A vizen átrózsálik egy-egy habarcz-virág, mely gyors hajónk sodrától a vas bordához verődve, fakós szürke kocsonya gyanánt rezeg; mert csupán a habok művészi sugártörése oszt színeket ez undok turhába s hullámozó játéka mozgásra serkenti s idomitja virággá. Egyébkint állat mint mi, melyet szintén a szerelem s éhség ösztöne hajt az élet küzdelmes tengerében.

Másod napja, hogy járom ezeket a vizeket, s csak most jut eszembe, hogy nini... hiszen én eddig nem is aludtam még! Mintha a szünhetetlen napvilág a maga éberségét ojtotta volna belém: én sem nyugszom le, a derengő éjjelen

én is csak derengve szunditok egy keveset. Bár nem tartom számon, mint Pál barátom, a kalauz minden csillagos pontját: mégsem szeretném elmulasztani, ami szokatlan és csodás élmény akar kerülni. A folytonos virrasztás, ez az állhatatos fény izgat s nem enged pihennem.

Még errefelé zöldel a fjordokba hanyatló völgy, s midőn a Torghättának meséktől borongó mély hasadékához kapaszkodtunk fel, vonzott le magához a gyept. Olyan alhatnékom lett. Beszélnek, hogy a természetnek tavaszra fordulása egy éjnek a műve itt. Csak a gyorsan szőtt uti barátság hasonlatos hozzá. A fagyos idegenség egy-huszonnégy óra alatt virul ki bizalmas szeretetté. A gyalog fenyő avarából téptem is ki néhány szál csöndes erikát, hogy haza küldjem.

Az ásító rengeteg nyílás a szerte kalandozó szemet mégis határok közé szorítja. A nagy műnek részletét látja csupán, de ez is bevégzett alkotás. A mese szerint Haestmand, az északi lovas, az ő hugának elrablóját idáig üldözte s nyilával átlőtte a hegyet. Így származott a tátongó alagút. »Mekkora lába lehetett a szentem lányasszonynak!« tünődött a kamarás bácsi, aki megütközve ez óriási arányokon, de mert ki is melegedett, útközben leült, s megszikkasztva homlokát, ki-

jelenté, hogy tovább egy tapodtat se! — czifra magyar szófüzésekkel költögetvén e szirtfalak echóját. A »riadó lány« bizonyára még jobban megriad, ha érti az ébresztő szózatot; mert bár sokszor fordul elő benne az isten és minden szentje, még sem illet volna be imádságnak. »Hogy lehet mán az ilyen lukért ekkora hegyet mászni? Hásze meglátnyi aztat alúrul is!« — »Majd visszafizetjük a nímetnek — biztatám — ha egyszer Magyarországba is elbolonditjuk s ott megnézetjük vele a thordai hasadékot.«

* * *

Nem pusztá még a táj. A sikosra surolt sziklán vöröslík egy-egy faház, a honnan szőke gyermek-csapat lebegteti felénk a naivul felkapott hosszú ingecs két. Nők a fejükről lerántott babos kendőt, emberek a kalapot forgatják üdvözetül. Hol jobbra, hol balra: fel-feltünik a tengeri pojácza, a delfin, lomha bukfenczeivel szerezzve mulatságot a t. cz. turistának. Nagyobb körökben az ugró bálna szökken fel s hanyatt vágódva, egy darabon velünk uszik. Soha még a kéjes szabadfürdésnek ezt a képét nem láttam. Hol elmaradt mögöttünk s felkapatta magát egy hullámhegytől, hol elibénk vágott s a saját ten-

gelye körül megforgott, mint valami roppant orsó; aztán feltúzva az orrát, megállt farkával lefelé s felnézett hozzánk, mintha csak azt akarta volna mondani: »hát ilyet tudtok-e?»

Megindulva a példán, egyszerre csak tánczó kedve szottyán a hölgységnek is, amire az udvarias kapitány fölidézi a hajó orchestrumát, az egyik fűtőt, aki félöles harmonikáját tüled-hozzád hajtogatva, legcsodálatosabb nyekkenésekre bírta rá ezt a szárazföldi szörnyeteget. De mert polkaktusban dőfölte a zengő fűjtatót, az urak hamarosan körülnyalábolták az asszonyokat s megereedt a vizi bál, melyben egy bécsi nő volt a királyné s prince-consortja egy magyar fiú. Az amerikaiak ugrálásaiban volt valami, ami emlékeztet hazájok őslakói, az indiánok harczy ugrádozásaira; főképen, midőn megsegítve a hajó ringásától, az egyik úr az ő nagy hevedelmében rókatánczot kezdett. Ott voltak: — vagy ugy! Nem a monyászhai Anna-bálról szól az ének.

A mélyen függő nappal szembe egy hirtelenszőke emberke ül le, tarsolyából kiszedi piktori szerszámait s néhány gyors ecsetvonással görcsös aquarell-papirosára ugy odakeféli a sugárzó éjszákát, hogy bele bámulunk mindannyian. Az érzelmes asszony nép különösen el volt ragadtatva.

Gyűrűben állta körül. Miss Maud erősen szítta a hamis fogát s Eveline le nem vette a művésztől a hamis szemét, mellyel már több boldogtalan utas-szivbe vetette az üszköt. Hát a híres Normans volt, az északi természetnek legnagyobb festője. A Lofoták fia ő. Az a mogorva hegy ott, az ő szülő sziklája. Az apai piros föld alá tér egy kis pihenőre, tele szedni a lelkét hazájának örök csodáival. A Budőben kiszálló művészt harsányan meghurráztuk s édes volt látnunk: egy ősz embernek, egy siró asszonynak s a fiúnak hármas ölelkezését a parton s örvendező köszöntését a gyér lakósságnak, mely mind az érkező hajó elé futott. Amodább a kicsi templom mellett a szerény paplak, melyben a mostani bolgár fejedelem, Ferdinándnak bujdosó nagyapja, Lajos Filep király az ő hivével, Montgoyeival, 1796-ban az egyszerű »Müller« név alatt keresett s talált is menedéket.

A hosszú téli éjszakán számtalan világító torony hinti el őrtüzeit a Skären kőszigetei közt, valamint hogy nincs állam, mely erre a célra annyit költene, mint e kétegy királyság. Enyhe napon usztunk el a »*Hét testvér*« komor szikláin alatt. Egy kis parázs vihar, ordító szél, harsogó hullámtorlat, csattogó villám mennyivel jobban illenék

e sötét alakzatokhoz! Művészi szempontból sajnáltam is a csöndes derüt, de turista voltomnál fogva már csak szivesebben vettem a szép időt. Itt evezett át hajónk a Sark körén. Mikor Maud kisasszonyt figyelmeztették rá, hogy ez az igazi: haragosan rengette apró fehér fürtöcskéit, hogy bizony nem teszik többet luddá. A magyar bácsi, kidöntve hasát a korláton s hosszúra csavart messzelátóját az orra tövére emelve, folyton ezt kiabálta: »Hun van hát!«

Kedvezőre a nap épp egy sajátos szabásu fok mögé vonult s megláttuk a *Haestmandot*, északnak óriási lovasát, a fényes égbe metsződő rop-pant silhouetteben. Haja s szakállá, paripájának sörénye és farka hátra lebeg, s így vágat bele a poláris tengerbe. A hasonlíthatatlan látvány fölismerésére nem is szükséges külön felcsigázni a képzeletet: valóságos szobormű az, melyet testre is hatalmas művészek faraghattak volna valamikor Skandinávia őskorában, amikor e fenyegető csúcsokat még Odinek lakták. Meg amodább egy másik fantasztikus szirt: a »*Röde löven*«, a vörös orozlán, mely egymásra hajtott első lábaira vetve sörényes fejét, őrzi Norvégia szikla-kapuját.

Hogy föltekintek az égre, ott valami ismeretlen szürke karikát veszek észre. A hold! Siral-

mas szerepet játszik szegény ebben a folytonos világosságban. Telhet, fogyhat az istenadta: a legkisebbségre poéta sem törődik vele.

Ujévtől tavaszig vagy 25.000 ember 6000 csolnokon van itt elfoglalva a gadócz-halászzal. Még Spitzbergából is jönnek. Mert már se fű, se fa. A moha bús zöldje ha néhol beszövi a kő-hegyek tomporát. Itt csak a hal uralkodik. Szörnyü lehet, midőn a téli harag csap e bátor férfiak közé, a fagyasztó szél rongyokra szedi a vitorlát, s egymás tetejébe dobálja a sok ladikot. A hős halászok ekkor elbocsátják a prédát, a széles kést beleütik a csolnak orrába s ebbe kapaszkodva daczolnak egy darabig az ádáz habokkal. A partra vergődött csolnak hegyéből kimeredő gazdátlan kések mutatják az áldozatok számát. Kemény világ van erre.

A mi becézett aranyosunk, »fair Eveline«, fekete-vörös koczkás plaidjébe takarózva repked körülöttünk, s Dodson ur, a két continens leghiresebb önlovasa, azaz veloczipédistája, együtt iramodott vele, persze nem az abroncs-paripán. A bájos szöszkének tetszett az amerikai gyalovag, s vérességünkben már azt hittük: boldog kerékpár lesz belőlük. A szelid hindu különösen megörült e gondolatnak. Reverend is van velünk, hamaro-

san összeboronálhatnánk az ifjakat. Miért ne? A gyorsaság korát éljük. Ha már a láb is repül, mennyivel inkább a sziv. Velocipes — velocicor. A rózsaszín lobogót vonnánk fel az árboczra, és..... ekkor a kettő közé oda áll a kis lány nénije — »az az irigy csoroszlya!« dörmögé a bácsi — és kikérve magának minden bizalmaságot, fogta szárnyán a vergődő vadgalambot, a cabine kalitkájába zárta s maga odaült az ajtó elé, kezében a »holy bible« edinburgi kiadásával s elimádkozott onnan mindenkit. A bácsi pedig elejébe állva a kapitánynak, így fakadt ki:

— Ugy teszen a fanyar néném-asszony, mint kutya a széna tövében: maga nem eszen belőle, de az ökröt elugatja onnad! Hallja kérem, parancsnok úr: az én meggyőződésem szerint tökéletlen az olyan tengeri törvény, aki tiltja, hogy az ilyen vasorrú bábát a vízbe dobják!

— Igaz, mondá oda lépve M. St. Hilair, a víg francia; de miért megcsalni vele azokat a becsületes czápákat?

Nevetésünkbe a kakas is bele kukorékolt. Az éjfél elmúlt, s fehér világában a Sund fölött ott kuczorog a kicsi Tromsö.

X.

Tromsö. — Czethalak. — Tromsdal. — Lapp táborban. — A Svartisen-glecser.

TROMSÖ kicsi városka, s mert kicsi, neki is megvan az a nagy hiúsága, hogy Párisnak tartja magát — a szárazföld legészakibb Párisának. Annyi igaz, hogy Trondhjennél sokkal vígabb. S van egy tenyérynyi boulevardkája, egy piczi Grand-hôtelje is — van bizony. S az ő legöregebb emberei — akik erre vénebbek, mint bárhol egyebütt a világon — tisztán emlékeznek arra az időre, midőn christianiai színészek játszottak itt valamikor IV. Keresztély korában. Ugy ám. S van egy falatka sétaterre is, amelyen diszlik hat szál lombos ustornyél. Mind egyenkint ösmerik a leveleit s külön-külön tán nevet is adnak nekik. Ha jön a kora ősz s elhullanak, szeretettel gyűjtik össze s osztozkodnak bennök. Amelyeket messze elsodor a szél, azokat elbucszúztatják a »Nyheder« gyászrovatában; némelyikét, a helybeli költők segítségével, búsan kongó rímekben. Harmad-éve a vadsői iskolamester — Vadsö még az északi foknál is följebb van, csak-hogy már keletnek számítják — midőn mondom ez az érdeemes férfiú Tromsöben lakó lányához

utazott keresztelőre s látta az elejébe ingó nyir-fácskákat, megilletődve kulcsolta össze a kezeit s így sóhajtott fel: »Én istenem... a boldog délvidék!«

Uti-társaink néhány óra alatt kipusztítottak minden boltot. Ami ajder-paplan, karmantyú, botos, fehér s kék róka, rozmár-fog, hó-korcsolya s egyéb északföldi »különlegességet« csak mértek Tromsőben, azt mind összevásárolták. Az öreg Thorsten Thorstenson boltja valóságos sarki museum. Hét fia, hét veje, hol együtt, hol külön válva, járják a poláris tengert föl Spitzbergáig és a Beeren-szigetig, uszó jégtalpakon vadászva a rozmárt, a föld hasadékaiban a királyi hermelint, a fejedelmi nyusztot s egyéb nemes görényeit és patkányait az arktikus vidéknek, megsegítve az ő hű és okos ebeiktől, amelyek nekik teherhordóik és vizsláik. Az öreg urnak egy fia, Niels: hat napig — azaz száz negyvennégy órán át ha nem is étlen, de nagyokat böjtölve, s ha nem is szomjan, de fogytán levő kulacsából vékony kortyokat nyelve, s ha nem is álmatlanul, de félszemmél hunyókálva, imetten egy öngyurta hókunyhóban guggolt lesben, hogy megejtse ritka vadát. Nálunk egy vasárnap nyulász, ha egyszer ráhibázott a tapsi-fülesre, nagyobbra van az ő

nimródsgával, mint ez a szerény fiatal ember, kinek a fele élete halálos veszedelmek közt foly le a sarkvidék jeges pusztáin.

Távolabb, a városka legvégén, áll Sven Föin urnak, a dúsgazdag bálna-vadásznak czethalzsir-olvasztója. Töndsbergi kastélyában nyaral a még legény sorban levő éltes férfiú, kinek bő kezén egymás után támad a sok iskola, beteg-ház, közkút, népkert az egész országban. A czet-zsir bőven ereszt.

Csak néhányunkban volt meg a bátorság, odamenni az olvasztóba. Dante, midőn poklának bűzeit felsorolja, kifelejtette ezt, mert nem ösmerte. Fejsze-csapás nem kábíthatja el úgy az agyvelőt, mint ez a szag. Visszatántorodna tőle hiéna és keselyü — de nem az ember.

A czethal már holtan kerül ide le a Jeges-tenger felől. Egynek-egynek a teteme akkora, mint valami uszó sziget. Ott sötétlik a Sund öblében. Lehántott bordái meghajlitott árboczok gyanánt merednek föl a parton. Fekete hátán munkások járnak, élesre fent aczél ásóval ásva le a holt Leviátánnak két méter-vastag szalonnáját. Az állat belei — a fölöttük folyton jajgatva kerengő sirályok olcsó zsákmánya — mint a léggolyók puffadoznak. Az egyik czetnek a rengeteg szívét égették össze éppen

guanóvá. A czet szive! Mekkora hullámokat verhet dobbanásaitól az Atlantis, midőn szerelmében országnyi vizeken száguldozva át, üli menyegzőjét.

Gúnyja a véletlennek, hogy a legmocskosabb állat sörtéiből kerülnek ki a tisztaság eszközei: a ruha-, fog- és köröm-kefe; s a legidomtalanabb emlős szolgál rá az asszonyok karcsuságára: mert a czetnek kapu-nagyságu garat-iveiből hasogatják a halcsontot. Étél dolgában — így beszéltek azt nekünk az olvasztó legények — nem igen válogatós. Csak mozogjon. Mégis: mért köpte ki hajdanában Jónás prófétát?... Csak úgy magyarázhatom ki magamnak, hogy a kegyes férfiúban nagyon erős lehetett a dogma; vagy pedig — az a czet hal antisemita volt.

Kirohanva e dögleletes légből, az apró csigával kövecselte országuton kis leányok futottak elének, kelletve illatos rózsáikat, melyeket üvegházban nevelnek a megviselt orrnak fölélélesztésére. A kínáló hajadon maga is hajlós virágszál volt, s igen alkalmas arra, elfelejtetni búzt-bajt.

A kamarás bácsi nem tartott velünk. »Minek a!« mondá ő is a Baksay emberével. De a lappok táborába, akik a szemközi Tromsdalban ütöttek sátort, már oda eljött. Huszárviselt létére

fel is kapott egy mokány lovacskára s délczegen poroszkált el mellettem, aki gyalog szerrel sétáltam el oda. »Mán csak nála nizek az atyafiságnak«, mondá. »Mert egy ő velek a mi származásunk; ha közös kenyeren nem is, de közös vajon vagyunk velek, mivel hogy lappusul a vajnak *vój* a neve. Húnfalvy beszíte!« Ilyen tudományos készültséggel aztán bátran neki lehet vágni még a nehezebb ethno-etymologikus vállalatnak is.

Az idő hirtelen kimelegedett. Seregestül rohantak meg a szunyogok, egy fejjel nagyobbak a paksiaknál. »Ejnye a czudarjai!« mérgeskedett a bácsi. »Ezek vas villával szurkálnak ám! És nem is döngicsélnek, ha' trombitálnak!« Csakugyan nagyra fejlett példányok voltak. Mig naplomba jegyezgettem, lombos ággal egy mosolygó tromsói asszonyka legyezett, különben csontig megettek volna. Egy paraszt lány, szőke és tagos, amugy huszárosan ülve meg lovát, váltig kínálgatta a pejkömmét, ülnék rá. Le is csusszant érettem a táltos szőréről vagy háromszor, foglalnám el; s hogy mindannyiszor nemet intettem, a czirkuszbeli »lovar-hölgyeknél« ügyesebben termett ismét a paripája hátára, és látva, hogy csökönyös bakkancsosnak szegődtem: a lova füléhez hajlott,

egy nyirfa ággal meglegyintette az állat lágyékát s tova vágatott a sikon. Később a holsteini pastor alatt megbicsakolta magát a táltos és egy tapodtat sem akart előre menni.

A lappok a Finmark cigányai. Vándorolnak egy régi norvégus király szabadság-levelével, tartományból tartományba. Hogy elértem a tábort, betekintettem az egyik sátorba. Éppen kávéztak a törpe asszonyságok. Oda se néztek a fegyveres szunyog-dandárnak, mely engem egyre üldözött. Bele is törne a »vas villája« e hölgyek bőrének pizok-rétegébe. A férjeiket pedig nyilván a golyó sem járja. A krokodilusnak, a rinoczérosznak pánccélján csak átbuvik, de ezen a mocsok-vérten meglapul. És ekkora szennyen keresztül is diadalmasan sugárzott át az egyik menyecskének a fiatalsága. A nők tutyit hordanak, amolyan palóczosat, mint az abony-vidékiek, s télen-nyáron szarvasbundát, rén-ködmönt viselnek.

S mint a cigány, akire szokásaival sok tekintetben emlékeztet, élelmes a lapp is. A maga gyártmányait jó áron adogatja el. Néhány apróságot magamhoz is váltottam: lapp játékszert, bábut, sátorkát, piczi szánkát, a rén beleiből sodorított czérnát, csontbul faragott varrótút. A két utóbbit elküldöttem haza egy fiatal asszony háztartásának

öregbitésére. Mint amolyan egykori »höhere Tochter«, a zseéográfiban bizonyára tanulta a lapp czérnát is.

A fiatal francziák sokat figuráltak egy anyókával, kinek megvették a tutyiját s aztán nagy czerimóniával egy zombékon porrá égették. Csak úgy pattogott. Én magam — amint ez már a mesterségemmel is velejár — legtöbbet foglalkoztam a *kis lappal*. Ott szendergett egy bocskorban, mely a füstös kunyhóban kantáron volt szögre akasztva. Ugy ringatta el az édes anyja, ezeréves bölcső-dallal. Egyszerre fölérzett a piczike. Az ő gyenge bőrét még keresztül járta a szunyog dárdája — s elpityeredett. Szakasztott úgy sírt, mint egy közép-európai művelt csecsemő.

Egy karámban vagy kétszáz rénszarvas van együvé terelve. A borjaik valami kedvesek! S mert uj kapu erre nem akad, megbámulják az uj embert. Azt pedig mi bennünk láttak bőven. Egyszerre a karám mögül rettentő fegyvert szögeztek ránk orozva, melynek csöve csak úgy csillogott. Ijedtükben az asszonyok kihúzták zsebükből a — kis tükröt és kezdték a rendbe verődött kecses homlokfürtöket festőileg megbomlasztani. Mivel hogy fotografus emelte ránk az ő szerszámját, s

a mocskos atyafiakkal s a tiszta boczikkal egyetemben oda tapasztott bennünket egy üveglapra.

Nincs a föld hátán az az elhagyatott vidék, hogy fotografus ne lakná és ujságíró. El is beszéltek miss Maudnak, hogy a midőn Spitzbergában egy szép jeges-medve az ő bocsaival séta-utazást tett, a tanulatlan kicsinyek tudnák meg végre, hogy amottan túl a jéghegyeken, dél felé is van még világ — hát a szomszéd jeges táblán már egy lelkes fényképiró uszott velük versenyt s lekapta őket; a másik jégtábláról meg az »Arctic Messenger« egyik szerkesztője bökölte a vén medve felé az ő plajbászát, s annak rendje és módja szerint meginterjuholta.

A vitéz Weyprecht és bátor sorsfelesei itt ebben a városban szerezték be a végső utavalót s innen hajtottak bele a poláris éjszakába. Nagy tisztelettel emlegetik Tromsöben e hősöket, kik mint dicsőséges vesztesek tértek meg az örök jégtől borított harczmezőről.

S erre járt az én vastag és elmés énekművész barátom is. Csakhogy a fin Torneå felől került a fokra és így, minden zenei és turistai szokás ellenére: dal *fine* al *capo* utazott.

Egy kanyarodással vissza délnek. A Lofotaszigetek vad csoportjai felett olvadhatatlan glóriában ragyog felénk a glecser-világ. Ehhez akarunk most közelebb férkőzni. Mig Svájcban, az apró havasok féltő testőrségének meredek gyűrűjéből nyulik fel szinte elérhetetlen magasba a jeges csúcs: itt az emelkedett hó-régióban már a tengerig löki le utolsó jéglapjait a Svartisen, s innen tornyosodik föl embertalptól szűz teteje. A messzelátókat a csillámló pontra szögezve, növekedő meglepetéssel szemléljük a mind szélesebbre fejlődő csodát, hogy végre megbüvölve álljunk meg előtte. Az ígézettől fojtogatott szívünkön egy felharsanó kurjantással könnyítve, ugrálunk le a csolnakokba. Teljes föntségében göngyölődik szét a dicsőséges látvány, hasonlatos egy óriási opálhoz zöld bársony párnán. A csiszolt morának szikláin átbotorkálva, végre ráléphetek az Olympus első fokára; mert nem az Edda sötét hatalmainak — a derüs görög istenség lakásának való ez a tündöklő hegy, mely a futó felhők, s az egymásra szakadó fényes kockák varázslatában smaragd, zafír, türkiz és egyéb drágakövek szivárványos színjátékával mámorít el szemet és lelket.

E glecser-világ átellenében, a termő humussá porhadt hegyi törmelék árkaiban s élein: a nyírfák ezüst erdeje, jószagu vadvirágok, zsálya és tömény, s a lombokban füttyörésző havi madárka. Térdig jártam e váratlan virágban. Lehajlottam, szakasztottam, azt is a rózsámnak adtam. Szikláról sziklára ugorva szedtem a virágot, s egy hajlásban — életemben először — találtam egy szál négylevelű lóherét. Levélben küldtem haza. Bár szerezne annak boldogságot, akinek szántam, ha megvan a négylevelű lóherében a boldogság-szerzésnek az ereje. Olyan jól esik egy kis babona. Némelykor jobban beválik a hitnél.

Bucsuzóra egy andalító kékségben derengő jégfal alá léptem, s nevem kezdő betűit botomnak vas-szögével véstem bele. Ha fának a kérgebe metszem, idők jártán lekorhad róla. De itt örökre megmarad egy soha meg nem olvadó jégdarabban, aere perennius. Az ember ugy gondoskodik a maga halhatatlanságáról, amint tud.

Lenn a laposban kaszáltak a lányok és danolásztak. Mert dalos erre mindenki, főképen a nője. Mintha csak a saját énekökben keresnének kártalanítást azért, hogy a vidék törpe cserjéit nem szállja zengő rigó s édes szavu csalógány.

Hajókon ezalatt skandináv skaldok — azaz lenhajú s lenvirágszemü leánykák énekeltek. Ott hallgatta őket, nyargalvást ülve a széken s csibukjából vastag füstöket eregetve, a magyar bácsi. Muzsikáltatta magát, míg mi odajártunk. Nevetett is rajtunk nagyokat, hogy mit a fekete fenyébe botorkálunk mi abban a jeges várme-gyében? Ó nem! Majd bizony, hogy náthát hoz-zon onnad! Szép az távúru is. Ami pedig a jeget illeti: egyik olyan hideg, mint a másik.

»Csip is mán a vín Svártlis« — így »vicczöte« meg a Svartisen-glecsert, s öszébb huzta vál-lán a plaidet. »Ez osztán a porció fagylalt!« recsegé, s jóizüt kaczagott az elmés mondáson. »Még hogy nyáron is fázzak? Má csak nem jó vóna itt laknyi!« fejezé be intő beszédjét, s ment az asszonyok közé egy kicsit »bomlanyi meg maradhatatlankonnyi!«

Isten veled, te istenhegy! Féltetek az emberek-től. Nem vetek neki hat esztendő, s az élelmesség, mely az utasnak regényes hajlandóságait bőven meg tudja adóztatni: egy nagy fogadót (neve »Svartisen Hôtel« lesz) épít a glecser tetejébe, hol a sok jó közt legjobbnak ígérkezik a folyton hütött pezsgő, s ahol minden vendégnek termé-szetes joga lesz, a magas áraktól fázni.

357

XI.

Hammerfest. — Madárhegy. — Az éjféli nap. — Az északi fok.

VASÁRNAP volt s a fjordon hemzsegett a sok ünneplő csolnak, díszfeketébe öltözött parasztnéppel. Minden ladikon zászló, minden lány hajában szalagos dísz lobog. Amelyik csolnak fel is van virágozva, abban menyasszony ül. Mindenfelől a templomba igyekeznek.

Norvégiának, Svécziának nincsenek falvai a közkeletü értelemben. Itt is, mint oláhlakta megyéinkben, szórványos tanyák tartoznak valamely egyházi kerülethez. A fjordból közvetlen emelkedik ki a sziklahegy, meddő sivárságban, enyészetes zordonságban. De ahol csak a vízhez közel valami kiszögellése van, nem nagyobb, mint a mekkorát egy nagyobb ujságlappal le lehetne borítani: már ott megveti lábát az ember és megépíti fészket. Innen van, hogy csakis a vizen közlekednek egymással. Csolnakban üli meg a gyermekei keresztelőjét, csolnakban a menyegzőt és csolnakban a gyászát. Ha elhal: a robantó puskaporral vagy dinamittal ássák meg a sírját. A közönséges vas szerszám nem fogja a szirtet. A hűség ama szép mondásának, hogy

»együtt maradunk, amig ásó, kapa választ el egymástól« — itt semmi értelme, bátor a hűség és szeretet széles e földön sehol sem vert olyan mély gyökeret, mint ezen a rideg szikla-vidéken.

A hajó kényelmes lépcsőjét a legénység ismét felhúzza, az emelés művének egyes mozzanatait sajátos énekszóval kísérve. Megint ott ringatózom a vitorla-rúd kifeszített kötelén s hallgatom a fiatal lelkészt, aki a »Frithjof«-mondából idéz hosszú darabokat, miközben melléje setten a kegyes diaconessa, akit egy zsiros angol holy society küldött hajónkra: hát ha az északi fokra lehetne építeni templomot, amire ott persze nagy szükség van. Megdöbrentőn sok nyelvet tud s ezeken kívül néhány száz magyar szót. A bácsi ijedezett is ettől a »hét nyelvű sárkánytól«. (Dejszen, csak lett volna csinos ördög ez a sárkány!) Az ifju pap elvilágosodó arcczal, a távolban révedező tekintettel reczitálta a szép verseket, midőn a szent asszony megérintve vállát, szelid fölháborodással intette a fiatal pásztor: istenfélő, jámbor ember létére, hogy szavalhat világi költeményt? Maradjanak a hivságos dalok azok részére, akik földiek után eredtek; de már ők — már mint a diaconessa és a lelkész — ne térjenek le az üdvösség ösvényéről. A fiatal pap nagyot nézett jámbor-

ságos Gertrudisra, aztán szótalánul fűzve karomba karját, elvezetett a hajó tulsó végére. A vallás tanít alázatosságra s lemondásra, de udvariaságra nem. Ez csak a modernség dogmája.

Ime, az a még szűkebbre kuporodó maroknyi házikó, közepén a kereszttel díszített gyufatartóval s mögötte azzal a bús hegygyel: az Hammerfest, a földnek legészakibb városa. A föléje meredő csúcs pedig az európai kontinensnek legősibb része, mely első ütötte ki haragvó sziklafejét az örök vizekből, és első is fog oda vissza-sülyedni. Abba a kis templomba járnak áldozni a czethalászok, mielőtt nehéz útjokra indulnának. Kivonuláskor a protestáns pap ajálja őket isten kegyelmébe, s mikor megjönnek, a féltékeny kátholikus misszió papja siet ide, hogy köszöntse őket. A bucsú jelenete megható, mert az expedíció harmada rendesen ott vész a könyörtelen Jegestenger fagyában: megtizedeli őket a skorbut, feldönti dereglyéjüket a halálra sebzett bálna, mely, testében a szigonnyal, mértföldre sodorja magával a kötél másik végéhez ragasztott csolnakot, körül kiömlő vérével pirosra festve a tengert. A hal megejtése könnyebb azóta, hogy Sven Föin, akiről már szóltam, feltalálta annak módját, mozsárból lőni a czet oldalába a

vas-horgas kötelet. A vadászathoz csatlakozik néha egy-egy idegen is, de akinek, bár mekkora úr legyen különben, nem szabad tétlenül néznie a nagy munkát. Legénynek áll és dolgozik mint a többi. Most is ott reng az »Aigle« a kikötőben, a gazdag csokoládé-gyáros Menier úr fiának saját külön yachtja, akinek egyetlen szenvedélye a jeges-medve és a bálna. Beljebb az országban a mammuthi jávor-szarvasra s az élenre cserkész — amely *élen* új magyarán épp úgy lehetne *nyomor*-szarvas, mint amilyen *iram*-szarvas a *rén*.

Itt állítottak gránit oszlopot a meridianus végpontjának. »*Terminus septentrionalis arcus meridiani 25,20 quem inde ab Oceano arctico ad fluvium Danubium usque per Norvegiam, Sueciam et Russiam jussu et auspiciis Augustissimi Oscari I. et Imperatorum Augustissimorum Alexandri I. atque Nicolai I. annis MDCCCXVI. ad MDCCCLII. continuo labore emensi sunt trium gentium geometrae. Latitudo 70° 40' 11.3"*« (Északi végpontja a 25,20 délkörnek, melyet a Jegestengertől a Dunáig, Norvégián, Svéczián és Oroszországon keresztül I. Oszkár király, I. Sándor és I. Miklós császárok ő felségeik parancsára 1816—1852 három nemzetnek földmérői megmértek. Szélesség 70° 40' 11.3".)

Ez van belevésve abba a kőbe, mely egyúttal emlékszobra az emberi tudománynak is.

Növényzet már alig mutatkozik. A törpe nyírfa a hegyen annyira meglapul, hogy mint a szőnyegen járok rajta. A lakó-házak földes tetején fagyoskodik néhány fanyar fűszál s az ablakban szerénykedik a család egész nyári öröme: egy beteg muskátli, melynek fázó töve gyapotba van göngyölítve. Annál virágzóbb a család szebbik öröme: a gyermek. Nem sok helyütt láttam ilyen piros-arczú, vidám nézésű fiúkat s lányokat. Zajosan csevegve ugrálnak el mellettünk, nyakukban a könyves borjuval, kezökben az ernyőcskével, ügyet sem vétele a jövevényre, aki szeretettel, hosszan néz utánok. A sarkon még hamarosan »bikázott« két gyerek s aztán rohant az is ad salutarem undam, az iskolába. Bekukcsáltam a takaros fa-épület ablakán s láttam egy pozsgás kis Irmgardot, amint a fali táblákról olvassa le az odafestett myrthust és borostyánt. Megtanulni megtanulja — de vajjon hiszi-é? Nem tündérmese, hogy elhigye.

A természet élcei közé tartozik az is, hogy a morcsos Tyvenhegyről tekintve szét a napnyugaton fehérülő Jegestenger s keleten Tuglnäs felé: Sorrento és Ischia partjaira emlékezünk,

melyeknek rajzához igenis, de nem boldog színeihez, szinte az összetévesztésig hasonlít a szemhatár.

* * *

Megy a hajó a Cap felé.

A folytonos napvilág megbolygatja a lelket, csüggeszti a testet. S bár megtör az álmoság, még sem hagyom magam. Minden lélekzet-vételre csodát mulasztanék el — s hódító csodák folytonossága a Lyngenfjord az ő sziklavilágával. Kimerithetetlen a természet mind újabb alakzatokban, vonalakban és színekben. S ha a Földközitenger parti motívumait északi világításba helyezi, csak művészi hajlandóságainak kívánt eleget tenni. Ugyan-egy a melodia, csak hogy amit a Vezuv táján durban zendített meg, itt mollban énekli.

Nagyot pihenve Hammerfest előtt, meg is lohadva talán: e fjordon jubiláló szárnyalással lendül fel a kijelentés magasáig. Oltár minden-egy köve. A teremtés első ünnepének hallom zsolozsmáit, midőn a sötétség titokzatos méhéből fakadt ki az ifju világosság, és víz és száraz külön váltanak. Az alkotás szúziességében látok ragyogni eget és földet, midőn még benn,

a barna réteg melegén, csírázott az erdő, s még nem zöldelt lomb, s kietlen felületén még nem pirult rózsza. Érintetlen tisztaságban szikrázik évezredek hava ez ormokon, melyekben dörg, dobban és forr a föld ősi heve s pillanatról-pillanatra várom hogy fölvesse a tűz, s perzselő áradataival a közelben pusztítva, áldásul küldje szét enyhesztő lehet a ridegbe.

Csakhogy megfordítva: éppen a végét látom, meghanyatlását egy hajdani tavasznak. Már ez mind enyészet és halál, az életnek csodálatos hasonlatosságával.

* * *

Megy a hajó a Cap felé.

Kapitányunk mára igérte az éjféli napot. Erre a hirre fájó remegés fogja el a gyöngébbeket. A fiatal urak a kötélhágcsóra másznak fel, hogy közelebb ériék.

11 óra 13 percz. Gräsholmen deszka-varából üdvözlő mozsarak bömbölése. E végállomás lakói színes zászlók virulatját tüzdelték föl a kiszögellő csucokra. Alig felelünk a szeretetreméltó tüntetésre. Szemünk egy ponton függ örült merevséggel. Mindenkinek a szitáló kezében az óra, melynek mutatója lomhán mászik előre. Hol a

nap, az éjféli nap? Már csak 12 percz választ el tőle, s ugyan-ekkor felhőtábor vonul a ragyogó tányér elé.

Az asszonyok sirnak, az angolok damneznek, a francziák sacrénomoznak, a németek donnerwettereznek, a magyar bácsi káromkodik. S mintha csak a hatás növelése végett így rendezte volna a mi kapitányunk: egyszerre félreleben a függöny, s épp, hogy a XII fölé hajol a percz- és óramutató tüje: előtünik bánatos, szinte tulvilági fényben dona Sol, az éjféli nap, kibontott arany-sugár hajával, melyet kiterített a hideg hullámok széles tükörére.

A küzdő ember minden gondolata, érzése: pillanatnak álmába gyül, s mindent elfelejt — el az állati életet, el a lelkes természet minden formáit. A földet már csak az ő elemeiben tekintjük, mint egyik alkotó részét a naprendszernek.

— »Hát ez az egész? ...« dörmögi mögöttem a kamarás bácsi. »Bököd! Ha a keczmeregí tanyámon esti nyolcz órakor kiállok a Balaton partjára: akkuráte ilyennek látom a napot!«

Amiben végre is igaza lehet.

Mikor aztán a többiek példájára messzelátójának objectívjével lyukat sütött bele a plaidjébe ő is: tetszett neki a multság, s bizalmasan meg-

veregetve a vállamat így szólt: »Öcsém uram... Valami ez! Mégis fenye dolog az a természet!«

Mint az ébredő életben benne van a halál: itt megfordítva, a nap nyugtának pillanata megszüli a nap költét. És nem képzelgés, nem ön-ámitás: ugyan-ebben a perczen hajnali frissesség csapott felénk. A fődélzet ketreczében lévő kakas legalább — miss Maudnak nem csekély bámulatóra — toroka szakadtából harsogtatta hajnali énekét. Ez a derék madár pedig kompetencia az ilyen dolgokban.

* * *

Megy a hajó a Cap felé.

Mielőtt elérnök, még egyszer megállunk a Svertholdklubben szikla-csoportja előtt, melynek egyike a Madárhegy. Száz meg százezernyi alk és sirály lakja, fekete és fehér gyöngyfüzerek gyanánt szegve be szédítő magasba emelkedő párkányait. Ezt a madárhegyet Krobél úr birja, ki az ő nagy faházában — a végső emberi lakás északon — boldogan él. Sirály-tojásokkal s a sirályok tollbundájával kereskedik. Száz tojás közül csak egyet érhetnek el az ő lap munkásai, kik az ő két fia vezetése alatt víjják ezeket

a szédítő szikla-falakat, melyeken egymás hegyébe vannak róva a hosszú, keskeny létrák. A többi 99 tojás — melyeknek száma millió — csak a kormányozható léghajó korában lesz elérhető.

A n. é. utasok multságára, de a szegény madarak szomorúságára, hajónk mozsarai bele bömbölnek a sziklába, s elbődül a mi gőzkürtünk is, fölöslegül meg a másod kapitány sistergő röppentyük villámaít eregeti nagy ivben a hegy felé — amire támad olyan sivalkodás a légben, hogy megrettenünk belé. Nagy felhőkben rebben föl a megabajgatott madársereg: alkja a vízbe le, sirálya föl az égre csapódott. Egész sorok azonban meg sem mocczantak. Azt hittük, ezek a tehetetlen fiókák. De akik meg nem mozdultak erre a pokoli dübörgésre sem — a költő, húséges anya-madarak voltak.

Harmadfél órával később szemünk előtt setétt földrészünk legszélsőbb északi pontja — az északi fok: keleti oldalán daczos szaruval fölfegyverkezett. mogorva, nehéz tömeg.

Elértük hát.

Hajónk óvatosan közelít s lassu kanyarodással csöndesen uszik, aztán megrendül a villámgyorsan lezuhanó horgony súlyától s helyt van.

»De soká bir megányi!« dohogja a bácsi.

Rátettem lábamat hosszas utunk célpontjára s szakadásig gyürtem tele rengeteg kavicsokkal a zsebeimet s két marékra szedtem nefelejtset az öblében, mely a Golf-folyam meleg emlőiből kap egy kis életet. A szerelmes Dodson ur legott csolnakra szállott s elhajózva a Cap legcsucsára, miss Eveline számára kalapáccsal leütötte a világ végét s foki virággal megkoszoruzva nyújtotta oda neki, mint szerelme és bátorsága jelét.

Dzsemil Szing, a szelid hindu nábob, nagyon boldog volt. A néni a hajón szorult s onnan nézte, felborzolt fejkötővel, mint kotló a rucza fiainak vig uszkálását a víz partjáról, a kis lány boldogságát. Félő különben, hogy ha ez a szerelmes fiu iskolát csinál, maholnap mind elhordják az északi fokot s aztán kereshetnek a geografus urak másikat.

* * *

És amikor hosszú hetek után ismét láttam az első csillag kigyulását a Kattegat fölött, áldottam a jó istent és lementével dicsértem a napot.

XII.

— A Ryukan-foss. —

Foss azt jelenti, hogy vizesés. Hazánkban a tarpataki a legnagyobb s járnak is a csodájára nyaranta sokan. A közép-eurpai turistaság a schaffhauseni zuhatag dörgésében s omlásában gyönyörködik, s áhitatos ámulatán még az sem ejt csorbát, hogy az élelmes svájci éppen ott fogta körül egy nagy épülettel, a honnan teljes pompájában mutatkozik — ami azt jelenti: »Utas, fizess!« A zuhatag itt színes üvegekre van fejtve, melyeken át pirosban, kékben, zöldben s narancs-szinben mutatkozik. Mert ennek az áldott országnak hôteleiben még a nap keltét is külön fogyasztáskép számítja fel a manager, aki külsőképen az összetévesztésig hasonlít a gentlemanhez, de beléje három görög, négy örmény, öt cigány és hat zsidó szorult.

Norvégiában szabadjára van hagyva minden természeti szépség s legkisebb kataraktjából is két schaffhausenit s húsz tarpatakit lehetne szabni. Csak a Randsfjordba is jobbról és balról úgy szökkennek bele, mint megannyi nyerítő fehér paripák.

A Hönefoss és a Trollhätta már jelentősebbek, s vadságukkal számot tesznek. A legtöbb turista be is éri velök. Elmondhatja otthon: Baedeker nyomán megbámulta ezt a két legényt, s aztán a jó országuton vissza Christiániába.

De aki nem a piros útmutató-taposta kényelmes ösvényen, de a maga szíve szerint s a maga lábán szeret járni: az »magasbra vivó szenvedelmében« neki indul a Hardanger-, vagy még az ennél is fonségesebb Ryukan-fossnak. Merész vállalkozás — de bátraké a szerencse!

Telemarken Norvégiának az a tartománya, melynek egyetlen növénye a telegráf-pózna, s rajta a drót az a köldök-zsinór, mely a civilizált — nem világgal, mert Telemarken népe a legcivilizáltabb — hanem a civilizált természettel köti össze. Népe ssége jobbára aggból, nőbül és gyermekböl áll, akik télen-nyáron az ötvösséget folytatják, melyben sokra vitték. Eredeti népies motívumjaikat izléssel alkalmazzák és a Palais-Royal s Regent-street híres ékszerészei arannyal mérik föl az ő ezüstjeiket. A munkabíró férfia Amerikába vándorol, ahol, mert értelmes és szívós, megszedi magát, s mint jó magabíró ember tér vissza szeretett szikla-hazájába, melyben a legtöbb s a legnagyobb viz-

esések zúgnak és tündöklük el egész Christiániáig a Hóhegy; — haza tér az ő négylábu szülő házába, mely ott piroslik a szüntelen omló víztől simára síkált meredek kőfal mellett, szint vegyítve a bánatos szürkességbe.

Ide eljutni nem könnyű. Aki nem szerezte meg magának ami főkonzulunk, Petersen Péter úrnak hathatós pártfogását, okosabban teszi, ha lemond erről az útjáról, mert oda a gyors-posta is csak gyalog jár.

Hegyen-völgyön vágatva vitt a két izmos, hosszú sörényü mokány lovacska. Bolkesjön túl egy perczre megállt. Mondok: tán kifuvatja vagy megkaptatja az állatkáit. Eszében sem volt; de azoknak sem, hogy valami csüggedést érezzenek. A megállásnak egyéb volt az oka. Az én kongsbergi vezetóm a kocsi fiókjából kiemelt egy hosszú kötelet, s kezdett engem forma szerint lekötözni, mint szokták a bolondot.

— Hé atyámfia, mit mivel? Hát kapkodtam én maga felé?

Mosolyogva bólogatott a fejével, s ezalatt a kötőféket a derekamra húzta, mert azon a darabkán, amely most következik, sok pasazsérja lódult már ki a hintócskábul.

S valóban nem volt fölösleges az emberséges Knut lekötelező barátsága. Egy szárazföldre vált hullámos tengeren vágatott végig velem. Megkötözött voltomnak igazán hasznát vettem. De azért mégis megszítálva, nyilaló bordákkal s lotyogó agyvelővel érkeztem meg Tinosetba. Onnan egy rozoga hajócskára bizva egyetlen gyermekem apját, metsző esőben fel Strandnak. A konzul telegrammja, mint a bűvös zuzamfű, az angoloktól duzzadó kis fogadóban ajtót nyitott előttem, amiből mindennél világosabban meg lehet érteni a mi főkonzulunk nagy hatalmát.

A tea körül egy szép veres-szőke lány szorgoskodott. Vegyülete a gyermeteg bájnak s az önérzetes komolyságnak. Az englishmanek ellenállhatatlan vígságu hóbortokat követtek el egymáson. Még a sziklák is nevettek be az ablakon; de Ovidia — ez a hajadon neve — nyugodtan nézte s arczán egy izomka sem rándult meg. Telemarken gyermekei nem nevetnek. A komor természet, a sötét szirtfalak árnyékot vetnek itt a virágzó ifjuság lelkébe is. A fogadósné azonban az ő fogyatékos angolságával megmagyarázta nekem négy szem közt e sajátzerű tartózkodás okát: hogy t. i. az Ovidia vőlegénye oda van Arkanzaszban, s a lány fölfogadta magában,

hogy amíg onnan vissza nem kerül Catherinus — ez a legény becsületes keresztneve — az ő arcán mosolygást látni nem fog senki. Fogadása tiltja nevetni. Folyton sírni, ezt értem. De az örökös komolyság szinte ijesztően hat.

Korán talpon voltam. Keresem a szöges bakancsaimat. Kivül csisz-csosz. Ajtót nyitok — hát Ovidia áll ott az ajtóm előtt és ünnepies, szinte komor arcczal — keféli az én bagarjaimat. Valóságos szégyenérzet fogott el. Eszembe jutott a »Calderon nemes szolgája.« Az ilyen szép lány nekem tisztítson csizmát? . . . Soha! Egy orosz-lán-szökéssel ott termettem Ovidia mellett. Kikaptam kezéből a bakancsomat s messze lódítottam, úgy hogy döngve repült neki egy ajtónak. Csak úgy rendült bele a kis hôtél. Onnan belülről ijedt sikoly . . . egy fürtös, érett miss kidugta a fejét . . . s hogy engem meglátott, gyorsan bekapta megint, miközben a fürtözete megcsuszamlott. Én megdermedve állottam ott, kezemben a fél csizmával. Ez a látomány megrázott; de megrázta a rendíthetetlen Ovidiát is, mert olyan nevetésre fakadt, hogy beledőlt a tarkára festett zsöllyébe s ott csak úgy rázta a görcsös kaczagás. Ugy látszott, hogy az elmulasztottat is helyre akarta nevetni, s előlegbe is még egy

jókora adag derűtséget szerzett a lelke számára, hogy kifussa őszi, amikor az ő Catherinusa már visszatér Arkanzásból.

A kétkerekű laptika dióhéjába kuporodva, megindultunk a vizesések felé. Balra a Tin folyócska s a Hóhegy roppant czukorsüvegje, jobbra amolyan »harapófogó-vegetáció«, melynek minden fűszálát ugy kell kihúzni a fölszínre. A völgy mind összébb szorul s az út mind magasabbra visz. Már eddig is a hegyszakadékokból lövelt ki egy-egy metsző hidegségű forrás és apró vizesések kezdtek játszodozni a szikla rovátkái között. Mind zajosabbá válik a levegő. A tompa moraj átcsap zúgásba; mintha terepély szárnyú sasok ezrei suhognának el fölöttem. A szédítő meredek párkányairól eleinte ezüst fátyol formában, majd egyes sugarakká vastagodva, mint valami víz-szálakból font szikrázó sudaras karikás ostor: pattog, csattog le a fensík gránit és szienit lapjairól a meggyülemlett hóvíz az ő változó alakzataiban.

Lovacsám már csak zihálva birja terhemet. Leszállok, hogy a kis kordélyom mellett lépegetve, gyalogszerrel közeledjem zarándok utam sovárgott céljához.

Mint mikor a megdobbanó nagy dob és az öblögető rézkürtök hegyibéje kerekednek az orkesztrum többi hangszereinek: úgy fojtotta el az eddig hallott zugást a Ryukan bőgése. Egy kanyarodón fehér párafelhőn láttam az égnek emelkedni a zuhatagnak szétporladó vízcsöppjeit. Ettől is kapta nevét: *Ryukan* vagy *Ryukande foss* — der rauchende, a füstölgő.

A végállomáson, a krokani hegyi tanyánál, megállapodtunk. Itt mindenki leszáll, mert lóháton, de tán még gyalogolvást sem lehet innen tovább jutni. Hogyan? Hát repülve? Nem — de hasmánt csúszva, s közben ugrálva. Egy fiatal házaspárnak, mely hozzánk szegődött, ez volt a nászútja. Inkább lehetett volna a mászútja. Még az asszonyka csak tartotta magát. Ahol lábaival nem győzte, a karjait kotorta, mintha szárnyai lettek volna, s egyszer-egyszer úgy tetszett, hogy valóban repül is. De ha maga nem: a viganójának egy része s a kalapjának a fátyola, amint bele-beleakaszkozott egy kimeredő ágacska vagy a sziklának éles csücske, elszállott mint a madár. Nem hogy a férje őt, de a férjét ő támogatta ezen a rögös pályán. A köpczös fiatal úr nagyokat szusszantott s minduntalan kételkedve s töprengve állapodott meg. Ami abban leli magya-

rázatát, hogy a férj a sik Seelandnak a fia, míg a nő a norvég hegyek lánya: bátor és győzős.

Rettegéssel vettük észre, hogy nemcsak a ruha foszlik le rólunk, hanem a lábbeli is. De tán ugy is illik, hogy mint Mózsés az égő bokorhoz: mi is levette saruinkat közeledjünk a mennyei szózatnak színhelyéhez. Mert valóban: nem szép vidék már ez, a járatos turista-értelemben — hanem az istenségnek magasztos kijelentése. Mi férfiak elhalványodva néztük; a legtöbb nő, aki velünk volt, görcsös zokogásra fakadt. Ünnepi színt vált a legvígabb kedv is, szemben ezzel a fönséges látvánnyal, s elfogódik a szív e kábitó harsogástól. Nem tudom egyébhez hasonlítani, mintha azt mondom: ezer ágyúnak a végtelenbe vont, megszakítás nélkül való, folytonos, örökös dörgése. Körül mértföldekre a sziklás vidék is megremeg belé. Eleinte földindulásnak véltem. A Niagara esése — beszélte később egy amerikai utitársunk — vízmennyiségre több; de a sceneria nagyszerűségében a Ryukan messze fölülmulja.

Egy patkó alakú medenczéből ezer lábnyira szakad le a haragos-zöld víztömeg, ahol két és fél másodpercen át vadul rohan a másik szirtlépcsőhöz, ahonnan ismét ezer lábnyi magasság-

ból veti magát egy ismeretlen mélység, egy ki nem puhatolható vízi pokol feneketlen örvényeibe. A kiszögellő rovátkokon s a simára csiszolódott medencze-lapról a szétporlott sugarak, ívek, forgatagok és alaktalan víztömbök, fehér gőz alakjában nyolczszáznegyven hat lábnyira emelkednek a vízesés fölibe.

Az ember lába gyökeret ver, néz és hallgat.

S e vízi pokol fölött, intésül és engesztelésül, egy örökös szivárvány rezeg. Azt mondják, holdvilágnál a Ryukan még inkább igézi meg a lelket. Akkor úgy látszik, mintha a sátán hadai vijjogva és ordítva harcolnának a tündöklő fehér angyalok diadalmas ezrei ellen, hogy megkárhozva visszasülyedjenek a föld méhébe.

E csodának legközelébe jutni csak néhány vakmerőnek sikerült még eddig. Közöttük, naplopó szerszámjával a hátán, egy fotográfus. Mert a fotográfus és a magyar drótos-tót: az mindenüvé eljut.

A bőgő, sistergő, soha nem lohadó forgatagból, mint a gyertyaszálak, szolgálnak ki egyes keskenyebb sziklák, melyeknek a teteje — kopást mutat. Igenis, kopást; emberi lábak koptatását. A túlnan lakók ugyanis, hogy megkiméeljék a nagy patkó kerülőjét, az egymástól ugrásnyira

álló vékony kőszálakon szeretnek hamarosan átszökelleni; s nemcsak magukban: de teherrel is a hátukon. Szolgalegény, a vállain kis borjuval; asszony, a hátán kosárral, melyben szép nyugalmasan csücsül egy kis norvég baba. A hallatára is borsózik az ember háta. Sőt, mint Bayard Taylor beszéli, egyszer egy fiatal legény arra vállalkozott, hogy két liter fenyővízért bekötött szemmel ugrál át ezen a természtes hídon, melynek éppen csak az oszlopai vannak meg. Néhány angolnak és amerikainak nagyon megtetszett ez az ajálkozás és történetek is nagy recordok. De az asszonyok erősen tiltakoztak ez örületes istenkisértés ellen — pedig az a fiú nem egyszer cselekedte már meg ezt a vérfagyasztó virtust.

Még eddig szűzies zabolátlanságban dübörög és szakad a Ryukan; de már, hogy utóbb ott jártam, kezdték csinálni az ő számára is a kötőféket. Nem annyira azért, hogy őt hajtsák járomba, mint inkább azért: ne csupán fotográfusok férközhessenek a közelébe. Az sem történik itt, hogy, mint a schaffhauseni zuhatagot, monopolizálja a nyereszkesedés. De a Ryukan istenasszonyának vad bájaira kő és vas fűzöt akar tenni a norvég kormány, hogy közelebbről imádhassák. Az alsó állomástól a kapaszkodón

át, egyengetve a széjjelszagatott talajt, áthidalva és elterelve a szanaszét lövellő hegyi patokokat s rakonczátlan apróbb eséseket, dynamittal vetve szét érintetlen föségű szikla-hegyeket: utat építenek most a Ryukan mellé s mögé. Hallottam az első robbantásokat — amint meghallja az ember, ha valaki a nagy lármában eltüsszenti magát.

A rettentő ordításban csak jelekkel érintkezünk, s mélyen megrendülve, teljes kimerültségben vánszorogtunk fel a Krokan fogadóba, melyet a norvég turista-klub épített.

De hogyan építette? Az elég terjedelmes falalkotmányt darabonkint rótták össze. Deszkáit, gerendáit embervállak emelték oda szálankint, mert még az okos, ügyes norvég hegyi lovacs-kák sem alkalmasak e szakadékok közt való közlekedésre.

Az örökös vízpárával itatott, kicsi bár, de dús növényzetű legelőn — akkora tán mint a budapesti Sebestyén-tér — tehenek legelésztek. Hát ezek honnan kerültek? Szintén csak embervállak emelték ide boczi korukban, s azóta dúsan tejelő tehenekké nevededtek.

Kivül dörgött a szúzi Ryukan, belől durrant Cliquot úrnak örökifju és ifjító özvegye. Mert a

gyomor józan legény. Neki nem imponál semmi nagyszerű, ha csak rostbeaf és bor alakjában nem nyilatkozik. S amint a kedves ételszag s a finom bor-illat megcsapja a szimatoló orrot: vége minden bűvöletnek, s diadalmasan tolja ki helyéből a tele szívet a megtelő gyomor, s emelkedik a mámoros lélek fölé a mámorító ital.

Míg az asszonyok a női parlorban téltul összetüzdelték az öltözetük széthullott darabjait, magam egy fensíkon ismét eléje álltam a Ryukan megrendítő isten-csodájának. Míg az ember közel áll hozzá, elszédíti a harsogás, kápráztatja a vízpor. De hogy e magaslatról néztem az ő meg-rázó hatalmát: csak itt jutottam annak tudatára igazán, mily közel állok az én teremő atyámhoz, s támadt bennem egy érzelem, pillanatnyi és örökkétartó: a béke. Békéje a léleknek, mély megnyugvás, csöndes, édesen fájó emléke az én drága halottaimnak. Az örök megpihenés, egy változatlan üdvösség nagy gondolata emelt föl magával. Semmi sötét, semmi borzalmas e benyomásban. A Ryukan legott, mint valami eszményi szépnek valóra vált képe, metsződik bele a lélekbe, hogy váltig ott maradjon elpusztíthatatlanul, örökre, míg meghűl a vér melege s megakad verése a szívnek.

S most is, hogy e fogyatékos szókat rovgatom egybe: rohan lefelé az a sok víz, bődülve s tombolva, s folyton játszik fölötte a szivárvány. Még mindig tündököl, mint hig arany a napfényben, s mint opál és ezüst a holdnak bűvös világában, és omlik alá borongós időben, mint a hó, s fehér szikla gyanánt roskad le s gurítja szerte törmelékeit, s dagad ki a réseken vastag tejsugarakban. S mégis: ez a nagy élet csak egy nagy halál — és mégis: ez az elporlás csak egy nagy feltámadás, a kísérteties tajték- és párának ujjaszületése, mely nem szűnik meg soha, s mely ugyan-abbán az ünnepies fönségben ülte már ezt a helyet, mikor sötétség takarta még a mélységeket és az özönviz előtti első hullám — a világosság — lövelt végig a földön.

XIII.

— Stockholm. —

HOGY e sorokat írom: messze Medinából, a perzsa öböl mellől, az ősz Hindosztán s még néhány rejtelmes ország vidékéről, e szerint Magyarországból is, számosan kerekedtek föl arabus, török s tatár nyelvészek, hogy a nagy Wasa Gusztáv székhelyébe vándorolva — napkeleti bölcsek észak csillaga felé — ott együvé tegyék nehéz tudományukat, kiváltva az egymás ismereteit: mesék gyöngyeit, dalok fűszerszámain, szókincsek szinaranyát, régi fordulatok vésetét, hasonlatok domborműveit, színes virágot hajtó ezredéves nyelvgyököket, történeti rajzok pompás szőnyegeit, hősi énekek szózatok kürtjeit s példabeszédek drágaköveit.

Forró égövön kelt szólamok tudói, ünnepies muzulmánok, nagyszakállu barna emberek a sima képű, szőke haju, víg svédek vendégei: nem tudok ennél vonzóbb ellentétet.

S hogy eltűnök rajta: fölmerül előttem Stockholm, melyet annyira szeretnek Byzanczi-ummal összehasonlítani, sokan meg északi Velen-czének mondanak.

Mindenesetre a világ legsajátosabb városainak egyike. Ha a lagunák királyasszonyát Olaszország községeinek sorában megilleti a »la Venezia sola« mellékeve: Stockholm is méltán megkövetelheti a »hasonlíthatatlan« jelzőt. Azt az egyet kivéve, hogy Velence is, Stockholm is vizen és víz fölött épült: a két város egy tekintetben sem fogható egymáshoz.

Velence a romantika búbájával hat; Stockholmban az egészséges, a pezsgő, vígan lüktető élet csap felénk a viruló természet ölen. Velence megszomorít és gondolkodóvá tesz; a lagunákon rég lehanyatlott dicsőség fölött szeretünk eltűnődni — Stockholm földéri elménket és szítja életkedvünket. Apró és nagy gőzösöktől nyüzsgő vizein vele örvendünk a víg svéd néppel; Velence a meghalt tengeri király gyászpompájú ravatala — Stockholm az élő és uralkodó tengeri király kéjlaka. Stockholm, amint ott tükröződik a Mälár tónak erdős, kertes palotákkal népesített, szigetektől meg-megszakított vizén, kőpartjainak bizsergő életével, tüszkölő hajórajával: meglepő, lebilincselő. A Mälarnak azon a pontján épült, ahol e tó a Keleti-tengert érinti. Ennek a vízi városnak kellős közepén, egy szigethalmon emelkedik, minden oldalról lát-

hatón, a királyi palota, egy épület, mely az ő rendeltetését már messziről tudatja az ő fenséges arányaival. Harmonikus remek, melynél csak egyet tudok hatásra különbet: a spanyol királyok palotáját Madridban. Hasonlit is a stockholmihoz, egyazon mestere lévén mind a kettőnek: Tessin Nikodémus. Építészeti hasonlatosságról lévén szó, hamarosan megjegyzem itt, hogy a stockholmi nemzeti museum és a magyar tudományos Akadémia palotája is rávallanak közös megteremtőjükre: Stühlerre. Szinte a felső Dunaparton éreztem magamat, hogy előtte a kis gőzösbül kiszálltam.

A királyi palota a város legrégebbi részében áll, a »Staden«-ben. Normálmal, a legélénkebb és legfontosabb város-részszel, a Helgeandsholmen szigetén átvezető kőhid (Norrbrö) kapcsolja össze, melyről két gránit lépcsőzet visz le a legnépszerűbb mulatóhelyek egyikének, a »Strömeparterren« virágos, bokros szigetére. Már itt kissé sötét is van nyári éjjel s ezer láng fényében ragyog a terjedelmes, szellős mulató kastély, amolyan stockholmi »Hangli«, csak hogy itt bőven ömlik a sör és puncs és hajnalig zeng a zene.

A királyi palota, mely dísztermeiben nagy arányokat mutat, belsejében inkább impozáns

mint pompás. Szobrai és festményei a svéd történet kiválóbb mozzanatait tüntetik fel, különösen pedig foglalkoznak a Bernadotték viselt dolgaival. Az egész nagy napoleóni dicsőségből csak ez az egy trónus maradt meg épségben; és nem csupán épségben, de fényben is. Maga Bernadotte, a francia ügyvéd fia, kit az ő császára hirtelen oda rendel a hadverő folkungerek és vitézlő Wasák tronusára; felesége, egy marseillei kereskedő leánya, aki még arra sem bírja rászáni magát, hogy új királyságának fővárosában lakjék, hanem életét Párizsban tölti el; a kettejük fia, ki Napoléonnak Oszsián iránt való rajongásáért az Oszkár nevet kapja és a Beauharnais családból származott szépséges Josephinet vezeti a svéd királyi székre: — ezek mind oly típusok, melyek iránt a legmelegbben érdeklődünk és akiknek finom metszetű déli arcélüket nyomról-nyomra követhetjük az uralkodó ház arcképeiben.

Végig kalauzoltattam magamat a felségek s a királyi herczegek lakosztályain. Legelső sorban a király dolgozó szobája vonzott.

Akárhány bankdirektort tudok, akinek stúdiója nagyobb kényelemmel s fényvel van berendezve. Ő svéd fölségének dolgozó szobája különben

ideálja a dolgozó szobának. Kicsiny, de válogatott könyvtár; kevés, de jó kép; téres íróasztal, rajta vastag, merített papirosnak metszett szélű, szabad lapjai; a tollszárakban uj aczélpenna; az öblös tartóban híg tinta, egy csöppet sem kocsonyás, ami engem munkaközben annyiszor elkerít; — s hogy néztem ezt a szép sima papirost és friss tollat: olyan írhatnékom lett, mint soha azelőtt. Az alkalom nemcsak a tolvajnak, hanem a múzsának is kedvez.

A királyfi mindössze egy nagyobb termet bír s néhány apró szobát, valamennyi megrakva a föld körül megtett útjának érdekes, néha értékes emlékeivel. A kínai, japáni, siámi császárok, a dúsgazdag hindu radzsák, az abisszíniai négusz, szerencsen királyok, törzsfőnökök és kaczikák eredeti és drága ajándékai: porcellán, faragvány, fegyver, szerszám és régiség szemképráztató sokaságban, hogy a becsületes idegent csak az athleta udvari szolgára való tekintet akadályozza meg, hogy ne vétsen a 6-ik parancsolat ellen. Persze, az ilyesmik gyűjtése mégis csak könnyebb dolog egy princznek, mint a polgárembernek.

A csarnokokban híres vitézek szobrai. Valamennyi leverte az ő ellenségét. Milyen különös!

Még nem jártam hősök csarnokaiban bárhol Európában, hogy mindenütt ne láttam volna legyőzhetetlen hadvezérek szobrait. Melyik verte le hát a másikat?

Az ebédlő mellett van a játékkerem, közepén akkora biliárdal mint egy fia-szérú; a hozzávaló dákók persze petrencze-rudak. Vagy egyéb volt hajdan ez a teke-asztal? Wasa Gusztávnak házi csatateré talán, melyen vas biliárd-golyókkal dobálózott ebéd után.

A palotához közel esik a Ryddarholm, a svéd királyok koronázási és temetkezési temploma. Intő összefoglalása e két momentumnak — a legnagyobb földi dicsőség szemben a mulandósággal. A falakon a legelőbbkelő svéd rendnek, a Szerafin-rend mestereinek és lovagjainak címerei.

Valamennyinek neve fölé az öt, hét és kilencz águ, a hercegi, királyi és császári korona van tűzve, a szerint, amint az a rend tagját megilleti. Csak egy lap van ott címertelen, s éppen ezzel tűnik ki valamennyi közül: egy polgár-ember is jutott bele hajdan ebbe a főnemesi testületbe, s épp ezért jegyeztem meg magamnak a nevét: Frederik Stang. Mesterségére nézve pék volt. Ha azért emelték ebbe a diszes lovagi rendbe, hogy jó kenyeret sütött, megérdemelte.

Mert a svéd kenyér vagy olyan mint a kovász, nyulós és savanyú — vagy pedig olyan mint az ászokfa: kemény s megrághatatlan. Nekünk, Buzaországnak, a foszlós czipóju Magyarhon fiainak, keserves volt ez a knäkke-bröd. De hát Svécziában a kenyér nem étel s a víz nem ital.

A rend számos vitézei között nincs magyar; még boldog emlékezetű P. K. L. sincsen benne, aki pedig felfogadta, hogy addig meg nem hal, amíg a világ minden ordóját meg nem szerzi. Borította is a mellét, a hány kitüntetés csak van adományozni való ezen a demokrata világon. Tán ő is ott hordta a keble két felén azt a külön kis táblát, ezzel a felirattal, hogy: »et caetera«, ami azt jelenti: nem fér oda több.

A jeles Szerafin-rendre ez nem vonatkozhatik. De azért leltem én magyar nyomot a svéd királyi palotában: a könyvtárába bele van igtatva Petőfi Sándor, kinek édes dalait Öman Viktor Emánuel közölte népével. »*Fag är magyar!*« — »Magyar vagyok!« című versét szavalják mindenütt Skandináviában.

S még egy hírneves magyar — ha maga nem dalnok is, de dalra hevítő — a palotának egy másik gyűjteményét ékesíti: a tokaji, egyaránt érdemes a királyi költőre, mint a költő-

királyra. Mert ő svéd fölsége, ha leteszi a kardot, fölveszi a lantot; mint ahogy tette le Petőfi a lantot, hogy fölvegye a kardot.

Hogyan kerültem különben ebben az igazi »minta-pinczében« az én leghíresebb földim közelébe: azt elárulnom rut háladatlanúság volna. A tokaji bor aranya is hallgatást jelent.

*

Stockholmi élet! Erre a szóra egész tavasza hajt ki lelkemben a boldog visszaemlékezésnek. Beszélnek nekem, hogy amikor tél idején összeszorulnak, még vidámabb itt az élet. Hogy ne? — mikor két-egy ország: Svéczia és Norvégia az egyetlen állam Európában, melynek 80 éve hogy nem volt háboruja se külső se belső ellenséggel. Hanem azért egy tövis mégis vérzi az ő szívüket — ha visszavíhatnák Finországot az oroszoktól! Károly király szobra ott is áll a róla nevezett virányos téren, jobb kezét keményen kinyújtva Pétervár felé. Mert ez a hősi fejedelem már egyszer megmutatta a muszkának az utat visszafelé. Azóta elvesztette az ország a svéd Elzászt, s az érczemplék már évek óta mutogat a Néva felé — s bizony fog még néhány évig arra felé mutogatni.

Körül bokrok s szökőkutak, a padokon csevegő csoportok, a fövenyen futkosó gyermekek s gazdag hullámszásban föl-alá andalgó ifjak és leányzók, míg a közel mulatóhely előtt számosan ülnek, szíva a világos éj enyhét, szürcsölve a frissítőket s hallgatva naiv áhítattal a zenekar gazdag játéksorát, mely rég elhalt olaszok operáit fujta — még a »Norma« benyitóját is — míg hát épp ez az ország az, melynek felhőiben lakozott hajdan a nagy Odin, a sötét skandináv Jupiter, s vágattak lobogó sörényű paripákon a lobogó haju valkúrok, akik ez idő szerint a Wagner Rikárd kótáira énekelnek. Igenis, itt még a »Norma« járja s nem a »Norna«. A zene-szerzők között még helyet foglal a halovány gitár az ő vérszegény hangjával. Rég hallott, kedvesen együgyű áriák, mint a hervadt rezedának szerény illata, merültek föl bennem, amidőn mint gyermek hallgattam boldogan azokat az apró-virágos dalokat, melyeket kiszorított a »végtelen melodia« s elnyomott a dús hangszerelésnek nagy pompája. Közben népdalokat is játszottak s körülöttem mindenütt ekóra kelt a szívekben s az ajkakon: hűséggel dudorászták mindannyian; s mint édes volt e nóták dúdja, édes lehetett a szók értelme is, mert öreg és ifju —

emlékezve és vágyódva — enyhén zsongó karban vegyült bele.

Ez így tart a derengő és derült éjszakán át piros hajnalig, mert ó! — itt rövid a nyár és szakítani kell rózsáit.

Mikor erre felé kikeletre fordul az év: a város apraja-nagyja este kivonul a város elé, letelepedik a fiatal gyepre s a fák alá, melyeken még fanyar zöldben szürkélik az új hajtás, és ott töltik az éjt, s hymnusokkal fogadják a nap fordultának első kegyes pillantását. E népszokás még a pogány hajdanból származik, mikor az istenséget a természet nyilatkozásaiban imádták, s Freya asszony egy titokzatos éjjelen az ő hajadon cselédjeivel hímezte ki ezer és ezer virággal a mezőknek messze virító szőnyegét. Az éjet tábori tüzeknél töltik el ébren, dalolva és puncsozva, míg a rózsás pitymallat felvillan az ég peremén. Amint a hajnal a mennybolt alján kigyult, fölszedelőzködnék s mint valami ünnepről megtérve, vidám énekszóval vonulnak a városba. Sajnálám, ha ezzel a költői szokással vele járna a nátha is, mely alattomosan ott bujkál a gyep alatt: a húnyor vagy fehér zászpa, melyről azt tartják, hogy tüsszögtető tulajdonsága van — valamint hogy németül »nieswurz« is a neve.

Megható az a virágszeretet, az a rajongásig fokozódott növénykultus, mely itt az idegennek legott a szemébe tűnik.

Végig a hosszan elnyuló Skandinávián nem találtam ablakot, ha törpe viskó volt is, hogy a fehér függönyök mögül ne intett volna felém a muskátli apró piros virágja. Még fönn Hammerfestben is, sőt — ami ennél jóval ridegebb — a kaszárnya ablakában is díszlik a szegfű vagy a mályva-rózsa, s izmos fiatal lovaskatonát láttam, amint gondosan öntözgette a sivár laktanyának ezt a nyájas díszét, gyöngéden szedgetve le róla a fakó leveleket. A motalai tiszteletes meg — kinek udvara egyúttal a sírkert, ahol valamely Oxenstjerna emlékét néztük, míg hajónk alatt a zsilipek vizét dagasztották — a kedves pap bácsi, midőn tiszta lakába léptünk, nagy óvatosan emelt le az ablak polczáról egy cserepet. Abban egy piczi almafácska, az almafácskán egy piczi almácska, sárga és beteges, a fél pofácskáján hektikus pirossággal — és mutogatta nekünk sugárzó szemmel és tartotta karjaiban a csenevész csemetét, mintha megvakult apai hiúságában az ő keshedt, halovány kis gyermekét mutatta volna. »Ez már a második!« mondá. »Az első korán lehullott....« Csakhogy

azt nem mondta: Az első meghalt! »De -- folytatá erős bizakodással — ezt fölnevelem!« És tekintete kigyult az erős reménységtől. Kicsi koromban sokszor láttam Péczelen, mikor a cselédünk gyermekfej nagyságu rétes-almát vetett a fejősnek s egy kis üszőnek. Az áldás terhétől meg nem birtunk szabadulni máskép. Voltam oly kimélettel, hogy e barbárságot elhallgattam a tiszteletes előtt, s lelkesen dicsértem az ő almácskáját.

* * *

Aki arra kárhoztatta magát, hogy hetenkint néhányszor lenyúzassa az arcát szőröstül-bőröstül — s ezek közé tartozom magam is — az boldog megnyugvással nyújtja oda fejét a műtevő keznek Stockholmban. Különös dolog, hogy ott, ahol a legtöbb ember borotválkozik: északon valóságos hóhérok marczangolják a lakósok és utasok himnemen levő felét.

Sok sűrű jártomban-keltemben rátértem a barbárság kritériumaira: mentül közelebb érjük a keletet, annál tökéletesebb a fürdő, annál zamatosabb a fekete kávé, s annál ügyesebb a borbély. A bécsi fürdő csak azóta élvezhető, mióta a budainak mintájára nyitottak benne egyet.

Berlinben fürdés után szétnéz a jövevény, hol mosakodhatnék megint tisztára. A kávénak áldott babszemével meg hogyan bánnak el nyugaton s északon, csak az tudja, akinek része volt e minden illatától megfosztott híg, kormos lében. Stockholm még magasabbra fekszik északnak s ennél fogva remegve gondoltam arra a kínszenvedésre, mely ott számomra fenn van tartva. Ó, édes csalódás! Stockholmban nők borotvál-
nak! Hogy oda hajtva fejemet a párnára, vár-
tam a hideg aczél halálos érintését: úgy jártam,
mint a mesebeli lovag — a bakó rettenetes
marka helyett egy jó tündérnek patyolat keze
simogatta meg arczomat és hízeltő szappan
tajtékkal havazta-harmatozta körül államot.

Egyszer egy normandiai faluban, Courcellesben járva, keresem a borbélyt. Egy nagy táblát pillan-
tok meg, melyre le van pingálva egy atyafi,
akinek valami búbos fejkötőjű asszony irtja a
szakállá tarlóját. A jelenet alá ez volt írva: »à
la main douce«. Neki-bátorodtam én is erre a
biztatásra. Egy csontos anyámasszony, igazi vas-
orru bába, mint az áldozati bárányt szoritott a
térdei közé s irgalom nélkül végezte rajtam az
ő kegyetlen művét. A stockholmi borotváló
asszonyok és lányok nem dicsekednek ki az

utczára, de annál inkább érdemlik meg a »main douce« jelzőjét. Puha és gyors kézzel tarolják simára a tüskés ábrázatot, hogy az ember szinte sajnálja, mért fejezte be oly rövid idő alatt. Közben az ő zengő svéd nyelvükön folyton csicseregnek — nyilván a legujabb fővárosi híreket mondják el. S amikor a takarítás munkájának vége: a szőke *fru* vagy *fröken* bájosan knikszel s már is a másik szék elé tánczol, melyben egy borzas állu svékus terpeszkedik elejébe a kellemetes operácziónak.

* * *

A roppant elevátoron repülünk hegyibéje a svéd fővárosnak. Ez a rengeteg alkotmány az újabb fogadóbeli lift példájára emel a magasba. A mi budai gőz-siklónk bájos meglepetést szerez az idegennek, midőn egyszerre a szűk torkolatból a házak tetejébe kerülve, maga alatt látja elterülni a Dunát és szigeteit, a Cserhát lankáit s legelől, a széles folyam partjában tükröződve, az ifju, ragyogó fővárost. De ahhoz a látványhoz, melyet Stockholm nyújt ebben a szédítő magasságban, nem fogható. A Mälár-tónak száz-tizenkét szigetén épült város, arról a szellős pontról melyen állok, minden részében áttekint-

hető. Templom, palota, emlékszobor nyulik fölibe s vén tölgyeivel part és kert virul között a tetszetős ház-soroknak, s alatt szakadatlan mozgásban nyüzsög e szorgalmas nép, s iramlanak ide-oda a vasuti vonatok, szikla-kapukban eltűnve meg onnan kirohanva, s végig zúgva a hosszú kőhídon, míg a vizen gazdag rakodásu roppant India-járókat vontat a kis propeller, mintha egy nagy holt madárnak tetemét vonszolná egy vízi pók. Szünet nélkül érkezik és indul az apróbb gőzösök sokasága, míg a távol határon vitorlák fehér szárnyai, repülve úszó hattyúk gyanánt, ragyognak a napfényben. A meddig néző szemem csak elér: a Götha-csatorna ezüst szalagja nyulik el, ötszáz láb magasba emelkedve a Wenern és Wetteren tavak színvonaláig, hogy ismét ugyanannyira sülyedjen alá s mint Götha-elf omoljon rá a Keleti-tengernek folyton pihegő anyakeblére, utjába ejtve Jönköpinget is, a gyufa-Rómát, mely évenként $1\frac{1}{2}$ millió fenyű-törzset fűrészeltet és vagdaltat apróra éj-nap dörgő gépeivel, küldve szerte a szikrát s vele azt a hat svéd szót, melyet ismernek széles ez öt világrészben.

Midőn első ízben úsztam végig e csatornán, egy fiatal pár volt velünk. A pap aznap boldog reggelén fűzte egymásba kezeiket. A férj a hajós

akadémia egy tisztje, aki vitte magával ifju nejét szellős, magányos lakába, a tenger egy sziklájára — a világító torony egyetlen kis szobájába, hogy két álló évig onnan ki se mozduljon, amíg viz-, lég- s hőméreti számításait meg nem szerkesztette. Körül ordítva a vihartól, a torlódó habok bömbölése közben, feje fölött a mérhetetlen éggel, alatta a mérhetetlen síkkal, távol minden emberlakta földeltől, s csak a távcsövön látva néha napján egy-egy Krisztiániába igyekező hajót, vagy a Sund felé haza térő dán kuttert — így kezdi férje oldalán új életét az új asszony, évenként csupán kétszer válthatva levelet otthon maradt szeretteivel. S az ifju nő sugárzó arcczal nézett a jövő elé — hiszen Haralddal van, az ő drága hívével, az ő bátor urával. Ó, csak látszik ez az élet búsnak és egyformának; pedig az teli van változatossággal, teli vigsággal, finom tartalommal, mert hiszen teli van szerelemmel. S ki tudja? Oda mentek kettecskén, visszatérnek hármacskán.

S hogy eszembe jutnak, az egészségükre üritem ki puncsom maradékát, ott az elevátor legtetéjében, a tágas veranda kényelmes fauteuilében, elmerengve a távolba hanyatló fehér vitorlákön, amint lebegnek-szállnak egy messze-messze ország felé.

Smaland közepén.

JEMINE! Meghalt a derék Seth o Bredberg! Itt fekszik előttem a gyászjelentés a marie-stadi postabélyeggel márczius 13-ikáról.

Ki volt ez a Seth o Bredberg?

Ez egy pompás öreg svékus volt, fényeskedjék neki az Úr arczulatja. Szép öreg ur, a Göthacsatornának tíz mértföldre »slut«-igazgatója és nekem különös jóakaróm, voltaképp megmentőm.

S ezért legyen szabad néhány sorban áldoznom emlékének s előadnom azt, hogyan és mennyiben szerzett magának Seth o Bredberg ur halhatatlan érdemeket a magyar haza körül, midőn »skjus«-ába engem fölvelt.

A dolognak eleje van, dereka és vége, mint minden helyes uti kalandnak. Azért hát elmondom sorjában. Legalább gondolatban szállok vissza abba a szép országba, ott a magas Északon, hol néhány boldog hetet éltem át a legkedvesebb nép s a legfönségesebb természeti szépségek ölében.

Egy szép augusztusi reggel a stockholmi kikötőből a »Carlstad« csinos gőzhajó délnek vitt

bennünket. A Rydardholm tornya és a büszke királyi palota apránként elmaradtak, a Hasselbaken magaslatai mind mélyebbre hanyatlottak a Mälar édes vizeibe, míg végre Södertelje közelében már csak violaszin ködből intett bucsut felénk a szép főváros. Bánatos szívvvel álltam a fődélzeten s néztem vissza. Még egy csillám, mely valamely torony aranyos gombjáról lövelt át hozzánk, s aztán az elfelejthetetlen képre puha fátyolát vont rá a távolság. Isten veled, Stockholm! Ti virágzó szöske lányok, ti vendéglátó Lundquistek és Viselgreenek, ti szeretetreméltó Lundgreenek és Viselquistek városa, Isten veled!

Stockholmot Götheborggal vasuton kívül tudvalevőképen a híres Götha-csatorna is köti össze, mely, mint a szakértők mondják, a mérnöki tudománynak remeke s ezen fölül fényes bizonysgot tesz a svéd kormány erélyes, valamint az ottani financiai rendezett voltáról. A Götha-csatorna mintegy 500 lábnyira emelkedik föl a tenger színéről s száll le ugyan-ennyire, midőn a Gotha-elfbe (folyóba) tér, mely Götheborghoz közel ömlik a keleti tengerbe.

Az út oda három nap, körülbelöl akkora, mint ide Passau. Termékeny rónán visz át a csatorna. Állomáshelyei virágzó gyár- és kalmárvárosok,

néha még jó karban levő erőd, melynek mohás foka véres századok dicsőségéről és a nagy Wasa Gusztáv viselt dolgairól beszél az alatt ülő utasnak, aki az ő veres Murrayjéből keményen ellenőrzi, a följegyzett érdekesebb pontok igyekeznek-e megfelelni az infallibilis master adatainak. Ami a vidéknek többnyire sikerül is.

A hajó lépcsőnként emelkedik a Wenern és Wetteren tavak színére. Hogy a zsilip elé ér, a kapu megnyilik előtte s csakhamar be is csukódik mögötte, hogy a hozzá alá zuhogó viz bele ne folyjon a folyóba, melytől teljesen elzárja a hatalmas szerkezetű deszka-fal. A hajó alatt a viz dagad és erős hátán a második zsilip magására segíti. Itt elől kezdődik a procedura: újabb zuhatag ömlik alá — hogy úgy mondjam a második emeletről az elsőre, s hajónk ismét néhány lábbal magasabbra kapott.

Néhol négy-öt zsilip van egymás fölött, melynek vizlépcsőin a mi »Carlstad«-unk az első nap már 163 lábnyira mászott föl.

A megtöltés, főleg ha több zsilip van egymás mellett, jócska időbe kerül, mely szünetet az egyes utas, néha az összes hajóközönség arra használja, hogy partra szállva: a várost, gyárat

látogassa meg, vagy a közel állomásig tagnyújtóztató, étvágyszerző sétát tegyen.

Motala hajógyárában, mely állami vezetés alatt áll, éppen egy monitornak vas toilletején dolgoztak. Megelőzve a mostani nődivatot, neki már akkor szabtak »cuirasse«-t a testére s nagyfejű vas-szögekkel szépen be is szegték. A varró-lánya egy ásítgató vas hippopotamus volt, mely, a hányszor becsukta rettenetes száját, a két álkapcsa közt levő vastag vért-lemezbe egy-egy varró likat harapott, melybe aztán pörölyök gyűszűje toltá bele a vas czérnát.

Közben a hajó ki- és berakodik. A Götha-csatornán közlekedő hajók parancsnokai a tulajdonos társaságtól bérben birják a járműveket s így — időhöz nem lévén kötve — ott és annyiszor rakodnak, ahol és a hányszor jönnek látják. Vittünk vasat, vonatkozólag hoztunk gyümölcsöt, butort s bőven volt módunkban tapasztalni azt az élénk nagy és apró kereskedést, melynek ez az ország örvend.

Amint hajónk megállt, legott számosan siettek rája a partról és élve a rövid szünettel, ugyancsak söröztek és puncsoztak. Aki a drága nedüből egy-egy üveggel a szárazra vitt, az bizony a kabátja alá gombolta, mert Smalandban a

szesz italok mérése tilalmas, már vagy húsz éve. A kormányt e rendszabályra az italosság következtén elsatnyult nép testi és lelki fogyása birta rá; és oly sikerrel járt e rendszabály, hogy ez idő szerint az ország e tartománya a legvirágzóbb részek egyike. Állomásunk közelében e tilalom érdekes illusztrációját láttam — egy *tejkocsmát*, melyben tejszínes »röz-grözt« mértek, a fehér málna kocsonyázott ízét, aludt tejet, irót, zsendiczét s több eféle szelid folyadékot. S a parti lakókban, akik minden erkölcspuhító tejgazdaság mellett sem felejtették el a régi rossz időt, midőn boldog részegségben heverték a kocsmában, a gőzhajó láttára fölébred a régi szerelem s pogány szivük az egyedül idvezítő szesz ital bálványa elé ujong.

Megfordultunk egy kis faluban is, melynek temploma uti könyvemben meg van csillagozva. (Nevét azért el is feledtem.) Csillaggal azért van kitüntetve a templom, mert itt nyugszik a Guldienstjernék nemzetsége, czimeres márványlapok alatt. A barátságos tiszteletes ur, midőn ezt a nevezetességet fölületes szemle után otthagytuk, maga mellé intett, hogy nehányunknak egy még nagyobb nevezetességet mutasson. A kertbe léptünk, melynek napos oldalán egy kis kádban

törpe almafát láttunk és rajta két meglehetősen nagyságú zöld almát kantárban, hogy a gyöngé ágat le ne törje. Az öreg tiszteletes ragyogó arcczal hívta föl figyelmünket a csoda növényre. Ugy megbámultuk, mintha legalább is a paradicsombeli almafa volt volna s udvariasan elhalgattuk, hogy az ilyen vadóczokat a tehénnek szoktuk vetni otthon.

Néhány nappal később a götheborgi növény-szoktató kertben kalauzunk szintén ritkaságot mutatott nekünk: egy kukoricza-szárt, melyről két hitvány cső lógatá le vékonyka selyemszakálát. A növény kármentő vaskerítéssel volt védve az ember kíváncsi kezétől s alsó felén szalma-gyékénnyel az idő viszontagságai ellen. De már ennek a jó embernek nagy hetykén megmondtuk, hogy: hallja barátom, ott, ahová mi valók vagyunk, sűrű rengetege áll e növénynek, olyik helyen akkora szárazokkal, hogy a pikás kozák is eltűnik benne, valamint hogy el is tűnt benne 1849-ben, midőn sássával a lova, nyers gyümölcsével ő maga lakott jól. Már most rajtunk bámult végig az egy szál kukoriczának a csősze, ami nekünk igen jól esett.

A többes szám, melyben most beszéltem, nem a pluralis majesticust jelenti, hanem azt, hogy

igazán hárman voltunk ott magyarok. Ezt annál is szükségesebbnek tartom kijelenteni, hogy uti kalandom valósága mellett, melyre rá akarok térni, szavatosokat nevezhessek. Ott van Wahrmann Mór, ő a megmondhatója.

Éppen ebédhez csöngettek, midőn megint elsötétült kabinom ablakja, melyet Mór barátom öcssével, a tudós Zsiga doktorral, közösen birtam. Az elsötétülés azt jelenté, hogy ismét egy zsilip nagy fülkéjébe usztunk be. A bőséges reggeli után — Svécziában jól él az ember fia — nem éreztem még kellő tehetséget egy hosszas menun keresztül enni magam. Kézhez kapva ernyőmet, zsebre gyürve Dumasnak akkor zajos feltünést okozott »L'homme-femme«-ját (mely vagy hat példányban forgott hajónkon) partra léptem, ellenére a három nyelven olvasható intésnek, hogy az egyes utas óvakodjék tőle, mert könnyen lemaradhat.

De én azért víg szivarozással mentem neki a zöld határnak. Fölöttem zengett a pacsirta, alattam tündöklött a himes gyöp, melynek ezer virágai körül boldog szitakötők zörögtek, a vad méhe és aranyszárnyu bogarak zsongtak. Mögöttünk voltak már a gyönyörű Wenern és Wettern, a kis és nagy Belt. Mig rakódik a hajó, mondok,

a jövő állomásig előre megyek. Táguló tüdővel ittam a füszeres levegőt s midőn vagy ezer lépést haladtam, hátra néztem, jön-e már az én hajóm.

Az én hajómnak se hire, se hamva. Egy halvány fütty, mely elmosódva érte fülem s néhány szétfoszló füstbodor volt a hírmondója.

Nem értettem a távozását, mert számításom szerint utánam kellett jönnie. Tán egy lemaradt utasáért uszott vissza. A kisebb állomásokon t. i. meg sem áll, csak lassabban halad. Az utas podgyászát úgy röpitik a fődélzetre s maga gyakorlott ugrással szökik utána a kőpartról. Némelykor megesik, hogy a pasazsér, főleg ha nő vagy kis fiú, nem meri a voltiget s ilyenkor, ha éppen jó kedvében van a kapitány, megállítja a hajót. Nyilván most is úgy volt. S mérsékelt időméretben mentem elejibe.

Elejibe ám!

Egy magányos kovácműhely mellett vitt el utam. A majszter lánya a fujtató mellől nevetve nézett rám; az apja meg lebocsátotta a kalapácsot és kérdőleg tekintett felém. Ezek a jó emberek bizonyosan föl fognak világositani. Annyit tudtam, hogy a gőzhajó svéd neve »ongboten«. A többit majd valahogy kitelegrafirozom a kezemmel.

— God dag! Ongboten?

Ennyiből állt összes nyelvtudományom. Ha a bécsi posse-gyártó a *czardas* es *eljén* szóból tud pesti bohózatot írni, mért ne boldogulnék én az én három svéd szómmal?

— God dag! Ongboten? . . . s fölemelve kezem s fölránczolja homlokom, kérdőleg néztem a szétrebbenő füstrongy felé.

Erre mindkettő töviről hegyire megmagyarázták nekem a dolgot. Csakhogy én egy árva hangot sem értettem belőle. A kezökkel intettek ők is arra felé amerre én. Megint csak elől kezdtem. Erre megrázta a fejét az öreg kovács, összenézett a lányával és aztán azt mondta, hogy semmit se mond.

— Ike verston! (Nem értem.)

No ezt az egyet megértettem. Elbucsuztam a kormos apától és kormos lányától.

A hajó csak nem akart visszatérni. Öreg anyóka akadt elém. Tanult emberséggel megmártogatta magát ez is.

— Ongboten? kérdezém.

Intett a kezével, hogy arra felé ment. Kérdeztem németül, mikor jön már vissza?

— Ike verston, mosolygá. »No tusk«, nem tud németül. Megfogta a kezemet s elvezetett egy

szántó föld hancsikjához. Egy kurjantásnyira tőlünk ójtott lábú, harisnyás paraszt ember lépdelt az eke mögött, melybe egy ló és egy szamár volt fogva. Oda is kurjantotta neki, hogy itt valami baj esett, jőjön felénk. Jött is. Sokat beszéltek egymással, majd közre fogtak s két oldalt a legjobb szivvel, de sajna! — minden eredmény nélkül ismertettek meg a smalandi tájszólammal.

Hajómnak sziporkányi füstje sem lengett már a légben. Isszonyú sejtelem kezdett agyamban derengeni . . .

Mindenki, aki hajón utaz, akárhányszor van úgy, hogy a balt a jobbal összetéveszti.

Összetévesztettem én is.

Mert a »Carlstad« akkor már nem föl, hanem *lefelé* mászott a vizi lajtorján s szépen röpült a keleti tenger felé.

B. Laczi bácsi jutott eszembe, ki falujából akkor érve a vasuti állomásra, midőn a vonat már megindult, fölfogta köpönyegét s foga közé szoritva táskáját, utána iramodott s így kiáltott a tüszkölő vaskocsi felé:

— Hé, herr lokomotiv, vart án pizli!

Én is utána iramodtam. Herr ongboten, megálljatok!

Természetes, hogy föl kellett hagynom az okatlan futással.

Ott álltam Smaland közepében. Rajtam szellős nyári kabát, jobb kezemben egy ernyő, bal kezemben Dumas »L'homme-femme«-ja, a zsebemben vagy öt szivar, a tárczámban vagy tíz rigsdaler, a fejemben vagy három svéd szó és a szivemben egy nagy kétségbeesés.

Igy kikészülve még a legélelmesebb ember sem tudná hamarjában hová legyen.

Szent véletlen, könyörülj rajtam!

Világos volt, hogy így a szabad mezőn, egy-egy tanyán, nem találok akit megértsek én, aki megértsen engem. Csak érek tán falut, várost vagy nyaralót. A futás, a nyári nap heve s az aggodás, verejtékbe borítá homlokomat. Levettem a kalapom s kifeszítém ernyőmet. A verőfényes idő, az erdő és mező, melynek lombja, füve zöldebb itt mint nálunk, a víz rengő lapján elvívjogó fecske s mindaz, ami kedvessé teszi ez évszakot, nem engedték vidámságomnak hegyibéje eresztetni a búbánatot és a humor bizonyos nemével néztem eléje a holnapnak. Furcsa biz ez! Így egyedül idegen országban! Pedig itt is kék ég, szántóföld, pacsirta, fecske, liget, tó, patak, ember mint az én édes hazámban — mégis minden oly más egészen.

És az én Wahrmann barátom ott a hajón? Melyik költőből fog rám idézni? Mert nagy czitátor ám ő az úr színe előtt. S mit fog rám olvasni, ha ugyan találkozunk még ezen a nyáron, példátlan könnyelműségemért? És a tudós Zsiga micsoda aequatioóval fogja bebizonyítani, hogy szükségkép le köllött maradnom. Ó, aki bebizonyította a dánusoknak, hogy nem tudnak dánusul, és a svékusoknak, hogy nem tudnak svéku-sul; amiért aztán csak úgy nem tudták mit beszél hozzájuk, mint nem tudták, én mit beszélek. Bizony Zsiga, ha a mjöseni két emeletes fa-csárdában a konyhán nem kukorékolok s nem kodácsolok, maig sem kaptunk volna enni sült kakas-hust és rántottát, mert a te dán-svéd-norvég tudományoddal elolvastad ugyan Oelenschlägert, Tegnért, Runeberget s Björnstjernét, de egy betevő falatot nem tudtál szerezni vele. Szegény Móricz! — hátha elhiszi öcssének, hogy a Götha-csatornába vesztem bele? Hogyan fog ő beszámolni velem otthon annak az öreg asszonynak és a fiatalnak? Mivel áll elő, mikor majd . . .

Lónyericés ver föl merengéseimből. Kipányvázva egy kerítés mellé, legelt egy hatalmas szürke. Csinos nyaraló előtt álltam. Neki egyenest. Egy vastag öreg asszonyka fogadott nyá-

jasan s szépen knixelt ez is. Peseräh! Ez az ős nemzet ezzel az egy szóval boldogult. Hát ha én is az én egy »ongboten«-emmel. A mamácska fájdalmas mosolygással nézett rám; aztán, mintha eszébe jutott volna valami, a kertbe szaladt, amint köpczös voltától tellett; fejkötőjén a szalag-bokor csak úgy csattogott mint a neki lendült hizó liba szárnya — Isten panaszkép ne vegye goromba hálátlanságomat. Mert bizony a következő perczen már egy szép, öles aggastyánnal tért vissza s oda plántálta eleibém olyan kézmozdulattal, mely azt fejezte ki, hogy: no itt van egy ember, akivel boldogulhatsz.

A virágzó arczú öregnek francziául adtam elő bajomat. Kedvesen hallgatott végig. Mikor befejeztem előadásomat, mosolyogva rázta fehér üstökét. »Ike verston!« Ez is! Az lehetetlen! Nem ért francziául! Egy uri ember, aki ilyen szép házban lakik s szemüveget hord! Neki fo-háskodtam tehát a német szónak. Az öreg csak rázta a fejét. Nyögtem neki angolul. Ez sem használt. Tán nagyot hall? Megint elől kezdém s francziául orditottam, németül orditottam, angolul orditottam. Az öreg mindegyre mosolygott és tagadólag intett. Uristen, az a csöpp talján csak ki nem ránt, ha ennyi nyelvvel maradtam

szégyenben előtte? ... Hah! Egy gondolat — mint ez minden regényes végszükségben megszokott esni — az ismeretes villámként cikázott át agyamon.

— Loquitur latine dominatio vestra?

— Loquor, sed non múltom, feleli.

No, én se múltomozok valami nagyon, nyugtatám meg az öreg urat, s amennyire telt, eltagoltam neki sorsomat. Megértett. Végre! Mióta a föld hátán járok, ennyit nem beszéltem diákul s borzongva gondolok az én szorongó állapottal kimenthető féktelen licentiákra, melyeket grammatika és syntaxis ellen elkövettem.

Az öreg biztatott, hogy ne féljek: adhuc tempüs! Kibéklyozta a nagy szürkét és egy az udvaron pajzánkodó gyerekekkel elejébe ragasztatta a két kerekü laptikának, melynek neve »skjus« (olv. süsz). Melléje ültem s az izmos öreg a kötél-gyeplút a keze töve közé tekerve, ajkait befogta s különös csattintással ismét kiereszté, (valójában ugy volt, mintha explodált volna,) amely svékus bátoritást a »gamle Ilge« (vén Ilge) megértette, s vágdatva vitt bennünket a csatorna mentén végig, ahol csak neki, Seth bácsinak, volt szabad hajtani, ő lévén — mint bekezdőleg előadám — Bredberg ur, a Götha-

canalnak tiz mértföldre igazgatója. Füttyentésére minden »slutvaktare« (zsilip-őr) megnyitotta a tilalomfát, és a vén simli csikó módjára ragadta a könnyű járművet. Utközben, amennyire ez tudományunkból kitelt, beszélgettünk. Midőn elmondtam neki, hogy magyar vagyok: helyeslőleg bicczentett és emlegette Díket (Deákot), Kosszütöt (Kossuthot) és a tokét (tokajit). Ez a három szó volt az ő összes magyar szókészlete. Kvittek voltunk. Midőn keskeny ülésemen izgatottan fészkelődtem, határozottan mondá: adhüc tempüs, amire aztán lecsillapodtam.

Az öreg Bredberg egyre robbantatá ajkait, a gamle Ilge rohant, hogy csak úgy szakadt le róla a tajték; őrház, erdő, szántóföld hátra forogva maradt el mögöttünk, midőn végre — egy fordulón kiérve — ott láttam magam előtt az én kedves »Carlstad«-omat. Jensen ur, a kapitány s Bredberg ur régi ismerősök voltak. A jó öreg néhány szóval előadta bajomat. A hajó összes népsége a tatra sietett, élén az én Mór barátom, nyakában az asztalkendővel, melyről a tomató (paradicsom) mártás egy nagy foltja piroslott felém, szájában egy félig megrágott falattal és idézettel. A Zsiga doktor, midőn meglátott, mintegy kelleetlenül constatóálta számításá-

nak hiányos voltát s fröken Maria, a szép szöszke, összecsapva kezét, nevetve dőlt háttal az árbocznak.

Előkapartam a tiz rigsdaleremet s hálálkodó praeambulum után odanyujtottam Bredberg urnak.

— Pro pauperibus loci, mondám.

— Non habemüs, felelé s nem fogadá el. A hid mellett a hajó szakácsa egy paraszt asszonnyal alkudozott éppen egy szárnyasra, melyet csak az imént löttek s mely még azon meleg volt. Gyorsan magamhoz váltottam és a laptika hátuljába beleloptam. Karácsonyra egy szép svéd levél kíséretében, melyet Győry Vilmos barátom fordított le, néhány üveg »toké«-t küldtem az öregnek, aki Károly király coronatiója óta nem ivott ebből a dicső magyar borból, s megtoldottam négy palaczk egrivel. Az öreg négy oldalú ákom-bákom svékus epistolában áldott meg engem s áldotta meg hazámat, mely ily fölséges csöppeket természet.

S most hírét veszem, hogy meghalt.

Nyomta volna a lelkemet, ha szeretetreméltó, kedves emlékének nem adózom e sorokban.

Az örökkévalóság »slut-vaktár«-ja, Szent Péter, bizonyára tétova nélkül nyitotta meg előtte a mennyei boldogság zsilipjeit.

»À Berlin!«

I.

GENIS : à Berlin ! De nem abban a francia értelemben, hogy meghodítsam ; hanem inkább azért, hogy magam hódoljak meg neki. Mi lett abból a rengeteg kis-városból, mióta nem láttam ! Sivár utczái megnépesedtek, építkezése nemzetire vált. A német eszme harsog végig rajta s magasra mered a házak fölé a győzelmi oszlop, vagy, amint maguk nevezik : a »diadalmi spárga«, melyből hatalmi önérzetet szopogat magába minden igaz berlini csecsemő, ha álmában lesiklott a dajkája kebléről ott a Thiergarten vén büккеi alatt.

Derüs tavaszi reggel indultam meg oda. Husvét vasárnapja volt. A Vágon ringott a sok tutaj kikötve. Hosszu tót legények hanyatt fekve nyultak el rajta s a lábszáruk vége még egy jó darabbal kiszolgált a fenyőszálon. A fodros folyam emelgette-sülyesztgette a talpat s locsogtak hozzá a habok, ami a pihenő Janót elaltatta. A regés Kriván csúcsa, mint valami óriási czukor-

süveg fehérlett a sötétkék mennyboltozaton. Az erdőkön is hó termett s a vágató vonatról tekintve, össze-vissza szaladtak benne a fák; ezt a fura látományt az optikus urak parallacticus mozgásnak nevezik. Barna törzsek, havas ágak: kevéske fantáziával fehér prémes gubának nézhettem, amelyet a fázó hegy akasztott a vállaira. Kör-möcz is fehérben: ezüst ország arany ország fölött.

Hajt, hajt az a »rossz masinyista«. Ablakom előtt számtalan ivekben merül alá és szökken föl a táviró sodrony. Nem az alföldi tanyák fehér fala int felém. Faházak mohás, kormos deszkái válnak el a világos égtől. De fehérben tipegnek az árokpárt ösvenyén a tót menyecs-kék. Nincs az a rugalmas, határozott lépésök, ami a magyar asszonynak; de hullámos, szinte puha volta mégis tetszik nekem. Azt beszéli az én saját külön Pokrócz Ádámom, miután másod-szor dekupiczálta a jegyemet, hogy ezek mind a szomszéd faluba, Jablonkára mennek a szülei portára. Haza járó lelkek. Aztán azt kérdezte, nem-e méltóztatott észrevenni nagyságomnak, hogy a szomszéd kupétában sor van?

— Mi sor van, Ádám bácsi?

— Ott szorult a menyecske, mondá hamiskás hunyorgással, hátra bökve a hüvelykujját.

— Hol?

— Ott . . . .mán hogy »itt«. Ugy becsapta maga mögött az ajtót még Hatvanban, hogy sem az állomási masina-lakatos, de még maga a főmérnök ur sem bírta kinyitani. A »tartomány« csak öt percz. A lakatost meg el nem vihettük magunkkal Pásztóháig. Ott meg csupán egy perczet állunk. Pedig szörnyen röstelli a nagysága, mert hogy ma reggel esküdött. Most-lett asszony, alyig egy pár órás. Az urának már bele törött a bicskája, amint feszegette az ajtót. De az nem enged ám, mert jó munka. Fura sor!

És nagyot röhögve kiment.

Csakugyan úgy volt. A férj az ajtó előtt. Beszél át rajta a fiatal feleségének, de csak nem kap választ. Nem felel az neki; tán szégyenletében, vagy mert — gondolni is borzasztó! — kibukott az ablakon. A compartimentben több utas: vidékbeli urak, akik sajnálták az ifju embert, de még inkább az asszonykát. És nagy sajnálkozásukban oly erőt vett rajtuk a derűtség, hogy kaczagtukban ott hemperegtek a piros bársony üléseken. Összeszedve minden gyöngédségemet, hogy az épp oly nevetséges mint kinos helyzet komikumát leküzdjem, részvevő hangon intéztem fölszólításomat a fényes barna ajtócskán át: hogy nincs itt már senki, mind kiszálltak, csak

a férje van itt, meg én, egy öreg pap, akiben láttatlanban is megbizhatik, akár a gyóntatójában. Vallja meg: él-e? — s ne kergesse öngyilkosságba szerelmes urát. Bátorságot »gyermekem!«

Vékony vinnyogás, csendesen csukló sírás.

Viktória!... Ő él! Ő van!

— Átbujhatnál az ablakon édesem, ha bezúznám? Hogy ne? ... hiszen karcsú vagy!

Karcsúnak persze hogy karcsú. De szemérmes is. Míg szabad a vonat, nem lehet. Ha meg állomást érünk ... az a feltűnés, az a nevetség! Mi lesz hát, az ég szerelmére! Mi lesz hát! Nem ilyen üvegház való egy virágnak!

Guy de Maupassant tudott volna ennek csattanós végét csinálni. De mert igaz dolgot beszélek, el köll mondanom, hogy annak csak roppanós vége volt. Az állomási szünet alatt kormos gépkovács feszítő vassal, vésüvel és kalapáccsal végre kinyitotta a börtönt, melynek bájos rabja egy nagy zokkanással a férje karjába omlott s ennek a szakállába temetve kerek arcját, így vakon hurczoltotta be magát a coupéba.

Magasabb kultúra szférájába érünk: a fekete-sárga sorompó nyílik meg előttünk. Szembeötlő, éles a különbség. Jobban öltözött nép, kefélt országut. Egymást éri a gyári kürtő. A szorgalmas Szilézia határában vagyunk: Albrecht főherceg és Larisch gróf messze terjedő bányaműveinek, hámorainak góczpontjában. A hegy méhében itt is meg-megdördül a pusztító zuhadar, fekete sziklák halálos terhét omlasztva a munkásra. Ha elgondolom, hogy azt a kőszendarabot, melynek jóleső tüze pattog most a kályhában, tán élve eltemetett bányászok sírjából fejtették, szinte fázom bele. De nem jó töprengeni az ilyeneken, mert mind megkeserednék az a sok élvezeti és megtüskésednék az a sok kényelmi cikk, mellyel az étellel való küzdelmet megpuhítjuk és megédesítjük.

Parton épült föl a nyájas Teschen. Nem nézhettem meg, bátor öles fali írásban hívott fel rá Schau és Kukutsch. Gondtalan utasnak csupán két név, de nekem barátságos biztatás.

Valamint nagyobb kedvemet lelem az épülő házban mint a kész palotában, mert a bizsergő munka, mely alatt kél és megnő, a várakozás, mely hozzá fűződik, hullámszásba hozza a vért: az ébredő fa szúziés, sűrűke zöldjét is jobb

szeretem a kifejlett lombsátornál. Hajlós, fehér nyirfa-erdő integet be ablakomon, finoman kimetszett apró levélkéit rázogatva, mint úrnapi firtöcskéit az ártatlanul tetszelgő leánygyermek. A fakó gyepen meg-megcsillant a fű-bokréta, ragyogva mint megannyi zöld láng. Füstje is volt neki, tejszín pára, mely puha selyemfátyol gyanánt imbolygott a halmok tövében. Amolyan ójtott lábú, harisnyás, pap képü parasztok lóval szántottak a tavaszi alá, az ekevassal éppen csak megvakarva a kavicsos, fővenyes talajt. Egy nagy csapáson meg fekete földszalagok. A Tiszaháton sem akad feketébb. De ezeknek a szalonnás fénye nem zsírt jelent, hanem náfát. A fű, mely fölötte nő, vad zöld; de fanyarsága miatt nem legeli a marha. Turfa sávolyok, melyekből tőzeget vágnak. Égésük még a mi »nemzeti csokoládénk« tüzenél is bántóbb szaggal jár.

A fák mintha katonásan sorakoznának.

Ez a »Strammland«.

Poroszország, félve köszöntlek!

Az állomás vámi hivatalában esik legjobb alkalom, összehasonlítani a két birodalmat.

Ez itt az osztrák, amott a porosz pénáncz.

Az osztrákon a rossz minőségü szürke posztó meggyürödvé. Keze mosdatlan, termete vézna,

magatartása hanyag, beszéde együgyü, pajtása az olajpecsétés pályamunkás. Ugy látszik, hogy erre mifelénk, mint az ujságíró, fotografus és színész: a fináncz is a »tévesztett existenciákból« válik.

A burkus fináncz azonban vámkatona.

Szép termetű, takaros, »propper« legény; magatartása önérzetes, modora megnyerő, beszédje szabatos; társasága a vasuti hivatalnok.

Mi van még nevezetes Oderbergában ezen kívül, nem tudom. Itthon csak Kassával egyetemben szoktuk emlegetni. Kérdezte is Ádám bácsi, mit üzenek haza. Tisztelem az otthonvalókat mind közönségesen.

»Ferrrtig!«

Közel és távol kürtők izzó lehe csap föl a vastag sötétbe. A tiszta lámpás fénye erősen világítja meg azt a szabályrendeletet, hogy-mikép viselkedjék az utas a vasuton. Kutya nem volt velem, czipőmon nem volt sarkantyú, málhám a kantárban — s így jó lélekkel hajtottam nyugalomra fejemet.

*

Késő éjjel szálltam ki Boroszlóban. Hogy a vasuti szolgának oda nyujtom a husz fillér borra-

valót: a jó ember visszarántja a fejét (a kezét nem) s oldalt néz rám.

— Ha kevesli, mondom neki, csak szóljon! S kotorgattam ki zsebeimből a német birodalmi váltópénznek még néhány példányát.

— Ó dehogy, nagyon köszönöm alásan!

Hát sokalta a derék férfiú a húsz fillért is, azért nézett rám olyan gyanakodva. Azt hihette, hogy egy kicsit meglódult az eszem. De mikor meglátta a kofferemen, melyet az egyfogatú bárka tetejére emelt, hogy Budapestről jövök: jóságosan integetett felém. »Ja so, ein Oesterreicher!« . . . . . Ó, te szentséges magyar korona, így oltalmaz meg engem a te ezredéves dicsőséged!

Boroszló szép város, nagy és népes. Az egyik érseke Thurzó volt, a magyar »Fuggerek« atyjafia, tagja annak a hatalmas és gazdag nemzettségnek, mely az északról a Szepességen át Kelet felé egész Indiáig vezető nagy kereskedelmi út árúforgalmából s a hegyek bányáiból szerezte mesés vagyonát. Itt ebben az országban szürik azt a félelmes grünebergi bort, melyet, mint a legenda beszéli, a felidézett ördög sem birt meginni:

Denn um zu trinken diesen sauren Wein,
Müsst' ich ein geborner Schlesier sein!

És itt isszák mindamellett a legjobb magyar bort. Főkép a tokajinak, Boroszló volt az emporiuma már a mult századokban. A magyar nyirés esélyei még ez idétt is a boroszlai országos vásártól függenek. E szerint van némi közünk Sziléziához, melynek mezőin sok jó magyar fiúnak hullott el a szive vére s fehérленek most csontjai.

A régi városok vedlése látszik meg Boroszlón is: lerombolt bástyái fölött csinos kis paloták fűződnek koszorúba egy sziget köré, melyen állott hajdanában a sokat vívott erősség. Most viránnnyá alakult s barna koczkáit elborítja a repkény.

A vár tövében, csinos kert közepén egy mulató épület, mely saájtságos vegyülete a kávéháznak és diadalmi templomnak — egy ottani gazdag testvérpár alapítása. Tetejéről kilátás esik a városra, termő síkjára, ódon, szürke tornyaira s kormos kürtőire. Lenn az árokban víg vizecske folydogál s takaros hidacskák vezetnek át rajta. Az Odera folyó.

Óriási arányokban fejlődik ki amodább egy roppant épület: kúpos és tornyos. Nyilván ez az érseki dóm. Dehogya az! Vagya ha igen, a Szt Mózsesről nevezett székes-egyház — a nagy zsinagóga, melyhez képest náink a dohányutczái csak szerény kápolna.

— Ugyan kérem, fordulok egy barátságos arczu polgárhoz, hogy híjják az itteni zsidó érseket?

— A zsidó érseket? . . . . . mondá az elgondolkodva. Ha jól tudom: dr. Kohn.

S néhány évvel ezután Izráel dicsőségére s a keresztény világ méltó álmélgodására, ha itt nem is, de a szomszéd Morvában erre a magas polczra emelt egy Kohnt a szerencse. Rég is esett meg, hogy a hajdani főpapok egy utódja ismét fejébe tehette az ároni süveget. A káptalanja nyilván kohonokokbul is áll.

A nagy zsinagóga méretei bizonyítják, mennyi itt a zsidó. Gazdag és művelt nép. A berlini jelző sehol a német birodalomban oly fölösleges nem volt mint Boroszlóban. Régóta díszlik itt az antiszemitizmus. Nem együgyű sakter-mesékek izgatnak itt a zsidó ellen; hiszen azokat el nem hinné senki. De ráfogják, hogy ellenzéki, mert liberális; és hogy mindannyian bismarcktagadók. A sziléziai, maga is élelmes kereskedő és gyáros, a kényelmetlen versengőt ily módon véli megbénítani. Pedig ami a bismarckismust illeti: sem ez a város, sem a tartomány lakosainak többsége nem igen dicsekedhetik vele. Beszéli nekem, hogy nem egy öreg kastélyban, nem

egy hegyi viskóban kísért a régi slezák szellem. Egy kicsit ők is Lengyelország: széjjel szaggatták az ő országukat is. Színt és vonalat nyer ott a hajdani »szamárfalók« elmosódott ábrándképe. Csehországból egy-egy próba-fonalat át is dobtak már a nemzetiségi vetéllővel. Néhányszor a vékony szál elszakadt — de, azt mondják, majd összegöbözik megint, s ha több lesz, tartós kötéllel sodorítják, mely erősen fogja egymáshoz fűzni a rokonokat.

Mosolyogtam e hagymázos képzelgéseken, mert nem vagyok politikus.

A Lobe-színházban »Mina v. Barnhelm« volt kitűzve. Abban a nagy zsinagógában a »kolnidré« siralmatos estéjén nem lehetett annyi zsidó, mint a mennyi szorongott itt. Páholyokban és széksorokban a görbe orrok sűrűn egymás mellett és egymás fölött. Soknak a kezében Lessing, hogy olvasva követhessék az előadást. Szomszédságban egy földim ült, aki »lisztben utazik«. Biztosított, hogy az idevaló zsidó lányok harmincz éves korukban jönnek a világra. Csak hordozzam körül a szememet: ami vén asszonyt látok itt, az mind fiatal kisasszony. De még ez hagyján; hanem feketék is. És ami ennél is borzasztóbb: gyalázatosan műveltek. Az osztrákot, de főképen

a magyart, azzal az érdeklődéssel, szinte ethnologiai kíváncsisággal nézik, mint mi a pápua-szerecsent, a vahehehe-csoportot, vagy a szomáliakat a városerdei állatkertben. Olyan barátságosan hallgatják a beszédünket, mint mi a csodabábuét. »Nini! Azt mondja papa és mama! Ach wie rreizend!«

És »ach wie rreizend!« sugtam én is, midőn egyszerre a szemközti páholyban megjelen egy fiatal leányka. Szőke volt és rózsás arczu. Szinte világított abban a fekete környezetben. Mintha arany sugarak löveltek volna ki selymes gazdag hajából. Egészen belederült a ház.

— Ugy látszik, jár ide keresztény is, fordulok az én lisztes utazómhoz. Ki ez a bájos teremtés?

— Az ott? Ah persze, az nagyon csinos asszonyka. Nehány hete hogy férjnél van.

— Asszony! S neve?

— Frau Simon Finkelstein.

— Finkelstein! . . . kiáltám megrendülve. Bizonyos ön felőle, hogy Finkelstein? . . .

— Hogyne? Hiszen »dolgozom a férjével«.

— A három orr közül melyik az?

A legnagyobbikra mutatott. Foularddal törölgette éppen a látócső üvegét. Akkorákat lehelt rá mint a gőzös, meg újra törölgette s aztán

udvariasan tette oda a menyecske elé, aki mosolygással köszönte meg a figyelmet.

— Polgári házasság, ugy-e? faggatóztam tovább. Az asszony nem zsidó születés, ugy-e bár? Olyan kristlich-germanisch arcza van.

— Bocsánat! Született Elza Kohn.

— Kohn! . . .

Ez lesz az én ismeretes Kohn-gyűjteményemnek a gyöngyszeme.

A sekély előadás csak annyiban érdekelt, hogy az ismeretes Barnay Lajos, Németországnak ez a nagy középszerűsége, adta a Telheim szerepét. Délczeg alak, öblös hang, jó metszésű arcz — a legszerencsésebb külső. Moor Károlya, marquis Posája nagy lukakat is hasított az érzelmes nővilág szívéen; de művész számba nem vette a kritika. »Tele torok, üres szív.« Azonban népszerűsége van, mert az ő sürgetésére alakult meg a német színészek nyugdíj-intézete.

Különös találkozása a véletlennek, hogy a német színművészetnek ez idő szerint többé-kevésbé emlegetett jelesei: Sonnenthal, Robert (igaz nevén: Magyar), Barnay és Friedmann (a Lassalle-Dönniges hirtelenszöke híres regényhősnőnek egyik kiérdemesült férje) nemcsak mind a négyen pestiek, de ugyan-abból a házból, a ter-

jedelmes Orczy-épületből származnak. Emlékezem mind a négyre s kivált arra a mozgalmas dél-utánra, amidőn e ház királyutczai udvarán elterjedt annak a híre, hogy a »Dolfit« (Sonnenthalt) Laube a Burghoz szerződteté — Dolfit, aki még nem rég mint fölszabadult szabólegény szerzett örömet a szüléknek, s majd bánatba ejtve őket, ott hagyott czérnát, vasalót és tút s mint Ferdinánd tűnt föl a távol Szebenben. Sonnenthal burgi dicsősége, úgy látszik, üszköt vetett a három fiú lelkébe is; egymásután a színészetre adták magukat, s nevük ismeretes nagy Németországban. Persze, magasan valamennyi fölött ragyog Sonnenthal, kétségtelenül a német drámai művészet egyik dicsősége. Legközelebb éri őt Robert, s a másik kettő is nevet szerzett magának. Ritka szép ifjú volt mind a négy: karcsu, hajlékony alakú, fürtös fejú, csengő szavú. Főkép Robert apollói megjelenése sok asszonynak, lánynak zavarta meg az agyát. A don Juanénál három öllel hosszabb az ő lajstroma, de soha sem dicsekedett vele — inkább tagadta. Nägyravágyó volt s nem hiú. Bizonyítják szinpadai sikerei.

Akárhányszor dulakodtam magam is a kisebbekkel ott a nagy udvar megrakodott vásári szekerein, a gyapjuzsákok tetején. Engem itt

fogott a sors és lettem szerény magyar író. Egy perczig sem bántam meg.

Nem várva be végét az előadásnak, egy vendéglőbe tértem. Az asztalon nagy bokrétában fojtott buzavirág, az agg császár kedves virága, mely egy idő óta konkolyostul hajt ki az osztrák vetés néhány táblájából. A menuben legfölül bibicztojás. Ez a birodalmi kancellár kedves étele. A czédula legalján: Eisbein = közönséges disznóláb = kocsonya. Maga az étlap nehéz vas foglalatban. Alig győztem emelni. Roastbeefje tartós munka, mely az ismeretes eltéphetetlen gyermeki képes könyvek mintájára készült. Az ember mintha belől vértézne magát vele. Így nevelik a vas nemzedéket.

II.

PISLA reggel kitekintek a coupé ablakán. Közepén járok a hirhedt brandenburgi homokországnak, melynek futó fővenyét persze régóta leköti a sok ültetvény. Hiszen igaz: másutt is sort áll a fenyő és jegenye, de ilyen katonás merevségben sehol. A »drill« kertészete az egyenes vonalat

műveli s az ágak nem köszöntik az utast, hanem szalutálnak neki, és derékszög alatt görbül el a kürtőnek festői hajlamu füstje is. Legalább úgy rémlett nekem.

Őszies ködhullás a tájon. Vékony eső lajhál. Törődött, zsibbadó testemet borzogatja a hideg. Nem a legkedvesebb állapot, melyben az ember egy idegen nagy városba lép, hol se barátja, se atyjafia. Az első tüzfalról, mely öles betűkkel van tele pingálva, a »*Thanatos*« nevü gyászintézet hirdeti szép és olcsó temetéseit, hygienikus koporsóit, ablakkal és lakattal, hogy az ember elhalt kedveseit nem csak megláthatja, de meg is látogathatja, ha nagyon megkivánja. Biztatók a mutatóba kirakott apró játékszer koporsók is. A schwarzwaldi asszony, amint egy ilyen takaros kis koporsót megnézett a kirakatban, ezekkel a szókkal fordult hátra a derekára kötött babához: »Siehschte Bärble, das wär so ä Särngle vor Dir!«

Főpályaháza nincsen Berlinnek. Minek is? — A Stadtbahnnak bármely állomásáról válthatunk jegyet mindenüvé, amerre csak vasut jár és hajó. E mellett öt perczenkint jó-megy a helyi vonat, mely a rengeteg város főpontjait köti össze egymással. S ezt a roppant közlekedést csekély,

legalább annak látszó apparatus igazgatja. Semmi zaj, futkosás, harangozás. Az angol rendszer is elmaradt a porosz mögött. A kitűnő szolgálat s a jól nevelt közönség tette lehetővé. Berlint a Stadtbahn avatta föl igazán világvárossá. Nehéz milliókba is került a létesítése, népes részeket döntöttek le végette; de a nagy vállalkozás jutalmazónak vált be.

Mint hajdanában Korinthussal Athéne, vagy — hogy ennél is nagyobb példával éljek — mint a jelenkorban Kőrössel Kecskemét: olyan versengésben van Béccsel Berlin. Azaz, hogy volt. Lakosai számában, gazdagságában túlhaladta. Tónusa megjavult, éjszakai élete nekipezsdült. Az a bántó henczegés modorban és beszédben, az a hirhedt »schnoddrigkeit« a nagy sikerrel alább hagyott. Succès oblige. Vagy hogy — ej kimondom! — bánatában lett nyájásabb ez a nép. A vére s pénze árán megszerezte a rendet; de csak a rendet, ennek nagy és rossz, apró és kellemes tulajdonságaival. A szabad szót nem ellenzik, de a bátrabb mozgást könnyen lehet rendbontásra magyarázni, valamint magyarázzák is. Az állami gyámkodás, meg az a bizonyos »dämpfer«, mindenütt és mindenben megcsökkenté az egyéni önérzetet.

Katonás itt minden. Még a nők is sétálni masiroznak. A polgári életben a katonás szokások járnak. »A kis fiu oda lépett« — ennek a fordítása: »Der Junge trat an.« És bármennyire hangoztatják a németet, biz ők itt poroszul beszélnek. Mégis: a német nemzeti styl néhol nemcsak virágzik, de burjánoz már. A hajdani fogyatékoság erénnyé lett: ólomba foglalt apró karikás zöld ablak sunyit felém az uj házból — a butzenscheibe, amely nélkül igaz német stube el sem lehet. A föléledt ó-németséget sínli most a berlini is. Kényelmetlen, meredek támlájú széken ül, a butor ezer kiszögelléseibe folyton beleütkezik, s egyes tehetős, az építőművésszel szövetkezve, a gothikus palotácskából drága pénzen zárja ki a levegőt és napvilágot, s hazafias boldogságuk telik benne, ha az ebédlőbe négy lépcsőn szaladhat föl, a hálószobába alacsony alaguton át bujhat be, az írószobát a toronyba teheti s néhány uj és régi mestert a földszinti komor salonbörtönbe csukhat el. Hanem az ilyen stylgörcsökben csak néhányan szenvednek. A Thiergarten és a Bellevue-Strasse újabb épületei derült, modern arcot mutatnak s belől a német wohnlichkeit szerencsésen van megvegyítve az angol komforttal s a francia eleganciával.

A német purizmus valóságos orgiákat ül a nyelvben. Az irodalomba is beleütött a hajdan-ság. Kezdődik e mozgalom Dahn és Freytag, germán regényeivel. Recsegő ódonságban, »biderb«, ósiségben beszélnek ott az emberek. Fölkotorták, ami csak meggémberedett szógyököt, ásatag fordulatot, rozsdás szólamot rejt magában a Nibelungok nyelvkincse. Inkább a doh, mint a történelem nagy lehe csap az olvasó elé a könyvekből, melyek rengeteg tudományosságra, gyötrelmes munkára vallanak, de senkinek vizsgáztatására nincsenek. Nagy része ez ódonságban van Wagner Rikárdnak is, aki az ő teuton librettóiban az egyszerű gondolatnak a fejébe huzta a ködsüveget, hogy rá ne ismerjenek. Azokat a szavakat meg, amelyeknek csak tagadó értelemben van keletjük, lefejezte úgy, hogy a hallgató csak nagysokára tér rá, voltaképen mit is akar velök mondani a mester. »*Wirsch*« például azt jelenti, hogy *nyájas*; mert az »*unwirsch*« értelme: *haragos*. Betü-rimes verseiben azonban sok helyütt zene nélkül is zengenek az igazi poézistól.

Nagy késsel járt körül a német nyelv őserdejében Stephan is, a postai főigazgató, irtva onnan minden idegen hajtást rettentő kegyetlen-

séggel. A kölcsön-szóktól hemzsegő közlekedési nyelvet úgy megtisztogatta, hogy a levélhordók eleinte csak szótárral tudtak eligazodni az ő rendeletein. Mert épp úgy hangzik németebbül a régi »*poste restante*« az új »*postlagernd*« szónál, mint a hogy nálunk is jobban érti a magyar ember a »*klaplit*« mint a *szelepet*.

Végre a régi gallusok ellen folytatott hadjárat látszólag épp oly diadalmasan végződött, mint az, melyet a mostaniakon vívtak ki. Látszólag mondom, mert divatáru-boltba a »*neuheit*« bitorolt helyébe ismét oda lebbent a finom »*nouveauté*«, és nemcsak szóban, de szövegben is. Annyi ereje nincsen sem Bismarck herczegnek, sem Moltke grófnak, hogy a francziákat erről a térről leszorítsa. Hogy a milliárdok apránként ismét visszazármaznak oda, a honnan kerültek: a német nemzetgazdák állandó panasza. Mind a mellett szembeötlő a gyári és műipar haladása vagy tiz év óta. Reulaux keserü ítélete, hogy ami német gyártás, az »olcsó és rossz«, talpra állította őket s ez idő szerint van alapja a franczia sopánkodásnak, hogy a németek fejlődését kezdik érezni a megcsappant fogyasztásban.

Csalódik, aki azt hiszi, hogy a német ember franczia-faló. Előkelő népnek ismeri el s elfogadja

őt mesterül. Egyes kraftmeierektől, mint Johannes Scherr, akik disztelen kifakadásaikat olympusi harag, alant járó durvaságaikat erő gyanánt árulják: elfordul nemcsak a nemesebb önérzet, de elfordul a jó izlés is, mely a harsogó turhálkodásban nem bírja fölfedezni az ékesszólást. Lenéző mosollyal fogadja, ha az ilyen roppanó teuton elconfiscálja Németország részére a tölgyet, a hársat (mintha az nem diszlene másutt is) és magának reklamálja a húséget, mint nemzeti erényt. Maga Bismarck jár elől a francia nemzet tiszteletében, melynek nyelvét teljesen bírja. Az egy időre megzavart német objectivitás ismét tisztára kezd szűrődni.

A francia nyelvet és irodalmat régóta művelik Berlinben. Nem Nagy Frigyesről szólok itt, aki Voltaire-rel folytatott levelezésében s francia műszavak s elnevezések meghonosításával adózott e nyelv diszes fölényének s szelleme előtt meghódolt. Bizonyítja ezt a »*pour le mérite*« rend alapítása, a »*garde de corps*«, a »*premier*« s a »*second lieutenant*«, az »*à la suite*«, »*état*« stb. elrendelése s használata. Porosz s nem német királynak ^{szentelt} ~~szentelt~~ magát. Csekély véleménnyel ~~voit a nemzeti~~ ^{voit a nemzeti} ~~nyelvét~~ s nyelvét csak a köznapiságok kifejezésére találta alkalmasnak. A francia

forradalom elől ide menekült hugenotta nemesek megalapították a francia gymnasiumot, s míg ennek a révén számos német sajátítá el a francia nyelvet annak minden finomságaival: tül felől az emigráció gyermekeiből sokan váltak a német szépírodalom diszeivé, mint Chamisso, bátor már elhiresült költő korában is vétett néha a derdidasz ellen, s de Lamotte-Fouqué, aki az »*Undine*« bájoló regéjével ajándékozta meg a szerető mostoha anyát, a német nemzetet. E menekültek családjából magasodik ki Du Bois-Reymond is, a nagy physiologus, Reulaux, Carrière s Dirichlet a matematikus, ki a nemes bölcselő Mendelssohn Mózsnesnek szellemes unokáját, M. Bartholdy Felix testvérnénjét birta feleségül.

Lafontaineben, a siralmatos elbeszélések szerzőjében, egy csöpp francia vér sem foroghatott. Mikor egy-egy hőset nagyon szomoru helyzetbe hozza, maga vallja be, hogy most le köll tennie a tollat, mert elfogta a sirás ekkora szerencsétlenség fölött. Az olvasó persze annál kevesebbet érzett magában e fájdalomból, sőt elmosolyodott a zokogó szerzőnek ezen a naiv ravaszságán. Nagy rokona tul a Rajnán csak név szerinti atyjafia volt, s vér szerinti rokonai ma más eszközökkel hatnak a regényírásban.

Természetes, hogy e francia nevű és eredetű férfiak a legjobb német hazafiak, valamint hogy lelkes francziák J. J. Weiss, a »Journal des Débats« ragyogó stylű szerkesztője, Schneider, Ulbach, Wimpffen, Ratisbonne (Regensburg), Wolff, Gebhart, Dietz s megannyian.

Az idegennek elfogulatlan szemébe legelsőben is a császár- és Bismarck-kultus szökken. Az irodalom, a művészet s műipar ezer és egy változatban hirdeti, zengi, festi, furja, faragja, szövö, sajtolja, köti, kalapálja és önti e két férfit s viselt dolgaikat. Nincs elhanyagolva Moltke sem. Mekkora aberrációkra viszi a lelkesedés (meg az a specziális német virtus, a »woldienerei«) az izlést, azt ott láttam a Friedrich-Strasse egy boltjában. Diótörőnek van ott kiesztergyályozva a nagy kancellár. Bismarck, aki megtört egy büszke nemzetet, most a loyális polgár asztala számára a kemény mogyorót ropogtatja. Egy piczi Moltke sisakjának csucsából kilövelő szivar-gyújtó lángocska meg e nagy hadvezér lángelméjét példázza. A követelőbb műtárgyak felől, melyek e triast megörökíteni iparkodnak, sem lehetek nagyobb véleménnyel. Egyáltalán, a hadjárat fényes eredménye nem termékenyítette meg az elméket. A költők az ő legdicsőítőbb dalaik-

ban sem emelkedtek magasabbra a szépen rimelt toastnál. Homérja még nem született e világrengető háborúnak. De nem is szeretem a hadsereg vonalainak végében látni a lantot, s az sem tetszik nekem, ha »a királyhoz a dalnok szegődik« Mint hazafi kövesse zászlaját — de mint poéta maga is király. Ilyen volt náluk Körner, nálunk Petőfi.

A közhelyek szoborművei is a vitézség és hadi szellem magasztalására szolgálnak. Itt-ott szégyenkezik valami építő művész a délczeg katonák között. Mint nálunk a József nádor érczempléke, Berlinben a Schiller szobra is jó soká bujkált valamely kormos tárházban, mig napvilágra juthatott. Ott fázik a költő a Schauspielhaus előtt, ahova nagy küzdelem után végre fölállithatták. Ez az érdes éghajlat nem kedvez a nemes márványnak — sem a szabadság dalnokának. Félek, hamar megőrli a fagy és a haragos szél. Vagy *erre* számítottak? Begasnak ez a munkája nem emelkedik tul a járatos felfogáson. Valami alattvalói meghunyászkodást olvasok ki Schiller magatartásából. Leszorítja őt a mögötte nehéz arányokban feltorlódó épület s megtörpül az óriási térben.

Barangolásaimban a »Hársak alá« érek. Disz-lépésben halad el mellettem a vártára vonuló őrség. Takaros, »adrett«, propper« fiuk. Azt hal-lottam, hogy ilyenkor a császár mindig ott áll a szobája földszinti ablakában, hogy az ő »gyere-keinek« reggeli köszöntését fogadja. A palota előtt egy csomó ember. Közibéjük állva tünőd-tem el azon az aránytalanságon, mely fönnáll e nagyhatalmu fejedelem s az ő lakása között. Két katonai s két polgári őr vigyázza. Szinte hűtőleg hat rám e puritánság, aki mozgalmat, meleg fényt szoktam meg a hatalom körül a katolikus országokban. A fagyos protestantiz-mus kirekesztette a boldogító szint és ragyogást a templomból is. A palotákban csak a kényel-met hagyta meg a tündöklés nélkül.

A legénység közeledik az ugynevezett »stech-schritt«-ben, igazi csillagrugó lépésben, amidőn az álló lábtól a meglódult láb derékszögben válik el. A vezényszóra jobbra néz a kis csapat, s ebben a pillanatban ama történelmi ablak mögött megjelen egy magas termetű, jóképű öreg ur, ismert alakja a német császárnak. Bal kezével összegyűjtve koponyáján a gyér hajszalakat, jobbjaival barátságosan int kifelé az ő katonáinak

s a népnek, mely kalap- és kendő-lobogtatással üdvözlí a diadalmas aggastyánt.

Tapasztaltam, hogy a »hoch« nem alkalmas a kiáltásra. Tompán hangzik. Milyen máskép harsog ami *éljenünk!*

Már ebben az egyben különbek vagyunk mi, szittyá magyarság.

III.

JÓL érzem fogyatkozásait az egymásra gyorsan következő benyomások rajzának. S ahogy mi mosolygunk vagy boszankodunk budapesti életünk s magyar különlegességeink leírásán az idegen lapokban, bizonyára akadnak Berlinben is, akik vagy furának vagy alaptalannak mondhatták az én föl- és megjegyzéseimet az új Németország metropolisáról. Csak a »németfalás« vádja ellen tiltakozom. (Egy porosz ujság t. i. már »paprika-magyarische germanophobiát« lobbantott a szememre.) Különben jól esik nekem ez a panasz; azt mutatja, hogy a leghatalmasabb nemzet is érzékenyen veszi a kritikát, s hizik bele ha dicsérik, legyen bár még oly szerény toll, amelyből folyt a hymnus vagy a szatira.

Mint nincs történetírás részrehajlás nélkül: azonképen nincs utirajz sem, amely alapos. De van egy dolog, amely ha becsesebbé nem is, de kedvesebbé teszi az adatok szilárd talpkövén épült, erősen megokolt bírálatnál — az előadás közvetlensége s az elfogulatlan szem, amely sokat meglát, amit soha észre nem vesz a megszokás. Ez az egyetlen körülmény, melyből jogot váltunk mi tárczairók belekotyogni mindenbe mindenütt mindenkor.

Csak rovom az utczákat s ülöm a kávéházakat. Ez felel meg legjobban az én cigány természetnek.

S nézem azt, ami még Lapponiában is a legérdekesebb — nézem a nőket.

A fajiság elmosódásával nemzetközivé vált már a szépség is. Még csak a bőr s a haj színe vallja itt az égaljt. Minden egyéb: a kellem s a temperamentum, édes birtokában van a legtöbbszörnek. Egy név említésével találóbban jellemzem a berlini női typust, mintha bár a legtudományosabban írnam le, vagy akár a leggyöngédebb sonetókban énekelném meg: a szökéje, (s ez van többségben), mind Tisza Paulára emlékeztet — panaszkép ne vegye a tisztelt hölgy, hogy csöndes otthonából ide hozom a zajos nyilvánosságba.

De nemcsak a szükség, a kényelem is törvényt bont. S ha Bismarck a pénzt, én a szépséget veszem ott, ahol találok.

Arczra a berlini nő friss, hamvas. Járása biztos, s tán ezért kissé merev. Nem lejt, de lép; puhább az angol, keményebb a francia asszonynál. Mint házában a kárpitos szolgáltatója a díszet, alig hagyva fenn valamit az egyéniségnek, az intimusságnak, melytől a lakás átmelegedik — a ruháját is a szabója varrja; a magáéból nem ad hozzá. Teste és toaletteje két külön dolog. Az angol nő az utcán csak lát, a francia nő csak néz, a német nő észre vesz, anélkül hogy biztatásra magyarázhatnánk.

Beszélik, hogy aki közülök nem ír könyvet, az matematikát folytat, s csokoládé-bonbon helyett logaritmusokat ropogtat, ami még borzasztóbb. Nagy megenyhülésemre szolgált, midőn egy-egy családi körben arról győződtem meg, hogy könyvirással és logaritmusok kihüvelykezésével csak a bábuzó gyermekeleányok foglalkoznak. A serdültebbje porcellán-csészét, majolika-tálat, fayence-kosárkát fest, s jár el híres tanárokhoz actot rajzolni, Krisztus-főket és Herkules-tagokat. A mi finnyáskodásunk berzenkedne az ellen, hogy nagyocska lányainkat a festő-aka-

démiába eresszük, s ha igen: legalább erős duenai őrizet nélkül nem. De hát mit jelent ez? Azt, hogy a művészet ójja az erkölcsöt még e modelles városban is; és jelenti azt, hogy Berlin utczáin bátran járhat a fiatal nő egyedül is, anélkül hogy portyázó vén legények a szemökkel végig nyaldosnák, s ifju aggok tolakodó beszéddel kergetnék arczába a vért. De hát: ez nálunk »sik«, ezt francziásnak tartják. Hiszen a boulevardi regények így szövődnek; mert jobbára ezekből szedik a példát oly irodalomból, mely a francia tisztos többség polczán nem található. És párisi a frakk is, melyet — az igazi jó izléssel ellenkezve — a mi ifjaink nappal is felöltenek s a Margitsziget nyári báljain koptatnak. Vajha a mi aszfalt-lovagjaink csak ezt az egyet értenék félre abból, ami franczia!

Igenis: volt részem a berlini derüs otthonokban, melyeknek tüzhelyén melegít a családiasság, szítják a művészet lángját s itatják a tudás olajos lámpását minden kaczerkodás nélkül, mély lelki szükségből. Hálával és gyönyörűséggel gondolok vissza az ilyen körökben töltött estéimre, melyek nekem, a jövevénynek, »egy egész kanállal« estek édesebben.

Nappali s éjjeli barangolásaimban ellátogattam a tudomány, a művészet s a mulatozás tanyáiba. A Charitéban fölkerestem a Virchow fényétől megvilágított Koch árnyékában dolgozó Babest. Apja az oláh irredenta-bacteriáit fejleszti, a fiu az ezeknél sokkalta enyhébb cholera-bacillust. Egész kulturát nevelt belőlük; bacillusménést egy circulus vitiosusban. Mert míg az egyik tábor azt hirdeti, hogy a nyavalya szüli a bacteriumot, a másik azt bizonyítgatja, hogy a bacterium okozza a nyavalyát. Babes ez utóbbi tannak a híve s örvendő képpel mutogatta nekem a gombostű, vessző és csillag alakú gombákat, melyek a fenntartásukra szolgáló gelatinban rózsaszínben tündökölnek. Illyen a *bacterium prodigiosum* is, mely a nápolyi sz. Januáriusról nevezett pompás templomnak ostyáit festi vérpirosra. Sajna! — egy megismeréssel több, s ah! — egy csodával kevesebb.

Míg Bécsben a boncztan amphiteatrumának magas karzatáról színházi üvegen néztük Hyrtl prosectori remekléseit, Berlinben a hosszú asztalok keskeny vágányu vasutján görgetik oda egymásnak a preparatumot, s a beteg testnek mikrotomikus forgácsait.

Berlinnek husznál több a színháza, de egyikben sem tudtam megvigasztalódni. A két nagy templom között álló udvari színház — Kirche rechts, Kirche links, das Weltkind in der Mitte — egy csöppet sem Weltkind. A bécsi »burg« fényétől hosszú árnyékot vet ez az intézet. Folyton közibénk — a művészek s közém — tola- kodott az összevetés, melyből, ezek rovására, a mi nemzeti színházunknak is jutott kérlelő dicséretemből egy jókora darab. A »Comédie Française« mintájára alakult »*Deutsches Theater*« sociétairejei vastag önérzettel s vékony tudással játsztak előttem egy párisi darabot, mely, nagyon természetesen, a házasságtörésen fordul meg. Az olyan legényt, mint amilyen itt játszta a szerelmes csábítót, a franczia »malheureux petit sauteur«-nek, boldogtalan barázda-billegetőnek szokta mondani. A tehetségre is apró ember Haberlandt kisasszony valkyr-alakja s izmosabb talentuma mellett siralmasan, vagy ha jobban tetszik: nevetségesen törpült meg.

A királyi operában Coppéliát adták. Elejébe lever-de-rideaunak egy kis vigjátékot bocsátottak. Tárnya: a férj szenvedélyes dohányos, de az asszony nem tűri a füstöt. A férj le nem tehetvén a dohányról, egy távol utczában több füst-

szomjas barátjával egyetemben szobát bérel, s ott a pipa-kollégium tagjai boldogan pipáznak. »Hol jár az én uram?« tépelődik a féltő feleség. »Hah! Szeretőt tart!« Megindul a füstös nyomon s rajta kapja a gyalázatos árulót. Ez egy üres almáriumba menekül. Az erős füstszag azonban mindent megmagyaráz — a tilalmas szerelem nem egyéb mocskos pipánál, s a gomolyok táborából ismét kiragyog a házassági boldogság csillaga. Szent Kotzebue! Mily elmés, mennyire új gondolat! A féltett férjnek harmincz évesre mázolt arczáról már a század eleje fúttá le az ifjúságot, s legénykedő lábfintorai a kétségbeesésig hasonlítottak csuzos rángatódzáshoz. Nevetése senilis hehegetés volt, szerelmeskedése a vele egy ívású menyecskével émelvítő.

A rákövetkező ballet korántsem mérkőzhetik a budapestivel. Orchestrumát egy öreg ur igazgatja, aki Beethovenre emlékeztet, amennyiben szintén süket. A boldog férfiut nem zavarja meg, hogy fuvók és huzók egy-azon időben kétféle hangnemből muzsikálnak, míg nekem az idegeimet szaggatta. Ha félhang nem is, de erős rezdület különbsége tátongott a bádog s a húr között. Az edzett közönség arczrándulás nélkül hallgatta ezt. Csakugyan: vas nemzedék. Tudva-

levőkép a tánczó csoportok közt van magyar is. Itt fantasztikus drótosok ugrálnak magyar néven, s úgy szerte dobálják a lábszáraikat, hogy azt iszonyú nézni. Szerencsére a szinfal mögött állnak a sebészek, akik a jelenet után helyre zökkentik a kificzamult tagokat. A magyar lányok minden fordulóra katonásan szalutálnak, mialatt görcsösen rázzák a csörgetyús dobot. A mi nagykövetünk Széchenyi Imre és ifju Andrassy Gyula gr. urak is nézték ezt a schardascht. Nagyon hozzá törődhetek már, mert se nem haragudtak, se nem nevettek. A szomszédomnak azonban nagyon tetszett a multság. »Weesz Jott Puteken, es sind doch forsche Jungens, diese Magiaren!« fordult a feleségéhez. »Jenau so tanzen se, die Kerls. Da war ich eenmal in Pressburch, tief unten in Ungarn, weeszte Jette, und da hab ich se jesehen. Sie sind eenmal ä Deibelsvolk!« Ezt azon a félig csemcsegő, félig gargarizáló hangon mondta, mely annyira megnehezíti ránk nézve a berlini nyelv megérthetését.

Maga a ház előkelő, nemes díszével s bő arányaival kellemesen hat. Csak a páholyokban nem láttam ragyogni sem a színt, sem a gyémántot, sem a szépséget. Szürke és barna felhők borongtak fölöttem és köröttem. Mögöttem egy fehér

hajú asszonyság ült, aki a felvonás közökben szorgalmasan kötött.

Az apróbb színházakban s az u. n. tingeltangelekben sem temperamentum, sem eredetiség. Lokalizált bécsi tréfák, amelyeknek pozsgás kómikumát igen okos kuplékká szűrik át. Alakjaik alig vannak. A kiegyenlítő intelligenciában elmosódik a typus és typus nélkül nincs népies mulatóság. Annál több e tudós bohózatokban a metsző élcz. Mosolyognak is eleget rajta. De ingujra vetkezett, harsogó nevetésük nincs.

Szóval: tanulásra nagyon alkalmas Berlin. De mulatni mégis csak máshová járnék.

IV.

UTOLSÓ leveletem váratlan kitüntetés érte: fölhaborodott rajta egy szál magyar s egy csomó német ujság.

Amaz egy katolikus bujoncz lap. Bujoncznak kell mondanom az ő maga nyelvén, mert sehol a nyilvánosságban nem található. Csak hallomásból tudom, hogy felfortyant a »Hunyady Mátyás« keserű forrása, s hogy a lourdesi víz magyarhoni nagytrafikánsa az egyházi csodák tagadásával

vádol: pedig őszinte sóhajtásomból megérthette, hogy nekem is, mint afféle poéta embernek, édes a csoda és keserű a megismerés. De mikor egy különben jó keresztény tudós úgy mutatja be és magyarázza meg nekem a gelatinben felfüggesztett piros pontocskát, hogy ez az a *micrococcus prodigiosus*, mely véresre fősti a tejet, véresre fősti csaknem a legtöbb fehérnye- és amyllum-tartalmu anyagokat: a csirizt, a burgonya szeleteit, a kenyeret s az ostyát — ezt csak illet tudomásul vennem. Nagy tekintélyek derítették ezt ki vegyi elemzéssel, górcsővel. Nem említem föl ezek sorából Dr. Cohn Ferdinándot, akinek semita neve elég arra, hogy kitűnő munkája: »Untersuchungen über Bacterien« istenkáromlás gyanánt tűnjön fel ama közlöny irástudói előtt. Ehrenberg nevét is elhallgatom; mert bár nem zsidó, mégis gyanus hangzásu Magyarországon. De idézem két keresztény tudósnak idevágó szakmunkájának egy sorát. Cornil ezt írja: »Az ostya némelykor megvörösödik s apró vérpiros csöppek lepik el, melyek okot szolgáltatnak rá, hogy miráculumnak hirdessék«. (Les hosties deviennent quelquefois rouges, se couvrent de goutelettes de la même couleur que le sang, qui ont fait crier au miracle.) Csak abban vétettem el, hogy — ami

különben oly közel állott — a szent Januarius vérével zavartam össze, melynek koronként való felbugyogását a pogány buvárlat szintén természetes okokra vezeti vissza. Maga a vérző ostya IV. Sixtus pápa idejében nyilatkozott meg. A rá vonatkozó festmény egyik remeke a raffaeli stanzáknak a Vaticanban.

Eszemben sincs, hogy, visszaélve jól fődött védelmi állásommal, rápuskázsam bujoncz támadóimra a diadalmas bacteriumot; de csak nem ártott rámutatnom arra a harczy modorra, melyet a kegyes élelmesség folytat az igazság, lourdesi víz a bontó savak, pápaszem a mikroszkopium ellen.

Berlini támadóim is könnyűvé teszik a visszautasítást: haragszanak, tehát nincs igazuk.

Amig első leveleimből víg bőségben közölték a dicsérő szózatot: most el vannak keseredve, amért színházaikról — s csakis ezekről — azt mertem írni, hogy elállanak a bécsiek mögött s hogy a szép Coppéliának a budapesti operaházban sokkal jobb dolga van mint a Spree partján. Istenem! Hát ezek az urak nem érik be vele, hogy a legjobban tudnak lőni, még a legszebben is akarnak muzsikálni? Nem elég nekik, hogy tudósok — művészek is akarnak lenni? Nem telve

bé erejük tudatával, a maguk számára a kellemet is le akarják foglalni? Osztályrészük úgy is gazdag, s így bátran megnyugodhatnak ama nagy nyereség veszteségében, hogy vértés Mars nem tánczol s a virasztó bagoly nem énekel.

Az egyik a »magyar Tissot« nevével ruház fel, aki szalonna és tokaji közt mondva-irom berlini leveleimet. Ez a ráfogás az igazi tissottise, mely a magyart csak úgy képzei, hogy általvetőjében — valamennyien tarisznyásak vagyunk — szalonnát hord és tokaji bort. (Jó is volna!) Ez idő szerint a cigánybáró Zsupán Kálmánja tart ott népszerű felolvasást Magyarországról. Innen a sógor tudománya.

Mivel az operaház páholyaiban az én szomjas szemem nem birta fölfedezni a színt s a fényt, s mivel fuvók és huzók egymástól való nemes függetlenségben szólaltatták hangszereiket: rám akarja bizonyítani, hogy nem is ezen az előkelő helyen voltam én, hanem holmi tingeltangeleumban, ahol sör és pipafüst mellett élvezik a művészetet. Szerinte a »Deutsches Theater« helyett is egy odavaló »kék macskába« tévedtem be. A szinlapom elhányódott, s így ama francia première címével s szereplőinek nevével nem rendelkezem. Bizonyítani azonban mégis fogok.

Mily darabot adtak ott elő a lefolyt év áprilisének 13-án egy hétfői napon? Azt néztem én akkor este az első emeleti erkély 29-ik számú üléséről. Játszott-e akkor Haberlandt kisasszony vagy sem? Ott ugrált-e körülötte az a boldogtalan barázdabillegető vagy sem?

Igyekeztem annyi gründlichkeitra, mint a mennyi a megmaradt szelvényemből tellett. A berlini kollegának nyilván jól iskolázott elméje már most akár inductiv, akár deductiv methodus alapján könnyen rekonstruálhatja ugy az akkori előadást, mint a maga megfogyatkozott ember-ségtudását.

Sajnálom, hogy a berlini szivart sem vallhatom jobbnak a berlini színművészetnél. Követelő címekkel ékeskedik az is, de ízre, tartalomra silány. Trafik nincs. A hatalmas Bismarck, aki guzsba köti a lengyelt, s az állam részére fejtü üvegre a pálinkát: ez az erős és erőszakos ember nem birt kifogni a dohány- és szivargyáron. Ország-részeket meghódítani, nemzetiségeket kisajátítani, kevés fáradságba kerül; törvénybe igtatni a fajkeverést, könnyű munka; — de megváltani a dohányipart a monopolium részére: ehhez sem elég pénze, sem elég bátorsága.

A berlini ember mértékletes szivarzó, mégis egymást éri itt a sok dohányos bolt. A legczifrább nevekkel, a legczifrább katulyákban kelletik ott a szivart. Csak úgy zeng le róluk a sok szép havanai spanyol név, amely dicsőségről az a fanyar pfalzi s az eres magyar »tömegdohány« még virágzó korában sem álmodozott. Az egyik láda tarka lapjáról egy ismert budapesti szépségnek jól metszett arczképe tűnt elém. A szivar neve: »La Premiada«. Premiada — pályadíjnyertes azonban csak a bájos magyar kisasszony. Annak idején zajjal is járt az ő kitüntetése. De a róla nevezett fanyar dohánytekerics nem érdemes rá, hogy hitvány füstjével tömjénezzenek az ő kecses alakjának s szépen faragott fejének.

Egyébkint a szivarnak, valamint a bornak és teának ízminősége teljesen megállapítva nincs. Mint a jó katolikus a maga külön szentjére, mindegyikünk a maga külön borára, szivarjára esküszik meg. Nemzetek és egyesek a maguk szája íze szerint becsülik. Az Angliába küldött bor nem a vízzel, de a spiritussal való keresztelésen megy át — amely spiritus még akkor sem sanctus, ha az Úr vérévé változik is át Szárazföldi, azaz nem angol íny, az Anglia számára szűrt-kevert pezsgőbül, bordeauxiból (claret)

vagy magyar aszuból elsőben is az erős bor-szeszt fogja kiérezni.

9.2 A német Szivaropolisban — Hamburgban — arról ismernek ránk, hogy a különféle kubák és havának hegyét megnyomogatjuk: ropog-e? Mert ha ropog, akkor szelel. A német boltos ilyenkor fölénytel mosolyog rajtunk. Ott a hajlósat szeretik, mert a szállító szerint a valódinak ez az ismertetője. Hogy szivóssága a nedvességtől s nem a fűszeres illó olajtól van, az nekik nem különbség. Soha Németországban jó szivart nem szíttam, bárha drágát is. Franciaországban sem. Nálunk otthon rabvállatásra sem használnák. De a német gazdag fogyasztó beéri a nagy árral s a spanyol névvel. Az ő keményebbre sodrott idegzete tán kevésbé is alkalmas a finomabb gourmet-örömök kiélvezésére. Bizonyára az is egyik magyarozója az ő sikereinek. Tehát én vagyok a barbár epikureus.

A borotvát Berlinben fiatal hóhérok kezelik. Mig otthon az elaltatásig lágyan bánnak a szakáltarlóval, itt apró pribékek az idegen állán tanulják a beretválásnak nevezett skalpozást. Szemem a spectrum minden szineiben hánytja a szikrát, s a véres operáció végeztével a kis kannibál vigyorogva hajlongott előttem, kérve, hogy ajál-

jam másoknak. Ó, csak nőne szakálad s lennék a borbélyod én!

A legjobb fürdőjüket kérdeztem. Ott van a »Hôtel de Rome« pinczéjében. A mennyezetén órák lejtenek hullámzó fürdői lepedőkben, s kecses nymphák pajzánkodnak egymással a tiszta forrásban. Ez persze mind csak festett malaszt. A palló meztelen és lucskos. Kád és szék között foszlott gyékénydarab úszik. A mázos falon évek mocska. A csap fölött egy ukáz, hogy fürdés után magam ereszem ki a használt vizet. Kezemben egy durva, hideg, rövid vászondarab, ebbe törülközzem. Aztán szétnéz az ember, hol is moshatná le magáról ezt a fürdőt.

Ha a rossz kávé a civilizáció jele: Berlin különb Londonnál, Párisnál; pedig már ott is meg-
rázkódtam attól a kegyetlen folyadéktól, melynek szerintük kávé a neve. A drága babszemet addig pörkölük a máglyán, míg finom lelke, az illó olaj, elrepül. A bécsi kávések a Daum régi hagyományait akarták ide átültetni. A meddig a Duna mentén fölfelé hatolt a török, ott mindenütt jó kávé szűrnek, s ebből a szempontból nem ártott volna meg Berlinnek egy kis janicsár invasio. A dunaparti igazhitű kavedzsik hasztalan prédikáltak a jó kávé a spreeparti pogányságnak

Mit nekik a jó, ha olyan kicsiben mérik! Csak sokat, ha hígat is! A »kis fekete« itt szerezsen óriás. Öblös theás csészében vesztegetik. Izre fanyar s élénken emlékeztet a makklisztre. Kranzlernél — ez az itteni Kugler — a csokoládé egy adagját amolyan kis leveses-tálban hozzák, s megfigyelem egy vékony anyókat, aki a sütemény puha belével tisztára mártogatta ki. Meg sem látszott rajta.

A »bécsi« kávéházak pazar fénnel vannak diszesítve. A folyton ki-beömlő közönség előtt öles kapus nyitogatja a nehéz üveg ajtót. A falakon figyelemreméltó művészi alkotások. Az epikur, elmés, kopasz Horácz mellett a fürtös ifju Virgil, amint borostyán-bokor árnyán ülve, szökenti finom distichonjait, míg szép római lányok a lombok mögül szerelmes kandisággal nézik a barna dalnokot — mindkettő a Werner ecsetéből. Hozzá járul ehhez a lapok s folyóiratok bősége. Ilyen szabásu kávéház egymásután keletkezik most. Egyik ráliczital a másikra s valamennyi a »bécsi« jelszóval győz. A Kaiserpassageban is van egy, melynek a gazdája magyar ember, s melynek comptoir-tronusán a barna Etelka kisasszony fogadja a berlini magyarság udvarlását. Ide is jár a legtöbb hazai ujság, amelyeknek

egyik része azt hangoztatja, hogy Tisza Kálmán az egy igaz Isten, míg a másika számon kéri tőle Magyarországot, mért adta el a németnek; a harmadik meg, hogy mért vágta be a zsidónál. De ezek a különféle színek a távolban mind rózsás derengésbe olvadnak s az itt rekedt magyar olyannak látja édes hazáját, amilyennek »kéne lennie«.

V.

Es most látni akarom Bismarckot, »den Ma-cher von's Janze«!

Azt a rengeteg férfit, akinek tanító-mestere a naprendszer. Ettől tudja, hogy a vonzás és eltasztás kétegy törvénye tartja sulyegyenben ezt a forgó világot.

A lehető legnagyobb példával mérem őt, akinek akaratával velejár az erő. Persze, hogy ha ez az oroszlan is nem volna becsukva az alkotmány vasketreczébe, sokat lerontana, aminek fennállása, az u. n. parlamentaristák felfogása szerint, üdvös. Hiszen ugy is kigörcbült és meglődult már annak egy-egy vesszeje az ő rettentő talpának rázásától.

Néhányan félreértik, sokan félnek tőle. De legtöbben tudják felőle, hogy agyának hideg eszével, szívében népe szerelmével szolgálja lelke örök eszményét: a nagy és független Németországot. Mert az államférfinak ideáljai vannak, s ebben különbözik a diplomatától s hasonlít a költőhöz.

Hatalma kifejtésében egyenetlen. Mint az essen-i óriási pőröly, olyan ő. Zuhantában szétlapít ropant vasakat, aztán egyet igazít magán, s szörnyű súlyával — óvatosan tördeli fel az alája került mogyoró-szemet.

Kezében ódon alabárrdal védelmezi az uj intézményt, s elmés szerkezetű gyorspuskával a régít. Aprókban állig begombolkozik s ravasz; nagyokban kitárja teljes valóját: őszinte, csaknem naiv. »Becsületesség a legjobb politika.« (Tán mert el nem hiszik.) Hizeleg, mert gyűlöl; kegyetlen, mert szeret. Rohamos, darabos, kiszámíthatatlan. Ha beszél: vajudó hegy. De nem egeret szül, hanem izzó szirteket, s utána felfakad — ha első haragját kiköhögte — sima és gazdag omlásban a szokatlan, eredeti ékesszólásnak tüzes folyama, mely perzsel és pusztít, hogy előkészítse a virulást. Egy-egy boszantó közbeszólásra fölszisszen fájdalomában s szinte összerántja a görcs, mint a hysterikát; s mikor az egyesült ellenzék a ház-

ban s a sajtóban a »breitseite« minden töltéseit reá szórja, ez neki: »wurscht«.

Nincs ez idétt Németországban akkora fantázia, amely el tudná képzelni azt a mély megvetést, amellyel Bismarck viseltetik a szónoklat művésze s az ujságírói ügyesség iránt. Ezek után azt hinné az ember felőle, hogy nincs benne semmi journalistai ér. Pedig amidőn, jóllehet zárt sisakkal, le-leszáll néha a napi sajtó porondjába: fényes bizonyosságát adja annak, hogy ő is eltévesztette hivatását — azt a bizonyos »eltévesztett existenciát«. És látva nagy munkáját, azt is hihetnök felőle, hogy ő benne, aki sziklákat görgöt egymás tetejébe, nincs meg a gyöngéd iránt való érzék. De megvan. Csak a »nagyszabásu« művektől fázik. A maga mosolygós egyszerűségében jobban élvezi Julius Stinde »Buchholz családját«, törül metszett rajzait, jóízú aprólékos-sággal, hizalmas terpeszkedéssel fűzött jeleneteit a berlini kispolgár házi körének, mint a követelő társadalmi és politikai irány-regényt. S irodalmi dolgokban bátran elfogadhatjuk az ő auctoritását. Mert kétségtelen, hogy kiváló író nevelhetett volna magából, ha véletlenül más mesterségre nem adja magát. Hiszen azok a levelek is, melyeket itt jártában Budáról, Irsáról s a vacsi

pusztáról írt haza nejének, a német próza leg-szebb lapjai közé tartozik. Valamint a beszédje, melyet a lengyel vitában hevenyészve mondott, elsőrendű szónoki remeklés. Tehát, ha »muszáj« — ő, a nyögvést beszélő — hatalmas rhetor; s ha van egy kis érkezése, ő — a vas ember — elbá-joló író.

A »nagy« zene iránt sincs fogékonysága. Wagne-
ner csodás hangfestményeivel szemben a fülére
szinvak. Sedan után megjelent nála a mester s
olyformán kezdett beszélgetni, mintha ők ketten
együtt váltották volna meg Németországot: a
kanczellár a politikában, a bayreuthi proféta meg
a zenében; hogy Bismarck voltakép az egység
Wagnere, míg maga úgy szólván a zene Bis-
marckja. Amire rettenetes Ottó akkorát nézett
a kis messiásra, hogy az hamarosan megfordult
a sarkán s azóta feléje sem nézett a »nagy
barbárnak«.

A mi Deák Ferenczünk sokkalta nagyobb em-
ber, s az ő drága emléke sokkalta melegebben
él az én szivemben, semhogy kitegyem a Bis-
marckkal való összehasonlítás veszedelmének.
Mégis néhány belső és külső vonás közössége
megütött. Avagy az az átható ítélet, a szeren-
csés szó, mely hosszú beszédeknel jobban vilá-

gitja meg a tárgyat; a válságban való antik nyíltság; a kisebb kérdések vitatásaiban hunyorgó ravaszság; az egyszerű szokások, s mindenek fölött a hűség, a szeretet, az ideál: nem-e rá valának Deák Ferenczre? Még abban is találkozik vele a mi öreg urunk, hogy ő sem szerette a »nehéz« könyveket s nagyobb mulatságát lelte a vidám regényekben. Meg, hogy a külsőről szóljak: ugyanaz a bajusznyi szemöldök, fejletlen orr, ugyanaz az erdős felsőajak, s előmlő arcz és test. Az összetévesztésig hasonlítana egy sűrű haju Bismarck Deákhhoz, vagy egy tar koponyájú Deák Bismarckhoz, amint ezt annak idején a »Borsszem Jankó«-ban be is bizonyította Jankó Jánosnak pompás képsorozata.

Egyszer, hogy müncheni hôtelembé haza térek, a lépcső elágazásának közepén a félhomályból egy óriási szobor világol felém, amely nagy meglepetésemre megmozdult. Közelebb érve, a pommeránus vértés ezred egy tisztjét ismerem föl az egyenruháról. Bismarck volt. Ekkor láttam legelőször. S hogy csörrenő lépéssel kilépett a kapun, sisakjára gazdagon ömlött rá a napfény s a roppant alakot az irradiatio még növelni látszott. Az a dicsőséges ragyogás meg is illette őt; akkor győzte le éppen a francziát. Egy nagy

nemzet fölött való diadalt, a csatatéren s a zöld asztal mellett egyaránt kivivott nagy sikert, vajmi vékonyan énekelték meg az ujnémet bárdok — míg a francziák a maguk fájdalmát bizony szebben zengték el, pingálták meg, vésték s faragták ki. Mert a szerencsétlenség termékenyítőbb.

Soká sétáltam föl-alá a kevély Wilhelmstrassén a Radzivil-palota előtt, mely a Bismarck lakása. Nyujtogattam is ki fejemet, nem-é láthatnám meg a herczeget. Az oda kirendelt schutzmann, kinek gyakorlott szeme legott kinézte belőlem az ártatlan turistát, fölvilágosított, hogy a kanczellár épp a napokban utazott el Schönhausenbe.

Még csak egy pillantást vetettem a palotába be- és onnan kifutó sodrony-szálakra. Ezek hozzák hát a földnek mind az öt részéből a »nyers anyagot«, melyet ez a férfit, titkos műhelyének kohójában megolvasztva, rejtelmes szövőszékén megnyüstözve, vagy még jobban összekuszálva, ereszt ismét világgá.

Benéztem a birodalmi tanácsba, melyben akkor nagy szélcsend uralkodott. Csak fél gőzerővel dolgoztak. Tán még ennyivel sem. Ha már maguk nincsenek jelen mind a nevezetes férfiak, legalább oda képzelem őket az üres helyekbe.

A ház baljának 89. számú székét kivéve — ott rengett a hageni Richter szálmagas alakja — a többi híres zsölye néptelen volt. A 33. az én kedves Traeger Albertem ülése. A nemes költő, kinek barátságával dicsekedhetem, a magyarázó színhez képest, a német szabadelvü párt tagja. Nem tudom, finom gúnyját, mellyel beszélgetéseit fűszerezi, bele viszi-e a vitába? Mert az ember hüvelyében néha két külön személy szorul együvé, akik semmi közösségben sincsenek egymással. Pompéry, kinek metsző élet a magán életben annyian éreztük (ha minket ért) s annyian élveztük (mihelyt másokat vágott meg vele) — Pompéry az ő szépirodalmi műveiben szinte a higságig volt lágy s politikai irataiban doctrinair. A legelmésebb ujságírója Bécsnek, Herzl: tollal a kezében ünnepies hangot váltott. Hát Gyulai Pál, az udvarias köszönő s jószívű ember: mekkora szíjakat hasogat a boldogtalan autorok bőréből! Minden esetre érdekelt volna tapasztalnom: Traeger előadásának bája erővé tömörül-e a szónoklatban, könnyű ironiája sarcasmussá keseredik-é? De amiről így is tisztában vagyok: lel-kének egész hevével a szabadság szolgálatában áll, egész a schilleri idealismusig, melynek szárnyain az impracticus aetherben csapong. A 299

306. és 371. számokat, egymás mögött a vörös Bebel, Liebknecht és Hasenclever foglalják el. Egyig a legkegyetlenebb social-demokraták. Lejebb, a sujtolva harsogó Richterhez közel, látom dr. Bambergernek, a »Goldwährung apjának« őszbe csavarodott fejét. Bunsen és Siemens, akik a »fölvilágosításért« annyit cselekedtek, két táborban harcolnak. A 4. pad Virchowé, a 7. padot dr. Windthorst foglalja el. Amaz jelen volt, s én őszinte csodálattal néztem e férfiut, ki Rokitanskyval sok ezer ember holttestében kereste és fődözte fel a halál okait, hogy belőlük az életet és törvényeit fejtse ki. Windthorst, tudvalevőkép a welf királyfinak, a trónja vesztett Cumberland herczegnek kardhordozója, a megdöntött hannoverai trónus megmaradt oszlopa. Kicsi ez az oszlop, de erős. E gyülekezetben ő a kitagadott uralkodóháznak ékes szószólója, e parliament egyik kitünősége s Bismarcknak legintimusabb ellenfele. Sőt, azt mondják, kegyeltje a császárnak is, nem annyira talentuma, mint inkább amiatt, hogy Meppen képviselője a legitimség mellett harczol. Nehéz válság is birta rá a német császárt, hogy aláírja azt a végzetes oklevelet, amely a szavójai házzal egyenlően legősibb uralkodó családot fosztotta meg a rászármazott koronától. Mert alapjá-

ban ma is tövis az agg uralkodó szívében, hogy, bármiként okolják is meg a császármetszést, mégis csak forradalmi eszközökkel úzték el György királyt és családját. Egyébkint a vas kancellár épp oly szívesen ülteti a trónusba, mint amily könnyű szerrel emeli le onnan a »königstudirt« urakat. Mig Windthorst fején a szent atya áldása nyugszik, Bismarck mellén a Megváltó-rend csillog. Ez idő szerint ez a »helyzet signaturája«.

Szemben egymással két Stöcker ül: a nemzeti szabadelvű töredékhez tartozó rothenburgi, s a német-conservatív siegeni, a nagy antisemita, aki a szeretet palástjába takarózva hirdeti a gyűlöléget, s bár aránytalanul nagyobb tehetséggel mint osztrák és magyarhoni majmolói, de teljesen meghanyatlott erővel. Vallani — ezt mondják a pad alatt — szabad; hirdetni tilalmas.

Jobbra sorakoznak a dupla nevű junkerek, a disztelen hangzású Sauken-Tarputschen, Saurma-Jeltsch, Bockum-Dolfs s a többiek nevére emlékeztető Unruhe-Bomst urak. A szövetségi tanács jobboldali padjának sarok-ülése a kancellaré, és, csak a Kleist-Schwerin gróf székétől elválasztva, szemközt vele Moltke. A szabad félkörben, többek csoportjából, kimagaslik Bismarck Herbert,

az öregnek a fia. Mig a tömpe orru, kopasz és kövér Bill (Vilmos) szakasztott mása az apjának, Herbert az ő karcsu természetével s barna hajának hullámzó sűrűjével egészen elüt hercegi nemzójétől. Ugy látszik, az édes anyjáié inkább. Az elnöki emelvény fölött nem a birodalmi zászló van feltűzve, hanem a new-orleansi némettség ajándék-lobogója, mellyel az, nem tudom mi okból és alkalomból, kedveskedett a német parlamentnek 1867-ben.

A magyarázó tábla szerint csak egy párt van a birodalmi tanácsban: a német-szabadelvű. A többi kilencz csak fractio, csoport vagy párton kívül álló. A ház jobbján a lengyelek, balján az elzász-lotharingok; amazok üldözött, ezek becézett fiai a birodalomnak. Emitt MM. Antoine, Jaunez, Germain, Cablé; amott a merő »sky«: Kossielsky, Magdzinsky, Mycielsky, Skorzevsky, Liskovsky stb. Egyazon cél elérése végett két irányban dolgozik Bismarck: a kényeztetéssel s a kérlelhetlenséggel. Vajjon melyik válik be jobban?

Tárgyalás alatt az aszbeszt-árak megvámoltatása volt. A közép egyik tagja, épp oly tanulságos mint nemes módon, tiltakozott ellene, hogy az aszbeszt-kezyút is fényüzési cikknek jelentse

ki a minister ur. Ilyen keztyű nem színházba, hangversenybe, bálba, hanem igenis arra való, hogy vele az érczolvasztó pestek, üstök és convertorok körül a perzselő hévtől védje meg a munkás kezét. Kellemes előadásának folyamán a szónok arról a kevésbé ismeretes adatról is megemlékezett, hogy Nagy Károly császár lakomáin az asztali abrosz aszbeszt volt, s hogy tisztítás végett nem az udvari mosónéknak adták oda, hanem beledobták a kandalló tüzébe. A képviselő ur aztán több ilyen aszbeszt-árut tett le a ház asztalára s a jobb oldal keskeny szabásu tagjai közül néhányan finom ujjaikat belebujtatták az öblös munkás-keztyűbe, s meggyőződtek róla, hogy csakugyan nem alkalmas az udvari soiréera.

VI.

Abécsi kávéházon kívül hódít a müncheni sörház, a spanyol bodega, a görög oinosztanya s a magyar bormérés. Berlinnek autochton söre, a »kühle Blonde«, tartalomra híg ital melyet két kézre fogott, szinte vödörnyi pohárból itta és issza még most is, aki berlini volt semmiért sem akarja feláldozni. De a Hof,

a Spaten-, Augustiner-, Pschorr- és Kapuziner-Bräu nem egy erős meggyőződést vett le már a lábáról. E sörnemek »süffig« volta ellenállhatatlan. Nagyon itatják magukat. E tekintetben igazán kozmopolita színt váltott már a német birodalmi székváros. Részrehajlás nélkül szürcsöli a különféle borokat is, és annál bővebben, mentől kevesebbet szűr maga. S kimondhatom, hogy — ha csak termelő gazdának nem vagyok a vendége — otthon valamivel kisebb áron ugyan, de sokkalta gyöngébb egriben vagy somlyaiban van részem.

Az országos minta-pincze, melynek terményeit földmivelési miniszteriumunk ellenőrzése mellett mérik itt, hamarosan helyreállította a magyar bornak már-már veszendőbe indult hitelét a külföldön, aminek üdvös eredménye az is, hogy a magánvállalkozás, sarkaltatva a versengéstől, tiszta áruval jelen meg a piacon. »*Zum András*« nevezkedik egy magyar kocsmá itt a Französische Strassén, ahová nemcsak hazánkfiak, hanem a berliniek is szívesen eljárnak egy jó »droppen« kedviért. Legtöbben azt hiszik, hogy ez a név Andrásynak valami kényelmi megrövidítése, s azért választották, mert ennek az államférfinak

itt is nagy a népszerűsége. Hogy is ne, mikor Bismarck a barátja!

A kenyér, melynek izes volta nálunk annyi fölösleges pohot nevel, itt nem igen fogy, mert nem is igen kelleti magát. A rossz kenyér, úgy látszik szintén egyik ismertető jele a civilizációnak. Tán szándékosan nem fordítanak rá gondot. A bécsi sütők letelepedése óta javult ugyan a párisi kenyér, de a bécsi és magyar mögött — ízre csak s nem tápláló értékre — messze marad el. A dextrintartalmú kenyérhéjra helyezik ott a súlyt, amiért is hosszú rudakban sütik, hogy mentül kevesebb legyen a béle. Valószínű, hogy a váczi vagy szoboszlai gyürkés czipó, egyáltalán a magyar házi sütésnek dió-íze — ha közelebb érnék — szintén kenyérevökké nevelné őket. A Miatyánk-megszentelte mindennapi kenyérnek sehol sincsen az a szószerinti jelentősége, mint Magyarországon. Szántóvető nép a török, főleg az egyiptomi, mely a tisztabuzát háromszor aratja egy esztendőben — s még is keletlen, lapos a kenyerere, sajttalan és kesernyés. A lisztből alkotott remeklések: a foszló kalács, az omlatag rétes, a porhanyó irós, a dudoros fánk, mely mentül üresebb, annál tökéletesebb; a művészi sütemény, melynek iskoláját a bécsi gazdasszony alapította meg, s továbbá

a könnyű zsemlye, a ropogós szarvas: mind ezeket hasztalan keresnők túl a határokon. Azzal, amit Stockholmban láttam kenyérül enni, azzal a »knäkebrod« nevű sütettel, hadi hajókat lehetne vértetni. Bécsi iparosok tettek is kísérletet, hogy megtanítsák a svédeket arra: mi is az a »császárzsemlye«? S hogy két évig sütötték, azon veték észre magukat, hogy szárított, fakó gombócokat árultak ők is, mint az ottani sütő mind. A berlini sem erős lisztfogyasztó, s Kranzler, aki bécsi hagyományaival jelent meg ott, hogy kivezesse a burkust a sulyos »zwetschenmuskuchen« s hasonló pogány tésztások vadonából, a nemes kuglóf, az olvatag torta, a »striczli« s a »puszerl« virányaiba: csakhamar pogánnyá lett maga is. Czukrász-kisasszonyai pasewalki s wollgasti kiszolgált pommeránus, öles vasanémetek, akik bárddal hasogatják roppant porciókra a käse- és mus-kuchent, mint vágták kardjaikkal Gravelottenál a francia-chasseuröket.

A Kranzler-sarok topografikus tekintetben is hasonlít a Tortoni-sarokhoz Párisban. Itt a hársak alatt elnyúló széles, mozgalmas utczaszer — amott platánok alatt a pezsgő boulevard. Amott a »tout Paris«, s emitt a »tout Berlin« ül azon a keskeny

dobogón, és nézelődik s vitatkozik, megbeszél s megszól.

A Rauch »Frigyes-monumentuma« nagy díszére szolgál e téres útnak. Ehhez hasonlót szeretnék én az Octogonon, csakhogy a talapzat hegyében Hunyady Mátyást, s körül az oldalokon az ő vitézeit és tudósait.

A nyugodt szemlélődés még berlini szivar mellett is jól esik. Hogy elsőben megint a nő vonja magára figyelmemet, nagyon természetes. Igaza van a sógornak: akad itt szép nő barnában is. De ez amolyan fekete szőlő, a fehérnek az ízével. Nem az a barnaság, mely itthon gyujtogat szemének mélységes tüzével, megigéz selymes pilláinak legyező-játékával, az arcbőr olajszin bársonyával, taglejtésének gyöngén hullámzó vonal-zenéjével. A berlini nő szőke, ha barna is; szeme, ha fekete is, de nem sötét. Temperamentuma erősebb nevelésnek, hogy úgy mondjam: a házi fegyelemnek biztos kőpartjai közt folyik, szelidebb habjátékkal, de mélyebb mederben, melyet nyugodt ömléséből kivételesen lódithat ki a korbácsoló szenvedély. A nagy városban idők jártával elmosódik a faji jelleg; a vér sajátságait, az éghajlat befolyását a szokás eggyé keveri, de az általánosító folyamat még sem oly gyöke-

res, aminőnek látszik. A lencse alatt alapszineire bomlik a fehér — s vizsgáló szemem így érezte ki ez összezsapódó sűrűségben is a szőke typust.

Divat itten a fiúcskát egyenruhába bujztatni. Fura nézni a babszemjankó gárdistát, lyüki vadászt, törpe sorkatonát és tarsolyos huszárkát. Ha elgondolom, hogy mindnyája öles, szálfá emberré fog megtagosodni, szinte sajnálom. »*Quel dommage, que ça grandit!*«

Az urak nem igen hordják a czilindert, legalább az utczán nem. Nyilván takarékoságból, mert sokat köszöntgetnek és alaposan.

Fényes fogatokban sem igen gyönyörködtem. A nagy urak is gyalognak Berlinben.

Az egyszerű szabásu hintó zajfogó gummitalpon görög itt; benne többnyire sötét öltözetű hölgy, vagy szürke köpönyeges tiszt, vagy jóljárt börziáner. A lova szép szabásu, jobbára fekete muszka ügető, ritkábban *carrossier*. A közjárműveket a berlini élcz »*Droschke erster und zweiter Jüte*« szerint osztályozza. Bús kocsikázás esik bennük nagyon. Míg nálunk egy kis permeteg alatt mind elkapkodják a hány fiákeres vagy komfortábel csak állja a sarkokat: itt eső idején hosszú sorban ragyog a sok *droschke* (az orosz *troika* szóból) míg a közönség ernyő alatt sétál;

sétál mondom és nem rohan. Ugyanezt tapasztaltam Párisban, Londonban. Szörnyen félünk mi itthon a gyaloglástól és a víztől. S mentül kevesebb a dolgunk, annál »sebesebb a gyorshajtás«, András bácsi bármennyire tiltakozzék ellene m. k. tekintélle egész súlyával.

E részt Bécs neveltjei vagyunk. Ott és Budapesten meghíúsulna minden kísérlet, egyenruhába szorítani a fiakerest, taksának rabigájába görnyeszteni az ő vastag nyakát s meglankasztani az ő tempóját. Vakmerőségénél csak ügyessége nagyobb. Mily bibliai együgyűség ellenben a berlini droschke-kocsisban! Sohasem hívogatja az a »vendéget«, s hűségesebben fogja ki járandóságát az ezüst pénzből, a nikliket egyig visszaszolgáltatva. »Tartsa meg barátom, de aztán zavarja meg egy kicsit azt a vén keselyt!« »Hej, uram, ha lehetne!« Már most nem tudom: az élemedett lovára, vagy a szigorú rendeletre vonatkozott-e sohajtása. Mert emberemlékezet óta nem tapostak le senkit Berlinnek utczáin. A fogadóm kapusa beszéli, hogy a rendőrségi muzeumban egy ádáz kocsis a legnagyobb gonosztevők arcképei között foglal helyet. Mert ha valahol, itt van »rönd«. Az itteni András nem dicsekedik ugyan a tapéntattal párosult eréllal, mint a

budapesti; sem nem olyan gemüthlich, mint a bécsi; sem nem olyan gyűlölt, mint a párisi sergot; sem nem oly népszerű, mint a londoni Bobby. Őrpontján katonásan áll, nyugodt udvariassággal felel, fölösleges szót nem ejt; csak int s ujja legyintésére megmered a hullámzó tömeg. Drill.

Ah, megint vártára vonul az őrség, lapos dobnak pörgése s a keresztsíp füttyje mellett. Megint bámulom azt a tornászi bravúrt, mellyel a »schwungbein« derékszögben lódul fel a »standbein«-tól. Nehány czerevizes burs megáll s szakértőn vizsgálja a parádés lépést. Igazi csillagrúgó lépések. A fiúk arczán a mensur metszései apró piros (uj) és fehér (régi) csikokban hirdetik a diákos vitézséget. Nevettek fölötte sokat és sokáig angol és francia élczlapok, mulatságos rajzokban ki is figurázták ez óvatos párbajok párnás maskaradéját; valamint gunyolták a telhetetlen éneklésöket is. És ime: a spicherni magaslatok ostroma alatt hősiséggé nemesült az olcsó vitézkedés, a szüntelen gajdolások parolája bevált: »Lied wird That, früh oder spat«. Már csak különb legényeket nevel a mensurok padja. mint a báli duellum.

Husvét körül volt. A német gyermekmese szerint a piros és kék tojást nem a tyúk, hanem a kis nyúl tojja. A boltok ablakaiban ott is látni cukorban, játékban, rajzban s fényüzési cikkekben a tojás-rakás felett guggoló nyulacskát. Némelyik az odaadó türelemmel és nyugalommal járó művelet alatt megpörgeti a dobot, vagy ültő helyéből felszökve szolgál, mint a kis kutya; ami szintén tagadása ugyan a zoológiának, de tréfának szeretetreméltó. Hosszan el tudok ácsorogni a kirakatok előtt, s kellemes hullámszóba ejti képzelődésemet a szükséges, hasznos, szeszélyes és fölösleges tárgyak e tarkasága, s kivált a reklám élce, mely vagy szertelen kicsinyítéssel, vagy aránytalan nagyítással rántja magára figyelmünket: egy baba-hölgy intérierjében az inczincz fehérneművel módosan telerakott szekrényke épp úgy, mint a paizs nagyságu vastoll, vagy a dárdányi czeruza. Ezt az utóbbit a nagyhírű Fabernál jutott megbámulnom, kinek német renaissanceban épült sarokházán a felmagasló torony víg élelmességgel példázza a jó hegyesre megfaragott plajbászt. Itt árulják a pálcza-hosszúságú Bismarck-czeruzát is, melynek egy szálával, ha jól tudom, a kancellár megajándékozta Jókait, midőn ez nála járt.

Andalgásaimban a folyó partjára érek. Igazi rabszolga-munkát folytatnak rajta: hajót húznak. Azaz mégsem: ezt meg nem tűri a humanizmus; de tolják a hajót, ámbátor, az én véges elmém s erkölcsi érzésem egyazon keserves munkát látja e boldogtalan napszámban. Nálunk a hajózás e neme tilalmas. Valami vérlázító is van abban, mikor hámba fogott embert látunk fölfelé húzni dereglyét, ladikot. Még a lovat is jobban megsajnáljuk, midőn hajó elibe fogják, jóllehet a szegény párának mindegy: terhes szekérbe vagy terhes hajóba görbül-é bele a gerince. Ezen a keskeny folyón nem pezseg, tüssköl a gőzös; meg nem bírná a hátán, s bele sem térne a szűk mederbe. A derűre-borura gründoló Berlinben hogy nem akadt még vállalkozó részvényes társaság a »Spree folyónak vízzel való ellátására«! Jártomban eljutottam a kisebbik folyónak is a szélére; de nem írok róla, mert a tisztességbe ütközőnek tartják, jó társaságban említeni a Panke nevét.

Beborult. Metsző hideg, vékony eső lajhál. Beülök egy díszes kávéházba — az idegenek e nyájas asyllumába — s jobb híjján forgatom a roppant czimtárt, a milliomos lakosság névsorát. Minden könyv tanulságos és mulatságos, csak

tudni kell olvasni benne. Ráfordítok az elejére. Ami nincs meg még az örök enyészetben, a temetőbeli fejfák s kőkeresztek között sem: az igazi egyenlőség diadalokat ül ebben a vaskos kötetben — az »Adasz Jiszroel« zsidó-egylet után következik kérlelhetetlen betűrendben az »Adjutant des Kaisers«. De hát persze: még ennél az ölbeli compendiumnál is vastagabb könyveket írtak már halomra a democratiáról, anélkül, hogy az élet gyakorlata igazra váltotta volna. Az »Adasz Jiszroel« ott van valahol az Oranienburgerstrassénak egy mellék-utcájában, a hajdani ghettóban — míg az »Adjutant des Kaisers« a császári palotában lakik.

Aztán régi szokásomhoz hiven, itt is kutatom a magyar nyomokat: Bárkány, Csepcsányi, Erdősy, Kiss — mind a hány: német művész. A három első ezenfölül még szép nő is. A zengő, képző és alakító művészetben bő részt vett ki tőlünk a külföld: Liszt, Munkácsy, Stefen Heller, Sonenthal, Horowitz, Liezen-Mayer, Vágner Sándor, Joachim, Benczúr, Goldmarck, mind messzehangzó szép nevek. Az igaz, hogy Liszt a mienk most már — de meddig? A mienk Benczúr is — de mióta? Két jeles költőjét is tőlünk kapta Németország: Lenaut és Beck Károlyt. Elfelejtettem

megemlíteni, hogy a zempléni Klein — egy jó magyar fiú — ez idő szerint a német állam költségén faragja ki az utolsó hadjárat legkiválóbb mozzanatait csoportokban s hosszú relief-szalagokban. S ki gondolná, hogy még csak röviddel ezelőtt a »stramme Ordnung« metropolisában magyar eredetű ember volt a főkapitány? Ez t. i. Máday úr. Mert Máday az, bármennyire Madájnak ejtik is. Ugy tudom, hogy ő excellentiája egy hajdánában itt szorult jó debreczeni kálvinistának az unokája, aki megalapítója annak a röndnek, amelynek sehol sem muszáj úgy lönnyi, mint Berlinben.

A »K« betűben egy név arra emlékeztet, hogy női szépségben is tetemes a kivitelünk. Ragyogó kis lány volt. Álltam gyermekjátékai felett, s hallgattam bájoló csacsogását egy falusi kert falának a tövében. S hogy megnőtt, az édes anyja »tantikává« lett, s férjekhez adta leányát. Voltaképpen ketten voltak. Az egyik rám ismert a »Hársak« alatt, s bársonyos nagy szemét egy őzike ijedt bámulatával szegezte rám. Őz volt a tekintete, őz volt a termete — mivel hogy amolyan »biche« ő maga is; egy nagy úr markából eszi a gyöngyszemű arany abrakot. A nénje, aki egy hitvány kis divatbetet ránczigált maga után piros selyem pórázon,

bátran nézett rám — ne vétsek e szó nemes értelme ellen — s oda nevetett a hugához. Aztán azt az ideges dögöcskét felkapva, a mögöttük lépést haladó hintóba szálltak. A gummi talpu kereken zajtalanul gurult tova a mély járatú brougham, melynek metszett ablakából még egyszer villant felém az a sötét, lágy nézésű szempár. »Wenn ich dich so fahren seh', thut es mir im Herzen weh.«

Még folyton szital a ködös eső. Turom a lapokat. Szokásom szerint hátulról forgatom őket előre. A hirdetések egy része rímekben pörög. Amilyen rossz versek, bátran állhatnak az első oldalon. A költészet gyakorlati alkalmazása régi ipar itt. Midőn először fordultam meg Berlinben, a Litfasz-oszlopon egy poéta hirdette magát az esküvőt megelőző polterabend, név- és születésnap, temetés, körösztlés, s hasonló alkalmak ünneplésére szolgáló versemények szerkesztésére achrostikonban, sapphicus formában, tetszés szerint. A hirdetés alatt keretbe foglalva üveg alatt, mint a szépírás-tanítók szokták, mutatóba néhány vers ily főczím alatt: »Proben meines Talentes«. Kezembe kapva egy stralsundi lapot, a következő ajánlást találom benne, melyet szó szerint igtatok ide: »Da ich meine Wohnung von

Marienstrasse 17. nach der Frankenvorstadt, Greifswalder Chaussée 25. verlegt habe und meine Handarbeiten, Atlas-, Seiden- und Perlenstickerei, sowie *Dichten* fortsetze, z. B. Polterabend-, Silber- und Gold-Hochzeitslieder vom traurigsten b. z. fröhlichsten herstelle, auf Verlangen auch talentvoll einübe, bitte ich die geehrten Herrschaften, mich mit ihrer Arbeit z. beehren.«
Nyúzna meg Apolló!

Legzajosabb költők a szabók, akik a négy évszakot kifogyhatatlan változatokban hozzák kapcsolatba ruháikkal. A vargák poézise nem birt fölmelegíteni. A vastag csizmatalpat a musta nem üti szökellő daktylusokban. A suszteri vér sűrűbb és feketébb.

Nini! . . . magyar paprikát is hirdet egy szögedi vállalkozó, s »Én Csillag Anna« kisasszony is, magasra tartva az ő rejtelmes virág-bokrétáját s mélyre lebocsátva az ő hajsátorát, itt ékesíti a columnákat. És tarkál a sok *y*-os magyar név az itteni orfeum, a »Concordia« programján, még pedig, amint később meggyőződtem, nem nagy dicsőségére Árpád nemzetének.

S előbbre fordítva a lapokat, megismerkedem a berlini sajtóval.

Sedan óta ez is nagyobbodott, bizakodóbbra vált s csacsogóbb lett. Némely közlönye komolyabb, sőt független is, de jelentősége inkább helyhez kötött; nem hat ki a birodalomra, nem fejt ki u. n. »actiót«. A német közvélemény sulya a Berlinen kívül eső lapokban van. Még a kancellár tekintélye sem bírta a »Nd. Allg. Zeitungot« a »Kölnische« fölé emelni, míg pénzügyi dolgokban a frankfurti, kereskedelmiekben a hamburgi sajtó vezet. Még a berlini szépirodalmi s képes lapok is meddő harcot folytatnak Lipcse, Stuttgart és München ellen. S mindez annál nevezetesebb, mert itt van messzevilágító tűzpontja a birodalom politikai életének; abban a Berlinben, amely deposedálta a pénzügyi metropolist ott a Majna partján. Az új Bleichröder, megsegítve az uralkodóház s a kancellár kedvezésétől, keserű órákat szerez a régi Rothschildnak, aki megdönthetetlen ugyan az ő nehéz millióinak sánczai mögött, de duzzogva nézi annak a másíknak gyors és nagy sikereit. Mint Napoléon új arisztokracziát, Bismarck új milliomosokat teremt, akik az ő pénzpolitikájának a hivei. Hogy onnan szerezze a milliókat, ahol találja: kellett hozzávaló millionáriusokról is gondoskodnia.

A birodalomból mindent magához rántott Berlin: politikát, pénzügyet, erőt és fényt. Csak a bájt, a művészeket s költőket nem bírta magába vonzani, akik szanaszerte a Neckar s Izár, a Rajna és Duna partján éneklik édes dalaikat és festik sugárzó képeiket.

Az újságcsinálás mestersége itt nem áll a virtuozitásnak azon a fokán, mint Bécsben. A vezércikk tömör prózája; a tárcza, mely tartalmaságra néha Lessingig ér fel s heineilag csillámlik; az a gondos szerkesztés, melyben a legcsekélyebb napi újdonság is részesül; az anyag bősége, a közlés gyorsasága, a szolgálatnak szinte katonásan szabatos volta, magas fokot jelöl ki a bécsi sajtó számára. Előfordul, hogy sok olyast tud amit elhallgat; s még többet mond el, mint amennyit — vagy máskép, mint ahogyan tudja; művészileg sejtet; nem oda üt, ahová néz; firtat, gyanúsít, mint bármely magán személy, aki a pillanat szüksége, az új benyomás alatt áll. De sohasem követne el oly izléstelenséget, mint amilyenbe többed magammal ütköztem egy itteni napi lapban, mely abból az alkalomból, hogy Bismarckot az ő tisztelőinek tehetős része épp oly angolos gyakorlatisággal, mint finom érzéssel az idegen kéztől visszaváltott schönhauseni

ősi birtokkal ajándékozta meg: apróra kiszámítja, mekkora évi jövedelmet élvez a kancellár az ő különféle hivatalaiból, gyáraiból és földeiből. Innen és onnan ennyit; betudvailletéket s adót: marad ennyi; törlesztés, beruházás, esetleges károk: ennyi; summa summarum: 136,241 márka 19 fillér. Hiszen persze, hogy a kiváló ember mindenütt a világon üvegházban lakik; élete minden percze, mozzanata, érdekes előttünk; de a nagy népszerűségnek mégis keserű ára az, ha túrnie kell, hogy a szájába nézzenek, mit, mikor és mennyit eszik.

Humor kevés van a berlini humoros lapokban, de elmésség annál több. Valamennyinek példát mutatott a Dohm és Kalisch hajdan híres lapja, a »Kladderadatsch«. Milyen volt ennek előtte a berlini élcz, nem tudom; a mostani a »Kladderadatsch« nevelése: metsző, igazi lengyel-zsidós, agyafurt elmésség, melynél vérengzőbbet nem ismerek. A berlini tréfának alapja a rikkanó gúny s nem az a kaczagó, melyet a bécsi és müncheni »g'spass« művel; az az »urplunzendumme g'spass«, mely hasat renget és könyvet fakaszt. Az erős ítélet tövisei közt s a negatio ridegeiben nem terem meg az a hizodalmas vigság, a gemüthlichkeit, mely a déli németnek boldog kiváltsága.

A megcsiklándozott fantázia mulat, a megbökött kritika harap.

Az itteni élczlapok művészi kiállítása messze marad el nem csak Bécs, de Budapest mögött is. Megfordított sorban is mondhattam volna: nemcsak Budapest de Bécs mögött is; mert a bécsi élczlapok újabb nemzedéke innen tőlünk vette az impulsust. Kakas Márton nemzette a »Kikeriki«-t. (Nagyra van-é vele Jókai, nem tudom.) A »Borszem Jankó« példájára keletkezett és alakult meg a többi. Első látszatra feltűnő, hogy a bécsi napi sajtónak sorhada mellett milyen silány az élczlapok huszársága. De nem rajta mulik. A mostani kormány, mely nagyon fájós természetű a betű iránt, a rajzolt bírálatot még kevésbé tűrheti. Paragrafusokból fonott bilincsekbe veri legott a figurázó képet a vele járó szöveggel együtt. Innen van, hogy az az ezer és egy bécsi humorisztikus lap a színházra veti a főszulyt s terének másik felét a cocottenak szánja; közben egy-egy politikai sziporka pislákol nagy óvatosan, a m. t. államügyész úr észre ne vegye.

Hanem ezek nem berlini dolgok.

A délnémet szólamhoz szokott magyar fül nehezen érti meg a berlini dialektust, míg az ő francia beszédjével megbirkózunk. Nem nehéz

kitalálni, a »*bong amüsemang*« mit jelent. De hogy a fürdője »*Batt*« s a napja »*Takk*« — hogy »*ührjend*« és »*wührklich*« s »*irgend*« és »*wirklich*« egyenértékű még a szinpadon is: az ilyen phoneticus eltérések megnehezítik az idegennek sorsát.

Az itteni Monoklesek és fiatal hadnagyok még külön erőszakot követnek el a német nyelven: francziásan ejtik, vagy legalább a súlyt nem az illető szótagra helyezik. Előkelőnek tartják p. úgy inteni maguk mellé a pinczért, hogy »*kellnär!*« S nem is Kranzler az ő kedves találkozó helyük, hanem »*Kranzlär*«. Mindenesetre jellemző ez a párisi »*pli*« a berlini nyelvben — Sedang utang.

Nagyon épültem a zoologikus kert pompáján s gazdagságán. (Össze nem tévesztendő az »állatkerttel«, mely ősi bükkösbe vágott pompás fasorokból áll.) A bájoló izléssel alkotott siámi házban a walesi herczeg roppant ajándék-elefántjai mulattatják apró tréfákkal a n. é. közönséget. Amodább hatalmas oroszánok ásítanak. A legsörényesebb legénnyel fiatal festők ülnek szemben — szintén sörényesek — s elől és oldalt rajzolják a fenséges állatot. Így láttam egyszer Liszt Ferenczet. Egy emelvényen ült s köröskörül szenvedelmes művészhölgyek festették a fehér sörényű zongora-

oroszlánt, aki időrül-időre a mellére ejtette le bóbiskolva az ő jupiteri fejét, míg éber perczeiben fájdalmasan nézett rám. Szent-Sebestyénnek tűnt föl előttem az olimpusi öreg, s mellében s tagjain ott láttam rengeni az ecset-nyilakat.

Megnéztem a tengeri oroszlánt is. Éllel ült felém. Tömpe orra alatt messze előre hajlott ki nagy bajúsza. Seregek Ura! . . . . hiszen ez tökéletes Bismarck-profil!

Vagy hogy az én elfogódott szemem Bismarckot lát itt mindenütt?

— 1890. —

Lipcsétől Berlinig.

— 1871. —

KÖLTŐI gyermekorvos az ő verseinek egy kötetével elköszönt tőlünk a váróteremben. S míg társam a gyűjtemény lapjait, én addig a hirneves szász kávéét kavargattam. Nem tudom, melyikünk akadt e foglalkozása közben higabb folyadékra. Egy légy bele esett a kávémba. Megszántam a szerencsétlent s kihalásztam. Még a légynek sem kívántam, hogy ilyen hitvány italba fuljon bele.

Utamba egyetlen említésre méltó állomás csak a bitterfeldi, melynek a virslije nyáron is jó.

Szerencsémre bankárral utaztam, aki egy percz alatt a legpiczibb töredékig tudta az érték-különbségeket kiszámítani, ami nem csekély föltünést sőt megütközést okozott a különféle fogadókban és boltokban, melyekben megfordultunk. Mind-ekkoráig utazásaim kellemét nagy mértékben keseríté a pénztudományban való járatlanságom. Mert mihelyt átléptem az osztrák érték határait: a garasok, fillérek, tallérok, bajor forintok és lencsényi ezüst krajczarkák, rappenek s szent

Financia tudja még mi minden pénznemek, ingaták meg a különféle államok értékei körül való amugy is gyöngye ismereteimet. Esőbül csurgó alá kerültem, midőn harmadéve elég könnyelmű valék Hamburgban néhány napot tölteni. Ott a szász, hannoverai, nassau, porosz, bajor, meiningeni, württembergai, weimari, oldenburgi, góthai s egyéb pénznemek és nemeccskék hegyébe ráült fölöslegül még a »mark« is, melynek kettős volta, bank- és ezüst-mark, csöndes tébolyba ejtették máris kábuló agyamat. Szelid megadással tartottam oda egy csomó bankót s apró pénzt: válogasson belőle az emberséges kereskedő, amennyi szemének szájának tetszik, markolássza ki tenyeremből tartozásomat — csak azt ne követelje tőlem, hogy elkábító differenciális számításaira figyeljek. Merő gazdálkodásból azon a pénzen, mellyel ártatlanságomat megadóztatták, egy egész zsidó fiút vihettem volna magammal, hogy ő vesse ki a különbözeteket s a mellett még podgyászomat is ő csomózza: a, ami szintén egyik nagy gyönyörűsége az utazásnak.

A podgyászról azonban néhány év óta leszoktam. Egy ing, egy plaid s a rajtamvaló, tökéletesen elégnek bizonyult. A douanenak, mely kérlelhetlenül túrja föl, amit szuszogva gyömö-

szöltem a ládádba, fittyet hányhatok. Ezt is persze veszteségek árán tanultam meg; miért is volnék magyar ember, ha nem a káromon okulnék? Brüsszel legelőbbkelő fogadójában, a »hôtel Bellvue«-ben, egy szál ing mosásaért egy frankot fizettem egykor. Ez sok, gondolám; de megfizettem, mert külön mosónét csak nem hajhászhattam. Ünneplöm, megnyomorítva a sok ráncztól, nem felelhetett meg. Meggyüremlett frakkban, fodros pantallérban s ilyen kajla kalappal, melynek rugói átdöfték a kazsmirt, csak nem jelenhetek meg madame Guymard estélyén. Töprengéseim között a Galeries St. Hubertbe értem. Ottan valamely kirakat vastag üvegje mögül nagy 90-es feketéllett felém vakító fehérségű ingnek tükörsimára vásalt pánczéljáról. Persze, hogy nem volt gyolcs; hanem azt ki kérdezi s ki veszi észre? Marie Antoinette nyakában az üveg is gyémánt volt s a mademoiselle Thibault keblén csillogó rivièret senki sem tartotta valódinak. Te rajtad gyolcs a pamut! biztatám magam s megvettem 90 centimért a »chemise d'occasion«-t, míg az én becsületes vászon ingem mosásáért egy frankot kellett fizetnem. S mivel hat frankért attachénak öltözteti az embert bármely »marchand tailleur«: látogatási öltözetemet visszatuszkoltam

a zsák fenekére, s madame Guymard estélyén nagykövetnek tartott volna a társaság, ha monsieur Verhoeven, a szabó, szórakozottságában ki nem felejtí a rendjeleket kölcsön-frakkom gomblyukából.

Azóta nem hurczolok málhát s távolról ugy hasonlítok egy Amerikába utazó pénztárnokhoz, mint egy gründer a másik rablóhoz. S így, kevés málhával, értékkülönbözeti nyavalya nélkül, zuhogó esőben értem Berlinnek anhalti pálya-udvarába, mely oly czélszerűen van építve, hogy az egész vagon-sor a földél alól kiszorul s kifeszített ernyő alatt, sötétben, vágányokon, parton és mélyedésen át, csorgó felebarátok közé ékelve botorkáltunk a csarnokba, mely gőzölgött az ázott öltönyöktől s párolgott a sok szitkozódástól, melybe elkeseredésünkben ketten magyarok ékes honi szóvirágokat fűztünk, nyaka közé teremtvén azokat az egész kulturnácziónak, mely ugyancsak teleszedné a száját, ha ilyen »unzukömmlichkeiten«-ra akadna nálunk. Hanem már az dicséretet érdemel, hogy rendőri intézkedés következtében fölös számmal is van kocsí, s hogy bármily későre szabaduljon is meg onnan az utas, mindig talál alkalmatosságot, mert minden utazó markába bádoggjegyet nyom a »schutzmann«. Ezen a jegyen

rajta van annak a kocsinak a száma, mely köteles bevárni az érkezőt, bármeddig késsék is podgyászával s bármily czudar idő járjon is.

Mig társam természetes ládáit hajszolta, addig elég szórakozást nyújtott nekem az előttem fejlődő, zajos hogarthy jelenet. A nagy málna szárazon került a hordár kezébe, a kézi podgyászról azonban, melyet tulajdonosa a záporon czepeelt át a szük csarnokba, szakadt a viz. Egy »pastor« éppen nem bibliaképes áldásokban sajnálkozott valóságos jüterbogki burnótján, melynek papiros takarója szétmállott a vitzől s most kétes illatu péppé sűrűsödve, nagy tenyerét borítá el és fekete pamutkeztyüjének ujjai közül sűrűn csepegett alá a zavaros tubáklé. A nagytiszteletű urnak nagytagú lánykája meg vastag könyecseppeket hullatott az ő virágjainak cserepe fölött. Fuchsiák voltak, a legszebbek, melyeket jüterbogki ablak valaha nevelt, s most a kék-vörös virág egymásután potyogott le s csak a szára maradt. A »piepmatz« is a kalitkában csontig ázva, melankoliával pislogott bele a nagy zürzavarba s dideregve kereste az egyensulyt, midőn az öles kis lány föl-fölemelte, nézni, a boldogtalan kanári él-e még.

A vásottságnak, nedvességnek s atláczi mivoltuk hármasságában: válogatott lengyel

zsidó kaftánok tapadtak egymáshoz, négyen egy szál ernyő alatt s onnan rikácsoltak a teherhordónak, hozná már elő a »kifferl«-t (ládát), éltetvén őt száz esztendeig. A praktikus hordár azonban többre becsülvén két bizonyos ezüst garast száz problematikus évnél, figyelem nélkül hagyta a három poseni semitát és szolgálta a christlich-germanische uraságokat.

Gyöngéd családtagok, meg nem riadva az esőtől, csoportosan várták egy-egy kedvesöket, akit, nem törődve csuron állapotával, rendre öleltek s kezébe nyomták a köszöntő virágcsokrot.

De ami derü vonult föl lelkemben — megfagyasztá a léggör, amelybe léptem. A merev katonai rend, mely ebben a zürben is nyilatkozott, hideg kéz gyanánt nyult bele a szívembe. Bárhol a világon hálás lettem volna e rendért — itt bántott. És nem láttam hordárt, kocsist, kinek a mellén »vaskereszt« ne lógott volna. E vaskeresztek mindegyikén ott láttam fölfeszítve azt a letiprott nemzetet, saját léhaságának s az ellenség fegyelmének áldozatát. Az öles rendőr úgy uralkodott a tömeg fölött, mint a hadvezér, s mi mindnyájan vakon engedelmeskedtünk neki. »Az ajtó túl vissza!« parancsolá. Hátráltunk. »Az oszlop mellé!« döngött szava. Az oszlop mellé áll-

tunk. Nyertünk vele, hogy hajtottunk rá s tán nem is parancsolt szegény, csak intett; de ugy belemelegedtünk a regulába, hogy eszünkbe sem jutott akaratoskodni. Szinte jólesett ez a gyámkodás. A sergeant és policeman szeretetreméltóságát nehéz szívvvel nélkülöztük s elkomorult fantáziámnak ugy tetszett, hogy ha nyomban nem fogadunk szót, a spandaui kazamátákban kapunk szállást s nem is a »hôtel Petersburg«-ban, melynek kapuja elé egy órai kóválygás után tett le a lomha droschke. Vaskeresztes vendéglős fogadott, vaskeresztes kapus biccentett felénk, vaskeresztes szolga vitte málhánkat s vaskeresztes pinczér vezetett szobáinkba. A kocsis, ki bámulatunkra beérte a taksával, szintén érdemkeresztes volt s kétkedve néztünk a szobalányra, kinek feltünőkép nem vaskereszt, hanem piros rózsabimbó volt a keblére tűzve.

Berlin, mióta a német császárság székvárosa, egyúttal nagy város is akar lenni. Az egykori »Mark Brandenburg« középpontja, a világ középpontjául tekinti magát. Lehet vitéz hadsereget legyőzni, lehet milliárdokat sarczolni, de nagyvárosiassá alkotni Berlint, ha két akkora lesz is mint a mekkora: az nem függ sem a taktikától, sem a stratégiától, abban nem segít sem Bismarck,

sem Moltke, azt nem adja meg a hadi szerencse, nem a politikai súly — oda talaj kell, melyen az igazi nagyváros megterem s oda oly faj kell, mely egyedül bírja azt népesíteni. Berlin nagyvárosiassága erőszakolt növevény, mint Sanssouci narancsfái. Mesterségesen ültetett s nehezen fejlődő. Faiskolából épp úgy nem válik erdő, mint hadseregből nem válik nép — ha a népből katonát alkot is a vas törvény. Poroszország kétes dicsősége marad örökre, hogy a tüzhelyből vártát csinált. Tekintélye a pickelhaube csucsáról ragyog Európa fölött s hódításaival kivivta, hogy a civilisatio a militarisatio.

Bár hány muzeum és emlékszobor diszesítse Berlint, mindünnen a hadi állam csörren élénk. A »schlossbrücke« nő-alakjai is hadfit nevelnek a gyermekből. Míg a sok ismert és ismeretlen vas generális uton-utfélen ragyog eléd: Schinckel és Schiller szerény emlék-életet folytatnak. Amaz egy szűk tér hátuljában szégyenkezik, emez a katonai párt hosszas ellenzése után, törékeny márványból mint gyöngéd czukor-mű fehérlik a színház előtt, s féltik az elolvadástól.

Berlinnek sem tengere, sem nagy folyója, sem festői vidéke. Siralmas puszta közepén terpeszkedik, legelőbbkelő utcáin és térein rongyos

a kövezet s a csatorna födetlen. A Spree és Panke szűk meder közt vánszorog; vastag, bűzös vizén keskeny bárkák szoronganak. Köz-járművei, bár megközelítik a 10,000-et, idomtalan egyfogatu kocsik. Nehézkes koczogásban üget a ló s vezetője alszik a bakon. Nagyuri fogatai, mióta egyesek a milliárdokból jutalmat kaptak, fölkapaszkodtak a kétlovas hintóig s a sok grümdolás következtében meggazdagodott börziánusok egy-egy uj kárpitozatu cabrioletben okoznak feltűnést. Ez mind. Sehol az opulencia melege, fénye. Nincs erejük a takarékoság szűk öléből kibontakozni s csak a nők közt láttam egyeseket, azokat is fürdőhelyen és nem a fővárosban, kik a megdíjazott hadvezéri férj fölöslegéből fényt üztek csipkével és ékszerrel — nappal is. Mint a nagy lutrit nyert varga felesége, egyszerre akarván magát kártalanítani a hosszas nélkülözésért: telerakja magát drágaságokkal, melyek alól kirí a rája származott izléstelenség.

Egyes boltok párisi és bécsi szabás után indulva, nem kiméltek sem tükröt, sem aranyozást; csak egyet nem tudtak meghonosítani — a csint. A hársfa-sor alatt gazdag kirakatot rendezett egy órás — de nem világitja ki. Minek is, mikor

szemben ég az utczi gázláng? Annak fényénél meg lehet olvasni még az árakat is.

Nem szemrehányásképp mondom, hogy a nők az utcán egy csöppet sem mutatós ruhában járnak; ezt tapasztaltam Párisban is, hol a tisztesszony csak estélyen, calècheben és páholyban fejt ki gazdag toilletet. Csak Pesten tarkál gazdag öltözetben, harsogó szinü, nehéz szövegekben a nő s a bársony hurczot végigusztatja a csatakon. De a berlini nő az egyszerűséggel szerencsésen össze tudja egyeztetni az izlésteleniséget is, amiben nagy segítségére van a csábitó idomok hiján szükölködő merev alak.

Utcán és téren nem pezsdül az élet, nem zajong a tömeg. Járnak kelnek elegen, de mind óvatosan.

A berliniek mindamellettt igyekeznek vidámabb lendületet hozni utczába és közhelybe. Már vendéglőbe is járnak feleségestül s egész esti tiz óráig maradnak el hazulról; sőt vannak, akik színház után is a restaurantba mennek. Azt véléd, kryptába lépsz. Sötét kárpitozat borítja a falat. Sivár homályát néhány szobrocška szakítja meg. A fukar világítás küzködik a boruval, mely a teremben kísért, s a pinczér — a szemüveges pinczér — ugy hallgatja megrendelésedet, mintha alázatos jelentést tennél előtte.

Kávéházi élet nincs. A biliárd néhány sörházba menekült s ujságot csak »conditorei«-ban kapsz. A hires »Kranzler« két szűk szobából áll; festett puhafa-asztalain a »Spencersche« és »Vossische«. Csinos leánykák helyett három szál öles vasas német, sodrott bajuszu, fehér janklis, szolgál a megpanaszolt szász kávénak még higabb folytatásával. Ha »zsemlyét« rendelsz, úgy néznek rád, mintha valami barbár ételt p. opossum-szeletet kérnél. S midőn megértetnéd a nagytalpu gany-médessel, hogy mártogatni akarsz valamit a kávéba, hoz egy darab szilvás prófuntot, mit ő »pflaumenkuchen«-nek nevez, s ezt ajálja mint a legalkalmasabbat kávé mellé. Ha valamikép legyürted reggelidet, szivarodtól várod, hogy kibékítsen a civilizált früstökkel. De ekkor eléd áll a pasewalki granatéros fiú és némán mutat az ajtóra, mert itt benn tilos a dohányzás. Uristen! — tán a finom butor aranyozását félti, melyet sárga festék igyekszik utánozni? Töredelmesen megkövetlek titeket, könyök- és király-utczai »pót«-kávémérések! Eleganciában magasan álltok az elsőrendü udvari »conditorei« fölött.

Az udvari színházak szüneteltek. Csak a külvárosiak s ezek mellett még vagy husz apró színház volt nyitva. A »Friedrich-Wilhelmstädter«-

ben az az elégtételelem volt, hogy két földim: Csepcsányi kisasszony és Patonay ur aratták a legtöbb tapsot, a »Victoria«-színházban meg, melyben a »fehér macska« czimü látványos bohózat járta, dicsértem Molnárt s éreztem magam nagyon büszkének, visszagondolván az isteni Ördögpilulákra. A buta szövegénél csak az előadás volt rosszabb, a kopott kiállításnál csak az arrogancia visszataszítóbb, mellyel ezt a férczelményt bohózatnak akarták feltüntetni.

Az apróbb szinpadokon pedig, a »kühle Blonde« és a »Tulpe« (sörös pohár) mellé jár ingyenbe Goethe »Egmontja« és »Tassója«, Schiller »Walensteinja« s Kleist »Käthchenje«. Az izlés ilyen, vagy ilyenné nevelik, s bizony kárára a kegyeletnek. Ezek a nagy poéták nem arra valók, hogy »garnirung« gyanánt szolgáljanak a korcsmáros étele körül. Különben a »Kroll«-féle kertben is Beethovennel és Gluckkal traktálják a vendéget. Csak elvétve fejt ki tarka szárnyát egy-egy polka vagy keringő. E részt, s jó bohózatok tekintetében, legfőkép Bécsből táplálkoznak. A berlini »posse« ha élczes is, de nem humoros, nem bohókás. Legvigabb szerzőjük a »Kladderadatsch« egyik írástudója, Kalisch volt, aki ugyanakkor halt meg, midőn ott jártam. Valami

Salingré, aki a nem kedvesen hangzó Salinger nevét kanyarította át francziára, jóval a német dicsőség kelte előtt — ez a Salingré ur selejtes szójátékokkal földi impotentiáját. A berlini táncz-és couplet-zene pedig sivár.

Amiben Berlin Londonnal is vetekedhetik: az a lakás-szükség. A házbéreket oly szédítő magasra kergeté a buján hajtó speculatio, hogy számtalanon a város végére szorultak s ott téltul összeábdált fabódék alatt tanyáznak nyaranta. A nép elnevezte e cigányvárost »Barákiának« s ez a »Barákia« igen különös gondolatokat gerjeszthetett az elmékben, úgy vélekedvén: hogy a milliárdokból tán teltek volna munkáslakok is. Barákiához közel esik a — barrikád, nem csupán fonetikus értelemben. Ettől azonban, úgy látszik, nem tartanak Berlinben. Honnan is vette volna elüljárósága a bátorságot, hogy egy szép napon, kétheti felmondás után, lebontatta a sátrakat? A Friedrichshainon voltam tanuja, midőn a kirendelt utász-csapatok fej-szével, szekerczével mentek neki a bódéknak s kezdtek szétszedni, mialatt siró nők, jajgató gyermekek és átkozódó apák ököltre szoritott kézzel nézték hajlékuk pusztulását. Egyelőre valamely fölösleges katonai magtár nyirkos oduiban nyertek lakást. Ugyanakkor a várostanács 150,000

tallért szavazott meg a fejedelmi találkozás tiszteletére s ugyanazok a kezek, melyek tegnap a barákokat döntötték halomba, másnap obeliszket és diadalkaput ácsoltak. »Heil Dir im Siegerkranz!«

Már csőcselék tekintetében: Berlin első városa a világnak. A berlini mobhoz képest a londoni irek szelid bárányok. Humboldt koporsójára ez dobált sarat, Schiller szobrát ez mocskolta be utálatos hulladékkal s mindezt fényes nappal, anélkül, hogy a rendőrség képes volna gátat emelni ez ocsmányság elé, mely minden nagyobb alkalommal csak annál durvábban nyilatkozik. A rendőrség erélye, mely megcsappan e bestiákkal szemben, fölocsul a tisztességes publikum láttán, melyet ellenállhatlan vitézséggel tud letiporni, mint a legközelebb lezugott ünnepek alatt is. A karácsonyi vásárok elé remegve tekint a lakosság, midőn e szilaj, romlott csavargóknak az a sportja, hogy üszköt dobnak a ruhára, vitriolt fröcsentenek a nők arczába — s mindezt tehetetlen kézzel nézi a rendőrség, mert kénytelen vele. Naplement után a »Thiergarten« palota-sorai mellett magányosan a legbátrabb férfi sem mer elhaladni s inkább nagy kerülőt tesz a városon keresztül. Berlin a »bauernfängerek« és »hochstaplerek« hazája, s e métely

isten ostora gyanánt korbácsolja a német birodalom fővárosát.

Brehm aquariumát nem volt szabad elmulasztanom. A kitűnő zoologus, mert a várostól vagy a kormánytól nem nyert sem helyiséget, sem gyámolítást, magán vállalkozók pénzén magánházak földalatti osztályaiban rendezte be e kiválóan érdekes tárlatot, melyet napestig látogatnak. A tengeri növény-állatok titokzatos élete, az oceán rejtelmek, melyek itt a bámuló szem előtt kitárulnak, tulliczítják a csigaregény és akna-romantika hőseit Jókait, elégtételt szolgáltatnak Jules Verne merész költői tudományosságának és igazolják Hugo Victor iszonyatos »pieuvrejét«.

Mint miniature-nap, piczi szikla mögött kerek levele kél egy bibor virágnak. A levél remeg, majd kilöveli magából hajszál finomságu idegeit. Halk rezdüléssel hajlanak jobbra-balra. Hirtelen kévébe gyűjtve a kelyhében csöndesen hullámzó sugarakat, a rózsa szegfüvé rojtosodik, s alig venni észre, hogy ott hihetetlen vékonyságu lábai kapálóznak a megfogott, szálon akadt bogárkának, mely a bibor sugarak szoros csapdájában rekedve, lebukik a tüneményes mesevirág — éhes gyomrába. Ez a tengeri rózsa a legmohóbb

polypusok osztályába tartozik s egy csöppel sem különb nála az a ragyogó csillag, melynek kikigyuló szivárvány-színei azt jelentik, hogy ehetnékje van. Távollabb fehér lilium reng a zöld tengervizben; a liljom kiszélesedik, tömörül, tarkul s ragyogó tulipánttá alakulva, ártatlan fehér, átlátszó gilisztát fojt magába. Aztán összezsugorodik, kékes szürkére válik, ami azt jelenti, hogy emészt. Csalóka varázs!

A másik ablak alatt halomban a kerti béka. Tápláléka a csörgő kigyónak, mely nehéz jóllakottságában mozdulatlanul, mint egy testéről öntött levél-nyomaték, hever a sarokban. Szomszédja, az anakonda, most ébredt föl négyhetes emésztési álmából. A kalauz fölhívja rá figyelmünket: most lesz az etetés. A szörnyeteg lassan bontakozik ki zölden csillogó, nyálkás gyűrűiből, melyeknek közepén lapos-széles feje pihent eddig. Alapnak meghagyva teste fele részét, a másikkal — mozgó pikkelyes pálmatorzs gyanánt — töltéses vonalakat ír le, ki-kinyujtván hasított nyelvének mágnes-tű gyanánt remegő fonalát. Egyhavi tompa veszteglés után ezek voltak ébredésének első jelei. E perczben a kalit fölött megnyilt a csapda s azon át hőszin házinyul buk-fenczezett a széna-alomra. A kis állat csakhamar

talpra ugrott, s észre sem vevén az iszonyu társaságot, első lábával csinosan megkefélte magát s aztán egyet pördült, nyilván jó kedvében. Az anakonda aczélfényességü szeme elkezdett csillogni, farka hegye a tekercsek alatt ficzánkolni s giliszta nyelvét hol kilövelte, hol bekapta. Szivem hangosan dobogott.

A kigyó mindnagyobb izgatottságba jön, nyelve mindgyorsabban játszik, mialatt a bamba nyul csak egyszer tekint föl óriási bakójára; de nem vette nagyba, mert valami eltévedt salátalevelet találván, azt kezdte boldogan majszolni piros kis szájával. A kigyó farka mindsebesebben csapong, s midőn hegye a deszkafalhoz koppan, egy perczre megáll a kicsi állat. Utoljára evett salátát, mert a förtelmes hüllő e perczben a gondolat sebességével löki előre fejét s a kába nyulacskát megdöfi. Halk nyekkenés — az anakonda szisszenve rántja vissza fejét áldozatától, mely minden tagjában rángatódzva, kábultan fordul féloldalt. A kigyó aztán odacsusszan melléje s fehér, üveges nyálával nyirkos hárttyát von a megszedült nyuszira, apránként magába tolja, mialatt széles, sekély állkapcsa görcsösen mozog s férfikar-vastagságu testén egymást kergetve siklanak alá a gyűrűk. Nem is nyelte,

hanem magát, mint egy roppant hüvelyt, vontára a kis állatra.

Undok, szörnyü, büvöletes jelenet volt ez a kivégzés. Megrázkodva fordultam el. Egy kis fiu pedig mellettem így szólt anyjához: »Ach Mammachen, es war rreizend!«

Hogy besötétedett, kinéztünk az »Orpheumba«. Zajos cifrasággal kiállított Mabillege Berlinnek. Hívó fülkéinek és titoktartó páholyainak függönyei mögül álmos, elhizott, vastagon kendőzött kisasszonyok intenek, vagy a sikos padozaton állják utadat s kérnek, itatnád meg őket. Tudni kell, hogy minden negyedik költekező vendéget »tiszteletpéldányba« tud be neki a vendéglős. Megesik, hogy ily cocotte aztán hétszer is vacsorál egy este. A villamosan világított kertben, melynek egész növényzete üveg, kevés az idegen. Az ásitó donnák nehéz szeme nem bírja el az éles fényt. A zene három orchestrumról is szól. Milyen zene! Nem csoda, hogy nem kerül kedvök tánczolni. A muzsikusok mint az automaták rángatják a hegedűt s ütik a dobot. Játékuk siralmas voltával csak a zenedarabok vetélkednek. Temetkezési polkák, gyász keringők. Szent Johann Strauss, hegedülj érettem!

— Stralsund és Malmö között. —

WOLLGASTBAN, a régi pommeránus fővárosban begyes lányka szállott be hozzánk. Hát csakugyan jó falat a pommeranus libamell. S a nő, ha burkus apa nemzette is, szeretetreméltó. Goethe mondá, hogy igaz német nem szereti a francziát, de borait szívesen megiszszá; mi meg azt valljuk, hogy igaz magyar nem állhatja a németet, de a lányait szereti.

Csakhamar leszáll az est, mely jótékony fátyolt borított a vidék unalmasságára. Midőn Greifswaldében a csinos pommeranka elbucsuzik, bánatosan nézek utána az ablakon át, melynek üvegéhez hideg eső csapódik.

Álmosan döcögünk végig az ódon Stralsund utczáin. Nem törődöm a Hanza-városoknak haldan hires vetélykedő társával, sem a hatalmas Schwerin grófok támadásai elé emelt vártornyokkal, sem a vörös uti könyvekben megcsillagozott templomokkal s egyenest — amennyire görbe síkátorokban ez lehetséges — a kikötő felé tartok. Midőn a várkapun kiérek, nehéz moraj csapja meg füleimet. Mintha millió bánatos sziv rhythmusban egyszerre sohajtana fel.

A tenger az, melynek tarajos hullámai önfényükben át-átcsillannak az éj vastag leplén.

Ott világol felénk az »Oscar« őrlámpása, melyet ide-odahajt az éjféli szél. Az eső vékony, metsző szálakban esik s a kis salonban egymás hátán vacsorálnak azok, akik előttem érkeztek meg s lefoglalták a jobb kabineket. Avas vajban sült szeletet hordanak föl burgonyával. Ám a porosz utasok jóízűen költik el a szörnyü hust. Hiszen szép az a rendezett állam s az az értelmiségi fölény — de aki ilyen ételt megbir, az mélyen alatta áll a botokúdnak. Mint van a zenében színre vak ember, azonképen van siket a gastronomiában.

A bőjtölés még hagyján, ha a szomjuság gyötrelemmé nem fokozza. De akinek szomját teljesen és alaposan csak a víz bírja oltani, az, mihelyt elhagyta Magyarhont, Ausztriát: mondjon le róla; mert ha kap is, rosszabb az orvosságnál. Valóságos feltűnést okoztam mindannyiszor, ha ivóvizet kértem. Már ki inna vizet, mely csak mosásra jó s arra való, hogy a hajó megússza. A födélzetre siettem s jól beburkolózva a húséges plaidbe, örömmel álltam szembe a széllal, mely a sörtől s fanyar teától kigyult arczomat hideg szárnyával hűsíté.

Az idő ezalatt kiderült. A csillagok ragyogtak s a megeredt hajó orrától szétturt víz hosszú fodraiban föl- s aláringott képük, míg az egyetlen felhőn át, mely széleskörül látható volt: kürtőnk vastag füstgomolyain keresztül le-lekacsintottak kedves leányszem gyanánt.

A többiek aludni tértek a hajó gyomrába. A tengeri ujonczok abban a biztos érzetben, hogy ellakottságukon nem fog ki a gonosz nyavalya, nevettek az apró bádóg medenczéken, miket mindegyikök elé odatolt a hajó egyetlen szolgálja, ki pinczér, szobalány, inas és ellenőr egy személyben.

A fődélzetén kivülem még csak ketten mérjük a kátrányos deszkaszálakat. A gép nyögve, fuldokolva kergeti tengelye körül a két lapátkeretet, melyek dactylikus ütemben forognak a feneketlen nagy víz fölött. A sötét üregből csak néha látszott a fűtő, ki e mesterséges pokolnak ki-kisustorgó világában görnyedezett félmeztelen állapotban, míg kormos, széles vállának kidagadó izmain végiggördültek a verejtékkal vegyes vizgőz vastag csöppjei. A konyhában dallos pommeranus lánnyal dévajkodik egy vén matróz, ki lövésznek az ügyességével mindig középen köpi a vas csatorna nyilását. Elől a hajón, idomtalan gubanczba

fonódva, alszik néhány másodosztályu utas, a ketreczben egy vén ló állva szunyókál. A karsu, lobogós rudhoz, melyen a svéd színek röpködnek elmosódó szürkességben, fiatal hajóslegény támaszkodik, vig dalt bocsátva a hajnali szél szárnyára, mely az elmaradó partok felé siet s tán megviszi a vidám üzenetet annak, akinek szánva van.

Hosszan nézek a sötét távolba, midőn Stralsund szétfoslott körrajza hirtelen éles silhouetteben metsződik bele a kigyult szemhatárba. Magas kévékben lövel föl az ég kupjáig néhány eltévedt sugara a korai északi fénynek. Először fehér, majd bibor sugár: röppentyü gyanánt villámlik föl egymás nyomába. Azután ibolyaszín és narancs-sárga ragyogvány nyilal hegyébe a két elsőnek, mialatt az egyenes vonalak hullámos rojtokra szakadoznak. S mintha óriási vetéllő hajtaná egymásba szálaikat: tündöklő, mesés, óriási szönyeggé vegyülnek, melynek sötétszinü alapján világosabb sugárfonalak szegik egymást káprázatos vegyületben. Az átderengő csillagok mintha bele volnának himezve.

Szörnyü kísértet jár a hajón. Testetlen bár, de annál érezhetőbb; zöld arczu, merev tekintésü boszorkánya a sós vizeknek, melytől elkábul

az agy s felfordul a gyomor — a tengeri nyavalya. Ha nincs még megmagyaritva, bátran elnevezhetném Leokádiának. Minden kabinból fájdalmas nyöszörgésnek, hápogásnak undorító kara ökröndöz felém. A hajó a sik tengerre érve, hol süllyed, hol felszökken; nem egy oldalról a másikra, ami még türhető volna, hanem hátulról előre, amit hengermozgásnak nevez a hajós. Tehát hengeri-tengeri betegség. Mint a részeg vánszorogok éjeli tanyám ajtajához s amint kinyitom, egy pokróczbul kihajló ismeretlen fő köszönt ömledezve. Azt sem tudom, kihez van szerencsém. A »steward« (a pinczér-szobalány) ki sulyegyenének teljes megőrzésével bajcsillapító rumos üvegeket hord körül, nyájasan figyelmeztet, hogy jó helyütt járok, s hogy az én ágyam ez ismeretlen urnak a feje fölött van. Tiszta nyereség; mert így arról voltam biztos, hogy legfőlebb csak a magam tengeri betegségét kapom meg.

A kabin ablakához mérgesen vágódik oda a hullám, a hajó recseg s alattasom kinos vonaglásokban ki-kihajol paplanából. Körültem vastag sötétség s bennem a gyötrő szorongás, hátha én belém is beleüt? Ha az ember különben nem hajlik is rá erre a nyavalyára: csak lássa és hallja annak

különféle kifakadásait, ráragad mint a járvány. Beletemetem kábuló fejemet a kemény párnába s visszaimádkozom gyermekkori idegzetemet, mely zavarodás nélkül élvezhette a városligeti hintát s a kerengő veszteg lovaglást a struczmadaron, mialatt olyan formát érzek, mintha kiesnék alólam a hajó. Sülyedéskor visszafojtom lélegzetemet, emelkedéskor meg expirálok, mert ösztönbül a lehelése oeconomiájával akarja az ember ellensúlyozni teherviszonyát a hajóhoz. Ami különösen neveli a bajt, az, hogy senki sem sajnálja, senkisem vigasztalja az embert. S hogy orvossága nincs e bajnak, különösen elviselhetlenné teszi. Senki előre meg nem tudja mondani, mentes-é tőle. A nemi különbség nem határoz, sem izmosság, sem viruló egészség nem nyujtanak ellene biztosítékot.

S a hajó folyvást hol kiesik alólam, hol feldob, s boldogtalan »alattvalóm« csipőig hajol ki szűk fülkéjéből, és mellettem jobbról és balról foly a gyötrelem, melyet Dante csak azért nem látott a pokolban, mert nyilván az ördög is fél tőle. S én, mint bölcsőben a gyermek, hintázásba vettem az egészszet és — tanum rá háló-társam — aludtam; aludtam édesdeden, folytonosan, míg megcsendült a reggelire hívó harang.

A teremben sirból kelt arcok kísértének. W. barátom, elvetve magától kezét-lábát, tehetetlen csomag gyanánt hever egy ismeretlen és bájtalan nő lábainál, kiből a betegség kiszorította a szemérmeket, mert iszonyu pongyolában nyögdi-cséli a keskeny pamlagon. De ha Aphrodite lett volna is — aki ezzel az ő rut testvérével (a tengeri nyavalyával) békességesen fér el a közös anya ölében — nem ittasodott volna meg rajta férfi sziv, mely erősebben érezte meg ezuttal a lázadó gyomor szomszédságát, mint valaha az első szerelem ifju gerjedelmeit. Barátomban volt annyi lélekjelenlét, hogy amugy magyaráz emlékezzék meg a tengernek fölösleges teremtéséről, isten-tagadó litániában morzsolgatva foga közt valamennyi szentjét ennek a »kukoricza-betegségnek«.

— De hát hogy van az, hogy önt megkimélte ez az iszonyu betegség? fordul hozzám.

— Már én edzett állapotban jöttem a hajóra.

— Sokat járt már tengeren?

— Nem én soha!

— De mikép szabadult meg a gonosztól?

— Vallok: tavaly Kikindától Becskerekig utaztam, még pedig »igazitással« sulyosbitott ország-uton. Akkor hevesen tört ki rajtam ez a nya-

valya. Azóta olyan érzéketlen vagyok iránta, akár ez a vasmacska.

A földézetten egy fiatal pár vívódott. Egymáshoz támaszkodva, közös oltáron áldoztak. Mint keblük dobbanása forrott egygé, úgy folyt egybe áradozásuk, mely ha nem a szivből fakadt is föl, de azért nem kevésbé volt őszinte.

— A Sund partján. —

SVÉDORSZÁGBÓL, regényeit és puncsát kivéve, nem ismertem egyebet a svéd keztyünél s a svéd gimnasztikánál. Amaz könnyen foszló gyártmány, ez afféle passiv tornászat, mely, miután egész éven át foglalkoztam vele, annyira megnyújtóztott, hogy előre hajolni, bárha tompa szög alatt is, megtanultam. A svéd kövezet az első volt, amivel megismerkedém s az tán az egyetlen, ami kellemetlen benyomással volt, ha kedélyemre nem is, de a lábomra; ami azt bizonyítja, hogy az embernek sokszor érzékenyebb a talpa mint a szive; s ez természetes is, mivel azt vastag marhabőr védi a külvilággal való érintkezésben,

mig emennek kérgesítése a »tapasztalásoknak« sem sikerül mindig.

Csin, szabályosság, takarosság és rend mindeütt. A genti városház építészeti stíljére emlékeztető »Stad-hotelen« (városháza) homlokzata, melynek ablakaiból az ott elhalt svéd király gyásztiszteletére lobogtak éppen a fekete zászlók: szobraival és nemes arányaival tetszetős. A tér közepén Wasa Gusztáv szobra, amint hogy alig van svéd városka, melyben e népszerű uralkodó emlékjele hiányozna. A hősi és kalandkereső király számos jó és rossz rajzokban tarkítja minden svéd szobának falát s annyi róla a rege és adoma, mint a mi Mátyás királyunkról, aki, ha örök életet folytat is népünk szívében, de koránt sincsen annyi rajzban feltüntetve mint Wasa. Gyakrabban találkozik a magyar paraszt házában Napoleon, a Vadász temetése, a tükörrre mázolt, kisírt szemű szent Család s többi ismert remeke a házaló-művészetnek, mint egy-egy rajza a nagy magyar uralkodónak. A bécsi litografusnak, aki vásári karmolásaival özönli el a magyar ponyvát, vagy vándor taljánnak a hátán, viaszvásznos tokban, terjeszti szerteszét a hazában: ez emberséges népszerűséggyártóknak nem jutott eszükbe a mi Mátyásunk. Elegendőkép véltek adózni a magyar nép ke-

gyeletének azzal, ha az ő nyakába is Radetzkyt, Welden tábornokot s társait sózzák, kiket épp úgy acceptált a mi parasztunk magyarnak és jelesnek, mint tekinti magyarnak az osztrák bankót, melynek épp úgy nem ismeri a szövegét.

Ami részint lelkesítőn, részint bánatosan hatott rám: az, hogy Svédországban igazán svéd nép közt van az ember, amit bizony a mi szeretett Magyarországonkról el nem mondhatunk. Svédül beszél itt paraszt és ur, katona és polgár egyaránt, és csak azért svédül, mert máskép nem is tud. Ugyan-így van ez Dániában. Ha a legtekintélyesebb külsejű ur embert szólítottam is meg németül: vállát vonítá, tagadólag rázta a fejét s mosolyogva mondott valamit, amiből csak ezt az egyet értettem meg, hogy nem érti — »ike ferston«.

Igy jártunk a francia szóval is. S ez annál feltűnőbb, mivel itt úgy a szokás mint az uralgó család francia származásu.

A »mat-sal«-ban (ebédlőben) sokan voltunk, idegenek és helybeliek; utóbbiak nagyobbreszt katonatisztek, városi és állami tisztviselők, akik mint afféle »legény-emberek«, a vendéglőben keresik föl a tűzhelyet s azt, ami rajta főtt.

Piros arczu, idomos szöske jár köztünk, a nevünket kérdezve, melyet a jegyzőkönyvébe igtat. Mosolygó, szép gyermekkel állani szemben s azt sem mondhatni neki, hogy »eszem a szentedet!« — gyötrelmes állapot. Az állcsipés és arcz-simogatás egyetemes nyelvével élni azonban nem látszott sem illőnek, sem nyereségesnek, mert hiszen deli harczfiak a lányka saját édes anyanyelvén mondtak csupa kellemeset, amit Margaret gömbölyü arczának folytonos derütségéből ki is olvashattunk, anélkül, hogy értettük volna a feléje röpitett szóvirágokat.

Az asztal mind szépen meg volt terítve. A vendég urak és asszonyságok azonban nagyokat sétálva körül, nagyokat falatoztak a buffet sokféle hideg ételeiből és ittak hegyébe jó kemény svéd pálinkát és lágy (borból, arakból és czukorból szürt) svéd puncsot. Mondok: a table d'hôte vendégei még csak ezután érkeznek s e mozgó étkezők mind siető utasok, akik, hogy le ne maradjanak a vonatról vagy hajóról, sebtében csillapítják le zaklató étvágyukat. Megcsendült a harang. Mennyire bámultam, midőn a »sietős utasok«, ahelyett hogy a pályaházhoz szaladtak volna, kényelmesen mellénk bocsátkoztak s a világon a legártatlanabb képpel s a legvirágzóbb appeti-

tussal szörpölték a ráklevest, csusztatták befelé a finom lazacot, melynek burgonya-környezetéből ökölnyi példányokat válogatva ki s az egészet a mellőzhetetlen vajjal öntve le, oly alaposan fogtak hozzá az ebédhez, mintha tegnap óta koplaltak volna.

Bámulattal tekintettem e férfiakra és hölgyekre, kik mitsem vesztve a közönséges emberi szokásból, állatból kombinált félistenek gyanánt tüntek föl megriadt képzeletemnek. Mig mi tehetetlen jóllakottságban ültünk ott, téveteg szemmel bámulva ekkora erő-kifejtést: azalatt ők oly étvágygyal, mely minden falattal nőni látszott, mentek keresztül az ebéd egész műsorán. Pedig volt a programmban néhány szám, melyeket legyűrni nem csak erőt, de vitézséget is követelt. Van a jó svéd konyhának egy-egy étele, mellyel meg nem barátkozhatik a magyar gyomor. Azon kezdődik, hogy nincs kenyere. Mert azt a vékonyra metélt édeskés vakarcsot s a kemény »knäkebrod«-ot, melyet mint a kőcserepet csak harapófogóval lehet szétdarabolni: nem fogadhattuk el oly kenyérül, mint a milyennel mi élünk otthon s a melyhez foghatót jó izben sehol Európában nem sűtnék. Az igaz, hogy »meztelen« kenyeret, ha étel mellé is, nem eszik itt senki. Ahoz ugy hozzá

tartozik a vaj, mint a mi szalonnánkhoz a paprika. S ha meg is áll egy-egy koldus a svéd ember ajtaja előtt (amire nagyritkán van eset), akkor sem száraz, hanem vajas-kenyeret ad neki. A hajón is minden legénynek úgy megvan a maga vajas-szelenczéje, mint a bakancsosnak a maga paprika-tartója, s a héring mellé napközben »smörbrodot« eszik télen nyáron. Nem kevésbé furcsa volt a mi szájjunknak az édes leves s a sült burgonya czukrozva. De míg ezekkel, a svéd intézmények iránt való minden rokonérzetem mellett sem birtam megbarátkozni: annál kedvesebben esett a tejsűrüs szamócza. Itt a málnát, a szedret, sőt a málna-izt is tejhabbal eszik, még pedig bőséges leöntésben. Igaz, hogy hamisittatlan, zamatos tej kell hozzá, mint a milyet Svécziában mérnek, mely érthetővé teszi azt is, mint élnek itt evés közben bor, ser vagy víz helyett — sűrű tejjel. Kitünő ital, de csak is itt használható. Nálunk étel, valamint étel a hígított kenyér, a dextrines sör is.

A kávézó termék eredeti diszében, piros, kék, zöld ajtaiban, faragott csilláraiban s ringó norvégiai székeiben gyönyörködve: kéjjel gyujtok rá a kitünő svéd szivarra, melyet illedelmes magamegmártással (kniksz-szel) tesz elénk a szöszke, aki

ebédutáni szemmel nézve már valóságos Freyának, vagy egyéb északi Venusnak látszik. Hogy terécselnek vele a többiek, s hogy énekel vissza az élénk Margaret! — hol csucsoritva piros száját, hol szisszenve, mint a csábitó kigyó. Mig beszélnek, mindig úgy tetszik, hogy verseket skandálnak. Olyan lejtő, szökellő, zöngelmes és lágy ez a nyelv, hogy, főleg nő-ajakról, gyönyörűség hallgatni. A mondat utolsó szavának két végétát naiv-játszian ejtik, mintha kaczerkodikni akarnának. Csak akkor tudja meg az ember, hogy nem mindig játszi dolgot beszélnek, midőn például vendéglőssünk neje az udvaron ugyancsak megpirongatja az izmos, szőke szolgálót. Ezt persze csak a keze járásából értettem meg. Szavainak hangja után ítélve bátran azt gondolhattam, álomba akarja dúdolni azt a vastag cselédet, aki elfelejtette a fogásra tenni a szappant, melyet a gádon hagyott s most megfelezték a patkányok.

Az asztalokon számos hirlap — de mind svéd és dán. Csupa »bladet«, »tidende« és »tidning«, amiből egy árva hangot sem értek a Thiers, Bismarck, Andrássy, Páris s egyéb europai neveken kívül. Uram bocsá, de fél rigsdalert adnék egy német ujságért, még ha a »freie Presse« volna is.

Félórával később hajón voltunk s röviddel utána feltűnik Seeland partvidéke s még egy óra multán a hanyatló nap bibora arany özönt ontott az árboecz-erdőre, mely Kopenhága öblében ringott. A kikötő torkolatát őrző erőd fokán láttam az első dán katonát. »Hurrah, tappre landsoldat!« kiáltom feléje. »Hurrah!« volt rá a válasz, mely eköt keltve morajlott el a viz fölött. Apró gőz-bogarak tüszkölve vontatnak el mellettünk szárnyaszegett lomha vitorlás hajókat; óriási angol és amerikai steamerek büszkén magaslanak előttünk, míg ama kusza, mert kormánytalan hajónak, matróztanyául szolgáló rokkant Kelet-india-járónak ablakaiban vig hajóslegények akasztják ki szárítani a fehér ruhát.

— Kopenhága. —

KOPENHÁGA sajátos vegyüléke a nagy városnak s a provinciának. Kicsi, de gazdag országnak a fővárosa. Utczái éjfélig is népesek, a boltok éjfélig vannak nyitva; de ezért az élet napal sem nyilatkozik bennök erősebb lüktetésben. Az, hogy a kereskedésekbe csaknem kivétel nél-

kül a kapuszinben nyilik az ajtó, csökkenti közvetlenségét a forgalomnak. A kirakatok sok szépet mutatnak, de maga a bolt még többet, s ebben is különbözik az észak a nyugattól, hol áruinak színejavát az ablakba teszi a kalmár, míg a polczokon, ha kevesebbet nem is, de csekélyebbet tartogat.

Alig tudok várost, melyben annyi volna a fogorvos mint Kopenhágában. Csaknem minden sarokon látjuk a »tendlägare« föliratot, mely fogorvost jelent. Nehány terének sajátságos szint ad a tömérdek tengeri hal, osztriga, tengeri rák, nagyobb s apróbb tengeri bogár, melyeknek csak neve költ undort, husok azonban izes. Mesés alaku halak nyüzsögnek a kasokban mint a piócza, vagy, mint a lepény, éllel vannak egymáshoz lapitva. Legtöbb s így legolcsóbb az ángolna. A seelandi kofák, kik sem ékesszólásban, sem vérmérsékletben nem állnak el szárazföldi társaik mögött, kegyetlen ügyességgel bánnak el ezekkel a jóizü kigyókkal. »Könyv nélkül« tudják ők, a szerencsétlen állatkának hol a füle s míg a szomszéd-asszony felé fordított arcczal beszélget »fruwe Feldmar«: a szó irtalmatlan értelmében fülön csipi az áldozatot s egy rántással lefejtette a vergődő halacskáról a veleszületett kabátot

Az ángolna vérző meztelenségben, kinosan vonaglik társainak hekatombái fölött, hol aztán mint drágább áru osztályoztatik; mert a szegényebb sorsu bőröstül veszi a súly szerint mért halakat. Bőség idején azonban marékkal vesztegetik, vagy, odamutatva a tele kasra, Sörensenné megengedi, hogy néhány fillérért a szegény asszony telerakhassa garabóját.

Az első, amit az idegen meglátogat, az természetesen a Thorwaldsen-museum s a »Minasszonyunk« temploma (igy mondja jó magyarsággal palóczunk a »Nôtre Dame«-ot) — a »Fruwenkerka«, melyben a nagy szobrász remek apostol-szobrai s gyönyörű keresztelô medenczéje biztosítják a hivek és hitetlenek sűrű látogatását. Thorwaldsennek csak egyes műveit, persze a legszebbek közül valókat, bírja a róla nevezett museum. A többi csak másolat vagy gipsz-öntet. A gyűjtemény azonban tökéletes; a teremben egész nagy voltában leng felénk az izlandi pórfiu világhódító alkotásainak lelke. Venusai, Ámorai, az Éj és Hajnal s mind meg annyi műve Thorwaldsennek, rajzból vagy hirtől nem idegenek az olvasóm előtt. Kevésbé ismert a tán nagyon is komor, egyiptomi mausoleum-szerű épület külső falaira, egymásból folyó freskók-

ban megörökített diadalmi bevonulása a fényes dánusnak, hazája fővárosába. Kezdődik e sorozat a bejárattól jobbra, és megkerülve az épületet, végződik balról. Élénk csoportok beszélnek a nap eseményéről. Thorwaldsen ma jó meg Rómából. A tengeri őr jelzette is már a hajót. Az apa egész családjával vonul a kikötő felé. Minden további képen gazdagodik a mozgalom. Találkoznak minden utcaszerezen; az arczokon öröm és várakozás. Majd sorakoznak a főváros diszöltönyös atyái, élükön a polgármester, arany láncczal a nyakában. A tömeg egyre növekedik; az arczokon fokozott kíváncsiság és lelkesedés. Így megy ez egész addig a rajzig, mely az udvart tünteti föl. Középuött a király, ki tanácsosaival beszél meg az ünnepies eseményt. Végre lát-szik a kikötő egy nagy kőkoczkája, melynek vas gyűrűjébe fűzi és köti göbre a csónak kive-tett kötelét a hajóslegény. Tetőn, lámpásfokon, czölöpön, hidkorláton az ujjongó gyerkőczök hir-detik süvegcsóválással a dicsőnek megérkeztét. A feszültség tetőpontot ér, szinte hallatszik a zshivaj s a fölzendülő »danebrog«-hymnus, mig végre a befejező képen látjuk Thorwaldsent, amint partra téve lábát, meghajolni készül a feje-delem előtt, ki a fölkenet szobrászkirályt, virág-

és koszoruzápor közt, öleli szívére. A cyclus, mint festett krónikája a nagy eseménynek, diszlapjai egy kis nemzet magas műveltségének s enthusiasmusának.

A skandináv régiségek tárát, az ethnografikus gyűjteményt a lakatlan Frederik-palotában ne mulassza el senki megnézni, ha kedvező sorsa idevezeti. A népismei muzeum a csak télen leg-sötétebb, de nyáron legvilágosabb észak népeit s életmódját tünteti föl eredeti lap- és eszkimó-sátrakban, szerszámokban s butorokban. Az egyik sátorba be is léptem, s mivel sem a tűzek csavaró füstje, sem a halzsirbűz, sem pedig a télen át egymás hátán lakó ember és állat tudófojtó emanációi nem boszantottak, igen kellemesnek tartottam volna a bennevaló időzést akár hosszabb időre is. Nem tudtam megérteni ugyan, a félöles szántalpon hogyan mozoghat ember, habár a fagyott, sikos havon is — de el köllött hinnen. S részleteiben vizsgálva a grönlandi életet (kényelmes és szellős teremben) s tünődéssel nézve a szorgos eszkimó gazdasszonynak föstött rénbél-szálakból csont-túvel varrt művészi himzéseit a fókabőr-ünneplőn, a kaczer köntösön s a csokros botoson: nagyot foházkodtam istenhez, aki mérhetetlen igazságos voltában az emberi hiuságot

még a jeges levegőben sem fagyasztja bele a legkeményebb rögöz tapadt s mégis boldog ő teremtéseiben.

Egyik szives magyarázóm az ablakokba függesztett eszkimó családokról vett fényrajzok mellé érdekeseket beszélt. A jó törpék csak nagy ritkán tévednek az ország fővárosába, Kopenhágába, s akkor is kormányköltségen, midőn vagy valami pörben keresik föl a legmagasabb igazságtevőt, »a fényes gazdát« (a királyt,) vagy »bánatos tanyáik« fölszerelése végett néznek jobbacská bőrök, vas szerszámok vagy halász-eszközök után; mert amit otthon keservesen birnak összeróni vagy kifaragni-vájni, azt valami ördögös kerék-hajtotta kés, fűrész, furó vagy vésű ugyancsak az ő saját, hazai anyagukból rettenetes gyorsan s bizony épp oly jól, ha jobban nem, megcselekszi, még pedig nagyon-nagyon rövid idő alatt, a »fényes főgazda« (az isten) akárhova tegye a dolgukat.

Most is járt itt eszkimó család. A skandináv kiállítás hozta a fővárosba és szemtől szembe láttam is. A fővárosban mulat ez időszerint Durgut urnak, a grönlandi helytartónak neje. Ez egy élénk, szőke dánus nő, ki minden harmadik évet itt tölt szüleinél. Eleinte majd megőrült,

hogy oda került az örök nap s az örök éj országába. Nyáron annyira idegessé teszi a folyton fényeskedő nap, hogy még bereteszelt ablaktábláknál sem bír aludni; a tél meg kilencz hónappon át tartja fogva a szobában. A melegített levegőt is csak szűrőn át kapja. De mégis szivebben veszi a dühöngő telet zord levegőjével, mely a jeges tenger felől zúg feléje. Rén-kámszába búva úgy, hogy még orra hegye sem látszik ki, derék ebeivel meghurczoltatja magát a szabadban naponkint (ha napról szó lehet) néhány perczig. Az északi fény csodás tündérvilága eleinte bőven foglalkoztatá a lelkét. De folyvást senyvedt mégis; az a megnevezhetetlen valami, ami izgatottság, unalom s apró rettenések csodás vegyületében mutatkozik, majd ólom szárnyaival nehezült rá, majd megbizsereglette idegeit, főkép akkor, midőn férje körutat tett és nem volt senkije akihez szólhatott volna. Csak egy nem éppen buta, de nem is elmés eszkimó lányka volt egyetlen társa. Mert hazájában nem akadt nő, ki e sivatagba elkisért volna. Madarai elhaltak, virágai elhaltak, zongorája elhangolódott s nem akadt egész Eszkimóországban ember, aki hangszerét ismét rendbehozhatta volna. Kivül tompa, siketítő némaság, ha csak szél nem bűgött végig a fehér halmokon

s a vakító sikon. Az istállóban kérődzött a réngulya s nyihogott a kutya-falka. Egyszer vörös szemü, fáradt havi-szalonka szaladt végig az udvarán s az ostoba mindenes, ahelyt hogy elfogta volna, agyonütötte s ilyen állapotban kedveskedett vele urnőjének. Egyszer varjut is látott s üdvözölte mint otthon a fecskét — a varju hirdette neki a tavaszt. Hirlapot, levelet csak kétszer kapnak egy évben, s hogy multságukból ki ne fogyjanak egyhamar: minden nap csak egy-egy számot olvasnak el s követik a világtörténelmet s a kopenhágai krónikát nagy figyelemmel és kíváncsisággal, bárha félévvel mögötte maradnak is az eseményeknek.

S mégis, e siralmas földet, e gyászos égaljt, e sajátos életmódot megszerette Durgutné aszszony; ugy megszerette, hogy mindannyiszor örömmel tér vissza oda, hol megfagy a jégmadár is, és hol a fecske károg.

S a jó isten még zengő erdőt is adott e sivó földnek — büvös fehér erdőt, melynek ezüstből van minden fája, s melyben a nagy hidegtől üveg gyanánt lepattanó ág zeng titokzatosan, mint valami láthatatlan mesebeli madár.

KELET.

Országos Széchényi Könyvtár

Belgrádi ut.

I.

JOBBAN esett volna a lelkenek Belgrád helyett azt irnom, hogy: Nándor-Fejérvár. De tán sokan rá sem ismernének, mint rá nem ismernek Tételben Titelre s Jászvásárban Jassyra. Elég vivmánya az új magyar aerának, hogy Klausenburgot és Groszwardeint magyar billogzásban láthatjuk a koronás levéljegyzen; láthatjuk, de el nem olvashatjuk. Mert az ezeréves emlékkő elmorzsolódott írását könnyebben lehet kihüvelyezni, mint egy m. kir. póstabélyegnek az éktelen ékiratát abban a kulimászos lenyomatban.

A »Buda, Mohács, Nándornál elfolyón« usztam hát kelet felé egy sötét nyári éjszakán. Az ég borongott s csillag nagy elvétve, ha kivillant a felhő-nyíláson. A Dunának fekete vizei titokzatosan zúgtak, s bánatosan feleltek rá a part

fekete bokrai s amodább azok a lomha fekete csethalak az ő álmosan hunyorgató félszemökkel: a vizi-malmok. Ha egy-egyhez közeleedtünk, kísértetiesen csendült meg a hajó orrán a harang, kísértetiesen szálltunk el mellette s a homályban nagy arányokat öltő alkotmány pislákolva nézett utánunk. Aztán, mint a »repülő hollandi«, hirtelen elsiklott mellettünk egy másik gőzhajó, melynek nehéz köhögését meg nem hallottuk a mienknek fortyogásaitól. Az elhaladó gép rövid böffenettel kivánt nekünk jó éjszakát, mialatt messze ivben szórt felénk vörös szikrafüzért, mely szerte hullva fult bele a mélyen fölszántott vizbarázdák sötétjébe.

Az éjféli szellő hűvöst hozott s a kapitányi hid alatt a katlan pokoli tüzétől megvilágítva, melengett egy fázó, fiatal anya, csititgatva felfelpittyenő gyermekét. Az urához utazik le Turnu-Szeverinbe, hol a gyárban dolgozik, megmutatni neki az ő kis fiát, akit még nem ösmer. Mert kemény katona-élet a munkás élete. Szanaszerte dirigálják őt is. Egy este csak megjön ő hozzá is a parancsolat violaszin pecsét alatt, s hajnalban rövid bucsuvétel után már indul.

— A kicsike nem is hasonlít magához, mondom tréfálkozva az asszonynak.

— Hogy hasonlítana hozzám, mikor szakasztott az édes apja! dicsekedik a fiatal nő s naiv bizalommal nyitja ki a nyakában függő médailont, melynek tojásdad keretéből erős férfiúnak az arcza néz föl hozzám. Ráhagyom, hogy de bizony nagyon hasonlít a fiához az apa, mert az összevetéshez nem igen kedvezett a változó világítás, a kicsi meg éppen nagyon befelé fordította fejét az anya keblén, úgy, hogy a dundinak csak a kerek fél pofácskája piroslott felém a tűz erős fényében.

Lenn a megvilágított forró tömlöczben övig mezítelen fűtők etették a telhetetlen katlanokat, vas-lapátok széles kanalain dobálva gyomrukba a kőszén-falatokat s hosszú rudakkal kotorva meg a torkukat, hogy könnyebben csuszszék le a vacsorájuk. A ciklopsok hátán kövér gyöngyökben gurult alá a vizzé lecsapódott pára s a munka verejtéke. A nehéz vas tévők ki-bechapódása alatt vakító lángzás váltakozik a sötétséggel, melyben erőlködve viaskodik az olajlímpás ott a gőzmérő mellett. A tévők csattogó döreje, a kaparó vas-kampónak rikoltása nem zavarja a másodosztályu utasokat, akik fejüket a szurkos hamvassal leborított »gyors-árunak« nekitámasztva, vagy a sima pallón a szűrbe, gubába összehu-

zódva, mélyen alusznak. A hajó ritmikus lökései s tartós remegése, a lapátkerekék álomhozó zakolatása szerzi meg nekik a tartós szendert.

Néhány napszámos pipaszó mellett beszélgeti el az éjszakát. Köztük ül egy huszár-gyerek, akinek egy hajós-legény nagy dolgokat mesél a tengerről, hogy ott ezer mértföldnyire is meglátszik a lámpás; amire egy munkás ezt a »hirtelen mondást tagadásba veszi«. MÉR MER: a tengeren akkora vizhegyek torlódnak fel, mint a Mátra, azoktól aztán meg nem látszhatik a lámpás.

A konyha előtt egy rácz család álmatlankodik: apa, anya s két kis leányka. A hüselő vastag szakácsné maradék piskótával kedveskedik az apróságnak, mire boldog csevegés ered meg köztük. Gyermek ajkán még a rácz nyelv is kedvesen hangzik.

A szemhatáron fölcsillan a hajnal bibor csíkja. A nap föl akar kelni, tehát feküdjünk le. Egy átvirasztott éj után alszik az ember, ha kabinje fölött folyton ide-odakopog is a födélzeten sétáló társaság.

A pinczér-fiunak szerény kaparására ébredek. Majd az ő kedveskedő hangján tudtomra adja, hogy be van tálalva. A fiziologiára bizom annak eldöntését, mi esik jobban: ebéd után az álom,

vagy alvás után az ebéd? Azt hiszem, fölösleges munkát végezne, mint a hajdani persa költő, aki azon tündődött, vajjon melyik csillag ragyog szében: a hajnali-é, vagy az esteli?

Mióta a kiépült vasut miatt megszűnt a gyors-hajózás és diplomaták, nagykövetek és basák már nem a Dunán járnak: a table d'hôte tartalmassága is meghigult s főleg a bor ellen van kifogása az utasnak. Tudtommal a szállító kezéből tisztán kerül a vendéglős kosaraiba, de már innen, magyar pogányságából erősen megtérítve, az asztalra. Az idegen csekély véleménnyel van hazai boraink iránt, ha e hajók fődélzetén szóvelők ismeretséget, míg a rajnai hajókon a parti hegyek legnemesebb levével szolgálnak neki. A mi Dunánkon az üvegnek csak az etiquetteje beszél somlyairól, magyarádiról, bakatorról, szegszárdiról. Ami belül van rajta: az ugyan színében változó, de vékony izére nézve egyazon hitvány folyadék. Ez a hatalmas társaság megbirkózik a vízzel, de a kocsmárost és borait megregulálni nincs elég ereje.

A nagy kürtővel versenyt csibukozva ülök a szellős ponyvasátor alatt s lelkem előre szárnyal kelet felé, el Konstantinápolyba, azon is túl, Arábiába, ahol bizonyára az emberséges beduin

különb fekete kávé szürcsöl, mint én ebből a vastag bordáju fehér findzsából itt a Duna két partja közt.

Budapesttől idáig alig cseperedett föl a magyar szó a földézetén, máris kiszorítja a szerb, horvát és német; főleg az utóbbi, mert az mindenütt jelenvaló. Egyetlen egy szál angolunk van csak, aki az ő édes anyanyelvén tiz emberbe is beleakaszodik, amíg egyből kiszoríthatja a »jesz«-t. Kisült, hogy utitársaival régóta beszél ő már francziául, sőt németül, egy öreg magyar bácsi-val pláne diákul: de mind azt tudták, ángliusul beszél velök. Az egyik pihenő fűtőből kinyomkodta nagy fáradsággal, hogy van a Dunában hering is, amikor t. i. erős keleti szelek Odessa felől a folyóba kergetik őket. Szalad le az öreg master a kabinjába, ahonnan nem sokára egy horgászó motollát hozott magával, mint használnak a turisták a keleti tengeren, közel a norvég partokhoz az apró kőszigetek (skeeren) közt. Lemotollálják róla a fonalat s fölhuzzák rajta a legkövérebb lazacot. Majd fog ő itt heringet, s esztendőre a vörös és megbízható Murray nyomán százával horgásznak majd itt a szenvedelmes angol sportfiak. Le is bocsátotta a fonalat és fogott is egy élemedett sós heringet, melyet a

víg hajóslegények — ők tudják mi módon — praktizáltak a madzag végére, mint tették ezt már sok utassal, a többiek nagy derűtségére. S ez harsogott fel most is, és a legzajosabb kaczagó maga az öreg lord Somebody volt.

Valamerre ellát a szemem: sík a part jobbra is, balra is. Messzebb, valamely vizöntés közepén, daru halászgat, s a füzesek fölött lomha szárnyalással evez el a hamvas gém. A nádasok sűrűjéből, Herman Ottó a megmondhatója hányféle vizimadár zug fel riadozva.

A meredekebb part homokfala ragyás a sok fecskefészektől. A házi fecske tán épp annyi földet hord össze egy fészek megrakására, mint amennyit a parti elhord, hogy házikóját megépítse; megépítse a nélkül, hogy eszébe jutna metafizikai definíciója a német tudósnek, aki szerint a lyuk nem egyéb, mint parciális negációja egy reális totalitásnak. S hogy meg lehet élni boldogan bölcséleti theoremák nélkül is, mutatja ez a vigan ide-oda nyilaló vörös begyü madárka.

A Duna mind jobban kiszélesedik s egy-egy kanyarulatán azt hiszem, nagy tó közepén uszik hajónk. A két part egy roppant gyűrűben kapcsolódott körénk.

S ismét leszáll az est s újból feketére válnak a vizek, melyek fölött rikkanva száll el egy ismeretlen madár s fölsí a sásból a szerelmes vadgunár hívogató hangja. Messzűnzen felénk csillan egy-egy tűzpont, majd kettő; majd nyolcz, majd husz. A födélzetről lesietnek az emberek, sokan a málháikkal czihelődnek elő s fojtó melegre fűtik a födélközt s elállják az ajtókat oly sűrűen, hogy a könnyű, röpke pinczér is csak éllel feszülhet át rajtok.

Visszatérek a kapitány hidjára.

Ahol az a sor lámpás fénylik, az a legujabb királyság székes fővárosa: Belgrád.

Országos Széchényi Könyvtár

II.

KORÁN reggel, a helyi hajó elindulása előtt, szétnéztem Zimonyban, melyről gyerekkoromban azt tanultam, hogy Magyarországon van; s fölpillantottam arra az ágyu-ütegre, amelyről meg azt olvastam, hogy Szápáry tábornok megfenyegette vele a szerb fővárost.

Hát nagyon jó, ha az ember meg nem tántorodik földrajzi tudományában, sem nem kételkedik a táviratok hireiben, különben lépten-nyomon

szorulnánk le itt magyar voltunk büszke magasairól; mert különben azt hinnők, hogy ezek a nagyszáju bronz csövek mézeskalácsból valók.

Egy bakancsos gyerek úgy megörült az én magyar beszédemnek, hogy jobban az a »makai fi« sem, aki egyszer a pádovai vár fokán majd leejtette kezéből a puskát, mikor azt dudolgattam magamban, hogy: »Estelegyik, hajnalogyik — gulya, ménes takarogyik«. Egész idegenül éreztem volna magamat ebben a hazai városban, ha egy boltajtó felől ez a magyar iratu tábla nem int felém: »Kohn Jakab vegyesáru kereskedése«; az ajtajára meg ki nincs pingálva országunk czimere, mely alatt egy fekete szakálu müzülmán (nyilván maga Szulejmán császár) méltósággal eregette a m. k. tózsnek hosszúra vágott zagyvamenti török dohányát.

A piacz mézárszékeinek fogasán kövér ürök lógatják alá kegyetlenül megnyuzott véres fejöket, a sáros földön sertés-oldalak, csüves paprika, fehér vöröshagyma, meg mindennemü élelmi cikk vegyest. A módosabb kofák likas gyékényt teritenek az áruik alá. Soha az arra menőt nem biztatják a vásárlásra. Ha kell neki, majd szóba áll velem, gondolja magában keleti nyugalommal egy-egy ömletteg néni, mialatt serényen sodor-

gatja széles czombjain a ganczát és dobja bele egy fazékba, mely alatt pattog a tűz, ott szabadon, a zsendelyes házak közt. Egy kapuban, festetlen fakó asztalon tárja ki pénzeit az odavaló bankár, szerb s osztrák-magyar ezüstöt, aranyat és rezet váltogatva »a napi árfolyam szerint«. A bankár ur nem zsidó.

Ebben a sűrűségben hogy hiányozhatott volna már a cigány? Minden rajta levő ruha mocskos czafatokban fityeg le róla, de azért a birómándli-viselt kék posztót tojás nagyságu ezüst gombok diszesítik, melyek hegedű-húrral vannak odavarrva. Egyéb köze a hegedű-húrhoz nincs is az e fajta vándorló cigánynak — itthon oláh cigánynak nevezzük — bár a német regényíró urak, ha a soha nem látott Magyarországról föstének édeskés hazugságokat, éppen ezeket mutatják be művészekül. A cigány asszony is olyan rongyos, »majd elrepül«, de a Hoffmann-Callot festékes ibrikeinek őrzöngő táncza 'nem tarkább, mint e borzas nők foszlányos öltözete. Ezüstjök azonban van nekik is: a fülük czimpáit lehuzó otromba függő. Esett malaczkát visznek, »szerzett« tyukocskát árulnak ők itt is.

A kávéházban régiek a lapok, de friss a kávé. Legujabb olvasmányul kaptam a »Banater Musik-

und Sangerzeitung« 3-ik számát, melynek szövege reszben magyarul van irva. Megerttettem belőle, hogy a nadragi dalos egyeslet a legverengzobbek egyike, mert amit május 13-án énekelt, az rettentő! »Kezembe fogom szép szemed«. Nem tudom, a mi Volkmann Robertunk szelid zenéjének sikerült-é e karének rut kegyetlenségét meg- enyhíteni.

A messzunnen felém csendülő harangszó arra int, hogy indul a hajó.

Zbogom! Föl Belgrádba!

Mert oda *föl* kell menni. Hogy kiszálltam, azonnal husz kar is nyult felém. Teherhordó, rendőr, koldus, cziberes asszony, fiákeres, kalauz stb. Valamennyi szerbül kiabált, amiből semmit sem érttettem. Mennyivel jobb dolgom van nekem otthon, Magyarország fővárosában, mikor a gozhajorol leszállva, száz kar is hadonaz az orrom alatt s ugyan-annyi torokból harsog felém: »Niksz czu tragen gefallig? Hardar gefallig?«

Ne kívánja tőlem senki, hogy a belgrádi kövezetet leirjam neki. Erre csak Dante volna képes. A legnagyobb gonosztevtot is vallomásra birnak ezek a zokkenetek. Ami az ember legbensejében mélyen el van temetve, az mind kifelé kíván- kozik. A trappistat is locsogásra birna, és por-

ticii némává ijedne tőle a saragossai fecsegő asszony. Tengeri nyavalya szárazon. A nagy templomnak egyszerre husz tornya nőtt, a házak mind keresztül szaladtak az utcán, s tető és fa, ég és föld szivárvány színekben rezgett előttem.

A kocsisom, egy rablóképű jó ember, hogy kedvezzen, fölöslegül vad szaladásra bátorította a lovait: hogy van ő olyan, mint a pesti vagy bécsi fiákeres, neveté felém nagy fehér fogaival. »Gutti ferdl, gutti ferdl!« dicselkedék. »Bun svál, bun, bun!« E bömbölő nyilatkozatából kitünt, hogy tud sokféle nyelven; különben nem is lehetne Belgrádban kocsis, mondá fölvilágosítólag, midőn sokoldalú nyelvismerete fölött kifejeztem neki bámulatomat. Hát németül hol tanult meg?

— Un di Pészt! (Pesten.)

Hát hol a menydörgős ménküben tanulhatott volna meg jobban.

Végre lihegve állt meg velem a két »gutti ferdl« a consulatus előtt.

A gyepes udvaron, egész hátul, egy rossz putri ajtaja fölött olvasom: »K. k. oesterreichische Consulats-Canzley«. Egy mezitlábos ur (a cs. k. tolmács) kijelenté, hogy nem itt, hanem a követségénél hozzam tisztába utleveli ügyemet.

! El a követséghez!

Itt európai atmoszférába léptem. A követségi titkár — volt miniszterünk Tóth Vilmos fia — tipusa az előkelő attachénak. Magyaros szivesége, mellyel a kezemre járt, nem vont le semmit a finomságából, s az igazi török dohány, melyet nála megízleltem, kedveskedései közt nem volt a legcsekélyebb.

Szétnéztünk a városban. Nekünk magyaroknak itt kezdődik a kelet, mint a németnek Budapesten. Nagyobb magyar vidéki városhoz hasonlítanám, ha kevésbé volna kusza s egyes pontjain nem volna mégis egészen más. A számos КАФАНА az ő guggon, vagy keresztbe font lábon ülő vendégeivel, szellősebb házaival, bazárjaival s kurjogató utczai iparával, már a mienktől merőben elütő égaljra vall. De van egy tulajdonsága, mely magasra emeli a mi fővárosunk fölé: az idegen hatalmasságok képvisellete rezidenciális szint ad Belgrádnak, mely, ha messze áll is el Budapest mögött, de az országnak *minden* tekintetben politikai központja. Belgrádon követek — Budapesten konzulok. De hiszen ebben a tekintetben Csetinje is fölöttünk áll.

Legelőbb is a mult erős vonzásának engedve, megyek a hajdani török városrész felé, melynek

több háza ma már omladék. Magasan nyulik föl belőle néhány puszta mecset pipaszár tornya, s búsan beszél az elhanyaglott dicsőségről. A Duna tulsó partjáról nézve a városnak ezt a részét, egy pillanatra fölidézi lelkemben Konstantinápolyt, persze csak úgy, mint macska a tigrist. De egyazon familiából valók.

A lebontott bástya helyén fiatal ültetvény, melynek gyér árnyékában leheveredve, nézek alá a völgybe, a Szerémség lankáira és Bácsmegyének termő síkjaira, melyeknek fölzizzenő szellője egykor az én bölcsőm körül is játszadozott.

Poros, fakó liczium-bokornak a tövébe huzódva, eresztem szárnyra emlékeimet, vágyaimat és reményeimet. Mentül több jut az embernek az elsőbül, annál jobban fogy az a másik kettő. Emlékben gazdagodni azt jelenti: reményben szegényedni. De azért egy csöppje ennek pirosra festi a halovány valót; egy csilláma hajnali derüvel hinti be a sötét jelent.

Éltünk rögös határán két genius vezet —
Remény s emlékezet.

Amig így tünődöm, egy fiatal hang szapora ütemben zsong felém. Poros akácza alatt kis diák morzsolgatja a pensumát, hol beletekintve

az írásba, hol magasra emelve a fekete szemét. Németül tanul szerb nyelven. Németül és nem oroszul. Amint egy rövides vizsgálat után meggyőződtem, az ő ifju életét is megmérgezte a derdidasz háromegységének megbonthatatlan titka. Mikor szünetelt, előkotorta zsebéből a dohányos szelenczét s szivarkát sodoritott magának. Azt hiszem, hogy itt a bölcsőbeli gyermeknek, mikor kifordul szájából az emlő, áltató gyanánt cigarettet nyomnak a szájába.

Déli harangszó. A fiu hazavágtat ebédelni.

Két élemedett ember kapaszkodik föl a bástyára. Az egyik tepsit hoz a hátán s karjaiban apróra tördelt rőzsét. A másiknak egy kövér ponty vonaglik meddő erőlködéssel az izmos markában. Tüzet raknak, a halat a kés fokával agyonütik — ilyen emberség a mi szivtelen szakácsnéinktől, kik csak a vivisectiótól várják a hal izességét, nem telik — csak aztán bánnak el vele. Ami fűszer megterem a Száva partján meg a távolabb égöv melege alatt, az mind belékerül a tepsibe; s egy kis vártatva kellemes illat is kavarodik föl a bádogg edényből, mialatt a két öreg nagy beszélgetést folytat egymással s appetitoriumnak paprikába-sóba ütögetve bele olvasatlan fokhagyma-gerizdeket, jóízű

ropogtatással növelik amugy is ropogós nyelvök mássalhangzóit.

Hogy a porhanyóra sült pontyot leemelték a tűzről, megmozdult bennem is a rut állatiasság s szörnyen kívánkoztam oda harmadiknak. Arczomba nagyon kiülhetett az áhitozás, mert az egyik a legbarátságosabb csemcsegéssel kínált nekem helyet maga mellé. Ej mit! Élünk a szives vendéglátással. Közibéjük ültem s ettem olyan rácz halat s annyit, hogy a mikor fölkeltem, azt hittem, én vagyok a karlóczi patriárka. (V. ö. Bernáth Gáspár válogatott nagy mondásaival.)

Befordultam a városba. Voltaképen egy végtelen hosszú és széles utczaszerből áll az, melyből, ugy a kiterjedést, mint a sivárságot tekintve, hasithatnék öt budapesti Vásárteret.

Fehérre meszelt színháza élénken emlékeztet az Ürményi granáriumára, ott a Muszáj-erdő során Abonyban. Épp akkor-nap nem játszottak benne. Egy elménczkedő német, valami léha prenzloui mérnök, azt beszélte, hogy azért nincs előadás, mert a hős-apa birkalopásért van bezárva, az első szerelmes meg egy éjjeli kalandon ugy meghűtötte a derekát egy bunkóba, hogy hassal nyomja az ágyat, a naiva pedig a mult héten

ikret szült. De nekem régi elvem, hogy az ilyen pletykabeszédnek csak a felét hiszem el. Minden esetre sajnálom, hogy nem jutott megismerkednem a szerb színművészettel.

Szemben a színházzal emelkedik Milos Obrenovicsnak érczből öntött lovagszobra. A bas-reliefjeiben ugyancsak kijut a szegény turkusnak. Rettentő pusztitást visznek véghez bennök a szerb katonák. Erre a tulzásra nincs is szükség. A szerb vitézség fölötté áll az ilyen hizelgésnek. A hamisítás, ha bronzból való is, csak hamisítás. A mű egy fiatal szerb művész alkotása — nevét a czirill írásból ki nem betűzhettem — s hasonlíthatatlanul különb munka a magyar fővárosnak bármely emléksobránál, a Széchenyiét sem véve ki.*

A főutcza derekán kezdődik egy hatalmas fasor, mely lenyul a Száva partjáig. Két nagyobb épület közé ékelve látok egy nyájas urasági lakot. Előtte vén jegenyék s két fiatal katona állnak őrt. Ez a fejedelmi konak. A kicsi királyfinak álmait e palotának egyik szobájában őrzik a legszébb édesanya, szívében nagy szeretettel az ő egyes fia iránt s perzselő nagyravágyással, hogy

* Még akkor nem volt sem Arany-, sem Honvéd-emléküink. P.

majdani hatalmának osztályosa legyen, míg a papa . . . ó, a papa! . . .

A Száva mentén vonul el az új vaspálya s tőle balra kanyarodik fel a topcsideri ut. Bozontos hegyi erdők alján hódítottak meg egy kis részt a kertészet szelid művének. Középe táján egy platán, mely alatt eltérne a Margit-sziget legtere bélyesebb platánja. Árnyékában egy kis szökő kut görcsök közt lövelgeti vékony sugarát a derült ég felé, amely csodás látvánnyal nem tud betelni néhány vidéki paraszt. A sugár egy daru csőréből szökkenget a magasba. A madárból egy fiucska szorongatja ki a vizet. Igazi vasgyuró gyerek, pedig akkora sincs, mint otthon a kis Níko. Ugy-e bár, Ilia bácsi?

A kert épületében az öreg Milos szokott volt nyaralni s még ez idő szerint is az udvar használatában áll, de a királyi pár nem lakja. Nyirkos szobáiban nem is érezhetné magát jól s épül is a számára valahol a terjedelmes vadonnak egy kies pontján fiatalságának s fényre derült állásának megfelelő kastély, ami már csak azért sem maradhatott el, mert a szomszédos új királyi társ a színajai pompás villában tart udvart.

Egy hosszú, szellős deszka-csarnokban »együtt és szerteszét, vidám, jó emberek isszák az árpa-

lét«. Közel hozzám fiatal tanulók sör mellé énekelik a Bánkbán bordalát véghetetlen sok érzéssel; főleg a vezető tenór csak úgy görnyedez a moll hangnem édes mérgitől, mialatt félremagyarázhatatlan epekedéssel forgatja szemét a kívül sétáló Milicza kisasszonyra, kit jobbra s balra a gondos szülék védelmeznek a jajgató ének s a vele járó szemjáték veszedelmeitől. Milicza kisasszony szép. Arcza fehér, szeme fényes, haja fekete, ajka piros, termete karcsu s nagyon illik finom szabásu fejébe a szerb dísz s kedvezőn hajlik derekához az arany sujtással gazdagon kivarrott rövid mel-lény. De azért a finom alakon mégis elszörnyü-ködött egy »európai« asszony, aki fülem hallatára e szókkal nyilvánította mély megdöbbenését: »Jeszszász! . . . und ka Spur von áner Tournure!« Mert bizony a ruhájának ránczai hátul korántsem abban a merész ivben zuhogtak alá, melyet valamely nekibátorodott párisi divatszerző hirdet a szépség vonalának: hanem a hullámos kelme puhán ömlött le rajta, mint egy görög isten-asszonyon.

Rigó minden bokorban, ami nem is csoda; mert annyi és olyan kövér legyet nem kap a haraszi pusztán sem — pedig ott már csak van! — mint ebben a kertben. Az ember a szó

szoros értelmében csak legyezkedve hűselhet e padokon. A vizmedenczében nem uszkál hattyu s a kedves látványért vajmi kevés kárpótlást nyujt közelében az a levágott kacsa-fej, melynek érczesen csillogó zöld bóbitája körül érczesen csillogó zöld dongók cikáznak. S mert ezek az ültetvények is »a n. é. közönség oltalmába vannak ajánlva« — a fiatalság, virágot szedni tilalmas lévén, közre fogott két pávakakast s ezeknek a ragyogó farkából huzgálta ki a szép hosszú tollakat s kötött belőlük bokrétát valamelyik Milicza számára.

Mikor visszatértem, a fele utján a francia és angol követség hölgyei hajtottak el mellettem az erdő felé s egy kis vártatva a félre álló szekerek s a félre ugró emberek során büszke kavalkád vágatott felém. Fiatal királyi testőrök karcsu lovakon s mögöttük hatalmas négyes fogatban egy afféle char-à-bancon maga a királyi pár a kis kraljevicssel s néhány nagyon takaros udvari kisasszonnyal.

Natália királyné, kit utoljára harmadéve láttam egy cseh fürdőben, még mindig az a nagy szépség, aki volt. Nem is foghatom fel, mi egyéb lehetett volna belőle, mint királyasszony, ha bár nem annak született is. Marienbadban, tudvalevő, három világrésznek legvirágzóbb női jelennek

meg nyaranta. Mégis, hogy a kolonnádon végig sétált a fejedelmi hölgy: megfélekezve a különben szigoruan megtartott illendőségi szabályokról, a fürdői közönség apraja-nagyja utána iramodott, nem is gyanítva, hogy az a remek fő koronás fő. Zajos szépsége vonzotta ez előkelő népet, s bizony, ebben az öt perczig tartó udvariatlanságban egy örökkévalósága rejlett a legőszintébb hódolatnak.

Élete, amig itthon van, egyhangu volna, ha ő bájos fölsége nem értené a módját, udvarképesse tenni minden jó nevelésü embert. Estélyein több is a piros vér a kéknél, s ez magyarázza, hogy ott sokkal pezsgőbb a kedv. Szépséges megjelenésén kívül, a királynénak még egy közös tulajdonsága van Mária Teréziával: szörnyen szeret házasítani. Az egymáshoz illő párokat mind összeboronálná, mely szenvedélyéből, ugy beszélik, több baj származott már eddig, mint gyermek.

A fia, a trónörökös, egy aranyos kis fiu, ami nem is lehet máskép, mikor valakinek olyan aranyos mamája van.

Előttük por, utánuk por. De mikor, magasra emelkedve, rá esik a nap fénye, tündöklő felhővé változik.

Estére hajlott az idő, mikor az elomlott vár, a régi »Kali megdán« egy padjára ültem s napernyőmet ráfüggesztettem a fölém hajló ágra. Nem messze tőlem két megbarnult téglaközt egy kis vad virág hajtogatta fejét az alkonyi szellőben. Nyilván rég elhullott magyar vitéznek a hamvaiból fakadtál, hogy ilyen barátságosan integetsz felém: Csak elviszlek magammal emlékül, mondám, s mentem leszakasztani. Épp, hogy a kabátomba tűzném, veszem észre, hogy egy tudós-forma szemüveges ur leakasztja ernyőmet az ágról. Azt hihette, hogy a dél-amerikai parasol-fának egy ide tévedt példányáról szedi le a gyümölcsöt. Fölvilágosításomat, hogy az az ernyőgyári munka s voltaképp az én tulajdonom, köszönettel fogadta és csöndesen távozott.

Az enyhülő lég több és több sétálót vonz a bástyára. Egy ur maga mellé int egy másikat, akit *Szávának* szólít. Eszembe jutott, hátha ez az az idevaló *Tisza*?

Ilyenkor sétálgat erre a »tout Belgrad«. Az itteni hölgyvilág festői öltözetének meleg színei élénk virulásba vonják e komor omladékot. Itt is nevetés, bókolás, kacsintás, fiatalság és szerelem, mint a nagy világon mindenütt. A szerb szó közé sok német, angol és francia vegyül. Még

magyar beszédet is hallottam — a magamét. Mert idegen földön mindig monologizálok, ha megszállja szívemet az árvaság érzete.

Zimony mögött leszáll a nap. Tündöklő párázatban usznak a messze szigetek s bibort hőmpölyget a két folyam. Valahonnan messziről zenének a foszlányai repülnek felém. Nem értem a dallamot, de elmosódott akkordjai enyhesztőn simulnak a lelkemre. A hold sarlója föltetszik az égen. Az éjjeli szél első fuvatától összebúgnak az ágak, sohaj kél a fák lombjaiban. A sétahely néptelen, s apránként kigyulnak a város gyér lámpásai.

— Zbogom! hallszik át hozzám a homályból egy köszöntés.

Menjünk aludni. Zbogom!

Bukuresti ut.

I.

KIÁLLOTTAK a partra a jó csángók, hogy Pancsova táján elzúgott mellettük a hajónk, s megrengetve a kalapot, lelkesen harsogtatták: »éljen Magyarország!« Eszembe jutott Pali bácsi, ki az állás alatt sátort ütött vándorló színház függönyén olvasható ugyan e mondásra, hogy »éljen a haza!« ezt felelte: »Hiszen a haza, az majd csak megél; hanem ti hogy éltek meg?« De amennyire kitelt a hangomból, visszavivátoztam őket. Reméltem is, hogy jó dolguk lesz nálunk, mert még akkor nem volt kiadva a pénzük dús nyolczas kamatra.

A parti port, az országut homokját ölbe kapta a szél s kavart belőle akkora felhőt, hogy pillanatokra elvonta szemünk elől a tájat. Hajófüdélről festői látvány ez is. Pedig, aki benne van abban a fövény-förgetegben, ember s állat, az nem találja kellemesnek. A legény össze válik benne, a szürke ló fakóvá. De azért csak »gyúte!« S előre vánszorog s messze marad el mögöttünk a küzködő kocsisor.

Hova tovább, mind inkább gyérül az uri közönség s szaporodik fel az utas nép. Alig vagyunk el már az első osztályon, s az a szőke hölgy, aki tegnap eltűnt a sok csinos magyar asszony között, ma már nagy kitüntetések tárgya; sőt némelyikünk érdekesnek is találja s nem érti, hogy nem vette észre eddig? De mint a Wallenstein csillagjának az éjszaka sötétsége kellett, hogy tündököljön: a mi hölgyünknek is a többiek távolléte, hogy ragyogjon. Kegyeztük, kényeztettük s egy kövér vashámor-igazgató zsámolyon ülve szuszogott a lábainál s ajálta föl rengeteg karjait motollának, míg Omphale ő nagysága bájos taglejtéssel gombolyította föl a kék pamutot; valamint hogy ki is sült később, hogy kék harisnyát hord. Nem a szél kedvező legyintésének köszönhattük e tudomást, hanem a »Verseczer Gebirgsbote« egy számának, melyben a mi Corinnánknak nem egy rimes betürejtvénye jelent már meg.

Szöktem le a második osztályba. Amint a kabinok mellett rohanok el, az egyiknek ajtaja kinyílik, s azon két mosolygó arcz kukkant ki: egy fiatal házaspáré, mely vörös bársonnyal bélelt fészkebe vonulva vissza, édes zárkozottságban, megleshetetlen titokban folytatá boldogságos nászutját a Duna első állomásától Bajor-

országban, le a Fekete-tengerig. Az ajtó hamar becsapódott megint s a magasra felszökkenő habok hallották egyedül víg nevetésüket s látták egyedül szerelmöket. Ám azért a hab, ha locsog is, de nem fecseg.

A folyó medre kiszélesedik, a partvidék emelkedik. Muzsánk és udvarlóí a jószívű kapitány mellé a hidra állanak s az ünnepezt hölgy a környezet figyelmét a mélyen kimarjult kanyarodások csíkjaira irányozza, melyek a sötét-barnától a világos szőkékig fokozódnak föl vagy le. Ha magyar hangokon zengene a verseczi istenaszony lantja, bizonyára megteremne halhatatlan szórejtvénynek az »ár-nyalat árnyalata«.

Már turja ki felhősátorból rovátkos fejét a Damogled s a rengeteg víztömeg összébb szorul mélyre vájt sziklás medrében. E jelenet nagy volta mellett eltörpül a Rajnának édeskés vidéke, el a Neckar és Elbe völgye. Hozzáfoghatót csak Norvégiában láttam. A Duna szélessége Orsova előtt vetekedik a Hardanger-fjord tükrével, melybe szintén égverő hegyek szirtes foki tekintenek alá. A Höne-elf kiszélesedése e fjord, míg a kazáni szorosban a tágasra ömlött Duna-tó sodródik keskeny folyóvá.

Babéros Sapphónk kitárt karokkal áll ott, mintha keskeny keblére akarná vonni a nagy hegyet, aki még erre az édes biztatásra sem enged komor fönségéből. Fölötte egy kőszáli madár, kiterjesztve roppant szárnyait, evez ismeretlen magasokba. Rekedt vijjogása azt jelenti, hogy valamit vett észre. Egyszerre csak — nincs. Éles szeme fölfedezte hajónkon a tárt karu női dalnokot s a vén sas elmenekült.

Mikor az első darabonczt láttam meg az oláh parton, nagy derűltség fogott el. Nyilván apró madárnak néz minden ellenséget. Amit nem a vitézségével mutat ki, hanem az ijesztően rongyos mundérjával. Folyami rendőrséget végez itt, jóllehet a berlini zöld asztal mellett a nemzetközi jog magyarázói bebizonyították neki, hogy a Duna errefelé semleges. De ez tavaly volt; akkor, amidőn megkötyagosodva a »Stefan cel mare« dicsőségétől, a szent Dávid hárfájára sem hallgatott volna; mennyivel kevésbbé ama szerződés doktrinarizmusára.

Corinnánk érdekesnek tartotta a mezitlábás darabonczt is. A legény pusztá, szőrös melle eszébe juttatá a jó Atta-Trollt, aki egyszerű, de nagy érzelmeket hömpölyget az ő hochbrustjában. Aztán elkezdett velünk politizálni s elvilá-

gosodó arcczal, majd hév lendülettel bizonyította a »Verseczer Gebirgsbote« megváltó küldetését Magyarországon, honnan az egyetlen egy szász-nak a schmerzschreija jobban elhallatszik a stammesbrüderekhez, mint százezer becsületes bár, de megtévelyített svábnak az éljene. A vastag hámor-igazgatónak domboru keblében erre felágaskodott a magyar ember, s a gyaraiban döngő nagy pörölynek meggyőződésével — föladvá a már-már meghódított muzsának szívében elfoglalt elősánczokat — ráütött a hölgy vállára, éppen oda, ahol a szárnyai nőhettek és őszintén dörögte: »dész gibtsz nid! — vájlsz dész nid gibt!« Amitől a zengő muzsa szinte összeroskadt, s visszavonva mimosa-lelkét keble hüvelyébe, elhallgatott s a női osztály egy sarkába ülve, méla lemondással, de egy fényesebb jövődő bizalmában, kötögette le gombolyagából a kék pamutot. Hideg borogatást azonban nem rakatott a vállára. Ha az inzultust elbirta a szive, a vállának sem illett sajogni. Drenkován kiszállott. Merev főbolintással vált el tőlünk s a kijárónál tüntető boldogsággal borult az ő patikárius nagybátyjának a nyakába, ki ott várta a dobogón.

Turnu-Szeverin szép város. Egész kis Bukurest, mondá nekem egy meczenása az ottani francia

művészetnek, aki szabad óráiban kalapos. Egész kis Bukurest, valamint az meg egész kis Páris. De megvontam magamtól az élvezetet. Csimplya- és dudaszó, meg a páni síp metsző sikongása egy kertbe vonzottak ott a Dunaparton. Karcsu oláh kisasszonyok sétáltak a fakó gyepen kézen fogva, sorjában tizen is. Arany s eziüst rojt és bojt, csillámló zsinór és sujtás ragyog rajtok. Még a czipellőjük is arany szálakkal van kivarrva. Föl s alá andalognak élénk beszélgetésben, csipejük csábitóan ringatódzik a rugalmas, könnyű lépések alatt, s meg-megbiccentik a fejöket, mikor a zene gyorsabb ritmusba csap át. Nyilván olyan ez a zene mint a dohány. Eleinte szédületet okoz és émelygést; aztán, ha hozzá törődünk, jólesik. Egy terebélyes bükk sátra alatt ül a három művész. Oláh cigányok megannyian. Megégetett macskának a sivalkodása, megsebzett kutyának a vonítása nem lehet szívrepesztőbb, mint az a jajgatás, mit ez a különben egészséges három ember követ el. Még nevetnek is hozzá ezek a muzsikáló hóhérlegények. A páni síp művésze egy golyvás ur. Nyilván ebben a golyvában tartja a felgyülemlett szelet mellyel a sípját eteti, mert ez akkor is szól, mikor sörrel locsolgatja száradó torkát s nedve-

siti meg kidagadt, cserepes szája szélét ebben a nagy melegben.

A szeverini hideg fürdő épp oly enyhítő, mint bárhol a világon az áldott hullám, amidőn az utas hozzá folyamodik, hogy kopogó halántékait meglocsolja s forró nyakába zúgassa le a hűsítő sugarat. Előkelőnek nem előkelő, de van egy fényüzése, amelyet még sehol sem jutott élveznem: a czipőhuzója ezüsből való. Ez t. i. egy ezüst evőkanál. Hogy a délebedi paradicsommártásból ragadt rá egy kevés, az ugyan nem volt nagy baj. Hiszen a Dunában ülök s ott elég a víz, mely leáztatja róla. De jólesett ez a bizalom.

Az Alsó-Duna hajóskapitányai a szárazon is nagy urak erre, ahova ők vitték be elsők a nagyobb műveltség kellemeit s egy kifejtettebb civilizáció vívmányait. Góczpontjai a társas életnek, víg urak, vendéglátók. A régi jó ismeretségek eczet-ágyát az élénk személyforgalom révén naponkint váltakozó újabb töltésekkel szaporítják. Hogy az ilyen eczet-ágyat zamatos borral öntik fel, egy jóra való vizi farkasnál magától értetődik.

Ha azt mondám: vizi farkas, ez csak olyan szóbeszéd. Semmi farkas-természet nem szorult beléjük, sőt oltalmazói nem egy szelid bárány-

kának, vagy vigan szökellő gödölyének. A vizit is csak úgy kell érteni, hogy nem a neptuni, hanem a plutói »vízi« az. Kedves fiúk, zajos legények. De mikor ott állnak a hajó hidján, a kötelesség komolyra váltja ez arcokat. Erő, erély, fegyelem és tudás ilyenkor az imént könnyüvérű, dalos pajtás. Vidám arcza zordonságba is borul, ha a helyzetnek nagy felelőssége, sokszor nehéz, néha válságos pillanata ezt megköveteli. Mint ez idő szerint is akárhányszor a bolgár parton, ahol a muszka uralkodik. Uralkodik — a diplomata urak mondjanak bármit. Meglehet, hogy agyaglábon jár az u. n. északi kolosszus. De talán csak otthon. Ahol egyszer idegenben veti meg, ott vassá lesz. Az orosz tiszt urak sűrűn járnak-kelnek e hajókon s nagy szivesség tőlük, ha megfizetnek érte. Hatalmaszkodnak, mintha meghódították volna ezt a fejedelemséget. A jó bolgárok meg is vakarják most a beretvált tarkójukat, s látván hazájukból kivonulni a törököt s bevonulni oda a muszkát: nagyot gondolnak magukban; de kimondani nem igen merik.*

* Azóta kidiplomatizálták onnan a muszkát. Ami persze addig tart, amíg oda megint be fogja magát diplomatizálni, ha valamely hadtestünkkel keresztbe nem fekszünk előtte. P.

Hajónkba csak úgy szakadt be a viddini törökség. Nincs ott neki maradása; megy, omlik kelet felé, a félhold arany szarujának édes vizei mellé s azokon is tul. Kivándorlás az ősi hazába. De tán ők szerencsésebb csángói lesznek a török nemzetnek. Néhánynak az elsült, barna melle fölött a dzsin-üző amulettel együtt ott lóg egy kis üvegecske, abban néhány cseppje a kazánliki rózsa-erdők illatos lelkének — egy darabig vigasztalása és kenyere.

Nem tudom, a akkorán mi okból tartja veszedelmesebb arczrésznek a női száját, mint a női szemet. Ezzel szabadon tekint szét, s ha, ami elégszer megesik, ez a szem bűvösen szép s a mellett mosolyogni is tud, mint a legpirosabb ajak, csak annál nagyobb kísértésnek teszi ki a férfi szívét. A nagy próféta — Allah fehér angyalai kazánliki rózsalajjal kenegessék az ő rengő szakálát ott a hetedik mennyországban — a nagy próféta nem járt a görög művészek iskolájába, ahol megtanulhatta volna, hogy a félig elfátyolozott báj kétszeres báj. De némelykor jót cselekszik a próféta parancsa az emberi nem himjeivel, midőn szemök elől rejtekbe vonja azt, amit meglátni nem vigasztalás.

— De fura! kiáltá mellettem egy kis leány. A török bácsi szoknyában jár, a török néni meg nadrágban. Aztán leült a kuczorgó gyermekek mellé s tartotta jól őket a Kugler kávé-sbonbonjaival, amire nagy szopogató támadt a Mohammed apró hivei közt. A török anyák bánatosan nézték ezt s az egyik bolgár nyelven hosszasan mondott valamit a magyar leánykának. Nyilván édes kis mese volt az. Margitka jobban megértette a cukros rózsalevelet, a dulcsászt, mellyel viszonzó kedveskedésül kínálták meg őt a kis Rusztem s a sikongó Fatmeh édes anyja. Megczírogatta a magyar leányka fehér arcát s játszott habos szőke hajával.

Láttam egy tizenhárom éves mamát is ebben az asszonyi csoportban. A baba, gyermeknek a gyermeke, nem volt nagyobb mint egy ötvenkrajczáros Vicza a Rippel bácsi játékos boltjából. Ez jobban is illett volna az ő vékony karjaiba, mint az az élő, nyafka kis teremtés, mely tollas bóbítájával úgy feküdt ott a szüleje karján, mint egy beteg csibe.

A hamálok hihetetlen nagy terhet hordanak a hátukra akasztott »szamáron«. Bizonyos, hogy a mi zsákczepelő jó csacsinkra innen került a szamár név. Az egyik vas szekrényt emel, mely-

nek sulya alatt leroskadt volna tizenkét budapesti hordár. Pedig öreg ember volt már. Muszka egyenruhás bolgár tiszték (ugy is mondhattam volna, hogy bolgár egyenruhás muszka tiszték) hatalmaskodva s harsányan osztották parancsaiukat a — gőzhajói állomás főnökének, kardjukat erősen megcsördítve a bejáró padló deszkáin. Az állomás körül rongyos, tarka tömeg ordított, magasra nyujtván a karjait. A kavaszok a puska-tussal vissza-visszanyomták, hol fejbe, hol hátba figyelmeztetve a tolakodókat, hogy itt is »röndnek muszaj lönnyi!« De utána csak annál nagyobb lett az ordítás. Sose tudom én, mit akarhattak az istenadta bolondjai. Tán bocsuszó, istenhozzád volt a távozókhöz. A magas parton fehér lepelbe burkolózva, hosszú sorban ültek egymás mellett a török asszonyok, mint a pinguin madarak.

A nap heve alatt, a kazán mérges melege körül dolgoznak a hamálok s görgetik le százával a sörös és boros hordókat, melyekből az orosz tiszték nagyokat fognak inni a bolgár szabadság dicsőségére. A hajó a teherdarabok döngő sulyától, a levegő a forró párázattól reszket. Végre a megváltó fütty, s nagyot csavarodva túrja fel maga előtt a vizeket a pompás »Hildegárd« s

uszik le büszkén, erős tüdővel és aczél izmokkal hasogatva a vizet.

Magasan járt a hold, midőn Nikápoly előtt horgonyt vetettünk. A fődélzetben plaidjébe burkolózva sétál egy-egy fagyos tagja a meggyérült társaságnak. A mély csöndben csak a közel sziget szunyogjainak finom zenéje hallszik át. Néhány apró énekes az emberszagra át is repül hozzánk vacsorálni. Turnu-Mugurello felől egy nagyon cifra, hosszú magyar káromkodás harsog bele a néma éjszakába. Isten bűnömül ne rójja — de jobban esett az estéli imádságnál.

A hold, a hold! . . . Igézetes fényibe oda merül egész lelkem. Hosszan nézem, amint szerteszakadva vágtat el titokzatos arcza előtt felső magas szélnek szárnyain a felhők csodálatos hada . . . midőn suttogó beszédre érzek föl, melyet közel hozám folytatnak. Nini, a fiatal házaspár! Ugy egymáshoz szorulnak! Észrevettek. De mikor elborult az »éj szeme«, hamarosan éltek a kedvező homálylyal s nagyot öleltek egymáson. A szerelmesek éjszakája ez ma nagy e földön. Hogy ne, mikor hegyébe az éj mámorító varázsának, a szomszéd sziget szunyogjait meszsze tulcsattogva, rágyújt édes dalára a fülemile.

Lejön szellős hidjáról a kapitány is. Nemso-kára négyen ülünk, öt percz óta régi ösmerősök, s a parancsnok mesélgeti nekünk az orosz-török háborut, mikor itt, éppen Nikápoly előtt, az ő hajójának kerekei ötösével-tizesével kavarták fel az elesett katonákat.

Az asszonyka fázva szorul oda az urához s nagy félelmében megcsókolja. Ravasz a szerelem s élelmes. Még a borzalmasnak is leszakasztja virágít.

II.

NEM a terjengős Duna szellős, tágas hajóján sétálok, hanem a keskeny coupé szűk ülésén szorongok már. Szerencsére az ablak mellett, s kellemes szórakozásomra szolgál, az a sürgés-forgás ott az apró őrházak körül, melyekre nagy nap derült most, mert kiadták rendeletbe, hogy Rudolf trónörökös és fönsteges neje erre utaztának alkalmából díszet váltson még a viskó is, mentében a vasutnak Gyurgyevótul az oláh fővárosig. És így esett meg az a hihetetlen csoda, hogy a ragyás házikókat újra bevakolták s tündöklő fehérre meszelték. Az örökre is ráparancsoltak,

hogy mosakodjanak ki minden családotul, sőt nyiratkozzanak és fésülködjenek is meg, mert nem igen sűrűn esik olyan sátoros nap ebben az országban, hogy egy nagy birodalom hatalmas urának az egyes fia teszen látogatást az oláh udvarnál.

Ünnepi díszet is váltott erre minden, s csak azt szeretném tudni, milyen ez a környék, amikor nincs díszben.

A körülöttem »vorbeskáló« urak beszédjéből vajmi keveset értek.

Nézem a vidéket, mely alig mutat emelkedést. Nagy síkon alig látni művelt földet. Egymástól messze szétszórt kalyibák rendszerét helységnek nevezik erre; egy valamivel nagyobbacska kunyhót meg, bádog födelű kis tornyáért, templomnak. Önkénytes nyomorgás ez, melynek forrása nem a talaj mostohasága, hanem a restség. A nagy földbirtok erre nem jelent egyuttal nagy vagyont is. Csak annak a gazdának, aki a főváros vagy Krajova, Galacz, Braila közelében bír, csak az ilyen szerencsésnek dolgozik a paraszt két harmadába. (A tulajdonosnak csupán egyharmad jár a termésből.) Távolság, nagyon távol, ha fölcsillan egy tanyai épület fehér fala. Ez a fehér fal már azt jelenti, hogy nagy bojár nyaral itt a szép és hosszú őszön.

Benne vagyok hát a »Stefan cel mare«, a Mihály vajda, a bimetallismus országában, ahol t. i. a király vas, a királyné arany koronát hord. Ahol Carol király a katonák vas rendjeit, Erzsébet királyné a versek arany rendjeit igazgatja. A Bratiano országában, akinek szűk ez a Rumánia, mert ki kell azt szépen kerekíteni Erdélylyel s a temesi bánssággal.

Semmi, ami mutatná, hogy most nagy városhoz közeledünk: se kert, se nyaraló, se fasor. Egyszerre csak a nagy kerek rónán száz meg száz bádóg torony villan fel; egyik se nagy, egyik se szép. Alattok szintén csillogó bádóg födelek, melyekből kiválik imitt-amott egy ropant épület. Ez Bukarest. Paris s/D, azaz: Paris sur Dimbovitza, mint lakói szeretik mondani.

Gyerek-koromban egyszer valami vándor menaszéria állott meg a nagy kocsmá előtt Dabason. Abban mutogatott a borzas német állatprofesszor egy megviselt bundájú sárga uszkár kutyát, akinek kopaszra volt nyirva a teste; csupán a fejében volt meghagyva sörénynek a szőre, s farka végiben a bojt. Ez volt az »araszlántus Nubiából«.

Szakasztott ilyen Páris Bukarest is. És szakasztott ilyen párisi a bukaresti. Ne merje mondani senki neki, hogy ő nem vérszerinti atyafi-

ságban van a latin fajjal; bátor az én megdönt-
hetetlen, mély meggyőződéseim szerint, csak
megfésült oláh czigány, kinek szenvedélye a
francziaság. Mintha nyelve is — mely valóban
latin származásu — paródiája volna a rómaiak
nyelvének. Sikerült neki finom hangszeren vas-
tagon és recsegve muzsikálni. Macskazene római
húrokon. Stradivári sarivári. Dialektus a tájszó-
lam bája nélkül. Aféle *tyutyu* nyelv, mint a
milyenen gyerek-korunkban beszélgettünk. Ez idő
szerint, ugy olvasom, erős mozgalom van az oláh
tudós akadémia nyelvtudományi osztályában az
»u« betűnek legalább a szó végéről való elmet-
szése végett. Az oláh Kazinczynak már nagyon
oláhosan hangzott az ő anyanyelve. Hát egyszer
nagyot üt a homlokára, mint szokott az ember,
midőn valami jó gondolata támad, rácsapta a
rumuny viskó agyagára a modern fész-habarcsot,
repedéseinek betömésére a franczia akadémia
nagy szótárának márvány köveiből vert le tör-
meléket és fa-kilincset megaranyozta a franczia
szóbánya aranyával. Az oláh paraszt, ha olvasni
tudna, nem értené meg azokat a szókat, melye-
ket ujabban használnak a Dimbovicza partjának
írástudó thebanusai, és nekem bizony könnyebb
eligazodni a »Cimpola«, e népies irányu folyó-irat

nyelvén, mint a szegény Tógyernak. »Gare« = *gara*; »jonction« = *juncelle*; »bagage« = *bagagelor*; »transbordez« = *transbordare*. Ez persze olcsó multság. Mért nem konfiskálni egyszerre a Grand Dictionnairet?

Amint észrevette a szives olvasó, csak a vasuti állomásokról szereztem az oláh tudományomat; de ott élő hazánkfiak bizonyítják, hogy a társalgási, a politikai, a tudományi, de még a forgalmi nyelv is francziás formákba van öltöztetve. Paleotba bujtatott kalugyer, frizérozott Juon.

Jóllehet 30,000-en vannak itt magyarok, sulyra nem tudnak vergődni. A székely bevándorlók úgy sem valami erős magyar önérzettel jönnek be ide, s ez is hamar kivásik belőlök, valamint hogy a beszédjük is mind jobban eloláhosodik. A csiki leányzó p. csak azzal a föltétellel vállal valamely házban szolgálatot, »ha — ugymond — a *dumenikája liber*«, a vasárnapja szabad lesz.

E város csak megerősíti a szemnek azt, amit a fül már megértett. Hosszu boulevard, aszfalt burkolat, párisi padok — és a nagy utczaszeren még csak két ház, de már két monumentum. Szemben legimpozánsabb középületeinek egyikével, az akadémiával, a »fűvészkert«; kerítése rossz liczium-sövény. Plántái nincsenek, de annál több

az apró, tudományos feliratu táblácska, a legtündöklőbb, a legritkább növények nevével. Homokbuczkákba tüzdelt, kimustrált vas vesszőkkel nem lehet botanikus kertet csinálni.

Az akadémia palotájának egyik szárnya e napokban leégett. Bolond is volna, ha le nem égett volna. A kályhák deszkafalhoz vannak erősítve, s ez a fal nagy tiszteletet mutatott az értékes gyűjtemény iránt, hogy eddig tudott ellenállni a mindennapi kisértésnek. A tűzoltó katonák bátran viselkedtek; egymásután ugráltak le az alatt kifeszített lepedőbe. De mikor a kezökbe adták a kitömött papagályt s a borszeszbe fulasztott kigyót, hogy vigyék egy szomszéd házba: a remegéstől alig birták tartani. Le-letették, hármas keresztet hánytak magukra s habozva kapták fel ismét, mialatt folyton imádságot rebegett a szájuk. Pópát kellett requirálni, hogy előttük járjon, fél kezében a feszülettel, a másikban egy makaki majom skelétumával. De, ugy beszélük, a szent ember is egészen ki volt kelve a színéből ezen állattani szent »járdalat« alatt. (»Járdalat« t. i. esztergomi szent magyarság. Így nevezik az ottani papok a proccessziót.)

Bukurest utczái annyira zavarosak, hogy alig akad itt levélhordásra képes egyén, s ez minisz-

teri fizetést kap. Hiszen a kocsisok sem tudják a járást. A régi nevekkel még boldogulnak. De a griviczai »győzelem« s a francia szótár hódító inváziója óta kiveszett a sok régi név. S így, ha jobbra akarunk hajtatni, a pálcza vagy ernyő végével az automedonnak azt a vállát érintjük, amelyik váll a kivánt iránynak felel meg. Ez okból télen is nyitott kocsin járnak a bukuresti uraságok.

Hogy megismerjem az oláhok parlamenti életét, a székesegyház dombján levő országházba mentem. Rozoga falépcsője előtt istentől elhagyott, rongyos dorobánczok állanak díszörséget. A »t. ház« egy dusan aranyozott, keskeny terem, melyben vígan karikázik a cigarett füstje.

Az elnöki szék, a jegyzők s a karámba zárt gyorsirók előtt nyolcz vagy tíz márvány mellszobor látható. Mintha csak eladás végett volnának oda kitéve. Nagy hazafiak és államférfiak szobrai ezek, hogy látásukon lelkesedjék a mai nemzedék. Éppen Gradisteanu képviselő ur beszél, ugyanaz, ki a mult nyáron a jászvásári István-ünnepen visszacsatolta a magyarországi oláh részeket s megfenyegette a »hunok vad ivadékát, mely otromba lábát nekifeszíti a nemes oláh mellének«. Heves, kiáltozó beszédjéből, mely alatt

kezét csattogva vágja oda a padhoz, kiviláglik, hogy nem szobrokat, hanem hazát árulnak itt is. A haragos beszédre felugrik egy ősz haju, fehér szakálu férfi. Barna arcát még sötétebbre festi a felháborodás, szeme tüzet szór. Ez Bratiano, hajdan az »oláh Kossuth«. Most hű *vörös*, ami itt a szabadelvű pártnak a színe, míg a *fehér* az ellenzéké. Colores mutant mores. Bratiano udvari ember lett, s mert a zaj a körül forog, a törvények revíziója az osztályhoz kerüljön-e előbb, s csak aztán a plenum elé: a kormány elnöke fölveti a bizalmi kérdést. A megejtett szavazás eredménye az, hogy kisebbségben marad. A miniszterelnök legott be is jelenti lemondását, amire nagy taps dördül el. Ülés után elhajtattott a palotába, hogy tárczáját a király kezébe visszategye s onnan szépen visszavegye.

Kapóra jöttem tehát, s láttam oly zajos házat, mint otthon a csöndesebb napokon, mikor nincsen zsidó-vita, vagy czeglédi jelenet. Különbösen fidélis ház ez nagyon. A jegyzője, egy olajszinű fiatal ember, ráült az asztalára. Míg jobb kezében tartja az írást, melyből csak a *tyú-tyút* hallom ki, baljával sodoritott magának egy cigarettet. Vártam: beszédre vagy szivarkára fog-e rágyuj-

tani? De csak beszélt s oly gyorsan hadarta le a mondókáit, hogy öröm volt nem érteni.

Néhány lépésnyire van a székes-egyház, ahol drága ezüst koporsóban tartják szt. Demeternek földi maradványait. Arczáról nem volt szabad profán szemünk előtt levenni az ezüst borítót, de megmutatták nekünk az ő dichewseges szent *bal* kezét, amely nagyon hasonlít egy saskeselyű összevont karmaihoz, panasz ne essék érte az örök fény országában.

Számtevő temploma különben egy sincs Bukarestnek. A régieket hagyják összeomlani s a helyett hogy tataroznák, foldozgatnák, inkább lebontják s építenek helyette újat; így most is néhány pontján a városnak. Mint a velencei campanile messze mértföldekre uralkodik a tornyok stiljén: az argesiui bazilika is mindenféle ismétlődik erre. Mestere a Viollet-le-Duc egy tanítványa, André Lecomte de Nouy, aki megsomorodott szívvel nézheti, mivé lett az ő nemes gondolata tudatlan pallérok otromba kezében. Lépten-nyomon egy gomba-csoport: a templomok négyes kupja, durván ragyogó, föstetlen bádog földéllal, mely a napfényt százfelől is szórja könnyező szemünkbe, míg a falakról hull a vakolat, freszkóit kiveri a nyirok, szent képeiből

az aranyat s a színeket visszaszívja magába a nap.

Csak egy van, ami örömmel tölti el koplaló érzekeinket: a dús fa- virány. Juhar, platán, tölgy, jegenye, akácza borít gazdag árnyékot a zavaros, tisztátalan utcákra. Lombos-lompos város ez. E pillanatban, hogy másodszor fordulok meg itt, ugyan nem. E napokban plane hó is esett. Ami végre is természetes, mert ő náluk a ó-hitű kalendáriom szerint még márczius járja, míg nekünk már az április kedvez.

Még nem oly rég: mindenki ott ütötte föl a hajlékát, ahol magának tetszett. Sok szép kis palota van itt, amelyek közül az egyik éppen keresztül fekszik a utcán. A bojár így akarta, aminek következtében az a kitüntetés érte a házat, hogy mindenik sarkára más-más utca nevét ragasztották rá. Az egyiket természetesen róla nevezték el; mert illik hálásnak mutatkozni olyan polgár iránt, aki magának emelve házat, egyszerre négy utczával ajándékozza meg szülővárosát.

Egy másik nagy bojár királyi palotát építtetett magának ott a boulevard mellett. A neve gondolom Vakareszku vagy Krätzuleszku, ami végre is egyre megy. Már minden a legjobban

s a legszebben volt kicsinálva; minden kéz megkenve, minden terem kifényesítve, az udvari marsál megförsztve, a miniszterelnök megnyiratkozva, maga ő spe-fönsége megborotválkozva: midőn, dutye la dráku! (uj-oláh nyelven »corbleulu!«) — a cselszövő ellenpárt egy német herceget nyomott bele a trónulu párnáiba, hogy mint minden rumunyok fejedelme, ragyogtassa világgá a Traján birodalmának megfejelt dicsőségét.

A kevésbe-mult királyság éjszaki oldalán, a vadul burjanzó liczium-sövény előtt, ágaskodik fel a Mihály vajda ércz lova, amelyen ül Mihály vajda, kópjával fenyegetve háta megett a domnule Vakareszku ő bukott felségének udvari cselédségét, mely fizetett unalmában kövér bukuresti legyek fogdosásával igyekszik kiérdemelni a bérét. Ebből a bérből éppen annyit szokott levonni a gazdájuk, mint amennyit tesznek ki a megrekedt sallárium késedelmi kamatai. A bronz emlékszobor körül festői rendetlenségben apróbb monumentumkák, melyeknek kevésbé tartós anyagját, ha el nem mossa valami irigy eső, majd megszilárdítja a nap. Egy kiszenvedett s minden esetre vitézül legyőzött fekete macska holtteste symbolice nyult el a plevnai ágyuk

árnyékában. Mert hiszen az oroszlán is a macskafajhoz tartozik.

Üres telkeken a chanson s a vierzeilige vont a föl szellős sátrait; s mert igen sok az üres telek, hát igen sok a franczia alcazar s a bécsi sing-spielhalle. A mi Sugárutunk régi képeit lelem föl itt újra. Még ma bódék hosszú sorát látom, amelyekben mutogatják az albinát, a kétfejű borjút, s a Sipka-szoros kegyetlen ostromát nem kevésbé kegyetlen pikturában — s holnap már nagy házak alapját vetik meg ott. Mert végre is fel fog épülni ez a Bukarest. Utczáit lázas tevékenységgel szabályozzák, aszfaltozzák, kövezik s ássák a csatornákat, döntik a régi falakat, s a Dimbovicza folyónak vízzel való ellátására egy részvénytársaság is alakult már.

Kocsisom négy felől is neki iramodott egy-egy stradának vagy calleának, s mindannyiszor vissza kellett fordulnia. Mindenfelé torlasz és üreg; vájás és bontás. Fekete kabátban indultam meg s fehér bundában érkeztem ki Kotrocsénibe, a királyi nyaralóba. Ő felsége ez idétt nem volt itthon. Jászvásárban szorongatta éppen a Gradisteanu kezét, mely szent István koronájából készült kitördelni azt a három magyar gyöngyöt, hogy a nagy Istvánéba foglalja bele. Egykor a

szent Vazul kolostora volt ez a Kotrocséni, melyet azonban Couza herczeg a maga számára foglalt le, hogy itt kedvére ájtatoskodják kurta szoknyás, takaros apáczáival. Semmi nyoma az udvarinak, semmi csin, semmi rend. A kapu tornyának vörös téglái kirínak a fehér falból, mint a hus a félig agyonütött embernek lemállott bőréből. Aranyozott kutya-kalitka s rozsdás kut-ostor, nyírott sövény s legelő libák. Semmi illata a distinkciónak, semmi színe az előkelőségnek. Fura ellentétek, amelyek úgy hatnak, mint piszkos ingben a gyémánt gomb. Czigány császár rezidenciája.

Egy nagy téren erősen folyt az exerczirozás. Nyilván ez a champulu Marsului, hogy én is oláh-francziásan beszéljek. Harsány parancs-szavak riogatják fel a környék csendét. A katonatiszt, kényesen szétvetve a lábát, igazgatja a legényeit, akik majdan a Tömösi-szorosba fojtják bele a mi hadseregünket. Caveant consului si generalului!

Ha nem tudnám, hogy csöppentett oláhok mind egy szálíg, letenném rá a hitet, hogy francziák. Ugyanaz a szabása az egyenruhának, majmolása az utolsó pityke-gombig. Még árnyékát se tűrik meg annak, ami a szomszéd osztrák-

magyarra találna emlékeztetni. Az utnak szinte egy harmadával esik távolabb a rumunyság Páris-tól mint mi, s átugorva Budapestet, Bécsset: kalapját, nyelvét s tudományát amonnan importálja; fiait oda küldi a Sorbonnera s az École normaleba, gazdag ösztöndíjakkal. S a fiuk — tanulnak, s művelt francziákul kerülnek vissza az »anyországból«. A nyavalyás francziáskodás, úgy látszik, positiv és becses eredményekkel is jár. A mi ifjainkból kevesen s vékony támogatással mennek a külföldre, s legjobb esetben hoznak nekünk haza porosz iskolai rendszert, amelyet merev, nehézkes pickelhaube gyanánt nyomnak a gyermekeink fejébe, nem adózva a magyar égalj, sem az alatta fejlődő vérmérséklet sajátosságainak.

Egy német quartanust láttam egyszer a fűben heverészni, aki szótár nélkül, a maga multságára olvasta az Odysseát görögül; egy Königgrätznél megsebesült porosz tüzért meg a Ludoviceum barakjában, aki unalom-üzésből úgy hüvelyezte a Vega báró ur logarhythmusait, mint a babot. Ilyet a magyar fiu természete még nem vesz be, s nem tettek kísérletet, valjon a franczia vagy angol systema nem-e válna be nála jobban? Hiszen kapunk mi haza Göttingából, Edinburgból,

Utrechtből s Upsalából egy-egy legényt, aki valamely kegyes ref. alapítvány jóvoltából járult a Grotius, Eccolampadius, meg a többi nagy theologus salutaris undájához — és bizony csak magyar kálomista gyerekeknek jön az vissza mind. Nem is volna az, ha fogott volna rajta a külső-országi máz. Vajmi keveset látunk vérünkben a keleti akadémián. A diplomacziára nem hajlik, a katonaságtól idegenkedik, a technikától fázik a mi ifjuságunk. Lesz jogászsza, átvergődik az examenen, közben szidja a miniszteriumot, s mikor megfutotta az egyetemet: Absentius oda lejt a kormány elé s a haza nevében állást kér magának.

Kocsis, pinczér, iparos épp ugy magyar Bukarestben, mint ahogy német Budapesten. Nincs bolt, vendéglő, ahol meg ne értenék a magyar szót. Csakhogy bizony édes kevés becsülete van itt a magyarnak. Ha ki közülök valami dologban kárt vall és keresi az orvoslást, vagy valami vállalatra aspirál, mely a követ közbejárását teszi szükségessé: inkább lemond az igazságáról és terveiről. Mert az osztrák-magyar követ urral való fenyegetésre ugy nevetnek itt, mint a mi komfortáblisaink otthon, ha a főkapitány ur nevét emlegetjük.

Eleinte muszkának néztem itt a kocsiszt. Hosszu bársony kaftán, színes öv, lapos, ernyős sipka. Valóságos izvoszcsik. Azonban, hogy cifrán kezdem emlegetni ezt a nagy port, hátra fordul és boldogan kiáltja: »Hát magyarnak tetszik lenni?« Aztán kérdés nélkül, mintha ez magától értetődnék, előhozakodik a sorsával ő is. Hogy milyen keserves itt nemcsak a napi munka, de még a mulatozás is. Ha négyen-öten székely fiuk összeülnek valami korcsma ivójába este: a magyar beszédjökért mindjárt beléjük köt egy rumuny diák, aki huszad magával dőzsöl ott. De ők nem is volnának igazi csík-szeredai legények, ha hagynák magukat. Visszavágnak. Erre idézik őket a »maire« elé, az meg csak, minden kihallgatás nélkül, becsukatja őket. (Pedig errefelé nincs is vármegye.) Csak mentül előbb szabadulhatna már ki ebből a »rongyos országból!« (Ugy mondta.) Hanem ami igaz, igaz: van itt kereset. Hát túr az ember egy kis rosszat a jóért.

Tudni való, hogy itt minden »szekeres« a maga gazdája. Hintaja kényelmes, uri; lova takaros, gyors; maga ügyes. Ebben a rettentő drága városban, hol csak a vizet nem köll megfizetni, mert nincs; hol szerte sziporkázik az ember kezéből a bankó, mint a pozdorja: itt a kétlovu

fogat ára, egy utra, egy lei, ami nem is ötven krajczár.

Roszbabb dolga van itt a magyarnak, mint nálunk otthon a zsidónak. Pedig tizenöt év előtt itt magzott föl először az antiszemitizmus, midőn Ábrahám fiait a Dimboviczába fojtogatták. (Még akkor volt benne viz.) Onnan nagyot ugrott át Németországba, ahol a szurtos oláh kölyköt tudományos alaposzággal kinevelték s kezdte tanítani nagytiszteletű Stöcker ur szájával a nemzetgazdaságot (majd azt mondtam: a nemzetgarázdaságot) és a való igazságot (majd azt mondtam izgágaságot); aztán kiment Muszkaországba, s tartott kigyarmatosító politikai előadást, míg végre theologusnak kerülve Magyarországra: Rohling tanár és rabbi Istóczy nyomán kifejtette a zsidó vallásnak sarkalatos törvényét, mely szerint a laska-sütéshez ártatlan keresztény lánynak a vére szükséges. Amin a fölvilágosodott rumuny parasztok ugyancsak nevettek végig egész Oláhországon.

Ahol egy pillanatra igazán elfogja az idegent annak illuziója, hogy párisi életet lát maga előtt, az a Callea Victoriei. Ezen a hosszú szeren sűrűg a sokaság, egymást éri a bérkocsi és magánfogat, a kávéházak előtt zajos vitában ülnek az embe-

rek, s bár éjféltre jár az idő: a boltok jobbára még nyitva vannak s vigan sugároznak bele az élénk utczába. Csak a kávé rossz; de hát ez is — à l'instar de Paris. S máris a Café de la Paix előtt vélek ülni, midőn fölöttem egy ablakból megzendül egy dal: »O draga mia!« csimpolya kísérettel — à deux bouches.

Az ajtók előtt nagy kiabálva hurczolnak piszkos oláh legények tiszta edényt. Az öbléből két bániért öntögetnek valami szürke folyadékot, mely középütt áll az uborkalé s a limonádé közt. Hát czibere! Czibere frappé.

A francziáskodó bukaresti atyafiságot nem szereti a magyar oláhság. Ahogy nem szít Budapesthez, úgy nem köll neki Páris. Nem érti ezeket a gall aspirácziókat, nem érez vele a latinismussal. Ő *oláh* akar lenni, a szó bocskoros értelmében. Nem is fogják egymást megérteni sohasem az Olt vizén innen és tul. Ezt mondta nekem egy igen művelt magyar ember, akinek az a bogara, hogy ő rumuny akar lenni.

Kétszer is elmentem egy szürke emeletes ház mellett, amig megtudtam, hogy ez a királyi palota. A belgrádi konak különb épület ennél, s bár nem rég egy uj renaissance-annexet ragasztottak hozzá, előkelő benyomást sohasem fog tenni.

A »Grand Hôtel Brofft« az egyetlen pont, melyben minden zavar nélkül adhattam át magamat a párisi érzésnek. Francia szolgálat, gyors, figyelmes és zajtalan; konyha à la Brébant. Körültem a legtisztább francia beszéd hangzott. Követségi attachék halk társalgásban s egy-egy barna bojár nő kedvesen csevegő, pirosított ajakkal. Minden mozdulatán francia kecs, a párisi cachet, a finom pli. Csak a füle czimpáiban rengő roppant gyémántkövek mutatták, hogy hát mégis messze esik ettől a faubourgulutól a rue St.-Honoré.

A többi asztalon csupa herczeg: le prince Bibescu, la princesse Ghika, le prince Stourdza, la princesse Csorobicseszku. Hanem hát ezek csak amolyan benevolus herczegek.

Egy oláh princz s egy svajczi admirális, az egyre megy.

A Szelámlik.

— Konstantinápolyi kép. —

I.

METENKINT egyszer, az Ur tiszteletének szánt ünnepen, péntek napján, váltakozva kereszen föl egy-egy dzsámit a padisah, hogy az igazhitű nép szeme fürödjék meg Allah fényének visszaverődésében.

Más szavakkal, de ilyen értelemben szól az udvari szertartás, melyet hűségesen teljesít a szultán.

Voltaképen a szelámlik a haremlik ellentétje. Amaz a férfi, emez a női lakosztály. A gyakorlatban a szelámlik vallásos jelentőségre emelkedett, mert a keleten szentesít a gyakorlat, míg nálunk a kegyes szokásokat is profanizálja.

A szelámlik igazi célja: az isten színe előtt az ő felszentelt házában hozni s vitatni meg törvényeket az ország javára és dicsőségére. Félig mádkozás, félig miniszteri conseil, mely egyaránt folyik imádságos szőnyegen és tanácskozó divá-

non. A nagyérdemü pogány európai közönségnek pompás jelenet, a jó török népnek pedig katonák négyszeres sorfalával elzárt mese, melyből csak elvétele ha jut egy-egy aranyos csillám az ő szemébe. De elég neki tudni, hogy a padisah felől ragyog feléje, mint vékony napsugár a felhőtáborból. A forrása szent üdvösség, melyből boldogság özönlik alá minden hívő lélekre.

Akinek egy nagykövet uri kedvezése, vagy egy karcsu követségi titkár lekötelező szeretetreméltósága kavaszt adott a hintaja bakjára, az ne busuljon: páhollyal vetekedő sarok-állása kerül a várta lépcsőjén, szemben a mecset kapujával, melyben a szultán imádkozni fog ma. A »kavasz« egy emberséges török, aki idegen országban a fejedelme képviselőit szolgálta, s most itthon idegen császárok nagyköveteit. Messze földön jártában, mint a *mi* régi jó obsitosunk, ő is »megtanult száz nyelvet«, amely mezzofantismus alatt azt kell érteni, hogy tud három német, négy muszka, öt olasz s hat görög szót. Fonákul ejti ezeket is, de teljesen elegendők arra, hogy velök némán adja tudtadra, hova állj. Aranyos övéből töltetlen drága pisztolyok merednek az álla felé, s aranyos hüvelyében olyan görbe kardot rejteget, hogy ki sem huzhatná. Nincs is rá szüksége,

sem a görbe kardra, sem a pisztolyra, mert minden harcias közbenjárás nélkül ép oly jó szívvvel nyitja meg előtte a tilalmas ajtót a kapus, mint ő előtte baksisos markát az idegen.

Azt hihették rólam, amidőn Pera főutczáján végig hajtattam, hogy pasa vagyok. Pedig én ebben a pillanatban ennél is többnek tartottam magamat: magyar szolgabirának. Ezt a büszke magyar gerjedelmemet növelték a cserkesz huszárok, akik épp most vonultak disztevésre az ő száraz fejü generálisuk alatt, aki nagyon hasonlít a mi Tisza Kálmánunkhoz. Ha nem cserkeszeket, de mameluk-hadat vezérel: a csalódás tökéletes lett volna. De így is szép volt az nagyon. A legénységén meglátszott, hogy vakon indul az öreg után. Vakon már csak azért is, mert a fölhevargó sűrű porfelhőben nem látta még a paripájának füle hegyét sem. A csapat egy meredeken bocsátkozott le s az a szép és okos ló kecsesen lépett, mint a kisasszony, s biztosan mint az öszvér.

A sivár hegyi uton fehér csoportokban guggoltak a burkolt fejü asszonyok és bóbitás gyermekek. A mamák és nénik fekete-bársonyos pillantással nézték a hol sűrűsödő, hol szétomló vonat fejlődését. Egy-egy babácska tapsikolva s élesekét rikangatva fejezte ki örömét, s majd

kirepült a szerecseny dada széles fekete markából, mely néger asszonyságok a koránnak jótékony parancsából szintén tartoznak a feredzsével földni el az ő kegyetlenül rut ábrázatukat. Persze nagyon szerettük volna, ha a fiatal mamák, menyecskék s anyányi hajadonok nem követik olyan szigoruan a fátyol-paragrafust. Mert amit az arcukból szabadon hagytak: a szem és finom metszésü orr, csak annál inkább éreztette velünk az elfödött részek báját. Mint nálunk az apáczai szigor csak annál ingerlőbbé teszi a kegyes szüzet: a feredzse is csak tüzeli a férfi képzeletét. Vágyaink elfojtására találta ki ezt a szemérem s vezeklés. Akik így intézkedtek, jobban ismerték a istent, mint az embert.

Ugyanez a gondolata — az erényesség gondolata — vezérelte a zsidó sulhán-áruk irástudóit is, akiken a későbbi zelota rabbinusok még tülhajtottak. Szemérmi szabványaikból a bujaság undorító bak-szaga csap felénk, míg a női fejviseletről szóló fejezetben a középkoru kegyetlenség versenyez az aszketa izléstelenséggel. Esküvő előtt lemetszi a menyaszony haját, a nőiségnek ezt a hullámzó ékességét — s ráparancsolja a vendéghaját. Miért? Azért, »hogy más férfinak ne tessék«. Hogyan? Hát a férjnek nincs joga

ahhoz, hogy a felesége tessék ő neki is? Hogy is mondá a néhai rabbi Gallmayer? »Mann ist auch Kundschaft!« S mit cselekedtek a régi zsidó menyecskék, s hogy fognak ki a mostani orthodox asszonyok ez oktalan rendeleten? . . . A vendég-hajat csak úgy tüzdelik tele virággal, csipkével s drágakővel, mintha az édes maguké volna. A paróka oly finom, hogy alig lehet megkülönböztetni az igazi hajfürtöktől. S a következés? A menyecske *tetszik* az urának — s így az uraknak is.

A mai török fátyol sokat engedett hajdani sűrűségéből. Átrózsál azon az ajk pirossága, általdereng rajta a mosolytól felszabadult fogsornak gyöngyös fehérsége, s meglátom az áll puha gömbölyűségét s a nyak fehér oszlopát.

Tovább ne kutassuk a fátyol titkait. De annyi bizonyos, hogy sűrűbb a mi hölgyeink feredzséje, melynek viselését nem parancsolja törvény, hanem ennél hatalmasabb valami: a hiuság. Így találkoznak a végletek: kelet és nyugot, szemérem és hivalkodás, tilalom és szabadság.

Sikra érve, a cserkesz fiuk nagy dobogással vágatnak el mellettem. A nyomukban keletkező porból, mint valami ködfátyolkép, bontakozik ki a Dolma-Bagdzsének innenső két márvány kapuja.

Egy nagy ur tékozlásának s a hasistól megrésze-
gült képzeletnek kábitó orgiája anyagban és
vonalakban. Milyen lehet ez a palota belől!

Az utcza akár egy pipacsos pászta piroslik
a sok feztől. Mint lehanyatlott a hajdan erős
csibuk gyémántos korszaka s helyébe furako-
dott a vékonyka cigarett: a pompás turbánt is
kiszorította a piros török süveg. Csak az ulema
s a szegény ember ragaszkodik az ősi turbánhoz
és csibukhoz, amit festőiség okáért mélyen lehet
sajnálni. De azért a kép, mely élém tárul, nem
kevésbé tarka és mozgalmas. A testörző ezred
szakaszai, a lovasság s a sorkatonaság recssenő
zeneszóval s a nagy dobok folytonos pufogásával
vonul fel. A nép mind hátrább szorul. A mekkora
a nyüzsgés az utczán, a házak ablakai olyan
néptelenek. A tartozó hódolat megtiltja, ablakból
nézni a padisah megjelenését.

Karcsu arab és nem kevésbé szép, de apró
berber lovakon vágatnak a hadi segédek s futá-
rok. Milyen állatok! A napsugár csak úgy ciká-
zik a selymes szőrükön s fejük minden mozdula-
tánál gazdag sörényük, lombos farkuk fényes
fürtökben hullámszik; a vékony, puha bőr alatt
játszik az aczél izomzat. Tekintetök szelid és
büszke, szinte emberi. Taglejtésök merő kellem

és előkelőség, mint ez vele jár a telivér lovak arisztokracziájával. Megértjük a keleti embernek szenvedélyes ragaszkodását az ő paripájához, melynek nemes tulajdonait dicséri s gondos ápolását megparancsolja a korán.

A piszkos békocsik, melyekben vig európai nők s figyelmes frank lovagok ülnek, csak lépést haladhatnak. Elzárt hintókban egy-egy pasa hölgyei s apró csemetéi, az örökös néger asszony karjaiban. Konstantinápoly ebei, amelyek sohasem mozdulnak meg fekvő helyükből s amelyeken kiméletesen lép át mindenki, a gyalog sokaság épp úgy, mint a lovasnak a lova: ezek a kutyák emberségtudással kotródnak el féltett szeméthalmukról most, hogy megindul a parádé, melynek diszét ők nem növelhetik.

Mind több katonaság nyomul előre, mind hátrább nyomatik a nép. Kéféletlen szolgálégények, zsebkendőbe kötve a magasrangu gazdáik vállrojtjait s egyéb alkalmi diszjeleit, lohognak a várta felé, hol a sok hivatott közül a kiválasztott közönség szorong. A várta szobájában hüselnek a pasák, várva a nagy pillanatot, midőn a zultán elé fognak járulni, összekulcsolt, remegő kézzel, mint azt megparancsolja a török udvari etiquette.

A katonák sorai között vizet hord szét a zászlóalj itatója, szintén katona. A vitézek réz csészéből rendre oltják szomjukat, melyet ébresztett bennünk a növekedő meleg. Jó arczu, vállas, szép fiuk, akik panasz nélkül türik, hogy hónapok óta nem jár ki a sanyaru zsoldjuk, akik Allah nevével az ajkukon s éltetve a padisáht, derült szivvel rohannak a halálba. Mind egy szálíg hősök. A török katona az egyetlen, akinek nevénel a kemény csernagorcz megemeli az ő kicsi, kerek süvegét.

A háromszögü téren a várakozás lágy zsongása kél. Egyik oldalán szétválík a katonák sorfala. Ah! . . . .

Még nem a padisah. Rozzant, nyekergő talyiga előtt nyílt meg a vonal. Homokot hoztak azon a kis kordélyon. Belőle néhány erős kéz gyorsan és ügyesen sárga fövénnyel szórja tele a földet. A rongyos munkások eltűnnek ismét. A Jildiz-kösk felől kantárelesztve vágat alá egy tiszt. Nyomában egy udvari fogat. A fullajtár a várta elé kanyarodik, ahol a hintó megáll.

A selymes ülésen fönn ül egy szőke fucska, szemben vele egy öreg ur, az ő nevelője és szolgálja. A vén ember kirohan az ajtón, hogy lesegítse a szőke fucskat. Ez ő császári fensége

Mehemed-Szelim effendi, a szultán legidősb fia. A télen mult tizenkét éves. Nyájas, vékonyka gyermek, szelid kék szemü. Egy kicsi pasa, arany kardos, arany sarkantyus. Kabátkájának sötétkék posztója nem is látszik, ugy tele van az rakva tenyéryni érdem-csillagokkal, arany himzéssel. Mindene arany. Tán, mint az én mesebeli királyfim, arany galuskával is él. Olyan unott kis képe van. Pajtása Ali bej — az apró princzek mellé itt is játot adnak — óbesteri rangban van. Ali baba, akinek funkziói közé az is tartozik, hogy a hátát tartja oda, ha ő fensége rosszalkodott. De az eunuk néni (vagy bácsi?) nem nagyon bántja.

A kis princz hamarosan végig jártatja a kezét a mellén, száján s homlokán; így viszonzza a tisztelgéseket. — Aztán a szobájába vonul, ahol már várják Csevket, Abd-el-Káder és Ahmed effendik, az ő testvérkéi. Ezek is mind olyan kedves kis pasák. Ugy szerettem volna őket haza hozni a kofferomban vásárfiának. Hogy megörült volna azoknak két kicsi gyermek! . . . egy haloványka, meg egy pozsgás; fehér rózsa, piros rózsa — szőke kis lány, barna.

Ismét egy szakasz katonaság, mely zeneszóval vonul fel. A karmester ur — Kohn pasa, mert a világon mindenütt van Kohn — kivont kard-

dal vezényli bandáját, melyben kíséretül egy főhadnagy és kapitány klarinétoznak. Német urak török szolgálatban. Nem kételkedem rajta, hogy a hadseregbeli fegyelem szorosabb mint e zenészeké, akik, akár fenn északon a dronthjemi muzsikusok, szintén nemes függetlenségben játszanak egymástól. Szemben velem egy pompás öreg bej. Gyönyörű viczispány volna, ha kedvező sorsa zászlótartóvá nem teszi. Ezelőtt hat hónappal még a messze Ejub városrészben foltozgatta a hivek papucsait. Az emberséges Musztafa varga ez, aki a padisah parancsára — mert nagyon megtetszett ő felségének — levágta a mustát és felkapta a zászlót. Csakhogy most oda támasztja a mecset falához és pipázik. Zászló az a nagy fehér szakál is, melyet Musztafa bej széles mellén meglengtet a szellő, s bástyája az igaz hitnek az ő nagy kerek hasa.

Egy trombita-harsanás, mely keresztülmetszi a zenét, zsongást. A katonaság rendbe zörren, a pasák kirohannak a térre, a princzek aranyos játék-kardjukat kirántva, szaladnak a mecset felé — a legkisebb fönséget ölbe kapja egy főtiszt — az európai uraságok a lábuk hegyére állnak, a frank hölgyek repdesnek az izgalomtól . . . midőn egyszerre megváltozik a jelenet. Mint

mikor valami bolond kéz egybe habarja a paletta festékeit: szürke gomolyba vegyül a nagy közönység. A csapatok gyorsított lépésben tolulnak át a kavargó sűrűségen, a lovasok a gyaloguton vágatnak el, a hintók, paripák s katonaság közé szorult nézők megrekednek, hogy a következő pillanatban mint a görgeteg omoljanak a többi után. Egy ellenállhatlan erőnek sodra viszi őket. Tűz? Kigyult a város? Ez nem ok a riadalomra. A török hintók — e kereken járó háremek — bársonyos belsejéből női kaczagás csendül ki. Tehát semmi baj. Csak az történt, ami már annyiszor: a padisah — Allah nyujtsa meg az árnyékát! — az utolsó pillanatban arra méltóztatt magát legkegyelmesebben elhatározni, hogy nem itt, hanem a Medzsidjében esik meg a szelámlík. Ez magyarázza a sűrű indulást.

E nagy bomladozásban nem hallatszott egy durva kiáltás, nem egy jajszó. Nem volt lököldözés, lábaknak letiprása, sem oldalbordák roppanása, ami mindennél jobban magyarázza e népnek barbár voltát. És a kutyák a rohanó torlaszok alatt se mozdultak meg a helyükből. Okosan tették. Ha velünk és köztünk száguldoznak, eltapossák őket. S így az első ember vagy ló

után, aki által lépi, által lép rajta mind valamennyi. Egy vakkanásukat sem hallottam.

Odébb mennék, hogy a kocsim után nézzek, de nem lehet. Épp keresztbe áll előttem egy török hintó, melyben vig fiatal hanumok ülnek. Hölgyek, tán épp a szultán feleségei. A müzülmán udvariasság azt parancsolja, hogy ilyenkor hátat fordítsunk. Hanem hát a művelt nyugat fia sokkal neveletlenebb, semhogy ilyenkor ne használja a szemét. Mikor akad megint elem egy hárembeli hintó, tele igazhivő, igéző menyecskékkel? Csak arra volt gondom, hogy a csunya eunuk le ne vágja a fejemet.

Valaki érinti a vállamat. Szent Mohammed! Visznek! . . . Az én jó öreg kavaszom volt, aki intett, hogy a tömegem át a kocsimhoz vezessen. Mindig szemmel tartott a derék ember s az első résen, mely megnyílt előtte, hozám sietett.

Megérkeztünk a Medzsidge elé.

A festő lapján a bolond kéz habarcsait bűvészi művész ujjak ismét ragyogó színekre fejtették. Csakhogy a jelenet most még a vonalak biztos rajzával is nyert hatásban és becsben. A várakozás izgalmait elől kezdtük. Szorongás belől is, kívül is; egyaránt részese volt a vállam, meg a lelkem. Oly szívesen bocsátottam volna magam

elé Dufferin lordnak a szép kisasszony leányait! De itt meg a végzet kárhoztatott keleti udvariasságra: meg sem fordulhattam, háttal álltam a bájoló gyermekekhez. Már azt hittem, tétlen merevségben fog vesztegelni az én széles két vállam, midőn egy angyali francia hölgy erkélyi méltóságra emelte azokat s átnyujtotta rajtok fürtös kis fejét, mialatt folyton vigasztalóan, csicseregte fülembe: »C'est seulement pour m'appuyer, monsieur«. (Mi egyébért is támaszkodhatott volna rám?) »C'est pour voir le Grand-turc!« tevé hozzá fölvilágosítás okáért.

Alig hogy a rozoga talyigákból kilapátolták a sárga homokot — itt is fölhintették a tért — öt rongyos hamál rohan felénk a várta lépcsőihöz, selyem zsölyéket és pamlagokat emelve, melyeket most hoztak a palotából a »német szultán« és a »szultáne« (Rudolf és Stefánia) számára. Nagy mozgás jelenti közeledésüket. A ragyogó négyes fogat ostorhegyese orral érinti a hamál turbánját, aki az utolsó zsölyét viszi. Hát ez törökösen van így.

Éles trombita-jel. A sejk-ül-Izlám fehér kaftánja föl villan a mecset előtt. A kövér szent ember előre görög, a katonaság merev sorba rögződik, a banda rázendíti a »Stella confidente« indulóját,

a fönséges fiucskák kivont karddal átpörögnek a fris hányásu fővenyen, a legkisebbiket itt is ölben viszik a vén katonák felé, akik elé oda állnak a padisah gyermekei, hogy üdvözöljék a kalifát, a császárt, az ő édes apjukat. A Jildizkert zöld kapuja megnyílik. Tündöklőn felszerszámozott arabs paripák egész ménését vezetik le az albán lovasok a partról, hogy a szelamlík után a visszatérésre válogasson köztük a felséges ur. Utánok fényes vonalban következik parkja az udvari hintóknak. A szultán feleségeit hozzák bennök. Nem messze tőlünk megállnak. A lovászok gyorsan kifogják a lovakat és zárt helyre vezetik. A hintó salonná változik, melynek elmés lovagja az eunuk, aki az ablakon betámaszkodva, messze hallszó röhögéssel dobál sárga czukorkát a hölgyek és gyermekek ölébe, s tele erszényeket nyujtanak be, amelyekből szertartás után a kicsinyek ezüst pénzt fognak szórni a dervisek és kolduló hadszik felé. A nyitott kapuból ismét hintók jönnek, ajtajukon a nap fölött sugárzó félhold czimerével. Üresek. Hátha a szultánnak majd kocsin tetszik visszatérni? Gyermeki kényeztetés, mely szeszélyessé neveli a férfiut is. Erre a kapu ismét bezárodik. »Quand le Grand-

turc va-t-il venir?» sipogja vállaim fölött a párisi asszonyka.

A mecset vékony tornyának járókáján, magasan fölöttünk megjelen a fehér hodzsa, két kezével megszorítva a két füle tövét. A »bőrrharang« messzecsengő tenorban rázendíti Allah és az ő boldog fiának, a kalifának dicséretét. A »Stella confidente« ötödször fordul, a tér közepén két pasa ezüst csészékben meggyújtja a tömjént, a zöld kapu föl pattan . . . s körötte nyüzsgő rab-szolga-nagyok széles karikájában, hőszin arabs ménnek drágaköves nyergében, lépést közeledik a padisah, kétszáz millió igazhívő léleknek ura, három világrész királya, az Izlám fölszentelt pápája, a halavány Abdul-Hamid.

II.

SOK mindenféle mendemonda, tulzás, pletyka, hamisítás szivárog ki a palotából a nép közé, a város apró viskóiba s a ravasz európaiak magas házaiba. Mennyi igaz mindezekből, azt tudni nem lehet. Hanem egy dolog minden embernek a szemébe szökik, aki látja ezt az uralkodót.

Abdul-Hamid remeg.

Ó, nem az a daczos pillantás ez, mellyel a bikanyaku, domboru mellü Abdul-Aziz pillantott végig a silány tömegen. Nem az Abdul-Medzsid mozdulatlan, merev arcza, az a nézés nélkül való, csak látó szem, mely előtt nyüzsgő hangyabolynál nem egyéb a hívők leboruló serege; aki még gondolkozni sem látszott s kinek tekintete, mint valami extatikusé, egy test nélkül való, megfoghatatlan vízió révedezett. Aki a Bejrám ünnepén úgy ült ott az ő arany trónusában, mint egy isten, kinek nincsen semmi vágya; kinek a legbüvösebb álom is izetlen valóság s aki lassankint megjegesült az egyes lény kiváltságos magasának fagyasztó ormán, ahonnan alaktalan ködbe hanyatlik le előtte a föld s a legmagasabb fő is alig érte szattyán papucsának a talpát.

Nem! Amint a két bitoros albán csatlós vezette az Abdul-Hamid lovát, mely tajtékkal hányta tele a maga aranyos zabláját s a két legény drága ruháját, kényesen hordva fölséges gazdája terhét: e sáppadt férfiun megesett a szivem. Amoda fehérlik egy nagy, fehér palota, melynek zárt ablakai váddal és fenyegetéssel néznek föl hozzá. Ott ama sarok-ablak mögött

fojtották meg az ő nagybátyját. »Kutya!« dörögte rá Hasszán pasa az ő kegyetlen haragját; »te kutya, te ebfia! Nem vagy többé sem császár, sem kalifa! Véged van!« És torkon ragadta a nagyurat. Abdul-Aziz térdre borult. »Kegyelmezz meg, te nagy, te emberséges Hasszán, jó vitézem. Ne bántsatok!« Megfojtották a padisáht s a Csiragán mellé, abba a kis házba vitték, ahol ki volt terítve. És összehitták a frank orvosokat. Csak az ajtóban állhattak meg a fegyveres örök előtt s óvatosan dugva ki fejüket a válluk közül, arról a leborított halottról, kinek csak szederjes arcját látták, kiadták a pecsétes visum repertumot, hogy igenis, azzal a kis angol ollóval csipte föl nyakának ereit, amitől meg is halt. Eltemetni aztán fejedelmi pompával temették el. A kevesek közt, akik őszintén elsiratták, volt Abdul-Hamid. Összeszorul az ő lelke, ha rágondol elődjének iszonyu végére . . . S ugyancsak abban a palotában ül fogva Murád, az ő bátyja; vagy tán el van temetve az is. Ki tudja azt? A török palota-őr hallgat, és hallgatt a föld és a viz. De sokan mondják, hogy él. Maga ödöng egyedül a száz aranyos szobában; főznek neki jót és bőven; kijár neki az illatos, apró levelü dohány. Láthat vizet és eget. S tartanak neki néhány szép fele-

séget. Hát nem elég az? . . . Mikor ellakott ennyi paradicsomi örömmel, s elunta még a borostyánkő olvasó forgatását is, lemegy a vártába a katonák közé s azok a jó fiuk mesélnek neki s játszanak vele kockajátékot. Csak akkor fogják rá mély tisztelettel a revolvert, ha közeledni talál az ablakhoz. S a személyének tartozó hódolattal agyába is szalajtanák a golyót, ha a küszöbre merne lépni. De hozzá nyulni nem szabad. Murad elérte az egyszerű intést, visszasonpolyog a száz aranyos szobáiba, rádől a legpuhább divánjára, nagyott szí a csibukjából és hosszat gondol, ha ugyan van hozzá való esze. Mert azt is beszélük, hogy nincs. Hiszen egyszer olyan örülési roham érte, hogy görög hivének segélyével meg akart szökni, kinek hajója a Csiragán palota márvány lépcsői előtt ki volt már kötve.

Mindig ez a két sötét alak, a megölt nagybátya, az eltemetett élő testvér, bolygatják a padisah nyugalma. S amióta felkapott a nihilizmus s a szociáldemokrácia, a fenianizmus meg az anárkizmus, a fekete meg a vörös kéz: álma meg van zavarva . . . És harsog egyre a »stella confidente«, most már tizenharmadszor. A hű katonaság orditva a »csak jása padisáh«-t vonul el a szultán bánatos szeme előtt, s felvonul

a szerecsen zászlóalj is recsegő zenével. A fejökre zöld turbán van csavaritva, arczuk ragyog mint a fényezett ébenfa. Hősök ezek is mind egy szálig: a békében alázatos, szerény, zajtalan legények, a csatában rettentő vérszomjasak. — S hogy így elléptek mellettem jobbra s balról ismét előkerültek, s mivel a »stella confidente« már huszadikat fordult: e fülkábitó és szemképrázató jelenet alatt egy pillanatig azt hittem, az »Aida« második fölvonását nézem.

S mégis, mily szintelen e jelenet ahhoz képest, ami volt hajdan. »Egy nagy tulipános kert, mondja Edmondo de Amicis. A mai török császár kerüli a régi pompát, mint az elhanyaglott nagysággal való szinpadias kérkedést. Mit szólna egy-egy néhai szultán, ha brusszai vagy stambuli márvány sirjából feltámadna, látván az ő elfajult unokáját amint az arczátlan idegen előtt mutatkozik, turbán, kard és drágakövek nélkül? Szégyenletében elpirulna és megvetése jeléül selyemfogó damaszkusi pengéjével egy suhintásra vágná le a szakálát, ami az ozmánoknak a legkegyetlenebb meggyaláztatás. Valóban, nagy is a különbség a mai és az egykori szultánok között, kiknek neve a tizenkettedik századtól a tizenhetedik századig tompa mennydörgés gyanánt zúgott végig Euró-

pán. Ezek egyesítették magukban fajuk szépségét, fiatalságát és erejét. Nem csak élő képei voltak az ő népüknek: de önmagukban és önmaguk által is magyarázzák az ozmán birodalom hatalmát. Ozmántól II. Mohamedig: e háromszázkilenczvenhárom év lefolyása alatt, mily tündöklő sorozata az uralkodóknak, akik, a kor föltételeinek s a faj sajátosságainak betudásával, komoly és bölcs fejedelmek voltak. A szultán néha ijesztő, de sohasem igazságtalan, ellensége iránt gyakran nagylelkű és jótevő, erőtől duzzadó, vitézségtől ragyogó alak; »valóságos arszlán mindenik, akinek ordítása megreszketteti a világot«. Abdul-Medzsid, Abdul-Aziz, Murád és Hamid szintelen árnyak ama rettentő ifjakhoz fogva, akiket a tatár vérnek virágjából való tizenennyolcz éves apa nemzett — s a görög, persa vagy kaukázusi szépségből fakadt tizenötéves anya megszült. Alig tizenhat évvel már hadakat vezérelt s tartományokat kormányzott, s jutalmul a saját édesanyja vitt neki rabszolgálót, szépet, forrót, mint maga. Ám a szerelem gyönyöre nem apasztá elméjét, nem fogyasztá testét. »Lelke vas, izma aczél!« énekli a költő. Arczra is hasonlitanak egymáshoz. Magas homlok, merészen vont s egymásba futó szemivek, alattok a puszták fiának titokzatosan

sötét kék szemével s a piros száj föle hajló orr, »mint papagály csőre a fölmetszett megy fölött«, s fekete, selyem puhaságu, sűrű szakál, melyet a költő majd Allah sátrához, majd a dicsőség lobogójához, majd meg a szerelem ernyőjéhez hasonlít, mely alatt bátran él a nő és boldogan; vagy a köszáli sas szárnyához, amely lenge, de erős. Karika-lába nyomásától fájdalmában felnyihog a tagos turkmen ló. Karja hosszú, keze nagy, tenyere kemény, marka öblös, ökle buzogány. Nyilasainak vas fegyvere játék az ő ujjainak. Nevei: bajnok, hős, istennyila, csontzuzó, vérontó. Allah után első gondolata a harc, utolsó gondolata a halál. Nem hadvezéri lángelme, de elhatározása gyors — s ez a csatán sokszor többet ér — vakmerő és szívós. Turbánja kócsagos forgója, skófumos bibor kaftánja már messziről fénylik s dörgő haraggal kergeti vissza a szerb vagy magyar ütések alatt megrendülő sorokat, s ha nem használ szava, fogja a korbácsot és csauszjaival hajtatja őket; s akiket elől nem talál a vérező csapás, megérezik a szétromcsolt derekukon. Átúsza a folyót, meglóbázva párolgó vasát; arra nyargaltában lóhátról kapja le a gyáva vagy tétlen pasákat s kirántja őket a nyeregből; s az ádáz tusa hevében akár

le is ugrik a paripájáról s piros rubinttól ragyogó törét markolatig döfi bele a megfutamodó katona hátába. Ha maga sebesült meg s érezte élete fogyását, fölvágtatott a halomra, hogy lássák janicsárjai az ő halálra vált, de még mindig parancsoló, még mindig fenyegető arczát, míg odarogyott, felordítva a haragtól, de sohasem a fájdalomtól.

Ah, mit érezhettek a feslő leánybimbók a cserkesz hegyek fehér, a persa rónák sötétpiros rózsái, midőn először, a nyert csata estéjén, bíborba vont sátonnak elfátyolozott illatos mécsvilága mellett lépett eléjük a diadalmas szultán, egy isten büszkeségével, vértől s győzelemtől ittasan, hogy kettős mámorát megtetézze a szerelem fűszeres csókjaival! De ekkor, ugymond az én költőm, az arszlán megjúhozott, szelid lett és gyermekes, s roppant markaiban gyöngéden szorongatá a patyolat apró kezét s a kertje virágairól, törének gyémántjairól, kardja gyöngyeiről, erdeinek dalos madarairól, a Marmaratengeren fölcsillanó hajnalról, a Magyarország felé leszálló nap alkonyáról vett ezer költői hasonlatlalt élt, hogy a remegő rabszolgáló szépségét dicsérje vele, míg ez, neki bátorodva az édes, enyhe beszéden, a maga szenvedélyes, képes nyelv-

vén így szólt: »Fejem koronája! Életem dicsősége! Én hősem! Szerelmes, rettentő uram! Ragyogtasd felém a te arczodat! Kövessen a győzelem mind odáig, valamerre a lovad elviszen, és nyuljon ki a te árnyékod fénye kerek e világon. Lennék rózsza a turbánod forgója mellett; lennék pillangó, hogy szállhatnék homlokodra, én győzedelmes, édes uram!« S ekkor, suttogvást, a karjaiban nyugvó kedvesnek gyermeki mesét, aranyos regét beszélt aranyos palotákról, a hajdan hőseiről, míg a szultán vérmes agya köré lágy szárait szőtte az álom s künn a sátor előtt mély nyugalomba merültek a vad katonák.

Hej, az akkori szultán a hárem küszöbén ott hagyta a puhaságot, s a szerelem gyönyörei csak növelték bátorságát és tűzét. Szelid volt a női szobában, kegyetlen a harczon, alázatos a mecsetben, büszke a trónuson. Onnan hangzottak le nyelvének ragyogó hasonlatai s harsogott alá mennydörgő fenyegetése. Minden egy mondása visszavonhatatlanul hirdetett háborút, emelt a szerencse magasára egy embert, gördítette lábaihoz egy másiknak a fejét, vagy tűznek és vasnak pusztító viharját eresztette rá valamely zendülő tartományra. E szultánok mint a szélvész rohantak Persiából a Dunára, Arabiából Maczedoniába.

Csatán, vadászaton, szerelmi örömökben nyiladozó ifjuságuk lángzó, merész férfiaságra vált, melyet követett az erős, életbíró öregség, midőn a paripa vékonya nem érezte lazulását a czomb nyomásának s a nagy ur kezében nem lódult meg a nehéz kard.

De néha megesett, és nem is hanyatló aggságában, hanem izmos ifju kora delelőjén, hogy hirtelen győzelmeinek duzzadó teljében lepte meg a szultánt emberfölötti hatalmának s felelősségének nyomasztó érzete; megragadta szorongó szívét a földi nagyság emésztő magánya, lelkére rászállott halandó voltának árnya s ekkor minden érzelmével istenhez fordult; a sötét czipruslombok alatt andalogva, költött és zengett kegyes dalokat s járva a tenger partját, hallgatá a habok intó zugását, ajkainak ájtatos rebegésével morzsolgatva a korán szuráit; sőt, Allah nagyobb dicsőségére, szédítő tánczban kerengve a forgó dervisekkel, szőrcsuhában vezekelve és bőjtölve . . .

A hodzsa vékony éneke zendül meg a minarét párkányán.

A pasák szedelőzködnek. Jobbára kövér urak s hasuknak szélesre kidomborodó hemiszferája nagyon az utjokban lehet, midőn hajlonganak és vonaglanak a felséges ur előtt. Apró berber lovuk

szinte megcsuklik a terhük alatt. A katonatiszt meg a többi kisebb hivatalnok bezzeg nem kövérek! Breughelnek híres torzrajza: »a kövérek és a soványok«, nagyon ráillik Törökországra. A test terjedelme arányban van a viselt hivatallal; a funkziót a súlyhoz képest mérik ki.

Az országnagyok társaságában, várva a szultán visszatértét, ott van a kiszlár-aga és a kapuszi-aga, amaz a fekete, emez a fehér eunukság főnöke. Az operettekből — a honnan sokan épp úgy tanulták meg a mythológiát mint az ethnografiát — ismerjük ezeket a meredek turbánu, haragos bácsikat, a hárem őreit. Ha nem is egészen olyan, de nem kevésbé figura emberek az istennadták. A kiszlár-agaszi rútsága, aki éppen Széchenyi pasának int a kezével, megrázó. Vastag fekete ajka mint egy vérrel duzzadtig jóllakott óriási piócza lóg alá s szétlapított orra, hasonlós az üszkös tüdő roncsához, mint a kocsonya reszket a szája fölött, melyből sárga fogak lapátjai csattognak vigyorgó nyájassággal Ödöngrófra. A kapuszi-aga még csunyább, mert ennek rútságát nem enyhíti a néger feketesége. Szürkés, puffadt arcának laza bőrét ezer apró ránczba szedte a kor s az irigység. Nagyon hasonlít egy gonosz vénasszonyhoz. S ez a két szörnye-

teg hatalmas személyek. Övék a Mekka és Medina jövedelme. A czimök »altesse«, s a nagyvezirrel egy rangban vannak. Roppant gazdagok s csinálnak esőt és szép időt a szerájban, bár befolyásuk már csökkenőben van. A szép leányokkal együtt kerülnek a vásárra e boldogtalánok. Mert egy-egy háznak titkos zugaiban virágzik még a rabszolgakereskedés, bár tilalmas. De hát, amit nem a korán tilt vagy parancsol, annak itt semmi sulya. A legocsmányabb pénzvágy ejti áldozatul a fiút. Láttam egyet a Zsófia-mecsetben, ki az arany mozaik kifeszegedett koczkáit árulgatja, akiről nem tudtam, tizenöt éves fiu, vagy hetvenöt éves aggastyán-e? Ha kedvez neki a szerencse, hárembe kerül. Az ő kezében szövődnek csomóba az összeesküvés szálai. Aranyboritja vagy vér; kegyencz, áldozat vagy bakó. Mint a kísértet áll ott a fejedelmi szék árnyékában, vagy szemét oda tapasztja egy titkos ajtó kulcslyukához. Meddő szikla az életkedvnek pezsgő tengerében. Őrzője egy boldogságnak, melyet soha el nem érhet. Se hazája, se családja, se neve. Élete folytonos gyötrellem. Ha nem szolgálja a nők intrikáját, gyűlölik mint árulkodó kémet és kegyetlen börtöntartót. Szívének nagy ürességébe, melyben nem verhetett gyökeret a

szerelem, beveszi magát a gyűlölet penészgombájába. Egy forró érzelme van csupán s ez a boszú, amért kincsei mellett is kitagadottja a világnak.

A két nagyur fölkap a lovára s puha testük szétomlik a nyeregben. Sajnáltam e gyönyörű állatokat, hogy ilyen disztelen terhet köll hordaniok. A szultán phaetonba száll, melyet maga hajt, és — ó csufság! — a vastag pasák gyalogszerrel poroszkálnak utána, de szerencsére csak a Jildiz-kert kapujáig. Még a plevnai hős, gházi Ozman pasa is csak úgy ügetett ő felsége mögött, mint a nagyvezir. Az európai pasák e futtatás alól ki vannak véve.

A következő perczben a festéklapon ismét összeszűrődnek a ragyogó szinek egy nagy sárga porfelhővé, mely mindnyájunkra ráborul. A koldusok oda rohannak a kis princzek hintaihoz, akik tele marokkal szorják ki az ablakból az apró pénzt, mint édes apjuk a nagyot.

A bazár Sztambulban.

HOGY odaát az ázsiai parton meg-megálltam egy müzülmán boltja előtt: akárhányszor eszembe jutott Egedi Kása Mózsés uram, midőn egy korai utasnak, aki az egész sajtot meg akarta venni tőle, azt felelte, hogy: »Nem löhet, másnak is kő«.

Ott ül egykedvűen a török ember is a boltjában, a széles fa divánra terített puha szőnyegen maga alá vonva lábszárait és szüntelen pörgetve a borostyánkő-olvasónak simára csiszolt öreg szemeit. Nargiléje csövét, melyből a »dohan tombeki«-nek vízzel hűtött fűszeres füstjét szívja magába, kényelem okáért a karja köré csavarja. Rá nem emelné tekintetét az előtte megálló vevőre, annál kevésbé kínálná meg. Ha pedig a tudatlan gyaur alkuvásra fogja a dolgát, Muszli Daud ben Ibrahim, föl se pillantva, csak legyint a kezével mintha azt mondaná: »Fel is út, alá is, van még boltos elég ebben a görbe utcában, de még több a bazárban. Isten hordozzon magával az ő nagy kegyelmében — mas Allah!«

A török bolt nagyban különbözik az európai-tól. Többnyire csak fülke az. Nem terjedelmesebb a nálunk szokásos kirakatnál, azzal a különbséggel, hogy a török bolt külső polczán kevés áru van kitéve, de annál dúsabb, mentől beljebb kerülünk; — míg arra mifelénk akár hány boltot tudok, melynek minden vagyona a hatalmas tükör-lemez mögött czégérkedik s ahol, mentől sötétebb a sarok, annál több a semmi. Keleten a vevő rendszeren kívül szorúl az utcán a polcz előtt, melyen ha akad is egy-egy értékesebb darab, az minden kereskedői kaczárság nélkül van oda kitéve.

Legtöbb a dohányos bolt. Aranyos hullámzásu, sárga selyem finomságában, omlatag halmokban remeg ott a *javas*, melynek füstje rózsa-illatú, a csipős *aklő* s az erős *szer*. Aki most járna arra közülünk, aligha gyönyörködhetnék már ezekben a dohányos embert különösen csábító garabókban és hordókban. Mert épp az nap, hogy oda készültem hagyni Konstantinápolyt, ütött be a trafik, ez a rettentő monopolium-bacillus, ez az állami bacterium, mely minálunk megmételezte a dicső debrőit, a fölséges kospallagit s a hajdani czímeres tajtékpipák öbleiben dagadozva serczegett nemes verpelétit — és meg fogja

mérgezni a páratlan maczedoniai *aklöt* is. Abban a pillanatban, hogy a padisah kincstárnoka kihirdette, hogy itt »valódi török *tütün* kapható« — örökre elpárolgott a valódi török dohány illata.

A dohányzás élvezetét fölötte növeli a művészet s fényűzés. Drágakővel dúsan kirakott borostyán szopóka, arany fonállal átszőtt nargileh-szár, gazdagon kivarrott és hímzett szopóka-takaró; ezüst filegrán, domborműves, czizelált aczél; sodrott és faragott csodái a türelemnek és tudásnak, növelik a dohányzás élvezetét. Hihetlen mennyiségekben hozzák e drága leveleket, melyeknek hazája a persa öböltől a ruméliai rónaságig terjed. Janina, Larissza, Jemen, Szaloniki, Szamszun, Trapezunt, Erzerum kövér földjéből fakadnak s velök együtt a meggyfa-ág s a jázmin-tő, hogy *vegyen* tölök és *adjon* nekik illatot. Egy szép meggyfa-szár, melynek héján nincsen semminemű sértés, karczolás vagy repedés, mely fénylik sötéten, mint a gránátszínü selyem — vagy egy jázmin-ág, melynek színe szőke s rovátkai egyenletesek, az ötven piasztert is megéri. Gautier beszéli, hogy a Ramazán ünnep estéin: vezirek, pasák, bégek s egyéb méltóságai a fönséges portának, családias körben találkoznak a tütündzsi boltjában, hogy pipaszó mellett beszélgessenek volt és leendő

dolgokról. Egyebek közt arról is, hogy IV. Amurád szultán mily kegyetlenül üldözte a dohányosokat és kávézókat, ulemáival ördög-füvének hireszteltetve az édes dohányt és a sátán babjának a fűszeres kávé, mely nélkül török embert képzelni sem tudnánk ma.

Hosszan álldogáltam néha én is valamely csibuk-boltos előtt, a Top-Hané mögött a perai magaslatra vezető másik széles utcán, hová a csodák e városának számos temetői közül egyik oda intett magához hosszú cziprusainak bánatos barnazöldjével és sirköveink aranyos és azurkék tulipántjaival. Szikár, gyér szakálu aggastyán guggolt az ajtóban, vércse-orrú, sárga szemű öreg, aki száraz, bronz fényű lábával egy nyirettyűt mozgató föl-alá, mint valami lábbal hegedülő vásári virtuóz. E vonó egy sodrony-szálat hozott mozgásba, melyen kápráztató gyorsasággal forgott a finom meggyfa-ág, melybe, magyarán szólva, »lelket« fűrt az öreg nagy óvatosan és szabatosan. Mert Törökországban igazán születni kell a pipaszár-sütésre s a drága vesszők furására nem vállalkozhatik akárki fia. Inasa, egy piros arcú süheder, a kevésbé értékes ágakat furkálta. Közül apró cziczák hemperegtek a puha fűrészpörben; a boltocska sötétlő hátuljában, egymáson rostély-

formában keresztül rakosgatva a nagyolt ágak. Olyan kép, mely vásznon kincset érne, s amely, egyes változatokkal, ott van bekerítve minden utczasarkon.

Húsz-harminczezer forint értékű csibuktartó nem ritkaság a birodalom nagyjainak s nábobjainak szobájában; valamint nálunk is egy-egy tehetős táblabirónak a pipatoriuma is nagy vagyont reprezentált régente. Tudok egy megszínre szívott, hegyes kupakú tajtékpipát, melynek százötven hold televény szántóföld volt az ára. Ma már olcsóbb a pipa és drágább a föld.

A dohányboltosok mellett sorakoznak az édes-ség-árulók. Egyiknek czégére egy czukorból való gőzhajó, mely okádja a fekete pamutfüstöt. Vaksi tükörbe van ékelve, mely a Bosporust példázza. Igazi mézeskalácsos szobrászat nyilatkozik abban a gyöngyszemű, keletlen him-oroszlánban is, melynek zöld sörénye s rózsaszín farka van. Ezt követik és környezik a lanyha melegen szikkasztott sávós czebrák, üveg bóbítáju madarak, marczipán lábakkal és csokoládé szárnyakkal — akár csak a teréznapi bucsún látnám őket, élénken emlékeztetve a hajdani magyar kártyára is, melynek egyik tuzján zöld sugarakkal pompázik a kelő nap. Ez nyilván egy régi mennyei kije-

lentést ábrázolt, tán valami zölden lángoló tűz-
oszlopot, mely a magyar embert *bele* vezeté az
ő kedves pusztájába, hogy annak megnyugtató
síkján csöndesen szemlélgesse és malasztjára for-
dítsa az égi jelt.

Itt mérik a *jaurtgd* és *kajmakgd* is. Olyan *tej-
kocsmá*-féle ez a bolt, mint láttam a svéd Sma-
landban, hol a kormány rendeletéből támadtak,
mely szigoruan kizárva onnan minden szeszt, az
alkoholismustól megrontott népséget így akarta
megmenteni az elpusztulástól, ami sikerült is, mert
ez a tartomány 30 év óta ismét a legvirágzóbbak
közé tartozik.

Elöttem, ismeretlen módon sűrített meleg fagy-
lalt, vagy ha ez jobban tetszik, édes kocsonya
reng az öblös fehér csészékben, s a rétes módjára
göngyölített ránczos tejszín, mely apró szőlővel,
mazsolával, mandulával van díszesítve és meg-
javítva. A kajmakdzsi tarkára pingált fakanalat ad
melléje — szakasztott mását a nálunk használatos
tulipántos fakanálnak — s a vendég állva, vagy
guggon ülve fogyasztja e részint húsító, részint
laktató ételeket. Női látogatók is kerülnek, s
ezek a bolt hátuljában a függöny mögé siklanak
s ott jaurtoznak. Egy magasan kikönyöklő ragyás
kőre állva — bevallom bünömet — átsandalitot-

tam e bolti hárembe, hol négyen voltak nők, akik jóízű csevegéssel költötték el az uzsonnát, míg az egyik a tükör elé állva fonta be fiatal arczát a jasmakba, melynek hosszan lelógó végeit egy kis cselédlányka, a boltos gyermeke, nyujtotta föl az asszonyságnak. Nagy tiszteletlenséget követtem el, ezt cselekedvén. De aki ottjártában önök közt megállhatta volna, az dobja rám azt a nagy követ, ahonnan leskelődtem.

Abban az utczában, mely az Arany-Szarú mentében huzódik az Édes-vizek felé, a sirkő-faragók telepedtek le. A közel Prinkipo-szigetek bőséges márvány-bányái olcsón szolgáltatják a kitünő követ, mely Szkutari, Sztambul, Ejub, Galata s Péra számtalan temetőinek cziprusai közt villan fel. Ott folyton kopog a kalapács és csikorog a vésű; a szikrázó fehér por, mely arra minden-felé lebeg, olvadhatatlan hó gyanánt hull reájok. A faragók mellett sűrögnek a sirkő-festők. Ragyogó színekkel vonják be a kész márvány-emlék fezzét, turbánját, pillangóit és virágait, és arannyal futtatják be a rá vésett kórán-verseket. Amely kövön szőlőfürt, búzakarász és galamb van feltüntetve, az női sir fölébe kerül, mint jelképe a bájnak, a szenteségnek és termékenységnek. Itt vájják a márvány medenczéket is, melyek

valamely kertet, kösköt vagy szobát fognak díszesíteni, hogy magukból kilöveljék a szökőkút hűsítő sugarát, vagy magukba fogadják a gyakori mosakodásra szükséges vizet, mert a Keleten a tisztaság a kegyesség magasságára emelkedik, az istentiszteletnek a kifejezése.

A sirkő-faragás gyászipara egy csöppet sem látszik szomorítani művelőit. A müzümánban a halál nem költ rémületet, még csak bánatot sem. A sok temető közelében hozzá törődött e gondolathoz. Gyászruhája, mint általán a keleti népeké, nem fekete, hanem fehér, és fehérben is temetkezik, mint nálunk a zsidó. (Zsidó alatt az ó-hitút értem. Különös, hogy magas északon, Norvégiában, a népet szintén fehérben láttam gyászolni.)

A sirkő-faragók folyton el vannak foglalva, a megrendelésnek soha sincsenek szükében, a halál igen jó »kuncsaft«. És köröskörül pezseg, forr az élet az ő ezer meg ezer nyilatkozásaiban. A zöldségárús harsogva kínálja a Kiósz szigetéről hozott hatalmas gyökereit, a nagyfejű kárfiolt, a kalarábét, fehér czéklát, uborkát, articsókát, babot, borsót, olaj-bogyót. Ott serczeg a parázs fölött a hal, a hús, dagad az olajban főtt nagyszemű bab, amodább hordozza imént leölt ürűjét az ambu-

láns mészáros, körtés mérlegnek a kampós szegére akasztva egy-egy darabot, mialatt folyton úgy kiabál, mintha őt nyúznák, pedig ő nyúz. A hátszínből már hasit, míg a gerinczről most fejtegeti az irhát. Nyomában egy örökké éhes kutya-falka, mely a le-lehulló csont-szilánkot vagy húsfoszlányt mohón kapja föl, de orra hegyével sem meri érinteni az ürüt, mely lehántott vérző fejével sikálja a földet, amint a mészáros czepli tovább-tovább a vállán, mind amig teljesen lefogy róla. Oly kisértő közel érhetnek e boldogtalan ebek a pecsenyét, de tartózkodnak; pedig soha kéz meg nem fenyíti őket. Erre felé a kutyában is van emberség.

Nézem a jó öreg Juszufot, a babus-foltozót, kinek alacsony ajtaját mint messzevirító tulipánkoszoru foglalja be a sok sárga, kék, piros és zöld papucs. Turbánja félre csúszott, tar koponyáján gyöngyözik a verejték, ókuláját madzag-kantár tartja meg széles orrának a gömbös végén; keze büzlik a csiriztől, lelke illatozik a boldog nyugalomtól. Mellette egy ifjú gyalulgatja a fa-talpakat: a török kalucsnit, nagy csattogással méregetve össze kettőt-kettőt, ha elkészült, egyik magasabb ne legyen a másiknál. Erre fordul éppen a hal-árús is. Hálójában csodálatos

alakú tengeri állatok tapadnak egymáshoz, nyirkos lapjaik ragadós pénzeivel terjesztve azt a bizonyos érdes ívás-szagot, mely sajátságuk. Az öreg varga egy halom csikot váltott magához, amiből bőven kitelik majd a négy órai délebed.

Ami az idegent elsőben is megüti Konstantinápolyban, az, hogy asszony, lány nem áll sátort, nő nincs a boltban. A nő nem dolgozik, nem keres. A szülést s dajkálást kivéve, mindent a férfi-cseléd végez. Csak egyszer láttam törődött agg némbert megczepekedni egy kassal. Minden török feléje fordúlt, megállt és csodálkozott. Oda néztem magam is — a kas üres volt. Azzal tűnt fel, hogy terhet emel. Nagyot bámultam ezen a csodálkozáson.

Ha nőt nem látunk eladni, annál többet látunk vásárolni. Bokorban állanak meg a bolt előtt szerezsen szolgálók kíséretében, akik egy nagy zsákba dobják bele a vásárfiát. A vásárolgatás nagy multságára szolgál a török hölgyvilágnak. Alkalmat nyernek más emberi teremtéssel, más férfival is társalogni, mert az urával végre is rég kibeszélte magát minden asszony. De ezek a séták inkább a középrendű nők multságája. Az előkelő pasának, vezirnek, vagy a padisah feleségei: a kadinék, házhoz hordatják az árút. Kevésbe mult,

hogyan egy hazánkfia, aki Perában telepedett meg s a palota főszállítója, be nem segített engem is a Jildiz-köskbe. Csak szerezzek a fejembe fezt s aztán viszek a hátamon egy halom katulyában csipkét, szalagot, virágot s egyebet a háremnek féltve őrzött, közelíthetetlen tündéresszonyainak. Abba múlt, hogy szerencsémét bolond fővel elbeszéltem néhány akkoriban Görögországból megtért magyar atyámfjának. Uczú, azt megcselekszik ők is! Rohantak az udvari szállítóhoz s terpedt paraszt ravaszságukkal meggyűsítették az én katulyás diplomáciámat. De az vigasztal, hogy siker esetén se lett volna szabad föl-emelnem szemeimet a padisah választottjaira; mert lerántani a saisi képről a fátyolt, az koránt sincs még olyan veszedelmes, mint a hárembeli istenasszonyok édesen bódító légkörében csak a ruhájok hurczának a legvégső fodrához is értetni pillantásunkat. Hiszen a keleti udvariaság kódexsze szerint az az igazi művelt férfi, aki, ha nővel találkozik, a szemét lesüti.

*

A Validé-Szultána mecsetje mögé kerülve: erős kapaszkodón, födelekkel egymást érintő házak szűk során feszülve át, egy kőkapu előtt állok

meg. Rozsda-barna koczkái közül kihajt az iszalag, vidám zöldbe vonva a vén kődarabokat. S megnyilik előttem egy hosszú, hosszú, fődött utca, melynek vége homályba hanyatlik. De valamedig ellátok: tele van bolttal, emberrel és kutyával. Az illatok és fűszerszámok bódító emanációja csap felém. Ez az egyiptomi bazár, ahol Indiák, Sziria, Arábia és Egyiptom esszenciái, írijai, zsírjai, labdacσαι, koczkái, porai és pasztillái vannak fölhalmozva. Ezek jobbára titkos erejű orvosságok és toilette-szerek az odaliszk szemetüzének növelésére, a férfiszakál fényesítésére, a női száj szagosítására, gyöngé pasák erősítésére, boldogtalan feleségek elandalítására, dohányosok boldog elkábítására, itt, az álmok és álmodozások, a feledésnek, az elvilágosodásnak e végtelen városában. Néhány percz mulva megnehezült az én fejem is. Még a szabadba is utánunk tódul ez a meleg, fojtó levegő az ő ezer jószágával.

Alig bontakozott ki agyvelőm ebből a nehéz atmoszférából, kalapáló rézművesek siketítő műhelyei előtt vitt el utam. Kopogó halántékaimat két kézzel szorítottam oda a koponyámhoz. Mint a forróval váltakozó hideg a bőrre, úgy hat az üldözött orra, midőn néhány lépéssel odább a török laczikonyhákhoz ér: megannyi szurtos apró

bolt, sötét fulke és lyuk elé, ahonnan névtelen ételek idegcsavarító gőze hömpölyög felém.

Végre elérem a nagy bazár bejáratát. De még be sem léptem, már megtámadnak és védekez-
nem köll. Nem újabb szagok vagy zajok, hanem ólálkodó emberek ellen. A főkapu előtt százával lézengenek a kalmárok szemes kémei, alkuszai, emberfogdosói, kik legott fölismerik bennünk az idegent, mindjárt tudják hogy első izben látoga-
tunk el a bazárba s olaszúl, francziául, oroszúl, németül, spanyolul hadarva, igyekeznek rátapin-
tani a nemzetiségünkre. Magyarul egy sem szólí-
tott meg. Minek is? Hiszen tudunk mi németül. Mosolyogva ajálják fel szolgálataikat. Aztán következik egy párbeszéd, mely E. de Amicis hú följegyzése szerint így hangzik:

— Valamit vásárolni tetszik?

— Nem köll semmi, köszönöm.

— Nem tesz semmit, mosju. Csak meg akarom önnek mutatni a bazárt.

— Nem akarom látni a bazárt.

— Semmit sem kívánok érette, ha elkisérem.

— Nem kérem a kíséretet.

— Akkor hát lemegyek önnel az utcán, hogy néhány jó tanáccsal szolgáljak, melyeknek máskor hasznát veheti, ha vásárolni fog.

— Nem fogok vásárolni.

— Akkor hát beszéljünk egyébről, uram. Régóta van Konstantinápolyban? Meg van elégedve a fogadójával? Van engedélye a mecsetek látogatására?

— De mikor látja, hogy nincs kedvem beszélgetni, hogy nincs önre szükségem, hogy magam akarok járkálni.

— Ez esetben visszavonulok s csak tiz lépésnyi távolban fogom követni.

— De miért akaszkodik a lábaimba?

— Meg akarom akadályozni, hogy a boltokban rá ne szedjék.

— De mikor boltba sem fogok lépni!

— Akkor azért, hogy az utczákon ne alkalmatlankodjanak önnek, effendim.

Ki nem lehet itt kerülni az ilyen emberré vált bojtorjánt.

A nagy bazár külseje semmivel sem kedveskedik a szemnek. Roppant kőhalmaz ez, *tizen-nyolczezer* keskeny, magas boltocskával, melyeknek ólom födelén kinnal szűrődik át a napvilág, s apró, kerek vaksi üvegei rá bandzsalítanak a vevőre. Egy roppant útvesztőben, egy külön városban vagyok, melynek megvannak a maga terei, kútjai, mecsetei. És mind erre a nap téve-

teg világa esik, mintha csak egy rengetegnek sudarain át keresne rést az ő fényének. S e félig homályos, fedett utczákon kocsi jár, hemzseg a nép, nyüzsög az eb, baktat a megrakodott, lomha teve, poroszkál takaros berber paripáján a kövér pasa, nyergének aranyos kápájában néha egy bégető ürüvel vagy mekegő gödölyével. Tán a gyermekeinek viszi haza játékul, vagy ebédre. Oldalán a kard, kezében a kifeszített napernyő s mögötte gyalogszerrel a lohogó néger szolga. Mekkora zaj, mely a mozgó kereskedők ordító nótájából, vak dervisek jajgató dalából, letaposott kutyák vonításából, a tenger beszéd zsongásából, kaczagásból, sirásból, az emberi és állati torok ezer hangjaiból, szekerek zörgéséből, törött holmik recsegéséből, tépett gyolcsok sikoltásából verődik össze egy nagy zúgássá, melyen, mint felhőn a villám, néha átnyilallik egy-egy süvítés vagy gyermeki nyikkanat.

A görög kalmár harsányan hívogat s karjaival élénken motollál; az örmény alázatosan; a persa gentlemani előkelőséggel; a zsidó suttogva. Csak a török ül hallgatagon a boltja küszöbén s legfőbb ha nehéz pilláit emeli ránk. Tíz oldalról is egyszerre hangzik fel: »Monsieur! Mylord! Eccellenza! Caballero! Mein *Cherr!* (Ez t. i. németül

van.) Kyrie! Mosju!« A görög elönt beszédjével, ha nem kérde is. A török, ha faggatod is, alig szól. Kevés beszédü nép ez nagyon.

Minden fordulón ívek, pillérek, hosszú folyosók, sikátorok tömkelege, minden bolt eleje, belseje sűrűn tele rakva, tele aggatva árúkkal; sürgő-forgó alkuszok, hihetetlen terhek alatt görnyedő hamálok, a kik a »szamár«-on, mely hátukat nyomja, a vas szekrényt is tovaemelik. Ez a »szamár« egy háromszögű párna, mely szíjakkal van a testükhöz csatolva. (Ez is egyik ellentéte a Keletnek az európai renddel. Nálunk az *ember* ül a *szamár* hátára, amott meg a »szamár« az *ember* hátára.) Zajos csoportok gomolyodnak össze meg oszlanak szét, fátyolos nők biczegnek le-föl; de már van köztük, aki az utczára nem babusban, hanem meredek sarku, gombos, rámás czipőben jön s kellemmel szökell át a sok apró csatornán. Ám ez a zürzavar csak annak látszik. Ebben a tömérdekségben van rend és rendszer, s háromszori látogatásra vezető nélkül is boldogul benne az idegen. Minden cikknek megvan a maga kerülete, járása, utczája, sikátora, terecskéje, kutya-szorítója. Mindegyik magában ritkasági gyűjtemény, séta, színi előadás, ahol, anélkül hogy vásárolnánk, mindent láthatunk, kávé is szürcsöl-

hetünk, nőekkel is kaczerkodhatunk s tíz nyelven is beszélgethetünk — ha tudunk. Ez utczák mindegyikében fél napot is eltölthet az ember anélkül, hogy unatkozna; például a szövet- és ruha-bazárban, hol magas dombokba torlódik a szép és gazdag kelme. »Mily szerencse, hogy nem vagyok milliomos! Itt koldussá költekez-ném!« mondá utitársam, akit nem gazdagsága, de józansága mentett meg attól a szerencsétlen-ségtől, hogy szegényen térjen vissza Európába. Bagdadi brokát, karamániai szőnyeg, brusszai selyem, hindosztáni gyolcs, bengáli battiszt, indiai és perzsa kazsmir, kairói tarka szövet, madrászi sál, aranyhímes, lehelet-könnyűségű, vörös és kék sávolyú fátyol, minden formájú, színű, szabásu, egymásba összehangzón vegyülő, bár harsogó szálakkal kivarrt kendő, feredzse, jasmák, bóbíta, legyező, abrosz és virágok torlaszai közt andal-gok, megrészegedve a vonal, a szinek s a fény szivárványos tündérvjátékától. Emitt részei a török asszony öltözetének s a rejtelmes *harem* szoba-titkainak: zöld, narancs-sárga vagy apró jáczintos köpönyeg, amely irigyen borul rá a nő egész alakjára; selyem ing, hímes keszkenő és atláczipő, melyre soha nem esik más férfi szeme, mint azé, aki nevének ura és parancsolója. Meg amodább

hermelinnel szegett piros bársony kaftán, rózsaszín selyem plundra — (a török nő mind gatyás galamb) — ezüst csillaggal tele hintve; fehér damasztk mellény, tele szöve arany tulipánttal; hattyutorkos dolmány, görög, cserkesz, örmény ruha, mind sajátos alakú s mind végig szórva czifrasággal, sujtással. És a Kelet e csodáinak paradicsom-kertjében: angol, francia és német portéka — akár egy lyrai kötet lapjai között egy számla.

Az ember, az ő hiányzó millióinak lesújtó tudatában, erősen küzködik a rablás kisértése ellen. Hogy vágyam még perzselőbb legyen, a pipa-kereskedők utcájába térek. Itt vannak még csak a csodálatraméltó csibuk-szarak és nargilék, magadba szívni az emlékezet füstjét, hogy remények bodraiban bocsássad ki azt ismét — mint egy keleti példa mondja. S őrzi e kincseket egy vén müzülmán. Szeme, mint a bagolyé, kikitágul, ha valamely kíváncsi közeledik, hogy mindenkibe, aki nem vezir vagy pasa s egy éven át nem szívta vérét egy kis-ázsiai tartománynak, visszafojtsa a szót, ha e metszett, inkrusztált, cloisonirozott, faragott, drágakövekkel bőségesen kirakott darabok árát kérdi.

Megint jó szag, melynek fele is elég, tizezer gazemberséget virtussá szagosítani. A próféta legédebb gyönyörűsége a nő, a gyermek és az illat. Itt már halomszám hever a czukorka, mely fűszerebbé teszi a csókot, torlódnak az iny-zsongító csöppek s jázmin-esszenciák, drága himzésű bársony tokban. Balzsam, szappany, cédrus- és narancs-víz, mosusz-tömlő, fantasztikus nevekkel; szerelembe ejtő báj-italok, csábító-kábitó pilulák a kísértés, a megigézés, a ráolvasás, a ráfelejtkezés, a babona, búvölés, a »kiszmet« ezer és egy éjszakáinak ezer és egy megmagyarázhatatlan céljaira. Mindez együttvéve oly buja sűrűségben áradoz, hogy látni vélem az álmatag, sovár, sötét szemek pillantását, érzem az apró kezek czirógatását és hallom a forró, gyors lélekzésnek s a csóknak puha nesztét.

Ki gondolná, hogy e ronda vaczok fakó ládáiban mesés kincsek hevernek? A perzsa gazda a vesénkbe s a vele szomszédos zsebünkbe dőfi bele szűrő tekintetét s elénk tartja markát, melyben, mint valami barna kagylóban, egymásra pörög a nagyszemü gyöngy, a golkondai gyémánt, az ormuszi zafir s Dzsellalábád rubintja, mely, tagadó fejrázásomra, egy pillanat alatt ismét eltűnik. Egy-egy kalmár csoszogva közele-

dik, s miután gyanakodva nézett körül, a keblébe nyúl, egy piszkos rongy-csomagot fejt ki — s e rútvészakából hirtelen egy braziliai topáz felhős napja, egy maczedóniai türkiz kék ege, az opál szivárványa, krizolit, agát, granát s a lazurnak színes csillagai ragyognak fel.

Mint kutya a mészáros véres nyomán: a vendégszerző, alkalom-csináló, alkusz, toborzó, szimatoló kém, a boltosnak titkos társa vagy irigye, követi az idegennek pénzes nyomát.

Számtalan utcán, sikátoron át szivósan kísért bennünket egy vörös haju portugál zsidó. Belépett velünk vagy húsz boltba, ahol vásároltunk vagy vásárolni akartunk; dicsérte a másíknak pompás cikkeket; kirázogatott előttünk vagy száz szőnyeget; segítette a polczain mászkáló kereskedőt, újból magasztalva a versengőnek áruit — s mikor megint kiléptünk az utcára, hozzánk hajolva sugá: »Mosju, je vous ferai voir de mioux!« S még mielőtt észrevettük magunkat, már ott ültünk a saját boltja dagadó szőnyegén. Az ajtó kárpitja legördül, s már előttünk illatozott a nargiléh, aranyos csészékben a fekete kávé, míg a kívül rekedt fogadatlan kísérők, mint a prédától elesett farkasok keringtek, várva, hogy kijöjünk. Lehetetlen leirni azt a szivós türelmet, művé-

szetet, makacsságot, mellyel most, mint pók az arany legyet, kezdte barátomat a hálója fonalival megkötözni. Eleinte rettentő árakat követelt. Kináltuk harmadát. Betegen csüggeszté le a karjait, kétségbeesésében öklével ütögette a homlokát s nem szólt. Egyszerre szenvedélyes szóáradat, szemrehányások zuhatagja fakadt az ajkain, és »könnyekkel szavában« szivünk kéréget kezdé olvasztgatni. Hogy milyen kegyetlen a »mosju le prince« fordult hozzám, vádolva társamat. »Vannak önnek gyermekei? Apa ön? Ha igen, mért kívánja vesztemet?« És ideadja az árut harmadán, s azt hiszem, nem vesztett bele.

A nagy bazárban jó mélyre pillantsunk, ha Szulejmán korabeli törököt akarunk találni, kinek a fehér turbánja emlékeztet a mecset fehér gombájára. Ott ül az öreg nyugodt arcczal, merev szemmel. Orra a saskeselyü csőréhez hasonlatos, szakálla hosszú és fehér, kaftánja bibor, bő bugyogóját zöld öv tartja. Keresztbe font lábbal ül ott, komolyan és mozdulatlanúl, mint a bálvány. Ha van kelete az áruinak: »Mas Allah!« — dicsértessék az isten; ha rossz a vásárja: »Olszun!« — legyen úgy; és alázattal hajtja meg fejét, mialatt ujjain a »teszpi«, az olvasó szemeit pörgeti, ami annyit jelent ő nála

is, mint imádkozni, ezenfelül ábrándozni, gondolkozni, emlékezni. Ea a szikár, a pusztai vándorlás alatt fényes-barnára pörkölődött kereskedő, messze hazájából teveháton hozta drágaköveit s füle körül füttyengetett a turkmen s a beduin ónja. A másik, az a sárga turbános, nemes arczu férfiú: szaidai és szúrai selymeivel lóháton jött át Szírián. Útjában látta Thebe kolosszusait s Egyptom gúláit. Az a szép, halvány mór az Atlantis nyugati lankáiról hozta szőnyegeit. Az a zöld turbános, lesorvadt arczu török kétszer járta meg Mekkát s azóta a »hadzsi«, a szent jelzőt írhatja a neve elé. Három napig étlen-szomjan, a vezeklésnek gyötrelmes gyönyöreiben, háromszor mászta körül a Kábát s elalélt, midőn ernyedt ajkaival érintheté a szent fekete követ. Most rózsá-olajat mér, csöppjét öt gyauro frankon, vagy ötven igazhitű piaszteren. Egy karcsu üveg hajszálnyi lumenjébe bocsátja bele nagy óvatosan ez energikus illatú szüreményt, melyet Kazánlik, Sirász és Jemen rózsá-erdeinek virágaiból sajtolnak az ő számára. Kedves rokonoknak hoztam belőle s azóta kiirthatatlan jószag járja az egész házuk táját, s belevegyül a ruhába s az ételbe, és elhat még a szomszédba is; és amidőn szelőlőztetik a lakást, annak a csöpp olajnak illata

leárad az utczára s minden ember érzi, ha nem tudja is, hogy ez a hadzsi Omer Hejjam rózsajából való.

Az a sápadt arczú óriás, aki inkább harcosnak látszik mint kereskedőnek, cserkesz ember; a Kaukázus északi vidékeiről hozta drága prémjeit s úgy sejtem, nem egy kozákot segített bele a minden oroszok mennyországába. Távolság a lapos képű gyapjúkereskedő áll. Athleta ez is. Még nem rég a Timur sir-kupolájának messzenyúló árnyékában végezte imádságát s aztán elutazott Szamarkándból, s turkomán rablócsordák lánczain átvergődve, átkúszva — végig vándorolt Bukharán, átkelt a Holt-tengeren, megmenekült a cserkesz golyóktul, míg egy fényes hajnalon felragyogott előtte, a Bosporus kék habjaiból dicsőségesen kikelve, a kalifa városa: Isztambul. S igazán boldog mégis csak akkor lesz, ha öreg korában visszatérhet az ő tatár hazájába.

Legfantasztikusabb része a bazárnak a czipőés ruhavásár. Az arabs mesebeli kert nem lehet bájosabb. A falak tele apró papucssal, bundával, brokát szövettel, rikoltó színű, szeszélyes szabású köntössel, melyeknek díszje ezüst filigrán, arany pikely, madaras, virágos arabeszk-hímzés, hattyú-

torok, smaragd és zafir oly gazdagon és vastagon, hogy a drága kelme ki sem látszik a dísz alól. Van itt parányi papucs, a szultán feleségeinek kicsi lábára való, melynek párja ezer frank. Csak arra szolgál, hogy a hárem vastag szőnyegein lépegessen benne, míg a takaros faczipő a fürdő márvány fokain kopog majd, hirdetve a padisáhnak a Dzsemiléh szultána közeledtét. Itt lebegnek föl-alá az asszonyok fehér-fátyolosan, mutogatva inkább mint elrejtve a kedves arcot. Örömmel hallgatom, bár nem értem szép nyelvek puha zengését, hangjok édes hullámozását, mely a mandolin szelid szavához hasonló. »Buni kaczia vererzsin?« (Hogy ez?) »Pahalli dir!« (Nagyon drága.) »Ziadé veremem.« (Nem adok többet érte.) S aztán fölhangzik a gyermeteg nevetés, mely csattog, mint a gerlicze kaczagása.

Legfényesebb a fegyverbazár; legfényesebb s legfestőibb. Kincses muzeumban járok, mely tele van emlékekkel, gondolattal, melyek a legendák országába ragadnak. Rendbe fölállítva a sok sajátos, rettenetes fegyver, melyeket az Izlám védelmére forgattak Mekkától a Dunáig. Ragyogó minden-egy darabja. Akár csak most tették volna le őket a Mohammed és Szulejmán szilaj katonái.

Mintha e pengékről visszaverődnék ama kegyetlen szultánok, ama könyörület nélkül való janicsárok vérben forgó szemének tüze, akik Ázsiát és Európát levágott emberfejekkel és csonka testekkel töltötték meg. Itt látom azokat a görbe kardokat, melyek keresztül vágják a lebegő pihét s a selymet; itt vannak azok a nehéz buzogányok és tagló nagyságú fokosok, melyek Mohácsnál és Buda alatt a hon »disze virágát« zúzták szét; itt látom az ametiszttel, rubintokkal kirakott elefánt-csont nyelű jatagánokat, melyeknek pengéjébe még bele van róva, hány fejet választottak el a törzsökétől. Ugy rémlik előttem, mintha ez a vén török, éjek évadján, a csatatéren s a bástyák tövében maga szedegette volna össze a holttesteket, melyeket aztán megfosztott s csontvázait ott rejtegeti valahol boltjának sötét zugaiban.

A fegyverek közt a meredek vezíri nyergek skarlátpiros s égszín bársonyból, megtűzdelve félholdakkal és csillagokkal. Ezüst csótár, bibor sabrák, mesés lódiszek fölött lóg a régi albán pisztoly, tölcsérszájú arabs puska, ősi vért, sisak, vésett pánczél, turkomán ij, hóhér-pallos, kétemberes kard. Mindegyik darabnál külön-külön borzongatott annak a gondolata: mennyi bűn, mennyi

ártatlan vér, mennyi vitézség és rajongás tapad e ragyogó gyilkos szerszámokhoz.

Aki nem látott a Keleten zsidóvásárt — fejezi be rajzolatát de Amicis — az nem szerezhethet magának fogalmat a rongyok extravaganciájáról. Itt csordultig szíhatná tele a lelkét Munkácsy. A színnek fénye, az ellentétek iróniája, ez az egyuttal szomorú, undorító és mulatságos látvány, leírhatatlan. A hárem kimustrált szoknyái s a kaszárnyák foszlányos egyenruhái mintha azt várnák, hogy festő szeszélye vagy koldus szüksége segítse napfényre. A fogason bukott pasák kiszolgált paszomántos köntösei, dervis-csuklya, beduin-köpönyeg, tele folttal, pecséttel és ökölnyi lyukakkal, melyeket épp úgy szakíthatott a vásottság, mint a golyó: élénken emlékeztetnek a meggyilkolt áldozatok ruháira a törvényszéki terem asztalán. Aranyos hímzés hirdeti ugyan a régi dicsőséget selyem szál regél még a boldog multról, egy fátyol a szétfoszlott szerelemről — de a többi mind az a *volt*, melyért a zsidó *ád*.

A leszálló nap rejtelmes világában mind ezek az ócskaságok akasztott embereknek látszanak, s ha a bolt hátuljába nézünk, honnan egy örmény ravasz pislogása hunyorgat felénk, mialatt befelé hajtott körmeivel a homlokát vakargatja, azt vélné

az ember, hogy ez volt az, aki ez áldozatok tor-
kán a hurkot szűkebbre húzta.

És így vándorlok, ámolygok ajtóról ajtóhoz,
utczából utczába, mindig a bazár tetői alatt s
nem érem a végét; — csak lelkem-testem lan-
kadása parancsolja a hazatérést.

De hiszen leszáll a nap is. Ez az ideje a
kapuzárásnak keleten. A muezzin rázendíti áldá-
sát a bazár mecsetjének tornyán, az ajtók becsa-
pódnak, megzörrennek a vasrudak és lakatok —
a való mesének vége.

Török fonákságok.

NEM tudom, van-e hozzá jogom török fonákságról beszélnem. Azért, hogy soha Törökországban ember éhen nem halt, hogy nincsen török tolvaj, se török részeg, se bukott asszony, se bank-alapító, se váltóhamisító: nyugati dölyfömben még nem váltottam szabadságot arra, hogy a mozlímok életét, politikai s társadalmi rendjét fonáknak nevezzem.

De mikor nincsen rá más szavam! A betút jobbrul balra veti s jobbrul balra veti magát a nyeregbe is. A gyásza fehér. Tiszteletet azzal tanusít, ha a saruit veti le s nem a süvegét emeli meg. A felesége bugyogós, maga szoknyás. A hajnala tíz órára, a dele hat órára esik. A csillagjárású ministérium minden évnegyedben megigazítja a naptárt s az órát, s ehhez a dekrétumhoz szabja hozzá idejét a török ember. Napjában négyszer mosakodik s még se tiszta. A cigánya zsidó, a zsidaja görög, a vasárnapja péntek. Ha helyben hagy valamit, a fejét tagadólag rázza; ha bólogatja, ezt azt jelenti, hogy »nem«! Amikor

hesseget a kezével, magához int. A szerelmi dalokat a leány költi és zengi, mert hiszen ő látja meg az ifjút és ismeri azt, aki megvette a szivét — míg a legény se látója, se tudója az Imené, vagy a Fatmeh bájainak. Akkor szeretébele, amikor már a felesége? — ezt a mozlim családi élet zárkózottsága miatt nem lehet kideríteni.

Nincs tolvaj köztük, mondám, se haramja. De van kalóz. Ám ez nem tekinti vétségnek az ő kalózságát, hanem polgári foglalkozásnak tudja. Ha vannak sikerei a tengeren, megalkusznak vele. Hiszen végre is mi egyéb Rózsa Sándor mint egy megszorult Maczedoni Sándor? S valljon I. Napoléon több-e, mint egy óriási arányokban kifejlődött Cartouche? A sikernek mindenütt igaza van.

Merő ellentét környez, ahova tekintek. Teljes tagadása mindannak, amit mi vallunk természetesen. Valami tervszerű, szándékos tiltakozás a keleti felfogás, mind az ellen, amit rendnek s természeti szükségnek tanultunk az iskolában mi.

Csodálatos ez a török! A kormánya forradalmár, maga conservativ. Nehezen lelkesíthető, de könnyen fanatizálható. Mintha valami messze távolban derengő, elmosódó tájakon függene a

szeme — ködös, ábrándos gondolatokon járna az esze. Valamennyi bölcselőnek látszik, vagy álmolygó alvajárónak. Mindnyája mereven néz maga elé egy nagy végtelenségbe. Modorában komoly és nyugodt; beszédjében, taglejtéseiben méltóság. Nevelésre, tudásra, semmi különbség a pasa és az ő szolgája között. Ezt föltétlen hűség fúzi gazdájához, anélkül, hogy egy pillanatra is megalázkodnék előtte. Ha szabados óráiban valahol az utcán meglátja az urát, udvariasságból nem köszön neki. Miért is okozna neki alkalmatlanságot vele? Nem-é sajnálatra méltó az olyan európai nagyság, akinek hívei mindenütt bókolnak ahol érik, s akik előtt, viszonzásul, nem győzi emelgetni a kalapját s hajtogatni fejét az elszédülésig? Nincs-e jókora bölcsesség a nem-köszönés e fonákságában? A gyöngédség pedig abban nyilatkozik, hogy a férfi hátat fordít a nőnek, amidőn találkozik vele. Nem győztem bámulni a bazárbeli kereskedőt, aki csupa lovagias tiszteletből föl sem emelve a fejét, szolgálta ki a nála vásárló fátyolos hölgyeket, vagy a tej-kocsmá csaplárosát, aki lesütve a szemét hordta a *jaurtot* és *kajmakot* a nála betérő asszonyok és hajadonok elé.

Mikor nagyon vígan van, nem is maga énekel a török ember, hanem daloltat magának, s nem is maga járja széles jó kedvében, hanem a kerengő cigány lányok hajlongásaiban és szökeléseiben gyönyörködik. Csak egyszer hallottam Jedikulében egy ökrös szekér sátora alatt jajgatva dalolni egy sereg asszonyt és gyermeket. Ugy látszik, sírva vigad a török is.

A müzümán arczából gondolatot le nem olvas-hatni; szemében nem tükröződik az, ami lelkét megmozgatja. Csak a gyermek vonásaiban játszik még a benyomás, a kedvesség, a szenvedély, melynek elfödésére, elfojtására azonban csakhamar rászorítja a házi és vallási nevelés. Szinte félelmes előttem ez a szoborszerű hidegség, e révedező tekintet, mely se nem kérdez, se nem válaszol. Az ember oda szeretne kiáltani feléjük: »Ugyan ébredjetek már! Mondjátok meg, kik vagytok, mit gondoltok, mit éreztetek?« Természetes az ilyen magatartás? Nem inkább álkodás ez? S mégis, e nyilatkozatok egyformaságában megvan a különbség: másmilyen az ó-török mint a »fiatal Törökország«, még testiségre is. Amott az őseiről rászármazott fajtisztaság, az el nem vegyült eredeti vér, a szépen faragott nagy orr, a nyurga alak — emitt az elpohosodott, nyugatiasan borot-

vált arcz, melynek csak szeme vall rá a turáni édesanyára. Viselkedésre mennyivel festőibb a másik, az ő színes rongyaiban, melyek bizony kedvesebbek előttem az egyformásító fez pipacs-virágjánál, melyet nyomhat a fejébe, bármi valóságú, fajú, rangú legyen is valaki, s az unalmas fekete kabátnál, mellyel a néptől különbözteti meg magát az effendi. De a civilizáció sem birta teljesen megváltoztatni az új törököt: nyugalma és méltósága el nem hagyja őt az ideges európai környezetben sem. A nyugalom s méltóság el nem hagyja — de igenis érzi már ellenálló erejének csökkenését. Soha nem pöröl, sem nem szitkozódik. A piacon nem kevésbé becsüli meg magát, mint a mecsetben. Bár hol álljon s bár mit műveljen: mindenben kevés mozdulattal és szóval éri be.

Sztambul utczáin se dal, se káromkodás, se kiméletlen tolongás. A szelámlík látványossága alatt is csak az európai s a keresztény tapossa le egymást; a török ott áll meg, ahol eltér; s ha az ár kinyomja is helyéből, nem vívja vissza. Sokkal büszkébb, semmint azzal vádolhassák, hogy törli magát a látványosság után. Igazi csőcselék nincs Konstantinápolyban s minden társadalmi osztály kölcsönösen tiszteli

egymást. De mindez csak látszat. Legalább de Amicis színlelésnek tartja az ő nyugalmukat s fenségüket, mely palástja a dologtalanságnak és dölyfnek. Az alatt a mélységes elmerülés alatt semmi tartalom. Álarcza az erkölcsi gondolat-lomhaságnak. A török mértékletessége nem egyéb, mint hiánya az igaz, friss életnek. A pezsgő vérű talján a mozlimot magáról méri. Követeli tőle a latin faj metsző, gyors ítéletét s azt a hasznosági politikát, mely teljesen kiéli az alkalmat, felhasználja a pillanatot, mely soha többé vissza nem tér. Annál jobban érez a törökkel a magyar s tartja is vele a vér-szerinti atyafiságot. Megérti hajlandóságait s szereti szintén a »szemlélődés csibukjából színi magába a nyugodalom felhőit«. A hosszas elmélázás, a gondolat lassú hömpölygése nagyon talál a mi természetünkhöz. A vallás és nevelés keskeny határt vont az ősi rokonság közé. A kezek még érintik egymást egy szorításra, bár a karok már nem ölelkezhetnek.

172
Van a török testi és lelki csöndjének, passiv állapotának egy külön elnevezése, a »kief«, mely neki a legédesb gyönyört jelenti. Ha mértékletesen ellakott, egy pohár forrásvizet megivott, imádságát a borostyánkő olvasóján lemorzsolta; ha teste nem szerez neki alkalmatlanságot s

lelkiismerete nyugodt; ha aztán maga alá vonva lábszárait, úgy telepedik le egy fa árnyékába, hogy a tekintetével foghatja be a látó kört, míg szemmel kíséri a ciprusos temető felett elcsattogó galambokat, a bogarak röpködését, a magasan úszó föllegek útját s a nargiléje öbléből felbodorodó füst lenge karikáit; ha istenről, halálról emberi hivalkodásról, a földi javak ideigvalóságáról, az örök békéről s a másvilág kifogyhatatlan édességeiről rózsaszín ködben elmosódó gondolatokat hömpölyget a lelkében: ez neki a »kief«. Tétlen szemlélője lenni a világ színjátékának, ez az ő nagyravágyása. Erre hajtja őt lassú, tűnődő pásztor-természete, vallása, mely megköti az ember erejének hatalmas kerekét, mindent istenre bízva. Erre az a tudat készíti, hogy ő az izlám katonája, ki előtt csak az az egyetlen, az a nagy, az a szent kényszer áll, vallásáért harcolni és győzni s aki megcsatáztván, meg is felelt minden kötelességének. A világ rendje neki végzet s az ember csupán eszköz a gondviselés kezében, a föld pedig nem egyéb mint karaván-szeráj. Isten azért teremtette az embert, hogy átvonuljon rajta, hogy imádkozzék s megcsodálja az alkotónak műveit. Ugy van jól, ahogy isten akarja. Ami romlik, hadd romoljon; ami enyészik, hadd enyész-

szen. Megépítteti a szép kutat, aztán engedi om-
lani; megfaragtatja a márvány síremléket s idők
multán a kőnek turbános búbja kigurul a temető-
szélről az utczára. Tud szerezni, de megőrizni
nem. Mire való az újítással, föntartással vesződni?
Legerősb kívánsága a nyugalom, óvakodik min-
den izgalomtól, mely életének csöndes harmoniá-
ját megzavarhatná. Ezért nem ismeri ő szomját
sem a tudásnak, sem a pénznek; nem vágyát
az utazásnak, nem a szerelemnek s magasbra
vívásnak, nagyralátásnak sorvasztó szenvedélyét.
Sok szellemi és testi szükségnek teljes hiánya,
melynek kielégítése végett mi fogyasztjuk erőn-
ket, neki nem jelent hiányt. Nem érti erőlködé-
seink okát s lelkünk nyavalyás tévelygéseinek
tekinti. Az európai népek elmebéli és testi erő-
kifejtése az ő szemében gyermekes gyötrődés,
mert nem látja e vívódások hatását egy csöndes
boldogság birásában, az egyetlen s a legfőbb,
ami után törekedni érdemes. Mivel nem dolgozik,
fogalma sincs a idő értékéről, s így képtelen
mértányolni vagy megkivánni az emberi szellem-
nek győzedelmes vívmányait, melyek életének
tartalmat adnak s haladásra serkentik, hódító
röptét gyorsítják. Nem érti a vasut hasznát, ha
az nem olyan vidékre vezet, ahol az ember bol-

dogabb mint a hazájában. Fatalisztikus hite, mely fölöslegesnek vallja a jövő gondolatát, oka annak, hogy csupán azt becsüli, ami biztos, rövid uton szereszhető élvezetére szolgál. Ő nevezi álmodozónak az európaiat, mivel előre látva, megveti egy épület alapját, melynek betetőzését már nem éri meg; aki fölemészti ereje javát s aki békéjét távol, kétes czéloknak áldozza föl. Ezért nevezi fajunkat könnyelműnek, követelőnek, hitványnak, melynek egyetlen érdeme a gőgös tudománya, ismerete azoknak a földi dolgoknak, amelyeket ő megvet.

Nincs különben. A török megvet bennünket. Mélyen megvet. Ez az érzés az egyetlen, mondja de Amicis, amelyet mi európaiak keltünk az igazi törökben, tehát a nemzet nagy többségében. S meg is érdemeljük az ő megvetését. Hiszen négyszáz éve immáron, hogy, bár aránylag csekély számban, Európának nagy része fölött uralkodik, s csonka tagokkal is hatalmat gyakorol fölöttünk. Nem a mi torzsalkodásunkban keresi ennek okát, nem az államok irigykedésében, hanem a saját erejében s a pogányság: értsd kereszténység alacsonyias voltában. Mert azt érzi és tudja minden török, hogy egy izlámi Európa nem tűrte volna a keresztény hódítást

a Dardanelláktól fel a Dunáig. A civilizácziókkal való dicsekedés elé oda tartja valóságos uralkodásának véres vasát, szorító jármát. Hiszen koránjának minden-egy szurája azt hirdeti előtte, hogy ő a hódító faj, mely csak harczra született s nem munkára; hogy ő az, akit napszámjával köteles eltartani a leigázott népek sokasága. Hogy is követelhetnék hát ezek a vele való egyenlőséget? A polgárosodásnak és jognak minden bizonyítása az ő szemében csak üres polyva. De mert a diadalmas áramlatnak ellene nem szegülhet immáron az ő meghanyatlott erejével: lomhaságával szegül ellene. Érzi, hogy ha megváltozik, ha meggyalulódik, alattvalóihoz hasonlítana, azokkal válna egyenlővé, s hogy versenyt futván velök a szellem és tanulás műveiben, újabb hatalomra kellene törekednie és versengenie azért, hogy azt, amit kardjával meghódított, a lelke erejével birja fönntartani ezentul. Ez az, ami ellen teste-lelke fölháborodik, amit meg nem tűr anyagi érdeke, amit lenéz vallási meggyőződése, amit megvet katonai kevélysége.

De hát miért is törné magát annyira az európaiság után? Keztyús és köcsögkalapos testvérei, akik francziául dadognak s nem járnak a mecsetbe, oly példát mutatnak, mely nem vonhatja

őt. Mert annyi bizonyos, hogy az új-török meg sem közelíti az ó-törököt. Amaz elsajátította ugyan ruházatunkat, kényelmünket, bűneinket s hiúságunkat, de sem érzelmeink mélyére nem tudott velünk alászállani, sem nem birt fölemelkedni eszméink magasára, s közben elhagyogatta jó török szokásait s kivetkőzött nagy őseinek természetéből.

Az ó-török a civilizáció gyümölcse gyanánt csak azt látja, hogy a nemzeti hagyományt megtagadó, naplopó, léha, zsaroló tisztviselők veszik vérért; hogy a vásott jeunesse dorée az apák erényeit megcsúfolja, míg maga majmokat majmol. S ez okból gyűlöli a civilizált ozmánt, mint aki elfajult s árulója lett a szent izlámnak. Ugy van: a *kormány* a forradalmár, a *nép* a conservatív.

Álmatagsága, szelid bánata oly tulajdonságok, melyek a mindennapi élet zavartalan csöndjében úgy szólván csak a lelke fölszínén úsznak. Alatta ott szendereg ázsiai vadsága, kegyetlen fanatizmus, barbár heve. Mélázó szeme ilyenkor vérbe borul. Annak az ismeretes szónak, hogy a török igen szelid, ha éppen nem nyesegeti le az ember fejét — ennek a mondásnak megvan a maga mély jelentősége. Az ő szokásos nembá-

nomsága fékezi benne a rászármazott tatár nyereséget, de kipattan belőle, mihelyt bontják előtte a próféta zászlaját, melyre csak az egy isten s az egy kalifa neve van fölírva.

Társas élete, édes családi otthona nincs. Souverain állása a házban kizár minden bizalmasságot. A két nemnek élete két egymás mellett párhuzamosan elhőmpölygő folyamhoz hasonlít, melyeknek vizei csak földalatti csöveken vegyülnek össze. A férfiak találkoznak ugyan, de a szorosabb rokonérzet, barátság melege nélkül közelednek egymáshoz. Nem szövetkeznek. A helyett, hogy a török megnyilatkoztatná szívét az ő hive előtt, jobban szereti »az eszmék csöndes vegetációját«. Könnyű, változatos társalgásunk, mely tréfál, vitat, tanít; az érzelem- és eszmeváltás erős szüksége; az érdek, a hajlam, az aversiók és sympathiák egymással való összefüzdése, mely kifejtí a szellemet s megmelegítí a szívet: ezt a fűszerét az életnek kevés török ismeri. Édes anyját, nejét, lányait még csak említeni is, nem illő. Ő sem tudakolja a szomszédját, pedig évek óta egyazon borbélyműhelybe járnak kávézni. Az idegennel szemben még zárkozottabb. A frankkal (ez lehet egyaránt francia, angol, német vagy olasz) óvatos, az örményre

gyanakszik, a görögöt gyűlöli, a zsidót lenézi. Túri az idegent, mint valami nagy állat, melynek széles hátán légy, bogár nyüzsög.

Ám azért a polgárosodásnak lassú, folytonos műve egy bizonytalan időszakban mégis csak frissebb életet fog lehelni ebbe a gigantikus ázsiai katonába, aki két kontinens között szenderegve, majd csak akkor ébred föl, ha a kardját kell kirántania. De mi hozzánk hasonlónak nem lesz soha. A mi gondolatunk nem az övé, az ő észjárása nem a mienk. Határosak vagyunk vele s mégis: fennjár még mi nálunk a nap, midőn nála már éjfélbe hanyatlott az idő s a félhold sarlója ott ragyog egy nagy omlás fölött, melynek a neve Törökország.

A szadagorai rabbi.

I.

MILYEN lehet a világ a Kárpátok mögött? Mert sokat hallottam kisfiú-koromban, hogy a hegyen tul is lakik ember. Laknak bizony ottan, még pedig igazi hegymögiek, csakhogy zsidó ultramontánok. Láttam őket, beszéltem is velök, sőt a szadagórai csodarabbi a maga szent színe elé bocsátott engem, tökéletlen hívőt. S ez nem csekély grácia. Istenben boldogult IX. Pius pápához könnyebb volt bejutnom.

Ott ódöngtem egy nyár elején a Pruth partján, s ligeteiből fölfelé kapaszkodtam Bukovinának fővárosába, Csernoviczba. Moldvából kerülve oda, jól esett szememnek, de még szívemnek is, a városház tornyán a rengeteg kétfejű sas. Ezt a madarat csak itthon nem szeretem; de amikor teljes idegenből csavarodom vissza a kétegy monarkianak határczölöpjei felé, szélesre bontott szárnyaival mintha egy kis szűkebb hazai levegőt is hajtana felém, és ez — közös ügy ide, átkos

kaúrrmány oda! — örökre szítja kiéhezett keblemet. Hiszen végre a mi nemzeti madarunk, a turul is ebből a familiából való, bátor csak egy feje van. Hát csak servus, te vén dupla fejű!

S róva az utczákat, gyönyörködöm azok tisztaságában, a kertes elejü takaros házakban s csodálkozással nézem a kaftános hébereket, akik nyüzsgő gubanczokba verődve lebegtetik homlokfürtjeiket az esti szélben, s láthatatlan fonálszalakat motollálnak fel a karjaikra (miközben folyton énekelnek és nyihognak, ami náluk beszédszámba megy) s amint egyik-másik — a bolybul kiválva — szenvedélyesen sikálja meg derekát a lámpás-karóban.

A parton megállva a völgybe nézek le. A nap leszállóban. Megnyúlt árnyékom keresztül fekszik a folyón s így fejem teteje szinte addig a faluig szolgál el, melynek jegenyéi közül két magas tetejű épület vált ki: a szadagorai rabbinus rezidenciája és a zsinagóga.

Hogy az ellentét révén növeljem a hatást: előbb megnéztem a ruthén székes-egyházat s az érseki palotát. A birodalom határán, ott, ahol a toronyból már meglátni az orosz őrt s lompos farku poroszkáló lovacskaáján a dóni kozákot: az ország legszélin védő erősséget jelent ez a fön-

séges épület-csoport, persze csak politikai s nem stratégikus értelemben. Az át-átcsapó muszka hizelgés, a vesztegető csábítás ellen van irányozva az ó-szláv kereszténységnek ez a hatalmas bástyája, mentsvára a túlnan elnyomott ruthénségnek, mely ama végvonalon innen szabadon követheti istenét, lelke szabadságát, s gyakorolhatja polgári jogait.

Jártam a palota magas csarnokait, a papi ridegségnek s színekben, vonalakban bujálkodó byzanci képzeletnek e sajátos vegyületét. A fantasztikus kockákban kiszögellő, majd ívbe szökkenő oszlopok büszke sora; a mázos tarka téglából rakott fénylő, meredek, üres fal, melynek lapjáról csak itt-ott int felénk áldólag valamely elhalt metropolita; a festett ablakon átszűrődő napfény; a padmalyról aláfüggő s a beáradó festett világosság bűvös játékában tündöklő lámpás: a szent Grál lovagjainak szentélyét juttaták eszembe, melyben öntüzetől gyúl ki az Üdvözítőnek kristálypohárba fogott piros vére.

Mondom, szándékosan gyűjtögettem magamba e benyomásokat, hogy az oda át, Szadagorában szerzendőktől, annál inkább üssenek el. A kontrasztok fűszere ez.

Igen ám, de mikép jussak én el oda? Ha már a pokolba is protekció kell, hát még az igaz menyországba, mely amonnan a jegenyékből int felém. Egy kávéházba igazítottak, ahol Kapralik urral fogok találkozni. Kapralik ur főmindenesé ennek a mindenesekkel népesített Csernovicznak. Kapralik ur kivándorlási ügynök. Kapralik ur szerkesztő. Kapralik ur órás, kortes, benfentes a metropolitánál épp úgy, mint a szadagórai rabbinál, a helytartónál s a paraszt kunyhóban egyaránt.

Beléptem a csinos tanyára, ahol rokoni csókkal üdvözlik a jövevényt a felszolgáló kávékisasszonyok. Derekára font kezeiben billegtetve pipáját, csöndes dűnnyögéssel járt föl-alá egy öreg ember, szabásában még lengyel zsidó, de már tetemesen rövidebbre csapott kabátban s félig lenyirt tincsekkel.

Ez a Kapralik ur.

Előadtam kívánságomat, s ő, meg sem szakitva dudolását, biztatón bólogatott: mehetünk akár mindjárt. Ellenvetésemre, hogy már esti kilencz is elmúlt, azt válaszolá, hogy hiszen a fő-audienziáknak éjfél körül van az idejük. Törődött tagjaimat mégsem akartam kitenni az éjfélbe nyuló kirándulásnak. Persze: így titokzatosabbnak ígér-

kezett a regényes látogatás. De nem először esett meg ezúttal, hogy kényelmemnek áldozatokat hoztam.

*   *   *

Kapralik ural másnap reggel gyors fiákerbe kapaszkodtam fel. Zsidó legény hajtotta ezt is. Kiejtésemen nyilván észrevette, hová való vagyok, mert egyszerre csak magyar szóval fordult vissza felém, figyelmeztetve, hogy itt »vámát kő füzetnyi«. Ungvári »fi« volt s ide jött ki »keresni«. Mellettünk különféle korú zsidókkal telegyürt hosszú bricskák döcögtek el. Egyik-másik ember homlokán nagyokat ugrott az imád-ságos bőrkoczka, amint a szekér az ut rögeiben megrándult. Gyalog szerrel is igyekezett a város felé vagy onnan haza egy-egy görnyedt, vén zsidócska, megczepekedve a portékás batyu (*sgrabecz*) terhével, s egy-egy törődött zsidó anyóka, terelve a folyó felé a lehegő liba-nyáját. Az öregek mellett fiuk vagy lányok, akiknek mosdatlan ábrázatán diadalmasan ragyogott át az ifjuság hava, bibora. Közbe feltűnt hol egy fehér inges ruthén paraszt-ember, hol egy paraszt-asszony, akinek testéről messze virított el a tiszta vászon rokolya, mely fodrozatlan simaságban

tapadt a kerek tagokhoz, míg annak a libás asszonynak foszlott, pecsétes viganóját is dagasztotta a párisi pócz, s gyürött rózsafüzérrel diszített szennyes fejkötő ülte kóczos barna vendég-haját, mely alól a maga fésületlen rőt fürtözete buggyant elő, hasonlatos az ócska pamlagból kitörekedő tehén-szőrhöz.

Mentül közelebb értük a falut, annál sűrűbben ömlött beléje a zsidóság: nagy része kegyes zarándok, aki mind a szent rabbi malasztjában óhajt részesülni. Mint a csodatevő Máriák bucsu-helyein, itt is táboroz téren és utcán a számos kocsi. Sátra alatt meghál az anya s az apróság, kerekéhez pedig a családfő támasztja oda fejét s pipázik bele a csöndes éjbe, nézve csillagait s gondolkodva a kegyes férfinak hatalmán, jóságán és isten előtt való kedvességén. Mert a zsidó sem különb ám a keresztyénnél. Jóllehet Mózes törvénye tiltja a bűnös ember s az irgalmas isten közt való engesztelő közbejárót: gyarló szívének mégis szüksége van rá, hogy egy nálánál tisztább lélek vegye szárnyaira az ő imádságát s repítse az Örökkévaló elé. Jobbára azonban csak gyógyító áldását kérik a beteg számára, jóváhagyását valamely üzletre nézve. Az u. n. »sájle«-ben (kétes eset) elismert speciálitás a szomszédos

Kolomea rabbija, aki régebben szintén csodatevő volt, hitelét s tekintélyét azonban a szadagorai versengés megcsorbitotta, mint járta le az einsiedeli fekete sz. Mária a trosti kék sz. Máriát.

A szadagorai istenes dynastia közel száz éves. Alapítója Ábrahám — polgári nevén Friedmann. Fiáról Izraelről, a jelen uralkodó II. Ábrahámra szállott a hatalom. S milyen hatalom! Rajongók milliói fölött uralkodik, ezek lelkiismeretét tartja keskeny, fehér kezeiben. A messze Uráltól nagy ívben le a Duna torkolatáig, végig az orosz és osztrák-magyar birodalmakon, Moldván s Románián, a hány »igaz zsidó« jajgat fel Jevohához, mind vallja a szadagorai szent férfit, kinek tiltó s feloldó szavához van kötve gyarapodás és veszteség. Megérezte ezt M. báró, egy bukovinai nagybirtokos. A regale-bérleti szerződés egyik pontját oly szorosra fűzte, hogy a vállalkozók erősen meg-sínlették. M. báró: dacból, gyűlölségből, sportból vagy haszonlesésből-e? — de csak nem engedett. A meggyötrött bérlők rabbijuktól kértek tanácsot, s ez rövid uton »herem«-et (anathemát) mondott ki mind arra a zsidóra, aki M. báró gabonáját, gyapját vagy pálinkáját magához váltja. Az átok fogott, mert egy hét multán a földes ur megalkudott az ő zsideival.

Választások idején a tartományi helytartó fogata is megáll a rabbi-lak előtt, hogy a nagy-bíró szent férfiú jóakarátát kinyerje a kormány jelöltjeinek. Ekkora hatalom megszédíthetne uri ivadékot is; mennyivel inkább lenézett zsidót! A rabbi azonban, úgy beszél, csak él az ő nagy befolyásával, de vissza nem él vele; méltányos és loyális ember s küldetéséről épp oly mélyen meg van győződve, mint a pápa s a királyok a magukéről. Nem kabbalizál, nem idézi a sirok szellemeit holdas éjszakákon a temetőben, hanem csak imádkozik, vigasztal és biztat. »Jó az isten s megsegít!« Ez a mondás az ő csodatevéseinek összege. S ha száz eset közül szava egyszer beválik: a hivek hite még erősebbre szilárdul. Az ő udvarában is vannak alacsony hizelgők, de ezek füstölése meg nem kábitja.

A felvilágosodott gúny persze nem kiméli még a szadagorai szent férfit sem. Mekkora az ő jóstehetsége — így élczelődik egy léha adoma — bizonyítsa a következő: Valamely ünnepnap délutánján, midőn a földesur parkjának vastag falai alatt sétált a rebbe az ő tanítványaival, észrevesznek egy istentől elrugaszzkodott zsidót, amint jóizüen szalonnázik. A felháborodott ifjak egyike oda dörgi a szentségszegőre, hogy bűnös fejére

rá fog szakadni az a vastag fal! . . . A rabbi, szeliden tagadást intve a kezével, azt mondá, hogy »nem fog!« És ime: a fal csakugyan *nem* szakadt rá a fertőzetes ünneptagadóra.

Ám azért dicsekedhetik a rabbi jós szava igazi sikerekkel. Mint az orvosba vetett bizodalom s a ráolvasás: a vak hívés is csodákat művel. Az ujabban suggestiónak nevezett állapot magyarázza ezeknek is a titkát. Meynert, az emberi agyvelő szerkezetének híres buvára, erről így nyilatkozik: »Ha egy hysterikának, ki régóta lemondott a munkára való képességről vagy a férjhezmenetel reményéről, határozottan kijelentjük, hogy felépül: e kimondáshoz a képzelet és eszmetársulás nagy sokasága fűződik hozzá, mely az agykéreg gócz-sejtjeinek működési vér-bőségével van kapcsolatban, úgy, hogy az agy táplálkozásában előidézett e kedvező változással görcsök, rohamok s hiányossági jelenségek futólagos gyógyulása érhető el.« Egy kevés istentelenséggel ilyenformán ki lehetne magyarázni egy sereg hajdani csodát is.

II.

A malasztkeresők nagy tömege két részből áll: az egyik hoz, a másik visz. Persze, hogy többet hoz amaz, mint amennyit visz emez. A szadagorai rabbi-család felgazdagodott a Mózsés-fillérekből s az angol bankban az »Austrian coins« pincze-folyosója mutatja, mennyi van ott felhalmozva a kegyes adakozások fölöslegéből. De hát így teszen a pápa s tesznek a többi uralkodók is. Mert hivatalbeli társnak tekinti ám magát reb Ábrahám utódja Sz. Péter örökösével. Éppen akkor, hogy ott jártam, kedveskedett a szadagorai zsidó szent-atyja a jubiláló római szent atyának pergamenre művészileg írott, zafirokkal s egyéb drága-kövekkel ékeskedő szatytyán kötésű *szidurral*, melyet XIII. Leo nagy örömmel fogadott.

Fontosabb ügyekben külön embereit küldözgeti a rabbi. Figyelmeztettek az udvaron álló társzekerre, melyről izmos legények hengergették le éppen a tele hordókat, melyeket reb Ábrahám egy bizalmasa vásárolt Oportóban, Madeirában és Alicantében. Szinborok voltak mind, amiket a rabbi küldöttje olvasatlan mértföldeken kísért s

hozott el szorgos vigyázattal egész idáig, hogy *nészák*, azaz ünnepre alkalmatlan ital ne válják belőlük. A rabbinak természetesen külön test-orvosa is van, aki maga is olyan szent férfiú, hogy ha tanácsa szombati nap válik szükségessé, nem *írja* a recipét — mert írni munka — hanem *diktálja* a patikárus legénynek, aki *külön* tégelyben és lombikban forralja-szüri az orvosságot, s az unguentumot kóser libazsírból keveri. Tehát nem axungia porcina, hanem axungia anserina. Az újabb haladás ördögi vívmányaiból szolgálja a rabbit egy külön táviró- és telefon-drót s egy kézi sajtó.

A bő ajándékok jobbára dús gazdag orosz zsidóktul telnek. Neve az ilyen adakozásnak *pidion*, ami körülbelől váltságdíjat jelent. A látogatásomat megelőző héten p. a rabbinak egy hive 200 arany imperiált hozott. Azaz, dehogy a rabbinak! A szent férfiúnak a földiektől messze rajzó gondolatai nem törődnek a pénzzel. Erre való a collector, aki aztán tovább és följebb számol el vele. De igyekezik a földhöz ragadt szegény is az ő áldozatait meghozni ez oltárra. Megesik persze többször, hogy, mint egy máramarosi igaz hívőrül beszélük: a zarándok hoz

fillérbe egy forintot s az asztalnál megeszik-iszik három forint árut.

* * *

Az udvar hemzseg a kaftános hivektől, akik jobbára a rabbinak udvari emberei: dologtalan bámulók s borraivaló-szedők, a török hivatalok és paloták pitaráiban ácsorgó baksis-vitézek szakasztott másai. Messze földről jönnek, ott hagyva nőt, gyermeket, hogy a rabbi szolgálatába szegődjenek, ami sokszor ürügy. E *josvimok* sorában ugyanis nem ritka az olyan, aki idegenbe térve, hamarosan köt újabb házasságot — persze csak a pap előtt — mint ahogy Angliában a »holy society«-k, a pénzben duskáló térítő társulatok ölen, a gazdag megváltó díjért: mint holmi ócska *zsubeczot* hántják le magukról az ó hitet s öltenek ujat, hogy haza térve, a régi *zsubecz*-ben a régi istent imádják ismét. Mert a zsidó vallás dogmája nem ismeri el a későbbi keresztiséget. Aki egyszer a Mózes szövetségébe föl van véve, azt örökre oda csatolja a merev hitágazat. Ugyan-ezt a dogmát vallja a zsidóbul származott catholica egyház is.

A minden lélekmentő és kegyes voltuk mellett is józan angol missiók azóta több óvatossággal

hasítják ki a vad nyájból a göndör báránykát s úgy megkötik, hogy nehéz visszaszöknie, amely okból nem igen legelget már a kövér anglikán mezőn.

Szertenézve ez alakok sűrűjében, nem birom föllelni benne a sémi typust. Többségben az egyenes, néha tömpe orr, a kék szem, a kemény szőke haj, melynek halánték-fürteit csak a sűrű csavargatás hajlította spiráléba. Inkább sarmata faj ez, melyet, mint a mi szombatosainkat, valamely erős vallási ellenhatás terelhetett a zsidó hitre. Hiszen még a viselete is ó-szláv. A hernyó-sipka voltaképp kozák kucsma, bokaverő kabátja muszka, öve is az. Meg ami a tincset illeti: ez nyilván közös ázsiai viselet. Az én falumban legalább az éltesebb férfiség — többül fakadt nyakas kálvinista magyar — mind ott lengette halántéka mellett a gyűrűsre sodorított hajcsomót. Avagy a hún vitéz oldali kontya nem ugyanezt mutatja-e?

Ami az orosz-lengyel zsidóság sarmata származására még inkább rávall: ez az ő kalandor életre való erős hajlandósága. Az európai előkelőség salonjainak nem egy ragyogó hőséről kitünt később, hogy hitvány podoliai zsidó gyerek, valamilyenképpen az 50-es években zajjal szerepelt

örmény herczeg is egy szmolenszki zsidó csárdás fiának született. Deli külseje, nagyuri modora megvesztegette az udvarokat, amelyek igazának visszaszerzésében segítségüket följánlották; megbűvölő férfias tulajdonságaival pedig rendre meghódította a nőket s nem egy bájos herczegaszony sirta ki utána szép szemét, midőn megérté, hogy Leo valahol a szibériai ólombányákban túrja-tolja a gyilkoló törmeléket — mert végre oda került az érdekes trónkereső.

Nem állítom, hogy azokból, akik a szadagorai rabbi udvarán settenkedtek körültem s kinyujtott hosszú nyakkal, mint a madár, oldalt vizsgálgatták-találgatták mi- és kilétemet: telt-é volna olyan finom legény, mint Armenia trónörököse; de olyik, főleg a fiatalabbja, nemes arczával s nyulánk természetével magára vonta figyelmemet.

Mankóján lógatva satnya testét; zöld ernyője alól forgatva világtalan s mégis sajgó szemtekéjét; leaszott ember, akinek hasát éktelen dombosságra pufasztotta fel a beteg máj, melynek dugult epe-csatornája száraz arczába lövelte fel zöld színét; a pizsoktól, inségtől megzsarolt béna aggok és gyermekek czihelődtek elő a kerítés mellől, ahová mindannyiszor visszariasztotta

őket az udvarmester harsány szava. Ezek gyógyulást, vigaszt vagy alamizsnát kérni jöttek ide. A szent ember majd kiüzi rongyos hüvelyükből a *dibiket*, mely minden erejüket kiszívja; vagy legalább jóllaknak néhányszor, mielőtt visszamásznak oda, ahonnan jöttek, s hazatértökben jórészt ott vesznek az országot szélén. Két napig élhetnek a rabbi bő konyháján s átalvetőjükbe hull még ezen fölül egy jókora husdarab s megemberelik néhány piczulával, de csak utra-valókép; mert hátulról szoritja már őket a nyomorék jövevények újabb sáskaserege.

* * *

Országos Széchényi Könyvtár

Tizre járt az idő, de reb Ábrahám még nem volt látható. Nézzem meg addig a *bet-hamidrást*.

Túl a keskeny uton áll a zsinagóga, mely egyben tanintézet is. (Az orthodox azért is nevezi tán »*schul*«-nak az imaházat.) Kapralik ur megvárta, hogy a fogamat szíjjam a nagy bámulatól, ekkora pompa láttán. Otromba s izléstelen biz ez a terem; padja kivájva, falait tarkára pacsmagolta valamely tudatlan, de bőven csorgó ecset. Csak a frigyszekrénynek arannyal gazdagon himzett bársonya mutatós.

Erősebben vonzott a többi amit láttam. A sajátos szerkezetű imádságos asztalkák fölé hajolva, előre hátra szökelve s jobbra-balra hánykolódva, a szent abroszba mélyen beburkolt vének és ifjak zümmögtek. Öklével nagyot ütve a rengeteg könyvre s szemét görcsösen összeszorítva, fehér fogait villogtatta az egyik ifju, felnyihogott s fejét hátra szegte; majd hirtelen lekapta ismét homlokát, és mélyen nyomta bele a *gemaráh* rejtelseibe. Fékezetlen, szinte ijesztő vadság mozgatta e növendék-rabbi minden tagját. Hogy megálltam előtte, hidegen emelte rám kerek nagy szemét; aztán, mint a pillanatra megzavart fogoly keselyü a fejét ismét eltakarja szárnyával: Asir ben Jehuda is arczára vont a szent plaidet s tovább dohogott, bömbölt, dürrögött, hánytorgott s csikorította a fogát. Mert csak az az igazság és bölcsesség, ami ezeken a lapokon írva van. Minden egyéb: hivalkodás, tudatlanság és bűn, mint ahogy vétkezik az, aki szabatosan beszél németül s lapoz valami csodálatos könyvben, amelyet balról jobbra kell olvasni.

S mesesik mégis, hogy ez Asirok egyike-másika belekóstol a tilalmasba. Mi lehet abban a német könyvben igazabb, dicsőbb, mint amit az ő gemáhrája tanít? Vagy szentebb? Vagy

elmésebb, mint amaz írástudók élesre fent okoskodása?

Mélyebb és tartalmasabb tán mint a *tnák*, ez az összege minden tudhatóknak? . . . S hogy tanútalán titkos éjfelen szorongatja remegő ujjával a pogány írást s issza mohón annak lelkét a maga lelkébe: a fiu megrendül, szeméről leválik az odanevelt köd, s mint aki mesés alakzatoktól s szinektől hullámozó homályból a vérőfényes valóba lép s mindent másképp lát — a rajongó ifju előtt is egy mindenség nyilatkozik meg, más emberekkel, idegen tanokkal és eszmékkal.

Az édes métely megvarázsolja, kétség szagatja.

Vivódik benne a keleti hagyomány a nyugati tudománnyal, fojtogatja az önvád, remegteti a sejtés, ringatja, izgatja valami ismeretlen csoda — mig egyszer csak a vajudó lélek megszüli a szabadságot s az *igazi igaz* lobbot vet benne, a sötét ígézet szétfoszlik s a megváltott elme diadalmasan bontja ki szárnyait.

Reggelre pedig hült helye ben Jehudának. Megindult az uj vezércsillag után, hogy még erősebbre szított vallási hévvel Krisztusnak, vagy még élesebbre csiszolt ítéletével Kantnak legyen

követője, vagy a kettőt megolvasztva legbensőbb valójának izzó tüzén, Plato napsugaras utjait járja, mind a mellett egy fájó emlékezést hurczolva végig életén: ez az a ki nem egyenlített sulyviszony az öröklött jó s a szerzett jó között.

Nem ritka az ilyen eset, s éppen rabbi Izráelnek öcsse volt az, kit megérintett az Eszme.

Az 1869-iki januárnak egy viharos éjfelén rátörve a testvérré: kéztördeléssel, zokogással esdeklelt neki, hagyja a tévelygést s a tévelyítést és kövesse az ő nyomdokait a kétségtelen megismeréshez.

Amire következett olyan zsidó riadalom, hogy csakis katonai erő mentette meg a hitehagyott rabbit a vad rajongók dühétől.

Mert, csodák csodája, a szadagorai dinastia nem is a *talmud*nak hive. A *rabbanitákat* lenézi. A könyvek könyve ő neki a *szohár*, melyet egyik őse, rabbi Jokanán, Dávid királynak származéka, hozott ki a Titustól feldult Czion romjaiból olykép, hogy koporsóban vitette ki magát az égő város falai közül. Ez az igazi Irás, régibb és szentebb a *talmud*nál. S titok lévén a siker biztositéka, a szadagorai rabbi zsidók millióinak lelkiismerete fölött uralkodik.

III.

USZTRIA-MAGYARORSZÁG a trónkeresők classicus földje: Wasa, Alfonzo, don Carlos, Chambord, a nápolyi király, Cumberland herceg, Hunyady gróf, a hegyébe meg Ráfael, a jászalattyáni cigányvajda s a zsidó király unokája, rabbi Ábrahám.

Dávid ivadéka arisztokrata: ő nem imádkozik a tömeggel. Külön zárkózva a zsinagógának — hogy úgy mondjam: kápolnájába — négy szem közt érintkezik istennel. Imádságos asztala vert ezüst; lába puha szőnyeget tapos, a szövetségi szekrényen még több drágakő csillog, mint azon a másikon. A himes takaróval leterített asztalon héber foliánsok, levelek és kéziratok. Kapralik ur, megemelve-mozgatva minden egyes darabot, fölbecsülte előttem. Hátha még a rabbi lakásának fogom látni kincses házát!

A tanulásban kidőlt *lamdenek* s *bahurok*, a nagy fáradtságtól megviselve álmolyognak az udvaron. Köztük az ifju Asir ben Jehuda, ki rám akasztva dió-szemeit, kíváncsian s gyanakodva kerülgetett. A többi is szimatolgatva forgolódott körültem. Kapralik ur nem győzte elhessegetni

mellőlem. Szóba álltam az egyikkel, de meg nem értettem nyakatekert németiségét. Egy másiknak minden nyájasságommal sem vehettem szavát. Csak nézett, s aztán egyet rántva a vállán, a becsmérlésnek félremagyarázhatatlan jelével ott hagyott. Mi voltam én ő neki! De mi ő neki bárki más ezen a világon a rabbin kívül? Eszembe jutott a két györgyei zsidócska, amint egymás mellé szorulva nézték a czeplédi hadgyakorlatokra leérkezett királyt. Az első, kit meghatott a fölséget környező disz és hatalom, megilletődve fordul oda társához: »Hallod-é reb Jékef, mégis csak nagy *szoóre* (ur) egy *malhusz* (király)!« Megemelve a lapoczkáját, fitymálva mondja erre a másik: »Paketell! *Zsidó mégsem!*«

Egymás kezét fogva, csinos legényke s szöszke, bóbítás kis lány tartott a dudvás kert felé — férj s feleség. A kettő együtt nincs harmincz éves.

A számos atyafiség mind a rabbi udvarán él, még pedig jól. Mindegyik családnak külön háztartása van. Szép arczu, de az állandó tétlenségtől előmlött asszonyok s hajadonok hajoltak ki az ablak virágai közül. Se nem főznek, se nem mosnak. A királynékat szórakoztató kézi munkát is megvetik. Nagyon unatkozhatnak szegények, mert ha tudnának is: a német könyv olvasása

tilalmas nekik. A *thine*-írás azonban közöl velök egyet mást a modern irodalomból, melynek regény-termékeit az itt járatos német-zsidó szólamná fordíti az élelmes kiadó s alkalmazza ad usum delfinae. E nők a legujabb divat szerint öltözködnek, s elég furán hatott rám, hogy »a hivalgás leküzdésére« szánt vendéghaj à la Froufrou volt fészülve s tele tüzdelve gyémántos rezgőtűvel.

Egy friss leányzó lépett ki a házból, hurczos ruhában, kerek fehér nyakában vigan lobogó selyem szalaggal, piros ajkai közt vigan füstölő szivarkával. A kerítés mellől, mocskos pipáját szortyogtatva, mögéje sompolygott az ifju Asir ben Jehuda. Hideg szeme tüzet fogott, amint rá emelte a kevély zsidó kisasszonyra, aki ügyet sem vetve rá, szintén a parajos kertbe indult, honnan vig gyermeki kaczaj csattogott felénk: a kis férj s az ő csöpp felesége futkostak ottan. (A párocska t. i. csak nappal van együtt.)

E perczben lódobogás hallszott s kürtszó harsant bele a zümmögésbe. Vig huszárgyerekek verték föl a keskeny ut porát, amint hazafelé ügettek a gyakorlatról. A fiúk, hátulról kerülve meg az uristent, kívántak jó napot a jebuzeusoknak, míg a nyalka tisztak a magas paripa hátá-

ról dévaj mosolygással néztek át a kertbe, melynek düledező kerítése mögött állt a hebroni rózsza és nevetett. Asir ben Jehuda is láthatta, mert nagy fejét szügybe vágva, berohant a zsinagógába, hogy arczát ismét beletemesse abba a vastag könyvbe — talán hogy sirjon is bele.

* * *

A rabbi, ki hajnalig virrasztott, még mindig nem fogadhatott s így a nagy pillanatig folytattam vándorlásaimat Új-Czionban. Ő szentségének egyik sógora, szép ifju ez is, két csatlósával a gőzfürdőbe indult éppen. (Elfelejtettem föleméltetni, hogy e családnak egy tagja sem jár kísérő cselédjei nélkül, ha csupán a kiskapuba áll is ki.) Alázatos köszönésemet alig viszonzta, bár jól megnézett.

Péntek lévén, a szokottnál is nagyobb sürgölődés volt a terjedelmes konyhákban, hol élemedett asszonyok szemenkint pörgették a sok öblös fazékba a *sólet*-babot. Körül nagy husdarabok s leölt baromfiak, mint valami nagy vendéglőnek élés-kamráiban. Vagy kétszáz ember számára készült ott az ebéd. Maga a közös ebédlő egy tágas pajta-féle, melynek teteje sineken tolható el

s ilyenkor a boróka-ágakkal körül font, aranyozott gyümölcssel tele aggatott vékony léczekből fonott rostély-födelen át beömlik a napvilág és este átragyognak rajta a csillagok, ami azt jelenti, hogy *szukoth*-ünnepén sátorra lett a pajta. Az asztalfőn ott ül a rabbi, és akik nem részesei az ebédnek, hosszú karzatok padjain ülve várják a malasztos perczet, midőn a lakozást befejező áldás után megered a szent férfiú száján a szó s ajkairól csorog a bölcsesség szinméze.

Ah! A rabbi már megimádkozott s hajlandó fogadni.

Az »udvari« tanácsosok a »valóságos belső« tanácsos uraknak adtak át. Ezek, jelentős pillantásokat vetve rám, Kapralik urat szorongatták. Erős taglejtésekkel tudakolni látszottak valamit. Hozok-e valjon *pidiont*? Bizony, az én markom nem volt béelve; hanem hát ujságíró a jövevény s egy kis reklám nem árt meg még a zsidó királynak sem. Közre fogtak, mint hajduk a nehéz bünöst, és vezettek. A ronda tornáczról egy dohos pitarba toltak s itt holmi szertartásos vagy kabbalisztikus mormogás után, megnyílt előttem a szentély ajtaja.

Tágas világos szobába léptem. Butorban, szinben a legtarkább valami, amit valaha láttam. Dus

faragványu console mellett festett szék. Nehéz bársony függöny, melynek arany-gombos kampói körül mélységes lyuk tátongott. A kihullott vakolat völgyéből kivöröslött a nyers téglá. A corniche, melyből a fejedelmi szövet omlott alá, meglódulva. A szélesen terpedő süppedékes szőnyeg szélein mocskos, kitaposott pokróc-csikok. A kristályos guéridon tövében sánta köpőláda — valamennyi darab közt a legnagyobb fényüzés, mint a szerte locssant apró mappák bizonyíták. A falon Jeruzsálem képe abban a gyatra színes kőrajzban, mely egyazon műhelyből került ki a »vadász temetésével«, a »négy évszakkal« s az »öt világrésszel« — gyermekkorunk sokat bámult remekeivel.

A gazdagon beáramló napfénytől elfogódott szememet egy sötét sarokba terelte a főudvarmester. Ott kuczorgott a nagy öblü zsölyében rabbi Ábrahám ben Izráel, a királyi dalnok szár mazéka, tévelygők megigazítója, nyavalyatörősek gyógyító mestere; a bölcs és jós, a bünbánók és megtérők szószólója, a csodatévő szent férfiú — egy halovány, apró emberke. Fejében a hernyós süveg, vézna testén atláczaftán, kezében roppant borostyánkő szopóka, melybe vékony szivar volt tűzve. Szeliden nézett rám merengő szép szemé-

vel; selymes, még ifju szakáltól árnyalt sápadt arczán jóságos mosoly. Keskeny fehér ujjait felém nyújtá.

— Solaum alaihem!

— Solaum! felelém s fogtam vele üres kezet. Megkinált szivarral.

— Engedd meg, rabbik rabbija, hogy emlékül eltegyem.

Biccentett a fejével. Tetszett neki a hódolat. De már erre a másodikra gyujtsak rá. S most a kis kuba füstjénél sokalta sürübb olyan tömjénfüstöt pöfékeltem az arczába, hogy megtüszkölt volna tőle még a bálvány is. A rabbi azonban ugy látszik, erős dozisokat bir meg, én pedig nem voltam fősvény s döntöttem a magasztalást, amint kifért belőlem.

— Messze földrül, hová szent voltod hire elszárnyalt, jövök ide, hogy árnyékod fényében sütkérezzem én is.

Nagyon szép volt a mondókám, mert Dávid unokája egyre hajtogatta rá a száraz kis fejét s környezetében helyeslő moraj kelt. Ékesszólásom minden-egy szava körmöczi arany számba ment, s én bőven szórtam eléje. Most aprópénzül olvashatja meg — ha ugyan a tilalomtól hozzáfér

pogány irásomhoz. Persze, hogy előhozakodtunk Eszlárral is. Hogy az az Örökkévalónak nagy jótéteménye volt. Ismét összeterelte e kísértéssel Izraelnek szertevált népét. Lerajzoltam neki Eöt-vös Károlyt és Istóczyt. Oly figyelmesen hallgattott, hogy kialudt bele a kubája. Tán jutalmul előadásomért, meghagyta: vezessenek körül a »rebeczen« lakosztályában is. De a nagyasszony még aludt. »Kár!« mondá Kapralik ur, »mert a papné szobái még sokkalta pompásabbak.«

Hogy az udvarra tértünk vissza, nagy volt az izgalom; valahonnan a helység széléről egy emse szabadult oda a koczáival s éppen a konyha táját kezdte feltúrni. A hivek ucczu neki! — azaz hogy csak messziről rázogatva a pipaszárat s kaftánjaikat lebegtetve, riogatták el a mocskos állatot, míg végre a vitéz Kapralik ur egy felkapott röggel fültövön dobta az anyasertést, mely nagyot röffintvén erre az ultimatumra, sivalkodó malaczaival elmenekült. A fenyegetőn megrengetett pipaszárerdő ismét a pipákba tért, lelohadt a sok repülő kaftán és tincs és átok. A jelenetre kiszaladt a gazos kertből a kis házaspár is. Az asszonyka rémült arcczal nézte, a férjike pedig nagyot ugrott örömében, midőn látta az ostromnak diadalmas visszaverését.

Midőn estefelé kinéztem coupém ablakából, a lehajló nap meleg fénye ömlött el Szadagorának rongyos házai, rongyos emberei, a paplak és a zsinagóga fölött, melyben a sötét Asir ben Jehuda temeti arczát a vastag könyvbe és gondolkodik.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

(1-ső kötet.)

	Lap.
Utazás az utazás körül. (Bevezetésül.)	III
A pakkolt koffer (1875.)	XXVII

É S Z A K.

Utazás az éjféli nap körül (1889.):

I. Egy nap Berlinben. — Treitschke	3
II. Hamburg. — Helgoland	12
III. Kiel. — Korsör. — Kopenhága	30
IV. Malmö. — Vasuti, étel és élet. — Götheborg ...	46
V. Norvég állapotok. — Christiania. — Utczai élet	56
VI. Közrend. — Oskarshäll. — A szép özvegy asz- szony. — Petersen ur. — Norvég szépség. — Gimle	66
VII. Nyelvbajok. — Sundvolden. — A Glommen völgye. — Hamar	75
VIII. Meseország. — Trondhjem. — Hajón	82
IX. Élet a hajón. — Torghätta. — Budö. — Csoda- sziklák. — Rege és regény	94
X. Tromsö. — Czethalak. — Tromsdal. — Lapp táborban. — A Svartisen-glecser	104

XI. Hammerfest. — Madárhegy. — Az éjféli nap. —	
Az északi fok	115
XII. A Ryukan-foss	126
XIII. Stockholm	139
Smaland közepén	155
À Berlin I.	171
» II.	185
» III.	196
» IV.	204
» V.	213
» VI.	223
Lipcsétől Berlinig (1871.)	243
Stralsund és Malmö között	261
A Sund partján	268
Kopenhága	275

K E L E T .

Belgrádi ut I.	285
» II.	292
Bukuresti ut I.	308
» II.	320
Szelámlík (Konstantinápolyi kép) I.	339
» II.	353
A bazár Sztambulban	366
Török fonáságok	393
A szadagorai rabbi I.	406
» II.	415
» III.	424

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

